Bilim ve Gelecek

Aylık bilim, kültür, politika dergisi | Temmuz 2013 | 9,00 TL (KDV Dahil)

113

BU BİR ASTRONOMİ DOSYASI DEĞİLDİR!..

BÜYÜK PATLAMA

Yavuz Sultan Selim 8 yıla neleri sığdırdı?

Babasını, 2 kardeşini, 5 yeğenini ve 40 bin Türkmen köylüsünü katletti!

ISSN 1304-675614-0

9 771304 675614

Kıbrıs satış Fiyatı 10 TL

Marksist bilim tarihçiliğinin öncüsü Boris Hessen'in kaleminden...

Newton'un *Principia*'sının toplumsal ve iktisadi kökleri

Bilim ve Gelecek
Aylık bilim, kültür, politika dergisi
SAYI: 113 / TEMMUZ 2013

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Ender Helvacıoğlu
YAYIN YÖNETMEN YARDIMCILARI
Nalân Mahsereci
Baha Okar

İDARİ İŞLER
Deniz Karakaş
YAZIİŞLERİ
Şule Dede

ADRES
Caferağa Mah. Moda Cad. Zuhal Sk. 9/1
Kadıköy / İstanbul
TEL: (0216) 345 26 14 / 349 71 72 (faks)

www.bilimvegelecek.com.tr
E-posta: bilgi@bilimvegelecek.com.tr
Internet grubumuza üye olmak için
bilimgelecekdergisi-subscribe@yahoogroups.com
adresine eposta göndermeniz yeterlidir.

YURTİÇİ ABONE KOŞULLARI
1 yıllık: 100 TL / 6 aylık: 50 TL
(Bilgi almak için dergi büromuzu arayınız)
Kurumsal abonelik: 1 yıllık 120 TL

YURTDIŞI ABONELİK KOŞULLARI
Avrupa ve Ortadoğu için 75 Euro
Amerika ve Uzakdoğu için 150 Dolar

e-ABONELİK KOŞULLARI
1 yıllık: 25 TL / 6 aylık: 15 TL
(Bilgi almak için: www.bilimvegelecek.com.tr)

7 RENK BASIM YAYIM FİLMCİLİK LTD. ŞTİ. ADINA SAHİBİ
Ender Helvacıoğlu

SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Deniz Karakaş

BASILDIĞI YER
Ezgi Matbaacılık
Sanayi Cad. Altay Sok. No: 10, Çobançeşme
Yenibosna / İstanbul Tel: (0212) 452 23 02

DAĞITIM: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama

YAYIN TÜRÜ: Yerel - Süreli (Aylık)
ISSN: 1304-6756 **DİLİ:** Türkçe

TEMSİLCİLERİMİZ

ANKARA: Uğur Erözkan / Tel: (0501) 202 07 78 / ugurerozkan@gmail.com

BARTIN: Barbaros Yaman / (0506) 601 64 50 / yamanbar2000@yahoo.com

İSKENDERUN: Bahar Işık / (0533) 217 71 96 / isikbahar@gmail.com

İZMİR: Levent Gedizlioğlu / (0232) 463 98 57

Osman Altun / (0541) 695 19 97

SAMSUN: Hasan Aydın / (0505) 310 47 60 / hasanaydn@hotmail.com

TARSUS: Uğur Pişmanlık / (0533) 723 47 89 / aratosdergisi@gmail.com

ALMANYA: Çetin M. Akçı / cetin@akci.de

AVUSTURYA: Murat Naroğlu / murat.naroglu@gmail.com

BELÇİKA: Emre Sevinç / emre.sevinc@gmail.com

İTALYA: Aslı Kayabal / aslikayabal@hotmail.com

KANADA: Erdem Erinç / erdem_e@hotmail.com

ANADOLU ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Ekin Can Alıcı (0549) 430 72 53 / ekin.cann@gmail.com

BİLGİ ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Nazan Mahsereci (0532) 485 63 63 / nazanmahsereci@hotmail.com

DOKUZ EYLÜL ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Buse Zorlu (0506) 472 73 84 / t.busezorlu@gmail.com

HACETTEPE ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Selim E. Arkaç (0506) 663 84 12 / selimbio@gmail.com

İTÜ TEMSİLCİSİ: Deniz Şahin (0530) 655 82 26 / calideniz@yahoo.com

İÜ (BEYAZIT) TEMSİLCİSİ: Ezgi Altınışık (0555) 481 64 38 / tern.ezgi@gmail.com

MUĞLA ÜNİV. TEMSİLCİSİ: Deniz Ali Gür (0536) 419 84 00 / denizaligur@gmail.com

ODTÜ TEMSİLCİSİ: Çağlar Kılınç (0553) 267 38 11 / caglarkilinc@yahoo.com

SİNOP ÜNİVERSİTESİ TEMSİLCİSİ: Özkan Kalfa (0541) 814 16 32 / berke__442@hotmail.com

#direnbilimvegelecek

Müthiş bir ay yaşadık. Ne güzel, derginin rutin işleriyle hiç ilgilenmedik. Her gece hepimiz sokaklardaydık. Sabahları ise facebook'tan twiter'dan duyuruları izledik; bakalım bu akşam nereye gidecek, hangi alanı işgal edecektik. Bürodaki sohbetlerin konusu bir önceki eylem ve şimdi neler yapılması gerektiğiydi. Beğendiğimiz fotoğraf karelerini, videoları birbirimize gösterip, güldük, ağladık. Bir ay boyunca işleri başlarından aşkın dergi emekçileri gibi değil, bir gençlik derneği üyeleri gibiydik. Bir ütopyada yaşar gibi geçti Haziran ayı.

Bu nedenle okurlarımızdan özür diliyoruz. Son üç-dört gün içinde çıktı bu dergi. Hep bir "Büyük Patlama Kuramı" kapağı yapmak isterdik. Okurlardan böyle bir talep gelmişti. Bu sayıya nasipmiş. Gerçi farklı bir 'Büyük Patlama' dosyası oldu bu, ama olsun. Halk hareketi hâlâ devam ederken yazılan makalelerden oluşuyor dosyamız. Bu nedenle soğuk analiz yazıları değil, eylemlilikten kaynaklanan yarı analiz yarı coşku yüklü makaleler. Ama başka nasıl olabilir ki.

'Bilim ve Gelecek'in yönü, hattı, önümüzdeki sayılarda ele alacağı konular da değişecek doğal olarak. Bu hareketin ortaya çıkardığı sorular o kadar çok ki. Bir konu ve öneri bolluğu içindeyiz dergide. Halk hareketinin nedenlerini, niteliklerini, alacağı olası yönelimleri, yapacağı etkileri, özellikle güzelim 90 gençliğini tek tek ele alacağız ve bu eylemi bilince çıkartmaya çalışacağız 'Bilim ve Gelecek'in sonraki sayılarında. Yapacak çok iş var; ama çok zevkli ve coşkulu bir uğraş bekliyor bizi.

Aslında elinizdeki dergi oldukça güçlü bir sayı oldu. Bu aya özgü fazla bir çalışma yapamadığımız için, elimizde bulunan ve gelecekte kapak yapmayı düşündüğümüz güçlü dosyaları koyduk bu sayıya. Örneğin Hessen dosyası. Bu önemli Marksist bilim tarihçisini ilgi ile okuyacaksınız. Başbakan'ın gözdesi Yavuz Sultan Selim dosyasının ise tam zamanı. Hani Erdoğan'ın, 8 yıllık icraatlarını öve öve bitiremediği Osmanlı padişahı. Biz de Yavuz'un 8 yıla neler sığdırdığını ele aldık Ali Yıldırım'ın çalışmasıyla: Baba katili, 2 kardeşinin ve 5 yeğeninin katili ve 40 bin Türkmen köylüsünün celladı. İşte Erdoğan'ın ceddi bu!

***

Az daha Ütopyalar Toplantısı da güme gidiyordu. Aslında son haftaya kadar da erteleme eğilimimiz vardı. Ama yapmaya karar verdik sonunda. Bazılarımız, dostlarımızla birlikte Karaburun'da olacağız. Ana temamız Yeni Ortaçağ ama, esas tartışma konusunun ne olacağı herkesin malumudur. Haziran Ayaklanması'ndan daha büyük ütopya mı var?

***

Acı bir haber de aldık geçtiğimiz ay içinde. Sait Maden'i, logomuzun babasını, yazarımızı, değerli ağabeyimizi, bir grafik sanatçısı, ressam, şair, çevirmen ve yayıncıyı; bir ömre birçok ömrü hakkıyla sığdırmış bir yaşam bilgesini, bu çok yönlü, çok nitelikli aydını, 19 Haziran 2013'de kaybettik. Sait Maden, tüm eserleri gibi, logomuzla ve dergimize yazdığı makalelerle de yaşamaya devam edecek.

Dostlukla kalın… Direnişte kalın…

Bilim ve Gelecek

İçindekiler

■■ KAPAK DOSYASI
■■ PARANTEZ / Ender Helvacıoğlu
Gençlik geleceğe el koydu
Türkiye devrime gidiyor! 4

Uğur Erözkan
21. yüzyılın ilk büyük halk hareketinin
kentsel kodları 11

Mehmet Yılmas
Kitabın ismi çok fenaydı:
"Şiddetsiz İletişim" 14

■■ BİLİŞİM DÜNYASINDAN / İzlem Gözükeleş
direninternet 19

Çağrı Mert Bakırcı
İsyan kontrolünde kullanılan silahlar
İsyanda ne, nasıl "yenir"? 24

Ali Yıldırım
Yavuz Sultan Selim 8 yıla neleri sığdırdı? 35

Nalân Mahsereci
Sait Maden dergimizle yaşayacak
Şiir ve simge, zarif ve bilge karıncasını yitirdi 48

■■ DOSYA:
Baha Okar
Marksist bilim tarihçiliğinin öncüsü:
Boris Hessen 50

Boris Hessen
Newton'un *Principia*'sının
toplumsal ve iktisadi kökleri 56

■■ PATİKA / Nalân Mahsereci
Okumak direnmektir! 80

■■ BİLİM GÜNDEMİ / Deniz Şahin-Şule Dede . . . 82
Karasal alan kullanım yoğunluğu 20. yüzyılda iki katına çıktı / Popülasyon patlamasıyla nasıl başa çıkılacak? / Darwin haklı çıktı: Tür çeşitliliği, verimliliği artırıyor / Uzayda ateş nasıl yanar? / Yeni bir tür değişen yıldız / Temmuz ayı gök olayları

■■ YAYIN DÜNYASI / Baha Okar 86
Uğur Erözkan
Dünya çapında isyanı anlama rehberi:
Asi Şehirler 86

Ruken Argun
Kapitalizm, Arzu ve Kölelik 87

■■ MATEMATİK SOHBETLERİ / Ali Törün
Problemin püf noktası! 90

■■ BRİÇ / Lütfi Erdoğan 92

■■ FORUM 93

■■ BULMACA / Hikmet Uğurlu 96

KAPAK DOSYASI **4**

PARANTEZ / Ender Helvacıoğlu

Gençlik geleceğe el koydu

Türkiye devrime gidiyor!

Haziran Ayaklanması, bazılarının sandığı gibi ani bir patlama ve bir saman alevi değildir. Yıllardır biriken, son bir yıl içinde hareketlenmeye başlayan ve sonunda 31 Mayıs'ta patlayan uzun soluklu bir dip dalgasının yüzeye çıkışıdır. Önümüzde son derece kritik bir siyasal süreç var. Türkiye halkı bu sürece görülmedik bir kalkışmanın enerjisiyle girecek. Türkiye çok büyük bir dönüşüme gidiyor; kabına sığmıyor, devrime gidiyor.

- Uğur Erözkan **11**

21. yüzyılın ilk büyük halk hareketinin kentsel kodları

- Mehmet Yılmas **14**

Kitabın ismi çok fenaydı: 'Şiddetsiz İletişim'

- Çağrı Mert Bakırcı **24**

İsyan kontrolünde kullanılan silahlar
İsyanda ne, nasıl "yenir"?

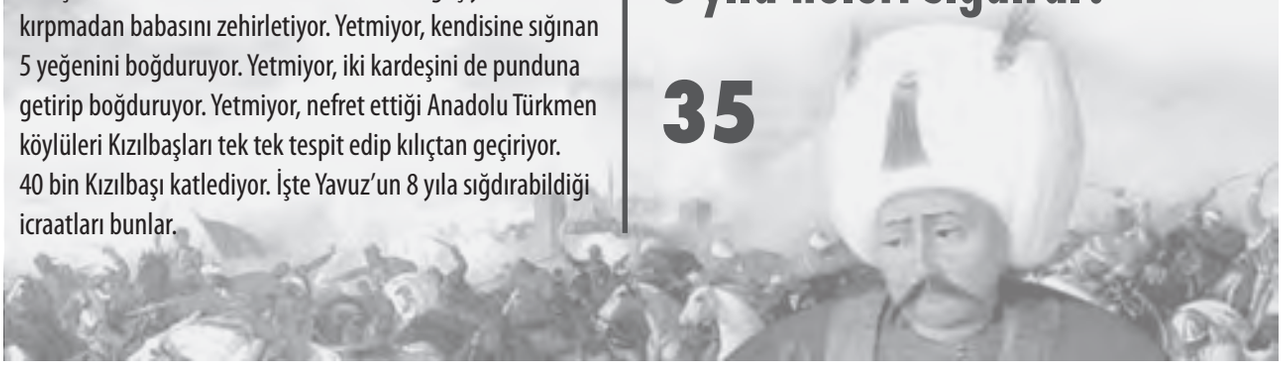
Babasını, 2 kardeşini, 5 yeğenini ve 40 bin Türkmen köylüsünü katletti!

Yavuz Selim, babası II. Beyazıt'a karşı gerçekleştirdiği bir Yeniçeri darbesi ile 24 Nisan 1512'de tahta geçiyor. Gözünü kırpmadan babasını zehirletiyor. Yetmiyor, kendisine sığınan 5 yeğenini boğduruyor. Yetmiyor, iki kardeşini de punduna getirip boğduruyor. Yetmiyor, nefret ettiği Anadolu Türkmen köylüleri Kızılbaşları tek tek tespit edip kılıçtan geçiriyor. 40 bin Kızılbaşı katlediyor. İşte Yavuz'un 8 yıla sığdırabildiği icraatları bunlar.

Ali Yıldırım

Yavuz Sultan Selim 8 yıla neleri sığdırdı?

35

BİLİŞİM DÜNYASINDAN / İzlem Gözükeleş

direninternet

Gezi Direnişi'nin bir ayağı sokaklarda ve meydanlarda ise, öbür ayağı sosyal paylaşım sitelerindeydi. Bu İnternet ağları, en güvenilir bilgilere ulaşmak için milyonlarca insan tarafından kullanıldı. Fakat İnternet, aynı zamanda pek çok kişisel bilginin dolaşımda olduğu ve kendi içinde de özgürlük mücadelesinin yürütüldüğü bir alan. Hem bu mücadeleye destek vermek, hem de bir araç olarak İnternet'i daha güvenli kullanmak için faydalanabilecek teknik yöntemlerden bazılarını sunuyoruz.

19

80

PATİKA / Nalân Mahsereci

Okumak direnmektir!

Kitaplarla suç ortaklığımız ilkgençlik yıllarımızda başlar. Yeniyetmelik yıllarımızda yaptığımız pek çok eylem gibi, okumak da reddetmek içindir. Geleneğin ve genelin onayladığı yaşam yollarına, düşünme alışkanlıklarına, normal sayılana, günlük yaşamın yavanlıklarına okuyarak direniriz.

DOSYA: MARKSİST BİLİM TARİHÇİSİ HESSEN

50

Baha Okar

Marksist bilim tarihçiliğinin öncüsü: Boris Hessen

Boris Hessen

Newton'un Principia'sının toplumsal ve iktisadi kökleri

Newton'u bilimin gelişmesinde dönüm noktasına yerleştiren neydi? Onun yaratıcı dehasının kaynağı nedir? Pratik, fikirler tarafından açıklanmamalıdır, tam aksine, ideolojik yapılar maddi pratikle açıklanmalıdır. Marksist bir Newton tahlili en başta Newton'u, eserini ve dünya görüşünü yaşadığı dönemin bir ürünü olarak anlamaya dayanacaktır.

Gençlik geleceğe el koydu

Türkiye devrime gidiyor!

Haziran Ayaklanması, bazılarının sandığı gibi ani bir patlama ve bir saman alevi değildir. Yıllardır biriken, son bir yıl içinde hareketlenmeye başlayan ve sonunda 31 Mayıs'ta patlayan uzun soluklu bir dip dalgasının yüzeye çıkışıdır. Önümüzde son derece kritik bir siyasal süreç var. Türkiye halkı bu sürece görülmedik bir kalkışmanın enerjisiyle girecek. Dalga öyle kabarabilir ki, Haziran Ayaklanması bile önceki şıklardan biri haline gelebilir. Türkiye çok büyük bir dönüşüme gidiyor; kabına sığmıyor, devrime gidiyor.

Ender Helvacıoğlu

31 Mayıs akşamı Taksim Gezi Parkı'na sahip çıkan bir grup çevre dostuna yönelik acımasız polis baskını sonucunda bir anda patlayan, hızla tüm yurda yayılan ve AKP iktidarını hedef alan Halk İsyanı, Haziran ayı boyunca sürdü. Çok geniş ve farklı kesimleri içine aldı; iktidar yetkililerinin psikolojik savaşına ve benzersiz polis terörüne rağmen, geri adım atmak bir yana daha da yaygınlaştı. Cumhuriyet tarihinin bu en büyük halk ayaklanması hâlâ istim üzerinde ve politik sonuçları henüz belirginleşmedi. Dolayısıyla burada kapsamlı bir analiz yapmaktan doğal olarak uzağız. Ama en azından netleşen ilk siyasal sonuçları ve bazı sosyolojik olguları tahlil etmeye çalışabiliriz. Nasıl olsa *Bilim ve Gelecek*'in önümüzdeki sayıları bu konuları ayrıntılı olarak ele alacak; o yayınlarda yanlışlarımızı düzeltiriz. Madde madde ilerleyelim.

- Artık başka bir Türkiye var. Artık her sabah, "Haziran Ayaklanması"nı yaşamış bir Türkiye'ye uyanıyoruz. Başka bir halk ve başka bir gençliğimiz var. Ortaya müthiş bir enerji çıktı ve bundan böyle her düzeyde politika yapmak isteyenler -içinde, yanında veya karşısında olsunlar- bu enerjiyi hesaba katarak politika yapmak zorunda kalacaklar. Ayaklanmış bir halk, ayaklanmanın tadına varmış bir halk, kendi kaderine radikal bir biçimde el koymuş bir gençlik, politik denklemlerin en belirgin unsuru olacaktır, ister istemez. Bunu görmeyen, anlamayan, dikkate almayan, gelip geçeceğini sanan bir politik odak -şu anda ne kadar güçlü görünürse görünsün- varlık şartını yitirecek ve hızla kenara sürülecektir.

- Başta Başbakan Tayyip Erdoğan olmak üzere AKP iktidarı bitmiştir. Bu köşede 9 ay önce "AKP için sonun başlangıcı", geçtiğimiz ay da "Çuvala sığmayan mızraklar" başlıkları altında bu konuya değinmiştik, ama hiçbirimiz nasıl bir enerji biriktiğinin ve sürecin bu kadar hızlı gelişeceğinin farkında değildik doğrusu. Çuval paramparça olmuşmuş meğer!

Hükümetin hâlâ ayakta duruyor olması, meclis çoğunluğunun devam etmesi, Erdoğan'ın orada burada taşıma kalabalıklarla yaptığı mitinglerde kuyruğu dik tutmaya çalışması kimseyi yanıltmasın. Bu hareketin ilk ve en net siyasal sonucu Tayyip'in ve iktidarının artık bitmiş olduğudur. Bunu kısa zamanda göreceğiz.

Birincisi, milyonlarca insanın sokağa dökülerek

direkt hedef aldığı, (bir bilim dergisinde yazıyor olmamızın gerektirdiği kibarlıkla söylüyoruz) çok ağır eleştirilerde bulunduğu, hatta dalga geçtiği bir kişinin liderliğindeki bir iktidar bu ülkeyi yönetemez. İkincisi, milyonlarca insanı kabadayı üslubunu daha da artırarak ve yalan-dolana başvurarak hedef alan bir kişi bu ülkeyi yönetemez. Bundan böyle Erdoğan ne devlet başkanı olabilir, ne yeni bir anayasa yapabilir, ne cafcaflı "çılgın projeleri"ni gerçekleştirebilir, ne son derece çetrefilli Kürt açılımı politikasını yürütebilir, ne de Suriye'ye ilişkin ülkeyi ateşe atan politikasını sürdürebilir. Kendi çevresine ve destekçilerine yönelik ikna ediciliğini ve psikolojik hegemonyasını dahi yitirmiştir. Türkiye'nin en şaşkın, en bilinçsiz, en tedirgin ve en güçsüz insanıdır artık Tayyip Erdoğan. Her an deliğe süpürülebilir.

Üçüncüsü, halka acımasızca saldıran ve halk ile arasına kan giren AKP iktidarının artık hiçbir meşruiyeti kalmamıştır. Tayyip Erdoğan, artık bu ülkenin başbakanı değil, halk düşmanı resmi-sivil faşist bir güruhun şefidir. Evde zor tuttuğunu sandığı o yüzde 50, belki de ona son darbeyi indirecektir. Halkın üzerine sürdüğü polis teşkilatının dahi çatırdayacağını göreceğiz. Eli sopalı-satırlı gerici-faşist bir güruha dayanarak bu ülke yönetilemez. Belki kendisine bazı son çılgınlıklar yaptırılabilir; ama bu, düşüşünün hızını artırmaktan öteye bir sonuç vermez.

Dördüncüsü, Erdoğan ve şürekâsı, ayaklanma süreci içinde aldıkları halkla inatlaşan tutumlarıyla, durumu toparlama ve bu pozisyondan geri dönme şanslarını da yitirmişlerdir. Gemileri yakmışlardır; saldırganlıkları da bundandır. Erdoğan'ın yanında duran da, Erdoğan ile aynı kaderi paylaşacaktır.

Tayyip iktidarının hâlâ devam ediyor olmasının tek nedeni, henüz siyasal bir seçeneğin belirginleşmemiş olmasıdır. Ama şu veya bu biçimde çeşitli seçenekler de hızla oluşacaktır. Bundan sonraki asıl mücadele bu seçenekler arasında yaşanacaktır.

- AKP iktidarının bir sosyolojisi vardı. Eski rejim (yozlaşmış cumhuriyet) tarafından kenara sürülen, bastırılan yoksul kitleler ve neoliberal politikaların yarattığı fırsatlardan yararlanmak ve palazlanmak isteyen (dolayısıyla mevcut klasik burjuvaziyle çatışan) yeni burjuvazi, "bu rejim değişsin de nasıl değişirse değişsin" eğilimiyle AKP iktidarına destek vermişti. AKP, esas olarak klasik dinsel ideolojinin etkisi altındaki kesimlerin değil, değişim ve gelecek isteyen bu kesimlerin desteğiyle iktidara gelebilmişti. Yani sadece bir Amerikan operasyonunun ürünü değildi; daha doğrusu Amerikan operasyonu bu sosyolojiye dayanılarak başarıya ulaştırılabildi. AKP iktidarına yönelik muhalefetin ilk başta eski rejimin sahipleri ve eski rejimin bir biçimde el üstünde tuttuğu kesimlerden gelmesi, ama ironik bir biçimde toplumun en yoksul ve alt tabakalarının AKP'yi desteklemesi bundandı. AKP bu kesimlerden aldığı güçle, Cumhuriyet'e savaş açabildi ve belli başarılar kazandı.

Fakat halk ayaklanması birdenbire bu balonu patlatıverdi. Birdenbire bir başka yolu, bir başka gelecek seçeneğini gündeme sokuverdi. Ayaklanma, AKP'nin değişimden ve gelecekten yana olduğu yanılsamasını yerle bir etti ve aniden AKP toplumun en gerici, en yobaz ve en değişim düşmanı gücü olarak dımdızlak ortada kalıverdi. AKP artık geleceği ve değişimi değil, en koyu tutuculuğu ve gericiliği temsil ediyor.

Halk hareketinden esin alarak bugün bir başka tahlil yapabiliriz: AKP iktidarı belki de yozlaşmış cumhuriyetin son çaresiydi. Sistem, bazı yüklerinden kurtulmaya çalışıp kurbanlar vererek düzenini sürdürmeye çalışmaktaydı. Devrimci bir seçeneğin ortaya çıkışı işte bu sistem balonunu söndürüverdi. Sistemin başka rezervleri yok mu, tabii ki var; ama sistemi toptan alaşağı edecek bir seçeneğin de gündeme girmesinin tarihte hiç olmadığı kadar olanağı var. Yani sadece AKP'nin değil sistemin de çatırdadığını söyleyebiliriz bugün.

- Bazıları yaşananın -Arap Baharından esinlenerek- bir "Türk Baharı" olduğunu söylüyor. Olabilir; bunu siyasal süreçler belirleyecek. AKP'nin tezi ise Türk Baharının 2002'de yaşandığı, bu hareketin de eski rejimin bir kışkırtması olduğu yönünde. AKP'ninki tamamen yanlış ve bir psikolojik savaş yöntemi; ama sanıyoruz ilk tez de yanlış.

Türkiye çok farklı bir ülke; bir Mısır, Tunus veya İran değil. Türkiye'nin geleceği ne olur, onu bilemeyiz; ama Türkiye hiçbir biçimde Cumhuriyet devrimlerinin gerisine götürülemez. Bu hareket bunun en somut kanıtıdır. Bu ülkede seküler yaşam tarzından ölümü göze alarak ödün vermeyecek milyonlarca insan var. Bu ülkeyi, ne yaparsanız yapın Cumhuriyet'in gerisine döndüremezsiniz, Cumhuriyet'in kazanımları artık bir toplumsal olgudur. İşte en kapsamlı gerici operasyon olan AKP'nin bir ayda geldiği hal. Takke

düştü, kel gözüktü!

Halk hareketi, bizim yıllardır tartıştığımız ve ideolojik düzlemde mücadele ettiğimiz "Yeni Osmanlıcılık" hayallerini bir anda yerle bir etmiştir. Kırmızılı kadını ve siyahlı kadını Osmanlıcılığın neresine sığdırabilirsiniz? Onlar cariye olurlar mı? Köle olurlar mı? Bir adamın dört karısından biri olmayı kabul ederler mi? Polisin silahının, tomasının karşısına dikilen kadın kocasının kulu olmayı kabul eder mi? Onlar, milyonlarca kişidir.

Küresel sermayenin toplum ve imaj mühendisleri şunu iyi bilmeli ki, Türkiye'yi Cumhuriyet'in gerisine düşecek bir iktidarla yönetemezler. Burada bir "Müslüman Kardeşler" iktidarı yaratamazlar. Daha "ilerici", daha "gelecekçi" bir yöntem bulmak zorundalar; tabii halk hareketi buna izin verirse… İlle "bahar"dan söz edeceksek bir "sonbahar" yaşandığı kesin; ama kimin "ilkbahar"ı olacak, onu halk hareketinin seyri ve onun öncülerinin basireti belirleyecek.

Ama şunu söyleyebiliriz: Türkiye'nin evdeki bulguru, başka herhangi bir ülkeyle karşılaştırılmayacak ölçüde fazla. Bu bulguru kimseye yedirmez. Evdeki bulgura saldıran bir güç, bu halkın Dimyat'taki pirince yönelimi riskini de göze almalıdır. Bulguru alacağım diyen, pirinci de kaybedebilir. Halk hareketi, bu riski, bulguruna göz dikenlerin gözüne gözüne sokmuştur.

Öte yandan Taksim eylemlerine katılan anti-kapitalist Müslümanlar

da hareketin önemli bir bileşeniydi. Meydandaki Cuma namazları ve devrimci gençlerin namaz kılanları koruması, hem dinci AKP iktidarına ve onun kaba psikolojik savaşına çarpıcı bir yanıt, hem de geleceğin bu sorunları aşmış Türkiye'sinin bir ön görüntüsüydü.

- Bu hareket ani bir patlama mıydı, yoksa belirtileri var mıydı? Hiçbirimiz patlamayı öngöremedi, ama bugünden geriye baktığımızda çok ciddi belirtileri olduğunu tespit edebiliyoruz. Son iki yıl içindeki birkaç olgudan söz edelim.

* 15 Mayıs 2011'de 30'dan fazla ilde gerçekleşen "İnternetime Dokunma Yürüyüşü"ne 400 binden fazla insan katıldı. Özellikle İstanbul'daki yürüyüş sürpriz bir biçimde 50 bin kişilik katılımla yapıldı.

* Hükümetin 19 Mayıs kutlamalarını yasaklamasının ardından TGB'nin çağrısıyla 19 Mayıs 2012'de İstiklâl Caddesi'nden Dolmabahçe'ye 200 bin genç yürüdü. TGB yöneticilerinin bile beklemediği bir katılım sağlanmıştı.

* 29 Ekim 2012'de Ankara'da

gerçekleşen Cumhuriyet Buluşmasına yüz binlerce insan katıldı. Halkın önüne kurulan polis barikatı yıkıldı ve buluşma gerçekleşti.

* 18 Aralık 2012'de Göktürk-2 uydusunun fırlatılışı dolayısıyla büyük bir polis gücü eşliğinde ODTÜ'ye gelen Başbakan Erdoğan, öğrencilerin tepkisiyle karşılaştı. Polis saldırısı, öğrencisi ve öğretim üyeleriyle tüm üniversite tarafından protesto edildi. AKP yanlısı bazı rektörlerin ODTÜ öğrencilerini kınayan bir bildiri yayınlaması sonucunda, bu sefer o rektörlerin üniversitelerinde geniş katılımlı protesto eylemleri gerçekleşti. Hareketin birdenbire diğer kentlerdeki üniversitelere yayılması ve kitleselleşmesi, o günlerde yeni bir gençlik hareketinin ilk adımları olarak değerlendirilmişti.

* 11 Mayıs 2013'te Hatay-Reyhanlı'daki patlamalarda 53 kişinin hayatını kaybetmesi başta Hatay'da olmak üzere birçok kentte kitlesel biçimde protesto edildi ve eylemler hükümet karşıtı protestolara dönüştü.

Örnekler çoğaltılabilir. Bütün bu eylemler, önceki benzerlerinden çok daha geniş ve beklenmedik kalabalıklarla gerçekleşti. Demek ki hareket "geliyorum" diyordu; tencerenin içindeki su fokurdamaya başlamıştı. Bunu şunun için vurguluyoruz: Haziran Ayaklanması, bazılarının sandığı gibi ani bir patlama ve bir saman alevi değildir. Yıllardır biriken, son bir yıl içinde hareketlenmeye başlayan ve sonunda 31 Mayıs'ta patlayan uzun soluklu bir dip dalgasının yüzeye çıkışıdır.

Bu geçmiş geleceği de belirleyecek. Önümüzde son derece kritik bir siyasal süreç var. Türkiye halkı bu sürece görülmedik bir kalkışmanın enerjisiyle girecek. Dalga öyle

kabarabilir ki, Haziran Ayaklanması bile yukarıda sıraladığımız şıklardan biri haline gelebilir. Türkiye çok büyük bir dönüşüme gidiyor; kabına sığmıyor, devrime gidiyor. "Bu daha başlangıç" diyen kitlelere inanmak gerek. Sistemin bu milyonlarca insanı ikna edecek, evlerine gönderecek kaynakları yok.

- Hareket içindeki eylemlerde öne çıkan ve herkesin katılımıyla büyük bir coşkuyla atılan beş tane slogan vardı:

* "Sık bakalım, sık bakalım, biber gazı sık bakalım. Kaskını çıkar, copunu bırak, delikanlı kim bakalım". Türkiye'ye özgü müthiş bir renk olan Çarşı'nın sloganı hızla kitleselleşti ve herkes tarafından atıldı. Bu, korku eşiğinin aşılmasıdır. Devlet terörünün üzerine korkmadan, dalgasını geçerek ve aşağılayarak yürüyebilme cesaretidir.

* "Tayyip istifa / Hükümet istifa". Bu slogan, asgari hedefi (ilk siyasal adımı) net bir biçimde belirliyor.

* "Faşizme karşı omuz omuza". Bu slogan, hedefe yürürken mümkün olan en geniş cepheyi oluşturma eğilimini gösteriyor.

* "Her yer Taksim her yer direniş". Bu slogan hareketin kentlerin ücra köşelerine ve yurt sathına yayılma potansiyelini vurguluyor.

* "Bu daha başlangıç, mücadeleye devam". Bu slogan da, hareketin köklülüğünü, kararlılığını, geleceğe uzanma potansiyelini vurguluyor. Gelecekteki çok daha büyük dalgaların sinyalini veriyor.

- Haziran Ayaklanmasının ayırt edici bir özelliği var. Bu hareket geleceği istedi ve geleceğe kendi inisiyatifiyle el koydu. Bu yeni bir olgudur ve hareketin ufkunun ne kadar geniş olduğunu gösterir. 2007'deki kitlesel Cumhuriyet mitinglerinin temel özelliği bir tehlikenin fark edilişi, o tehlikeye karşı direniş ve geçmişe özlem idi. Alternatif bir gelecek perspektifi koyamadığı için varoşlara ve taşraya doğru yaygınlaşamadı ve başarılı olamadı. Bugüne önemli bir miras bıraktı, dahası bugünün bileşenlerinden biri oldu, ama günümüz hareketine esas rengine veren genç olması ve geleceği istemesidir. Bu harekette geçmişe özlem duyanlarla geleceği isteyenler buluştu. Zaten bu çapta bir kitleselliği sağlayan da budur. Ama hangisi esastı, hangisi daha öne çıktı ve belirleyici oldu? Haziran Ayaklanması, esas olarak geçmiş kazanımları koruyan bir hareket değil, geleceğe uzanmanın yollarını arayan bir harekettir. Korumacı değil, devrimci bir harekettir. Geçmiş kazanımlara tabii ki sahip çıkmaktadır, taşınan Türk bayrakları ve Atatürk posterleri bunu gösteriyor; ama bunların ötesine geçmiştir. Eski Türkiye'yi korumaktan öte, yeni bir Türkiye istemektedir. Bu niteliği, bu devrimci potansiyeli fark edemeyen, ister istemez kenara itilecektir.

- Bazıları Haziran Ayaklanması'nın bir orta sınıf hareketi olduğunu söylüyor. Veriler daha netleştikçe daha isabetli analizlerde bulunabiliriz; ama gördüğümüz ve yaşadığımız kadarıyla bunun klasik bir orta sınıf hareketinin ötesine geçtiğini tespit edebiliriz.

Bir kere harekete rengini ve ruhunu verenler 90'larda doğmuş ilkgençliklerini yaşayan insanlar. Artık neredeyse kasabalara kadar yayılmış olan üniversitelerde ve liselerde okuyan gençler. Harekette, üç büyük kent dışında öne çıkan illerin birer üniversite kenti olması (örneğin Eskişehir) bunun bir kanıtı. Bu gençlerin çok büyük bir bölümü mezun olduklarında ya emekleriyle geçinecekler ya da işsizler ordusuna katılacaklar. Öte yandan kentlerin varoşlarında ikamet eden işçi ve işsiz gençler de harekete yoğun olarak ve en önde katıldılar. Dolayısıyla hareketin başını çeken (öğrenci, işçi, işsiz) gençleri, orta sınıf veya küçük burjuva olarak değil, Türkiye emekçilerinin en radikal bölümü olarak tespit etmek gerekir. Başta Çarşı ol-

mak üzere harekette müthiş bir yer edinen taraftar grupları da esas olarak bu kesimlerden oluşuyor.

Klasik orta sınıf kalıbı içinde ifade edilen meslek sahibi insanlar (öğretmenler, hekimler, avukatlar, mimar ve mühendisler, esnaf ve zanaatkârlar, küçük işletme sahipleri, emekliler vb.) da hareketin kitleselleşmesinde rol sahibi oldular; hatta öncüleri aracılığıyla harekete yön de verdiler. Bunlar, son yıllarda vahşi biçimde uygulamaya konan neo-liberal politikalardan en fazla zarar gören ve eski nispeten ayrıcalıklı konumlarını yitirmiş kesimler. 2007'deki Cumhuriyet hareketinin tabanını da bu insanlar oluşturmuştu. Bu kesimlerin büyük bir bölümünü de artık, orta sınıf olarak değil, işçi sınıfının, daha doğrusu emekçilerin içinde değerlendirmek gerekir.

Şimdiye kadar yeni orta sınıf olarak tabir edilen, yeni gelişen sektörlerde (hizmet, iletişim, bilişim, reklam-pazarlama, medya) çalışanlar da hızla klasik orta sınıfların kaderini paylaşmıştı. Neo-liberal politikalar sayesinde zenginleşebileceklerini ve ayrıcalıklı bir konum elde edebileceklerini sanan, dolayısıyla geçmişte AKP'yi de destekleyen bu kesimlerin büyük çoğunluğu hızla bunun bir hayal olduğunu görmeye başlamışlardı. Ya işlerini kaybettiler ya da çok düşük ücretlerle köle gibi çalışmak zorunda kaldılar, emekçi kesimlerin özgün bir bölümü haline geldiler. Haziran eylemlerine yoğun olarak ve kendilerine özgü entelektüel renklerini vererek

katıldılar. (Artık) eski muhafazakâr-liberal ittifakın çatırdamasında bunun büyük bir rolü vardır.

Türkiye'nin klasik işçi sınıfı, sanayi proletaryası, esas olarak örgütlü biçimde değil ama tek tek bireyler ve mahalle ahalisi olarak hareketle yerini aldı. Ülkenin en büyük işçi konfederasyonlarından DİSK harekete katılmasına karşın etkisiz kaldı, Türk-İş ise kıpırdamadı. Dolayısıyla işçi sınıfımızın harekete henüz karakterini verdiğinden söz edemeyiz. Sendikaların neden bu kadar etkisiz kaldıkları özel olarak incelenmeye değer.

Kadınlar harekette özel bir yer edindiler. Genç kadınlar ve emekçi kadınlar zaten ön saftaydılar. Fakat Türkiye çapında müthiş bir tempo tutma eylemi (tencere-tava korosu) gerçekleştiren ev kadınlarının da hakkını vermek gerekir. Ev kadınları da emekçi halkın özel ve oldukça radikal bir bölümü olarak değerlendirilmelidir. Gezi Parkı'nda direnen çocuklarına sahip çıkan "analar eylemi" de harekete müthiş moral veren göz yaşartıcı bir eylemdi.

Aydınlar, sanatçılar ve akademisyenler de eylemlere kendi renklerini vererek katıldılar. Hareket, gidişattan memnun olmayan ve iktidar ile arasına sınır koyan üst orta sınıflardan, hatta büyük burjuvazinin bazı kesimlerinden bile destek buldu.

Toplam olarak bakıldığında, Haziran Ayaklanmasını bir orta sınıf hareketi olarak değil, bir emekçi ve emekçi çocukları hareketi (kısaca halk hareketi) olarak tanımlamak daha doğru görülmektedir. Radikalliği, kendi gücüne güvenen tavrı ve kararlılığı da bunu gösteriyor. Haziran eylemleri bu niteliğiyle de eski Cumhuriyet hareketinden farklılıklar gösteriyor. Daha doğrusu, Cumhuriyet' hareketinin alt sınıflara, emekçi kesimlere, gençlere, varoşlara ve taşra kentlerine de yayılmış, çok daha geniş kesimleri kapsamış, dolayısıyla geleceğe uzanma karakteri ve hedefleri itibarıyla da farklılaşmış hali.

- Bütün bu insanlar, bu kadar geniş ve farklı kesimler, tek bir hedef doğrultusunda neden ayaklandılar? Ne istiyorlardı?

AKP iktidarının halkın yaşam tarzına ve yaşam alanlarına yönelik kaba ve ısrarlı müdahalelerine tepki ve özgürlük talepleri öne çıkmış görünüyor. Fakat bu, hareketin, kent merkezlerinden kenar mahallelere, hemen hemen tüm kentlere, hatta köylere kadar genişleyen yaygınlığını ve patlamanın ardındaki birikimi göz ardı etmek, sadece bir fotoğraf çekmek olur. Bir olay olur ve insanlar sokağa dökülür; ama o insanların sokağa çıkmaktan başka bir çare bulamamış hale gelmiş olmaları gerekir. Yaşam tarzı ve yaşam alanları savunusunun ve özgürlük taleplerinin altında iktisadi nedenler yatar. Bazı hareketler direkt iktisadi taleplerle yükselir; bazen de ekonomik kaygılar kendini ideolojik ve kültürel talepler biçiminde gösterir. Aslında bu görünüm hareketin iktisadi bir temeli olmadığının değil, kendisini oldukça rafine bir biçimde ifade ettiğinin göstergesidir.

Bu konuyu uzmanlarına bırakalım, zaten yazmaya da başladılar; gelecekte çok daha ayrıntılı analizler çıkacaktır. Fakat yoğunlaşmış gelecek kaygısının (işsizlik kaygısı ve daha iyi ve özgür bir yaşam özleminin engellenmesi) özellikle gençlerin sokağa dökülmesinde esas etken olduğunu; meslek sahibi insanların eski konumlarını kaybederek sınıf düştüklerini; aşırı vergilerin ve büyük AVM'lerin küçük esnafın elini kolunu bağlayıp iflasa sürüklediğini; esnek üretimin, taşeronlaştırmanın ve örgütsüzleştirmenin çalışanlar içinde yoğun bir işsizlik kaygısı yarattığını; başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerin yeniden yapılandırılması üzerinden sağlanan ranta dayalı sermaye birikimi politikalarının, yoksulların ve emekçilerin giderek kent merkezlerinden kentin kenarlarına sürülmesine yol açtığını vb. belirtmeden geçmeyelim. Bütün bunlar emekçilerin boğazını sıkan iktisadi süreçlerdir ve bu büyük patlamayı doğuran birikimin unsurlarıdır.

- Harekete damgasını vuran 90 gençliği çok eleştirilmişti. Onlar internet kuşağıydılar, saatlerce bilgisayarın başından kalkmazlardı, asosyaldiler, doğadan uzaktılar. Bireyciydiler, dayanışmayı bilmezlerdi, salt bireysel kurtuluş peşinde koşarlardı. Apolitiktiler, ülke yansa umurlarında olmazdı. Haksızlıklara karşı duyarsızdılar. Cahildiler, aptaldılar, kitap okumazlardı; bilimden, felsefeden, sanattan, edebiyattan anlamazlardı. Sola, toplumcu düşüncelere kapalıydılar. Örgüt düşmanıydılar, disiplinsizdiler, zora gelemezlerdi. Hayata müdahale etmeyi, mücadele etmeyi bilmezlerdi; dayanıksızdılar, kırılgandılar, depresyon kuşağıydılar. Hayal kuramazlardı, ütopya nedir bilmezlerdi, geleceği kurmayı düşünmezlerdi, günlük hazlar peşinde koşarlardı. Korkaktılar, zoru görünce boyun eğerlerdi. Kuram bilmezlerdi. Saygısızdılar. Doğru dürüst Türkçe konuşamazlardı. Vb., vb… Kısacası kayıp kuşaktı 90 doğumlular. Bunlar büyüyünce nasıl bir Türkiye'de yaşayacağız diye sızlanıp dururduk aramızda.

Bütün bu eleştiriler yerle bir oldu! Bu kuşağı hiç anlamadığımız, hiç kavramadığımız ortaya çıktı. Sanal dünyalarından gerçek dünyaya, sokaklara, meydanlara, nasıl, nerede, ne zaman biriktirdikleri anlaşılamayan inanılmaz bir zenginlikle sökün ettiler.

Sanırım toplumbilimciler, siyaset bilimciler, deneyimli sosyalistler, profesyonel örgütçüler, bu kuşağı anlayabilmek için yepyeni analiz yöntemleri keşfetmek, yepyeni kavram dizgeleri oluşturmak, yeni bir toplumbilim ve sosyalizm anlayışı geliştirmek zorundalar. Belki de alışageldiğimiz kavramsal kalıplara sığmadıkları için onları bu kavramların dışına itiyoruz. Belki de klasik politika yapma kalıbımıza uymadıkları için onlara apolitik diyoruz; klasik örgütlenme modellerimize sığmadıkları için onlara örgüt düşmanı, disiplinsiz diyoruz; bildik mücadele yöntemlerimizi kullanmadıkları için onları pısırık, korkak, dayanıksız diye yaftalıyoruz; klasik toplumculuk anlayışımıza uymadıkları için onları bireyci diye suçluyoruz… Belki de dünya değişmiş, toplum değişmiş, bizim haberimiz yok! Sanal diye suçladıklarımız, belki günümüzün gerçeği de, biz sanal bir geçmişte kalmışız!

Veya bütün bu eleştirilerimizde haklıyız da, tek bir şeyi ıskalamışız: Eylemin ve hareketin dönüştürücülüğünü. Belki de bu gençler, eylemli olarak bir araya geldiklerinde içlerindeki cevher de ortaya çıkıyor. Fakat bu cevheri görememek daha da acınası bir durum. Demek ki devrimci bir bilim yapmıyoruz, devrimci bir sosyalizm anlayışı geliştirmiyoruz; sadece fotoğraf çekiyoruz. Demek ki Marie Curie gibi bir ton balçık içindeki bir gram radyumu damıtamamışız; Einstein gibi atomun içindeki muazzam enerjiyi keşfedememişiz.

Örneğin, bu kadar farklı kesimlerin bir araya geldiği bu kadar geniş bir hareket müthiş bir akıl sergileyebildi. Son derece deneyimli bir kurmay heyetinin dahi zor bulabileceği yöntemler geliştirebildi. Polisin öldürdüğü arkadaşlarını anmak için toplandıklarında, bir ay boyu kendilerine gaz bombası atan, su sıkan, coplayan polislere karşı "Acınız acımızdır. Komiser Mustafa Sarı ölümsüzdür" pankartı açabilmek ne muhteşem bir akıldır! Saatler boyu "Katil polis!" diye haykırmaktan çok daha etkili bir yöntem…

Örneğin, ancak 500 bin kişi giderek Taksim'i yeniden zapt edebiliriz diye tartışırken, sırt çantasını alıp Taksim'e çıkan "duranadam"ın tek başına meydanı zapt edişi ne olağanüstü bir eylemdir! İşte m=1 ve $E=mc^2$!

90 gençliğinin bir tweet ile birkaç saat içinde yüz binlerce kişiyi bir araya getiren bir örgütü var! Biber gazı bulutları içinde "Biber gazı oley" diye bağıran ve polisleri çaresiz bırakan cesaret idolleri var! Mizahı ve eğlenceyi karşısındakinin elini kolunu bağlayan müthiş bir direniş aracı olarak kullanan bir gençlik… Gezi Parkı'nda binlerce kişinin oluşturduğu ve günler boyu süren, parayı bile ortadan kaldıran akıl almaz bir komün… Klasik sol örgütler hâlâ tartışadursun, bayrağı ve Atatürk'ü yenilmez bir silah olarak kullanan güzelim bir gençlik… Akıllı telefonları müthiş bir silah olarak kullanan bir hareket… Daha binlerce örnek…

90 gençliğinin aklı, zekâsı, sağduyusu, farklı örgütlülüğü, mücadele ve eylem yöntemleri, geniş cepheciliği, dayanışması, cesareti, fedakârlığı incelenmelidir. İncelenmelidir, çünkü bu kuşak devrim yapacak, bu kuşak yeni Türkiye'yi kuracak. İncelemeyen, kavrayamayan Tayyip olur!

Sözün özü Türkiye gençliği geleceğine el koymuştur. Kendi kaderini kendi ellerine alacağını ilan etmiştir. Ve bu müthiş bir gençliktir. Böyle bir gençliğin kuracağı ülkede uzun yıllar yaşamak isterim doğrusu. Kim yaşamını Gezi Parkı Komünü gibi bir ülkede geçirmek istemez?

- Bütün bunlara ek olarak daha tartışılacak çok şey var. Bu hareketin Kürt sorununun çözümü için ortaya çıkardığı olanaklar başlı başına bir tartışma konusu. Sosyalist solun bu hareketi kapsayabilecek bir programı ve örgütlenme modelini nasıl geliştireceği can alıcı bir sorun. Muhafazakâr-liberal ittifakın geleceği bir başka tartışma alanı. Türkiye'deki hakim sistemin (sadece AKP'nin değil) bu hareketi soğurup soğuramayacağı, böyle rezervlerinin bulunup bulunmadığı yakıcı bir tartışma konusu. Hareketin önümüzdeki siyasal süreçlere nasıl müdahil olabileceği bir başka mesele. Türkiye devriminin yolu üzerine bu hareketten alacağımız esin diğer bir konu. Ayaklanmanın dünya çapındaki yansımaları, bölge ve dünya devrimi için ortaya çıkardığı olanaklar esaslı bir tartışma konusu.

Heyecanlıyız, bir büyük patlama yaşadık ve aklımız tıkır tıkır işlemeye başladı. Birdenbire önümüze hızla çözümlenmesi gereken yığınla sorun çıktı. Yaşanan pratik yıllar boyu yaptığımız birçok kuramsal tartışmayı bir anda anlamsız kıldığı gibi, önümüze yığınla gerçek kuramsal sorun çıkardı. Onlarca kapak konusu önümüzde duruyor. Böyle bir derginin çalışanları olarak daha ne isteyebiliriz ki… Çok işimiz var. Böyle bir ülkede toplumbilimci olmak, bilim dergisi çıkarmak ne güzel bir şeydir!

- Son olarak bir kişisel not: Bir ay boyunca onlarca eyleme katıldım. Bazen işi gücü bırakıp yanımdaki gençleri izledim, kendi gençliğimle onları karşılaştırdım. Ben, öncesi ve sonrasıyla 12 Eylül'ün acısını yaşamış bir kuşaktan geliyorum. Başlarda onlar gibi eğlenemedim, hep bir tedirginliğim, çekingenliğim vardı. Ya üzerimize bomba atarlarsa, öyle etkisi on dakikada geçen gaz bombası falan değil, adam gibi bomba… Aklımda 16 Mart 1978 katliamı… Öyle plastik mermi falan değil, vızır vızır gerçek mermi ile tararlarsa… Aklımda 1 Mayıs 77. Defalarca Taksim'e çıktım, ama bir gözüm Sular İdaresi'nde, bir gözüm otelin üst katlarında… Ya yanı başımda arkadaşlarım kurşunlanırsa… Ya beyaz bir otomobil insanları tarayarak geçerse… Gaz bombaları atıldığında Kazancı Yokuşu'na kaçamadım. Ya otobüsleriyle sokağı kapamışlarsa, ya onlarca insan ezilirse orada… Ya silahlı güruhlarını Maraş'ta, Çorum'da yaptıkları gibi üzerimize salarlarsa… Dikkat diyordum, aman diyordum, sakin olun diyordum hep… Ta ki, Kadıköy'den yüz binlerce insanın kopup gelip kendini Boğaz Köprüsü'ne vurduğu ana kadar. İşte orada koptum, bıraktım o kahrolası özkontrolümü, koyuverdim kendimi, coşkun akan bir ırmağın parçası oluverdim.

Yüz binlerce insan hep bir ağızdan bir slogan bağırıyordu ya: "Şerefine Tayyip, şerefine Tayyip!". Ben içimden başka bir slogan haykırdım:

"Şerefine Kenan, şerefine Kenan!"

İçimdeki 12 Eylül'ü öldürdün ya 90 gençliği, helal olsun sana!

Yaşasın yeni Türkiye! Yaşasın güzel yurdum! Tarihin çöplüğüne 12 Eylül! Yaşasın yeniden kazandığım gençliğim!

21. yüzyılın ilk büyük halk hareketinin kentsel kodları

Herhangi bir toplumsal patlamaya nazaran hareketin kent mekânıyla kurduğu ilişki ve mekânın dönüştürülmesi girişimlerine verdiği tepkiler oldukça özgün. Hareketin içgüdüsel olarak kent merkezlerindeki parkları direnişin mekânları olarak benimsemiş olması bunun en önemli göstergesi. İnsanlar, kent merkezlerinden uzaklaştırılmış olmalarının acısını çıkarırcasına tükenmeyen bir enerjiyle parkları ve meydanları işgal ettiler.

Uğur Erözkan

Türkiye'de bugüne kadar meydana gelen en büyük halk hareketini yaşıyoruz. Bu satırlar yazılırken üçüncü haftasına giren bu hareketi hakkıyla analiz edebilmek için henüz çok erken. Ancak Gezi Parkı ve diğer kent merkezlerindeki meydanların, parkların işgalinin sona erip mahalle eylemleri ve park forumları aşamasına geçildiği şu günlerde biraz olsun durup yaşananlar üzerine kafa yorma fırsatımız var. Hareketin ilk dalgası geri çekilmiş gibi gözüküyor. Son derece süratli, şaşırtıcı ve had safhada örgütsüz olan bu dalgayı birçok disiplinden biliminsanının analiz etmesine ihtiyaç var. Siyaset bilimciler, sosyologlar, iktisatçılar, hatta psikologlar yavaş yavaş isyanı yorumlamaya başladılar. Hareketin ortaya çıkışındaki Gezi Parkı'nın savunulması amacını ve ilk dalganın geri çekilmesinden sonra bile mahalle parklarında devam eden bir forum hareketi olarak sürdüğünü göz önüne alacak olursak, konunun bir de kentsel politika disiplini tarafından ele alınması zorunlu gözüküyor. Biz de kısaca nedenleri ve ortaya çıkan dinamikleri bakımından bu hareketin ortaya çıkmasında payı olduğunu düşündüğümüz kent planlaması ile ilgili karar alma süreçlerini ve hareketin kent mekânıyla kurduğu ilişkileri ele almaya çalışacağız.

Hareket nasıl ortaya çıktı?

İlk olarak herkesin kendine sorduğu ve hâkim olduğu disiplin çerçevesinde yanıt aradığı bir soruyla başlamak gerekiyor: Bu hareket nasıl ortaya çıktı? Aslında böylesi bir sosyal patlamanın tek bir nedeni olmayacağı kesindir. Nitekim 28 Mayıs Salı gecesi başlayan ve üç gün boyunca artarak süren polis şiddetinin yarattığı etki yüzünden 31 Mayıs Cuma günü tüm ülkeye yayılan bir hareketten söz edebiliriz. Özellikle Cuma günü polisin düşmanca saldırısı ile Gezi Parkı'nı boşaltıp parkın etrafını polis bariyerleriyle çembere almasının görüntülerinin, bir emperyalist ülke ordusunun işgal görüntüleri gibi etki yarattığını söyleyebiliriz. Görüntülerin yayınlanmasının hemen ardından Gezi Parkı ile dayanışma amacıyla eylemler örgütlenmeye başlandı. Öğleden sonra dayanışma eylemi yapılacak illerin sayısı 18'i bulmuştu. O akşam birkaç il merkezi haricinde tüm Türkiye'de halk kent merkezinde bulunan parklarda buluşarak meydanları zapt etmeye başladı. İstanbul'da polisin bir kale gibi koruduğu Taksim civarında Cuma günü ve gecesi durmaksızın çatışmalar yaşandı. Sabah karşı Anadolu yakasından on binlerce insan Boğaziçi Köprüsü'nün yürüyerek geçip Taksim'e doğru yöneldi ve 1 Haziran Cumartesi öğleden sonra dört bir koldan Taksim'e çıkmak isteyen yüz bini aşkın insanın yarattığı basınçla polis geri çekilmek zorunda kaldı. Hareket de böylece ilk zaferiyle birlikte ortaya çıkmış oldu.

Topçu Kışlası projesi neden önemli?

Şu anda, önceden hiçbir hazırlık yapmadan, yalnızca sosyal medyadan birkaç satırlık duyuruyla bir anda on binlerce insanı harekete geçirme kapasitesi olan bir örgüt ortaya çıkmış bulunuyor: Taksim Dayanışması. Dayanışma, hareketin en başından beri, geri adım atmayan, hükümetin tüm manipülasyon çabalarına rağmen doğru bir kriz yönetimiyle ve demokratik yöntemleri bir kenara bırakmadan bu hareketin doğal önderliğini eline almış gözüküyor. Taksim Dayanışması, meslek örgütlerinin, akademisyenlerin, kent gündemleriyle ilgilenen bazı de-

Gezi Parkı'na ve Taksim Meydanı'nda yapılması planlanan proje.

mokratik kitle örgütleri ve çevrelerin içerisinde yer aldığı bir platform olarak örgütlendi. Yaklaşık bir buçuk senedir, yani proje ortaya çıktığından beri, Gezi Parkı'nın korunabilmesi için çeşitli yöntemlerle mücadele eden ekip, yalnızca Topçu Kışlası'na karşı değil; aynı zamanda Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi'ne, Tarlabaşı Kentsel Dönüşüm Projesi'ne ve bu projenin bir parçası olarak İnci Pastanesi ile Emek Sineması'nın içinde bulunduğu Serkildoryan Bloku'nun yıkılmasına da karşı çıktı. Serkildoryan için verilen mücadele de benzer şekilde büyük bir polis şiddetiyle karşılaşmıştı. Özellikle Emek Sineması'nın yıkılmasına karşı yapılan son eylemde ayyuka çıkan saldırı bize iki önemli şeyi anlatıyor. İlki konusunda şu son iki haftayı biraz olsun gözlemlemiş herkes hemfikir olacaktır: Hükümet, polisin çözebileceği herhangi bir sorun için pazarlık vs. gibi yöntemlere başvurmak zahmetine katlanmıyor. İkincisi ise daha küçük bir kesimin farkında olduğu ve iktidarın sürekli olarak zora başvurmasının görece "rasyonel" olan nedeni: Taksim-Beyoğlu gibi arsa rantının aşırı derecede yüksek olduğu bir alanın kamusal kullanım adına "değerlendirilmeden" öylece bırakılması söz konusu olamaz. İşte Topçu Kışlası'nın önemi burada aranmalıdır.

Büyük ölçekli projeler ve kent merkezlerinin sermayeye pazarlanması

Gezi Parkı'nın yerine başka herhangi bir bina değil de özel olarak Topçu Kışlası'nın inşa edilmek istenmesinin ideolojik-tarihi nedenleri de olabilir. Nitekim bu yönde bazı niyet okuması yapan tarihçiler, siyasetçiler vs. var. Ancak biz niyetlere bakmak yerine bölgede yapılan plan değişiklikleri ve büyük ölçekli projeleri ele alarak meseleyi anlamaya çalışalım. Her şeyden önce Topçu Kışlası'nın, Taksim-Beyoğlu bölgesinde yürütülen büyük ölçekli bir kentsel yenileme projesinin parçası olduğunu bilmek lazım. Topçu Kışlası, Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi'ni de içeren bir plan değişikliği ile gündeme geldi. Bu plan değişikliği ise, daha önce çeşitli plan değişiklikleri ile yapımına başlanan Tarlabaşı Kentsel Dönüşüm Projesi ile entegre olarak düşünülmüş. Tarlabaşı gibi kent merkezinde kalan ancak "çöküntü alanı" haline gelmiş bir bölgenin "ıslahı" ile gündeme getirilen proje, Beyoğlu'nun toplumsal yapısını da ıslah etme girişiminin yanı sıra muazzam bir rant artışına neden olacak. Herhangi bir gecekondu mahallesindeki kentsel dönüşüm uygulamalarında toprak rantı artışı yüzde 300'lere varırken, Beyoğlu'nun orta yerindeki bu alanda nasıl bir rant artışı olacağını tahayyül etmek bile zor. Bölgedeki bir diğer büyük ölçekli proje ise Galataport Kruvaziyer Liman Projesi ve bu projeyle birlikte Tophane-Galata-Beyoğlu hattında yapılacak kentsel dönüşüm projesi. Devasa bir ticari-turistik liman olması planlanan Galataport'un geri besleme alanını kapsayan kentsel dönüşüm projesi, çoğu Serkildoryan gibi 100 yaşını devirmiş binaların birer birer yıkılması ile sonuçlanacak.

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse yalnızca Beyoğlu bölgesini kapsayan bu projeler, eğer büyük bir toplumsal baskı ile engellenmezse, muazzam bir rant artışı ile sonuçlanacak. Nihayet, halihazırda bu bölgede yaşayanlar, sinemaya, bara bu bölgede gidenler, hafta sonunu çocuklarıyla Gezi Parkı'nda değerlendirenler, İstiklal Caddesi'nde ve Taksim'de eylem ve miting yapanlar artık kendilerine başka mekânlar aramak zorunda kalacaklar. Nitekim 1 Mayıs'tan itibaren İstiklal Caddesi ve Taksim'de herhangi bir şekilde toplanmaya, yürümeye ya da miting yapmaya izin verilmemesinin nedeni belli: Merkezi meydanlarda eylemlere-mitinglere müsaade edilmeyecek, kent merkezleri ticari-turistik alanlar olarak sermayenin işletmesine devredilecek.

Bu bakımdan Beyoğlu tek örnek değil. Haliç'in karşı yakasında, Fatih-Sulukule kentsel dönüşüm projeleri, Beyoğlu'nun birkaç sene sonra nasıl bir yer haline geleceğini anlamak bakımından önemli. Henüz uygulamasına başlanılmayan diğer bazı projeler de mimar ve şehir plancılarının gündemini meşgul etmeye devam ediyor. İstanbul'un Anadolu yakasında yapılacak olan Haydarpaşa Port ve Kadıköy Meydan düzenlemesi, Fikirtepe kentsel dönüşüm projesi; İzmir'de yapılacak olan İzmir Yeni Kent Merkezi ve Çandarlı Liman Projeleri de bunlara örnek verilebilir. Nihayet ortak amaç, ekonominin inşaat, emlak ve turizm sektörleriyle ayakta durabildiği bir ortamda bu sektörleri sürekli olarak taze kanla besleyebilmekten başka bir şey değil. Elbette bunları yaparken toplumdan belli ölçüde tepkiler alıyorlar. Eğer bu projeler ekonominin ayakta kalabilmesi için hava gibi, su gibi hayati nitelikte olmasa bu kadar büyük bir polis şiddetiyle uygulanmaya çalışılmazdı. Benzer şekilde, gecekondu mahallelerinde yıllardır yürütülen kentsel dönüşüm çalışmalarını, Kanal İstanbul, 3. Köprü ve İstanbul'un kuzeyine inşa edilecek iki yeni kent projesini de göz önüne alacak olursak yapılı çevre üretiminin iktisadi çapının büyüklüğü ortaya çıkıyor.

"Pürüz"leri ortadan kaldırma yolu olarak yasal düzenlemeler

Tüm bu projelerin "sorunsuz" ilerleyebilmesi için, itiraz eden çatlak seslerin susturulması için biber gazı ve tazyikli suya başvurulması en son aşamayı oluşturuyor. İlk aşama, ortaya çıkabilecek hukuki pürüzlerin temizlenmesidir. 2002-2007 arasında bu yolda önemli adımlar attı-

lar. TOKİ Kanunu'nda, Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda 2004-2005 yıllarında yapılan değişikliklerle imar planı yapma ve onaylama sürecinde ilçe belediyelerinin yetkileri azaltıldı, TOKİ'ye plan yapma ve onaylama yetkisi tanındı, büyükşehir belediyelerinin sınırları genişletilerek kent çeperlerindeki kırsal araziler imara açıldı. Bu sayede birinci AKP hükümeti döneminde yürütülen kentsel dönüşüm projeleri ile büyük kentlerdeki gecekondu semtleri büyük ölçüde dönüştürüldü ve toplu konut projeleri kent çeperlerinde gelişigüzel bir planlama ile en ucuz araziye konduruluverdi. 2007-2011 arası dönem de esas olarak bir önceki dönemin hukuki düzenlemelerine dayanarak yapılan projeler ile geçirildi. 2011 yılı, AKP'nin kent mekânına çok daha kapsamlı müdahaleler yapmaya başlamasında bir dönüm noktası oldu. Öncelikle yapı denetimi ve meslek odalarının yetkilerinin düzenlenmesini kapsayan bir dizi kanun hükmünde kararname çıkarıldı. Ardından asıl saldırı Van depreminin ardından gündeme alınan Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun'la birlikte gündeme geldi. Başlı başına bir hukuk tartışmasının konusu olabilecek olan bu kanun, anayasaya göre ancak milli güvenlikle ilgili bir durumda gündeme alınabilecek olan acele kamulaştırmayı Bakanlar Kurulu kararıyla afet riski taşıdığı "saptanan" her bölge için uygulanabilir hale getirdi.

Bu uygulamanın, burjuva hukukunun temel ilkelerinden olan mülkiyet hakkının sınırlarını zorlayarak ekonominin lokomotif sektörü olan inşaat sektörüne yepyeni bir alan açmaktan başka bir amacı yoktur. Nitekim birbiri ardına afet riski taşıdığı "saptanan" alanlar büyük kentlerin merkezlerinde bulunan ve 4-5 katlı apartmanlarıyla önemli ölçüde rant artışı potansiyeli taşıyan mahallelerden oluşuyor. Bizzat Çevre ve Şehircilik Bakanı'nın yaptığı açıklamalara göre, bu alanlarda kentsel dönüşüm, "yüzde 20'lik bir emsal artışıyla rahatlıkla finanse edilebilir" durumda. Afet Yasası'na göre, riskli alan ilan edilmiş bir bölgede yer alan 10 dairelik bir apartmanda 7 daire sahibinin yıkım için anlaşmış olması, diğer 3

İnsanlar, kent merkezlerinden uzaklaştırılmış olmalarının acısını çıkarırcasına gündüz ve gece demeksizin parkları işgal ettiler.

daire sahibinin itirazına rağmen, binanın yıkılıp yeniden yapılması için yeterli. Tüm bu yasal düzenlemelerin kentsel dönüşümün ihtiyacı olan süratin kesilmesini önlemek olduğu apaçık. Anayasa ve mevcut yasaların ruhunu tahrip eder nitelikte yasal düzenlemeler, sermayenin ihtiyaçlarını karşılama gayretiyle yürütülüyor. Böyle kapsamlı ve şimdiye kadar hiçbir hükümetin yapmaya yanaşamadığı bu ultra sermaye yanlısı yasal düzenlemeleri yapma cüretiyle kıyaslandığında Gezi Parkı'nın Topçu Kışlası yapılması için seferber edilen kolluk kuvveti ve polisin uyguladığı şiddetin adı bile anılmaz.

Halk, kent merkezlerini talep ediyor

Gezi Parkı eylemleri ile gelişen hareketin kentsel politikalar ve büyük ölçekli projelere yönelik bir tepki olarak ortaya çıkmış olduğunu öne sürebiliriz. Ancak hareketin ülke çapına yayılmasında ve bu denli kitleselleşmesinde tek etken bu olamaz. İnsanları sokağa döken asıl nedenlerin günlük yaşamlarını etkileyen ekonomik-sosyal nedenler olduğu açıktır. Alkol yasağı, toplumun dinselleşmesi, artan işsizlik oranları vb. gibi nedenler, eylemlerin yaygınlaşması ve kitleselleşmesi aşamasında hükümet aleyhtarı bir karaktere bürünmesini sağladı. Yine de bu hareketin herhangi bir toplumsal patlamaya nazaran kent mekânıyla kurduğu ilişki ve mekânın dönüştürülmesi girişimlerine yönelik verdiği tepkiler oldukça özgündür. Her şeyden önce hareketin içgüdüsel olarak kent merkezlerindeki parkları direnişin mekânları olarak benimsemiş olması bunun en önemli göstergesidir. İnsanlar, yıllardır kent merkezlerinden adım adım uzaklaştırılmış olmalarının acısını çıkarırcasına bitmek bilmeyen bir enerjiyle gündüz ve gece demeksizin parkları ve meydanları işgal ettiler. Elbette bunda, son yıllarda Mısır'da başlayıp İspanya, İngiltere, ABD gibi ülkelere yayılan "işgal et" eylemlerinin de önemli bir etkisi var. Bu eylemleri yakından inceleyen ve 2012 yılında yayınlanan *Asi Şehirler* adlı yeni kitabında bir "kentsel devrim" kavramından söz eden David Harvey, sermayenin krizini aşmak için kent mekânlarını yeniden bir dönüşüm hamlesine tabi tuttuğu bir dönemde antikapitalist hareketlerin kent hareketleriyle birleştiğinden ve "yoldaşlık ve hemşehrilik" kimliklerinin birlikte geliştiğinden söz ediyor. Benzer bir durum Türkiye için de geçerli. Hareket bir yandan asıl siyasal hedefi olan "hükümet istifa" sloganını dilinden düşürmezken bir yandan da büyük ölçekli projelerin merkezi planlamayla yürütülmesine eylemli olarak itiraz ediyor, kentsel dönüşüm pratiklerini eleştiriyor, kent merkezlerindeki kamusal mekânların elinden alınmasına karşı kazan kaldırıyor.

İkinci olarak harekete katılan kesimlerin sınıfsal karakteri, gecekondu semtlerinde yaşayan kent yoksullarından kent merkezlerinde yaşayan orta sınıflara kadar çeşitlilik göstermekle birlikte "orta sınıf" olarak kodladığımız kesimlerin son 10 yılda hızla proleterleştiğini, özellikle büyük bir gelecek kaygısı yaşayan gençlerin eylemlere katıldığını göz önüne alacak olursak hareketin sınıfsal karakterinin önemli ölçüde emekçilerden ve işsizlerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Kentlerin üretim odaklı olarak planlanmasından vazgeçildiği günümüzde istihdam talep eden her hareketin sınıfsal olduğu kadar kentsel bir hareket olması bir zorunluluktur. Yine Harvey'e kulak verecek olursak, antikapitalist hareketlerin önemli ölçüde kentsel hareketler de olduğu, 1830-1848 devrimlerinden ve özellikle Paris Komünü'nden başlamak üzere onlarca örnekte görüldüğünü, son olarak sistem karşıtı eylemlerin "bir bulaşıcı hastalık gibi" yayıldığı son yıllardaki eylemlerden de anlaşılacağı üzere bugün de o örneklere bir yenisinin eklendiğini söyleyebiliriz.

Kitabın ismi çok fenaydı: 'Şiddetsiz İletişim'

AKP'nin benlik bütünlüğünü korumaya yönelik çabaları "orantısız öfke"yi kaçınılmaz kıldı. Orantısız öfke konunun hem tartışılmasını, anlaşılmasını engelledi, hem de kamuoyunun gözünden kaçırılmasını sağladı. Bu "orantısız öfke" diyalogları, "zaman ve mekân"dan uzak açıklamalar ve "kurgusal" düşünceler çözüm üretemez. Çünkü çözüm, AKP'nin benlik bütünlüğünün dağılması demek. Bu nedenle Topçu Kışlası yapılmasından vazgeçilmesi söz konusu değil.

Mehmet Yılmas

"İki gündür *Şiddetsiz İletişim* adında bir kitap okuyorum. Hatta altını çizdim, Başbakan'a bazı şeyleri okurum diye, gençler adına. Cesaret edemedim. **Kitabın ismi çok fenaydı.** Vazgeçtim ama içimde ukte kaldı." (Hülya Avşar, Başbakan ile görüşmesinden sonra yaptığı açıklamadan… 13.06.2013)

Dil, düşüncelerimizi ortaya koyan ve ifade etmemizi sağlayan önemli bir araçtır. Bir olayı, durumu, olguyu bilişsel süreç içinde algılama, dikkat etme, değerlendirme, anlamlandırma ve yorumlamanın dışa vurumu, fiziksel bir eylem olan dil, "konuşma" yoluyla gerçekleşir. Konuşmada kullanılan "dilin" sorunu çözücü ya da tırmandırıcı olup olmadığını, olayı, problemi nasıl algıladığımız, yorumladığımız ve olaya nasıl bir **anlam** yüklediğimiz tayin eder. Bu açıdan dil, bilişsel işleyen bir sürecin sonucudur ve bilişsel sürecin sözcüklerle dışavurumudur. Gezi Parkı olayında, başlangıcından bu güne kullanılan "dil" iletişim açısından incelendiğinde gelinen sonuç şaşırtıcı değildir. İnsan, binlerce çözüm dili varken, neden şiddet ve şiddeti tırmandırıcı dili ve iletişimi tercih eder? Bunda "kişiliğin" özellikle de "benlik algısı"nın doğrudan belirleyiciliği vardır.

Bu yazının tezi: "AKP, Topçu Kışlası'ndan vazgeçmeyecektir."

Bu yazının amacı da bu tez üzerinden, Gezi Parkı probleminin nasıl tırmandırıldığını, benliğin yansıması "iletişim dili"; neden tırmandırıldığını da "ekonomi-politik" boyutuyla irdelemektir. Kısaca "Gezi Parkı" üzerinden orantısız öfkenin psikolojisini ve ekonomi-politiğini çözümlemektir. Yazının içeriği ve özü gereği "zaman ve mekân"a sadık kalınarak, yani yazıda geçen örnekler, eleştiriler, çözümlemeler ve yorumların "Gezi Parkı"ndan çıkılmadan yapılmasına özen gösterilecektir.

Birey için geçerli olan psikolojik kuramlar topluma, gruplara, kurumlara ve kuruluşlara da uyarlanabilir. Bireyin davranışlarının altında yatan nedenleri açıklayan psikoloji bilimi, bazen toplumun, grupların, kurum ve kuruluşların da davranışlarını açıklayabilir.

Örneğin, eleştiriye tahammül edemeyen bireyler vardır. Onlara "Hayır" demek mümkün değildir. Sıradan, basit farklı bir düşünceniz, eleştiriniz onların dünyasında büyük bir depreme neden olur. Bu durum benliğini eksik algılayan ve bu eksikliği benliğin geri kalan kısmını şişirerek ve başkalarınca şişirtilerek geçirmiş olan insanlarda sık görülür. O nedenle eleştirilmek, "hayır" denilmek şişirilmiş benlik bütünlüğüne yönelik algılanır ve benlik bütünlüğünün dağılması anlamına gelir. Dolayısıyla bunların tartışmalardaki tüm çabaları, bu benlik bütünlüğünü korumaya yöneliktir. Bu nedenle karşıdaki insanın ne söylediği, neyi talep ettiği hiç önemli değildir. Söyleneni anlamak gibi bir çabaları da yoktur. Zaten dinlemezler. Benliğin şişirilmiş boyutu, karşıdaki insanı küçümser, aşağılar, hakaret eder: **Sen kimsin?, haddini bil!.** Bu davranış biçimi genelde bilgisizliğin, niyetin, haksız çıkma riskinin üstünü örtmeye hizmet eder. Bu riskler **gerçek** ile yüzleşmek demektir. Çünkü gerçek, şişirilmiş benlik bütünlüğünü bozacağından, bütünlüğü korumaya yönelik mekânizmalar geliştirmişlerdir. Bu mekânizma otomatik olarak he-

men devreye girer. Tartışmalardaki "orantısız öfke" bu mekânizmaların en başında gelir. Yani tartışmaları "terörize etmek" en kolay kaçış (bütünlüğü koruma, dağılmayı engelleme) yöntemidir. Diğer bir yöntem de tartışmada "zaman ve mekân"ın dışına çıkmaktır. Yani bunlarla tartışırken "ne alakası var" tepkisi verirsiniz. Tartışmada birden kendinizi "şu anda-şimdi" yerine "geçmiş ya da gelecek" asıl "konu, olay, problem" yerine çok farklı bir konu, olay, problemin tartışması içinde bulur, "bu da nereden çıktı" dersiniz. Tartışmanın merkezine dönme çabalarınız nafiledir, çünkü benlik bütünlüğünü korumaya yönelen "orantısız öfke" buna izin vermez. Benlik bütünlüğünü koruma adına mecburen "öfkeye" tutunurlar, "şu anda-şimdi"den kaçarlar. Defalarca aynı ilişkisel sonuçları yaşamalarına rağmen, sonuçlarından hareket edip kendi tutumlarını görmemeleri ve ısrarla bunu savunmaları ilginç değildir. Çünkü kafalarında maddi dünyanın yansıması olay ve olguları kendi gerçekliğinden uzak, "kurgusal" bir algı ve düşünceye göre yorumlarlar. Bu kurgu, sonuçları görmeyi engeller ve aynı sonuçlar tekrar tekrar yaşanır.

Bir organizma olarak AKP ve benlik algısı

Birey için yukarıda açıkladığımız tüm özellikler ve belirtiler grup, kurum, parti vs. için de geçerlidir. AKP 10,5 yıldır iktidardadır. Bugüne kadar yaptığı hiçbir icraat tartışılmamıştır, tartıştırmamıştır. İcraatlar konusunda görüş bildiren, eleştiren gazete, TV, kurum ve kişiler "partinin benlik bütünlüğü"nü bozucu unsurlar olarak algılanmış ve tek tek bertaraf edilmişlerdir. Eleştiriler azalmış, sönükleşmiş buna karşın AKP'nin benliğini şişiren çoğu zoraki, bazıları gönüllü bir gazete yazıcısı, sanatçı, yazar-çizer tayfası ortaya çıkmış, benlik şişirildikçe eleştiriye tahammül sınırı aynı oranda azalmış ve bugün (Gezi Parkı eylemiyle) ortadan kalkmıştır. Bu tahammülsüzlük sokakta hareketsiz "duran adam" eylemine kadar inmiştir. Bu aşamada kurgusal algı da devreye girince, AKP'nin uygulamalarına yönelik sıradan bir eleştiri, sokakta

AKP'ye yönelik sıradan bir eleştiri, sokakta duran adam, AKP zihninde, parti benliğine bir saldırı olarak karşılık buldu.

duran adam, AKP zihninde, doğrudan parti benliğine bir saldırı olarak yansımıştır. Buna bağlı olarak eleştirilere karşı AKP her zaman, tartışmalarda "zaman ve mekân"ın dışına çıkarak; "orantısız öfkeye" (kasıtlı gerilim politikasına) başvurarak bu saldırıları (!) bertaraf etmiş, böylece "partinin benlik bütünlüğü"nü korumuştur. Bu yöntem sosyal psikolojik olarak aynı zamanda tabanın (aleyhinde olmasına rağmen) dinamik kalmasına da hizmet etmiştir.

Zaman ve mekân açısından AKP, 10,5 yıldır "şu andan-şimdiden" kaçmış, ya geçmişi (Muhteşem Yüzyıl filminin kurgusunu, **olmayan** Topçu Kışlası'na sahip çıkmayı, Cumhuriyet döneminde yaşananların kavgasını bugün olmuş gibi) ya da geleceği (2023, yetmedi 2071) tartıştırmıştır.

Tartışmayı ve sonucundaki çözüm çabasını "zaman ve mekândan" kopardığınızda ya kötü niyetlisinizdir, ya bu tutum bilgisizlik-cehaletten kaynaklanır, ya da elde etmeyi düşündüğünüz daha büyük bir kâr vardır.

Orantısız öfke

Birey üzerinden yaptığımız açıklamaların, Gezi Parkı eylemine karşı girişilen kurumsal AKP davranışına da uyarlanabileceğinin örnekleri aşağıda verilmiştir. Bu örneklerde orantısız öfkenin sorunu nasıl tırmandırdığı ve anlaşılmaz kıldığı görülmektedir.

DİSK Genel Sekreteri Arzu Çerkezoğlu: "Sayın Başbakan, haftalar geçmiş, insanlar sokağa dökülmüş, 4 kişi ölmüş. Anneler sokaklara inmiş. Bu kadar insan gece-gündüz sokaklarda size bir şeyler söylüyor. Bunları konuşmamız gerekmez mi? Bu artık sosyolojik, toplumsal bir olaydır. Bu sadece mimari bir mesele değildir."

Başbakan sinirlenmiş ve sesini yükselterek: "Siz kim oluyorsunuz da bize sosyoloji öğretiyorsunuz? Biz sosyolojiyi de psikolojiyi de biliriz. Haddinize mi bize bunları söylemek?"

Çerkezoğlu, "Bunu konuşalım diyoruz" diye yanıt vermeye çalışmış ama bu girişimi Başbakan'ın tepesinin tasını da attırmış. Koltuğundan ayağa kalkmış ve tepkisini öyle sürdürmüş.

Çerkezoğlu, "Böyle tepki gösterirseniz çözemeyiz" deyince de film kopmuş.

Başbakan, "Haddinizi bilin, sizin haddinize mi bize sosyoloji öğretmek" diye devam etmiş. Adamları Başbakan'ı sakinleştirmeye çalışmışlar ama işe yaramamış.

Yukarıdaki diyalogdan da anlaşıldığı gibi "konumuz" Gezi Parkı ve onun doğurduğu toplumsal sorun. Bir tespit... Amaç kimseye sosyoloji öğretmek değil. Tepki: "Siz kim oluyorsunuz, haddinizi bilin, sizin haddinize mi bize sosyoloji öğretmek." Orantısız öfke sorunu anlaşılmaz kıldığı gibi çözümsüzlüğü tırmandırır ki gelinen nokta bunu göstermektedir.

"Orası illegallerin işgal mekânı değildir. Yarın İstanbul mitingimiz var. Taksim Meydanı boşaldı boşaldı. Boşalmadığı takdirde, artık bu ülkenin güvenlik güçleri orayı boşaltmayı bilir. Gelenlere referandum dedim, plebisit dedim. Çok güzel dediler. Bu devlet sizin oyuncağınız değil. O parkı boşaltmaları gerekiyor." (15.06.2013, Ankara-Sincan Milli İradeye Saygı Mitingi.)

"'Tencere, tava hep aynı hava' diyen Erdoğan, olayların iç-dış bağlantılı ve organize olduğunu belirtti. Başbakan, 'Bizim evlerde zorla tuttuğumuz yüzde 50 var. Aman sakin olun diyoruz.'" (Kuzey Afrika Gezisi Öncesi Havaalanı)

Polat Alemdar ve Hülya Avşar

Polat Alemdar'ın başbakanla görüşme sonrası "laf salatası" açıklamaları, Hülya Avşar'ın yukarıda alıntısını yaptığımız "Cesaret edemedim. Kitabın ismi çok fenaydı" açıklama-

sı bize, görüşme ortamının eşitlikçi ve demokratik bir yapıdan ve çözüm üretmekten çok uzak olduğunu göstermektedir. Öyle bir ortam düşünün ki, "Şiddetsiz İletişim"den bahsetmek "cesaret" gerektirsin. Bırakın "şiddetsiz iletişim"den bahsetmeyi, kitabın ismi bile o ortam için "çok fena"… ("Çapulcu" sözcüğünün anlamının değiştirildiği bir ülkeden bahsediyoruz.) Olayı anlamak ve çözmek için görüşmeye çağırdığınız insanlar, şiddetsiz iletişimden bahsetme cesaretini gösterememişler fakat "ikna" olmuşlar.

Peki bu görüşmelerin anlamı nedir? Çok basit, önceden "toplum mühendisliği" deniyordu, şimdi "algı mühendisliği" olarak tanımlanıyor. Bu alakasız kişilerle görüşülerek "bakın biz diyalogdan yanayız", taraflarla görüştük, görüşüyoruz, fakat sokaktakiler (marjinaller, çapulcular, familyalar) diyalogdan yana değiller algısını toplumda yaratmaktır. Bu görüşme trafiği AKP'nin algı mühendislerinin acemice kurgularından birisidir.

Sonra bu görüşme kurgusu mitinglerde (16.06.2013, İstanbul, Kazlıçeşme) "diktatörlük" eleştirilerinin üstünü örtmede kullanıldı: "Dünyanın hiçbir yerinde böyle bir başbakan göremezler. Diyorlar ki sayın başbakan çok sertsin. Bazıları da diktatör diyor. Bu nasıl diktatör ki sizin gibi o gezi parkını işgal edenlerle samimi çevrecileri kabul ediyor. Böyle bir diktatör var mı yahu dünyada."

Zaman ve mekân: Ne alakası var? Konumuz Gezi Parkı!...

Gezi Parkı eylemleri süresince tartışma konusu olan asıl sorun "Gezi Parkı Planı" tartışılmamış, gündeme taşınan konular "zaman ve mekân" ile uyuşmamıştır. Buna ilişkin "ne alakası var" dedirtecek örnek konuşmalar aşağıya çıkarılmıştır.

"Hani bidon kafalı, göbeğini kaşıyan adam diyorlar ya, bu bakış sadece bugünün değil, on yılların bize bakışıdır, halkına bakışıdır. Onlara göre biz siyasetten, sanattan, tiyatrodan, sinemadan, şiirden, resimden, estetikten, mimariden anlamayız. Onlara göre biz okumamış, cahil,

Gezi Parkı ile ilgili açıklama yapmayan Erdoğan, zaman ve mekânla uyuşmayan gündemler yarattı.

alt tabaka, verilenle yetinmesi gereken, yani zenci bir güruhuz. Bugün de aynı nazar, aynı anlayışla, aynı gözle bakıyorlar. Kendi yaşam tarzlarını kabul etmeyen herkese bunu yaptılar." (11.06.2013, TBMM Grup Toplantısı)

"Onlar CHP'nin çöp dağlarını bilmez. Çünkü CHP zihniyeti pisliktir. CHP döneminin hava kirliliğini bilmez. Çünkü bu zihniyet kirlidir" (Ankara, Altınpark)

"Şu son olay hiç tereddütsüz, 27 Mayıs 1960 öncesi merhum Menderes'e kurulan tuzağın aynısı; şu son olaylar 1980 öncesi karanlık senaryonun tekrar edilmesi; 28 Şubat merhum Erbakan'dan önce millete yapıldı; biz bu yola tıpkı Menderes gibi, Özal gibi, Erbakan gibi kefenimizle çıktık" benzeri (ne alakası var?) konuşmalar (11.06.2013, TBMM Grup Toplantısı; 15.06.2013, Ankara-Sincan Milli İradeye Saygı Mitingi; 16 Haziran 2013, Millet İradesi Mitingi) sürekli tekrar edildi.

"Şu İstanbul'un minarelerinden iç karartıcı şekilde, 'tanrı uludur tanrı uludur' diye okunuyordu. Kim yaptı bunu? CHP. İşte 16 Haziran 1950'de merhum Adnan Menderes bu büyük zulme son verdi. 16 Haziran'dan itibaren Allahu ekber diye okunmaya başlandı." (16 Haziran 2013, Millet İradesi Mitingi, İstanbul)

"Bu ülkede, on yıllardır başı örtülü olduğu için üniversiteye gidemeyenlerin özgürlüğü noktasında siz ne yaptınız. Bunların eğitim hakları acaba hak değil miydi? Eğitim öğretim hakkından bu ülkede yıllardır, on yıllardır mahrum edilen bu kızlarımıza bu kadar zulmü reva görenler, şu anda ne adına acaba meydanlarda dolaşıyorlar." (09.06.2013, Mersin Toplu Açılış Konuşması)

"Başörtülü kızlarımıza el uzattılar, sabrettik. Okullara sokmadılar, üniversitelere sokmadılar. Eğitim öğretim özgürlüğünü elinden aldılar. Ama onlar sabrettiler. Camilerimize ayakkabıları ile girdiler. Camilerimizde içki içtiler. Sabrettik. Duvarlara hakaretler yazdılar. Sabahlara kadar azgınca küfrettiler. Şahsım da dahil olmak üzere hep küfrettiler. Ama sabrettik." (15.06.2013, Ankara-Sincan Milli İradeye Saygı Mitingi)

"10 yılda Türkiye'nin faizlerini düşürmek yoluyla yaptığı tasarruf 642 milyar lira. Eğer 2002'deki gibi kalsaydı tam 642 milyar lira faiz lobisine gidecekti. Ama biz bu parayı tasarruf ettik. Bu durumdan faiz lobisi çok rahatsız. Ama buna rağmen bu dönemde gene de faiz lobisi acayip kazandı." (11.06.2013, TBMM Grup Toplantısı)

"Sayın Başbakan çok sert. Çok gerilimden yana. Diktatör. Onlara sesleniyorum. Sayın Menderes, çok kibardı, çok nazikti. Bu kadar kibar, bu kadar nazik insanı ipe götürdünüz. Astınız be vicdansızlar. İdam ettiniz." (16 Haziran 2013, Millet İradesi Mitingi, İstanbul)

Kurgusal dünya

Konda Araştırma Şirketinin 6-7 Haziran tarihinde Gezi Parkı'ndaki 4411 protestocu üzerinde yaptığı araştırmaya göre, protestocuların % 93,6'sı herhangi bir grubu temsil etmediğini, Gezi Parkı'na sade bir vatandaş olarak geldiğini belirtmişlerdir. Bu bilgiye rağmen kurulan "kurgu" aşağıdaki gibidir.

"Ülkemizdeki medya kuruluşları bu tertip için hazırlıklıydı, uluslararası medya hazırdı. Sosyal medya bu iş için donanımlı hale getirilmişti. Ülkemizin belli sermaye grupları faiz lobisi, içerde dışarda belli örgütler bu iş için hazırlıklıydı. Her şey çok profesyonelce hazırlanmıştı. Taktikler, mesajlar ve tweetler kullanılacak ve hazırlanan fotoğraflar filmler adım adım hesaplanmıştı. Bazı uluslararası çevreler bu tertibin içindeyken, olmayanları kandıracak, yalan haberlerle bu tertibin içine çekecek hazırlıklar yapılmıştı." (18.06.2013, TBMM Grup Konuşması)

"Olayın aslı Gezi Parkı mı? Bunların hepsini sizlere belgelerle daha

Polisin eylemlere yaptığı sert müdahaleler, AKP'nin yarattığı "orantısız öfke ve gerilim"in bir parçası olarak okunabilir.

sonra açıklayacağız merak etmeyin. Bu işin kaynağı neresi, göreceksiniz. Bu iş dışarıda ve içeride koordineli olarak yürüyen bir iştir. Bu ihanet şebekesini milletimize tanıtacağız." (15.06.2013, Ankara - Sincan Milli İradeye Saygı Mitingi)

Taksim Gezi Parkı'ndaki olayların dış bağlantılarıyla ilgili: "Bu olaylarla ilgili istihbarat teşkilatımız çalışmalarını yapıyor. Ama bunların kalkıp 'şurdan burdan' diye isimlerini ifşa etmemize gerek yok. Ama onların yetkilileriyle ilgililerileriyle bunların görüşmelerini tabi ki yapacağız. Hatta hatta gerekirse hesaplaşmasını da yapacağız." (03.06.2013, Fas, Tunus, Cezayir gezisi öncesi)

"Faiz lobisi çok iyi ortaya çıktı. Taksim meydanına 30 bin kumanyayı kimlerin gönderdiğini gayet iyi biliyoruz. Kendi otellerinde terörle işbirliği yapanları yatırıp kaldıranları çok iyi biliyoruz. Bunların hesabı sorulmayacak mı?" (16 Haziran 2013, Millet İradesi Mitingi, İstanbul)

"Taksim Gezi Parkı kılıfıyla Türkiye'de büyük bir oyun oynanmak isteniyor. Taksim Gezi Parkı bahanesiyle Türkiye ekonomisi üzerinde ağır tahribat yapılmak isteniyor. Ambalajın üzerine ağaç koyarak, çevre hassasiyeti koyarak, birileri büyüyen, güçlenen Türkiye'yi yavaşlatmak istiyor. Taksim eylemcilerinin nerede nasıl kullanıldıklarını görmelerini, nasıl bir kirli hedefin istismar konusu haline getirildiklerini idrak etmelerini özellikle rica ediyorum… Bu eylemler, bazı sermaye grupları, faiz lobileri, bazı medya grupları tarafından çok açık şekilde kullanılmıştır. Taksim'de şu anda eylem yapanlar, Türkiye ekonomisine, turizmine, yatırım ortamına kastedenler tarafından açık şekilde kullanılıyor." (11.06.2013, TBMM, Grup Toplantısı konuşması)

"Kardeşlerim, bakınız. Uluslararası medya her türlü iki yüzlülüğü sergiledi. Kimi siyasetçiler, söylemleri ve eylemleri ile (onlara para bile vererek, dilenci mi bunlar, hani eylemciydi) bir mezhep çatışması çıkarmak için her türlü tahriki yaptılar. Sosyal medyada sahte hesaplar üzerinden yalan haberler yayılmak suretiyle akıl almaz provokasyon gerçekleştirildi. Sokak ve caddelerde, çadırların içinde ve dışında, milletin değerleri ile örtüşmeyen, nice görüntüler yaşandı." (15.06.2013, Ankara - Sincan Milli İradeye Saygı Mitingi)

"Çevre hassasiyetini amacından saptırarak bu masum talebin arkasına saklanarak büyük bir siyasi provokasyonun peşinde oldular. Hesap çok başka, oyun çok başka. Tuzak bambaşka." (15.06.2013, Ankara - Sincan Milli İradeye Saygı Mitingi)

"Benim milletimin kalp gözü açıktır. Siz oynanan oyunu gördünüz. Siz kurulan tuzağı hiç ettiniz. Siz yapılan saldırıların hedefini anladınız. İşte bugün siz bu meydanda tek bir gönül olarak, tek bir yürek olarak o çirkin oyunu, o alçak tuzağı, o haince saldırıları bozuyor 'millet burada' diye tüm dünyaya haykırıyorsunuz." (15.06.2013, Ankara - Sincan Milli İradeye Saygı Mitingi)

AKP'nin iletişim dilinin her zamanki gibi çözüme değil, problemi tırmandırmaya yönelik olduğu ortadadır. Öncelikli olarak bir problem ortaya çıktığında, daha en başından onu olumsuz bir sıfatla "çapulcular" şeklinde etiketlediğiniz anda çözüme ilişkin kanalları ilk basamakta tıkamış olursunuz. Bu "olay-talep nedir?" sorusunu anlamak ve çözmekten ziyade, olay-talep ve çözüm ile ilişkisi olmayan "kim bunlar?" sorusunu merkeze koymanıza neden olur ki, yapılan açıklamalar, konuşmalar daha çok bu sorunun cevabı (çapulcular, vandallar, faiz lobileri, marjinaller, tuzak kurucular) niteliğindedir.

"Gezi Parkı'na Topçu Kışlası istemiyoruz" talebinin sürüklendiği yere bakar mısınız: "Küfreden alçaklar, oyun kurucular, tuzak kurucular kazanamayacaksınız!"

"Orantısız öfke ve gerilim" bireylerde olduğu gibi, asıl konudan (Gezi Parkı Planı) uzaklaşılarak, AKP'nin kurumsal benlik bütünlüğünü korumasına hizmet etmiştir. Bu nedenle AKP 10,5 yıldır tartışmalarda çoğu zaman gerilimi tırmandırmayı "bilinçli" olarak seçmiştir. Bunu, **öfkenin bir san'at olduğu** savunusundan anlıyoruz. AKP, gerilimi bir propaganda yöntemi olarak benimsemiş ve ilkeselleştirmiştir. Böylece AKP, **icraatlarına** yapılan eleştirileri, doğrudan benlik bütünlüğüne yani AKP'ye bir "saldırı" olarak algılamış ve tabanına icraatlarımızı eleştiriyorlar değil, "bize saldırıyorlar" şeklinde yansıtmıştır. Bu bağlamda halkın "Gezi Parkı'na Topçu Kışlası yaptırmak istemiyoruz" talebi-eleştirisi, AKP'de ve dolayısıyla tabanda "başbakanımızı yedirtmeyiz" şeklinde karşılık bulmuştur.

Tez I: AKP'nin Gezi Parkı'na Topçu Kışlası yapmaktan "benlik bütünlüğünü koruma" adına vazgeçmesi mümkün değildir.

AKP'nin benlik bütünlüğünü korumaya yönelik savunma çabaları her zaman "orantısız öfke"yi kaçınılmaz kılmıştır. Orantısız öfke asıl konunun tartışılmasını, anlaşılmasını engellediği gibi, kamuoyunun gözünden kaçırılmasına da hizmet etmiştir. Bu "orantısız öfke" diyaloglarının, "zaman ve mekân"dan uzak açıklamaların ve "kurgusal" düşüncelerin çözüm üretmeyeceği malumdur. Çünkü çözüm demek AKP'nin şişirilmiş benlik bütünlüğünün dağılması demektir. Bu nedenle Gezi

Parkı'na Topçu Kışlası yaptırılmasından vazgeçilmesi söz konusu olamaz. Bu, AKP'nin şişirilmiş benliğinde açılacak kocaman bir çatlak olacaktır. Zaten sürece bakıldığında, daha önce yaşanan tüm problemlerde ve her zaman olduğu gibi, yetkililerin Gezi Parkı Planı'nın akıbetine ilişkin kamuoyuna net bir açıklama yapmamalarının nedeni de budur.

Bu yazının tezi: Gezi Parkı direnişinin, AKP'nin benlik bütünlüğünde açacağı kocaman çatlağa karşı, "olmayan Topçu Kışlası"ndan vazgeçmesi mümkün değildir.

Ekonomi-politik açısından Gezi Parkı

AKP, gerilim politikalarını her zaman siyasi ranta çevirmiştir. Gezi Parkı krizi AKP için bir seçim startı olmuştur. Ankara ve İstanbul'da yapılan "Milli İradeye Saygı Mitingleri"nde yapılan konuşmalardan bunu anlıyoruz: "Ayrıca 8 ay daha sabredeceğiz. Milletin önüne sandık gelince, bunlardan hesabı işte o zaman soracağız. Buna hazır mıyız? (Meydandan evet sesleri yükseliyor). Kapı kapı dolaşıp inşallah sandıkları patlatacağız. Ben size inanıyor ve güveniyorum." (15.06.2013, Ankara-Sincan) Bu arada 8 ay sonra yapılacak seçimin ana konuşma malzemesi, "Gezi Parkı" üzerinden "geçmiş" olacaktır.

Tez II: AKP, Topçu Kışlası'ndan ekonomik rant olarak vazgeçmeyecektir.

Sermaye birikim biçimlerinin değişmesi ve buna bağlı olarak sermayenin sınırsız artımı, ancak varolan mekânın el değiştirmesiyle olasıdır (Harvey). Yani kamuya ait, insanların yaşam alanı olan Gezi Parkı, el değiştirerek muazzam bir sermaye birikimi sağlayacaktır. Sermaye birikimi el değiştirerek büyürken, bu el değiştirme sırasında doğabilecek direnmelere karşı da bir "güç birikimi" büyümesi zorunludur. Başbakanın 18.06.2013 TBMM Grup Toplantısında yaptığı "Polisimizde kanunların kendisine verdiği yetki dairesinde, bundan böyle gerekeni yapmaya devam edecektir. Polisimizi daha da güçlendireceğiz, müdahale gücünü artıracağız" açıklaması bunun en açık göstergesidir. Yani el değiştirerek büyüyen "sermaye birikimi" kaçınılmaz olarak "güç birikimi" büyümesini de beraberinde getirmektedir.

AKP ekonomisi mekânın yeniden üretilmesi, yani mekânın el değiştirerek sağladığı sermaye birikimi üzerine kuruludur. AKP'nin can damarı, inşaat sektörüne ve bu da mekânı yeniden değerlemeye bağlıdır. Sıradan bir Gezi Parkı, mekân olarak ekonomik hiçbir getirisi olmayan bir yerdir. Ama Topçu Kışlası adı altında "tarihe sahip çıkılırsa (!)" Gezi Parkı'nın rantı birden fırlayacak ve muazzam bir sıcak paraya dönüşecektir. Topçu Kışlası, Tüketim Kışlası'na dönüşecektir. Kentsel dönüşüm projeleri, kampüs okul projeleri gibi projeler mekânın el değiştirerek sermaye birikimi ve aktarımına hizmet etmektedir. Olmayan Topçu Kışlası, AVM ve rezidans olarak önemli bir sıcak para girişi sağlayacaktır. Böylece kapitalist çark, kamu (mekânlarını) kaynaklarını yerel ortaklı ya da ortaksız ulusötesi şirketlere aktarılarak döndürülmektedir.

Mustafa Sönmez'e (18.06.2013, *Yurt* gazetesi) göre kente, kent hakkına sahip çıkmak, ağacına, parkına sahip çıkmak da o kadar lay lay lom bir şey değildir, tersine zurnanın zırt dediği yerdir. Çünkü, kentin, hele ki İstanbul'un arsası gerçekten de altındır. 'Hepimize ait olana dokunma!' denildiği için bu kavga büyümüştür ve üstüne bu kadar hunharca gelinmesi bundandır.

İlk günlerde AKP, kesin ve net bir dille "Gezi Parkı, Gezi Parkı olarak kalacaktır. Plandan vazgeçilmiştir" deseydi, olaylar ve direniş bu kadar büyümeyecek ve uzamayacaktı.

Ama AKP'nin Topçu Kışlası'ndan vazgeçmesi demek, şimdiye kadar kendisine hayat veren (rant) kaynağını kesmesi demektir. Yani bu, AKP için "ötenazi" demektir. Bu yüzden vazgeçemez. Topçu Kışlası planından vazgeçmesi demek, Türkiye'nin birçok yerinde uygulanan (HES, Nükleer Santral, üçüncü köprü, Galataport, Haydar Paşa Garı vs.) ya da uygulanacak olan planlara karşı halkın yine ayağa kalkması demektir.

Sonuç

Bir gün bir an olur, bir şey yaşarsınız ve birden her şey aydınlanır. Daha doğrusu anlam vermediğimiz, üstüne perde çekilmiş, karartılmış, çarpıtılmış olaylar somutlanır. Gezi Parkı olayı da ülkemizde birçok şeyin açığa çıkmasına neden olmuştur. Aslında Gezi Parkı'nı göz gözü görmez hale getiren gaz bombaları ironik bir şekilde aydınlanmaya neden olmuştur.

Halkımız "ileri demokrasi"yle yüzleşmiştir. Halk, ana akım televizyon, medya, gazete oyuncularının aslında gazeteci-haberci kılığında "penguen" olduklarını görmüştür. Medyanın Penguenleri'ne rağmen, ülkenin dört bir yanında halk, Gezi Parkı'nda uyuyan gençlerin, sabaha karşı 5'te gaz bombalarıyla yanan gözlerinin acısını yüreğinde hissetmiştir.

Günlerce dolup taşan Taksim Meydanı'nda hiç taciz yaşanmamıştır. Parasız yiyecek masalarında hiç izdiham olmamıştır. Kurulan kütüphanelerde kitap (bilgi) baştacı olmuştur. Çocuklarımız, besteledikleri şarkılarla, türkülerle; ürettikleri zekice esprilerle gaz bombalarına karşı direniş göstermişlerdir.

Farklı bir yöntemle "Be hey gafil, be hey cahil Türkiye'de Türk Baharı 3 Kasım 2002'de oldu"ğunun itirafını da öğrendik. (16.06.2013, İstanbul-Kazlıçeşme)

"Gezi Parkı Direnişi" vahşi kapitalizmin nasıl işlediğini pratik yolla bize özetledi: Vahşi kapitalizm, kamuya-halka ait olan mekânların, kaynakların (güç-medya kullanılarak), el değiştirerek yerel ortaklı ya da ortaksız özel şirketlerin kârsermaye birikimi mekânlarına dönüştürülmesidir.

Gezi Parkı probleminin anlaşılmasını engelleyen "orantısız öfkenin" dilini-gücünü kullanmanın, "zaman ve mekân"ın dışına çıkarak asıl problemi gizlemenin, "kurgusal" senaryolarla halkı "taraf" olmaya zorlamanın nedeni budur.

Genç-yaşlı, öğrenci-işçi-memur, türbanlı-türbansız, inançlı-inançsız, laik-anti-laik, Kürt-Türk, ulusalcı-milliyetçi, Atatürkçü, sanatçı, partili-partisiz, politik-apolitik, Alevi-Sünni, Beşiktaşlı, Fenerli, Cimbomlu, ötekiberiki, işsiz-yoksul, sömürülen-ezilen, çapulcu-çapulsuz …

Tez III: Eyvah! Taraf-bitaraf olanların hepsi Taksim'de buluştular: uykularının kaçmasının nedeni bu…

#direninternet

Gezi Direnişi'inin bir ayağı sokaklarda ve meydanlarda ise, öbür ayağı sosyal paylaşım sitelerindeydi. Bu İnternet ağları, en güvenilir bilgilere ulaşmak için milyonlarca insan tarafından kullanıldı. Fakat İnternet, aynı zamanda pek çok kişisel bilginin dolaşımda olduğu ve kendi içinde de özgürlük mücadelesinin yürütüldüğü bir alan. Hem bu mücadeleye destek vermek, hem de bir araç olarak İnternet'i daha güvenli kullanmak için faydalanabilecek teknik yöntemlerden bazılarını sunuyoruz.

Yaklaşık 10 yıl önce, bilgisayarın gerçekten verimliliği artırıp artırmadığının tartışıldığı yıllarda İngiltere'de bilgisayar kullanımı ile ilgili bir habere rastlamıştım. Haberde, iş süreçlerinin sayısallaşmasının kâğıt tüketimini azaltması beklenirken tam tersi bir durumun yaşandığı anlatılıyordu. Gerekçe olarak da çalışanların, belgelerin yazıcıdan çıktısını birkaç kez almaları gösteriliyordu.

Gündelik hayatta bizde de öyle olmadı mı? Biraz geriye dönelim... Bilgisayardan okumak zor geldi, yazıları yazıcıdan çıkardık. Nasıl olsa bilgisayarda var diye kâğıt üzerindeki makalenin saklanması eskisi kadar önemli değildi. Kâğıtları kaybettik, sonra yeniden çıktısını aldık. E-postalarını, yazıcıdan çıktısını alarak okuyanların sayısı hiç de az değildi.

Türkiye solu, İnternet'in ülkemizde yaygınlaşmasıyla beraber "bir mücadele aracı olarak İnternet" sorunsalını da gündemine aldı. Zapatist Ulusal Kurtuluş Ordusu Komutan Yardımcısı Marcos'un İnternet kullanımı dikkatleri çekti. 1980 öncesinden günümüze uzanan sol yapılar, sendikalar ve meslek örgütleri İnternet'i yoğun olarak kullanmaya başladılar. Ama bu kullanım pratiklerine baktığımızda, çoğu zaman İnternet'in diğer medyalardan farklılığının tam olarak algılanamadığına şahit olduk, politik ve teknik "alışkanlık"lar buna izin vermedi.

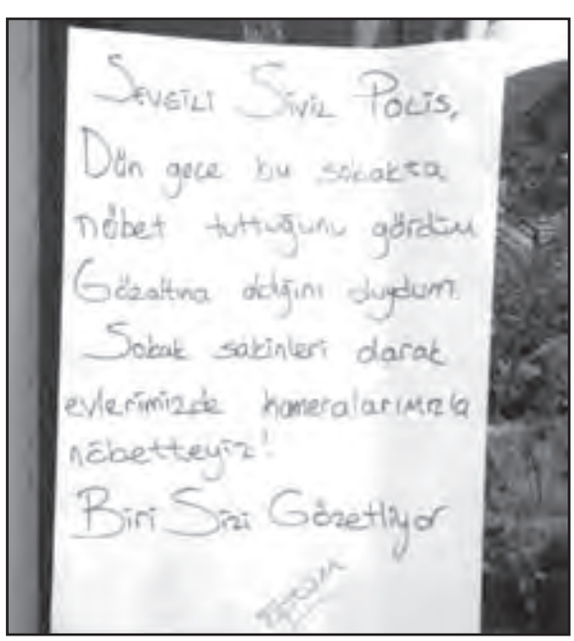
Tüm Türkiye'ye yayılan "Gezi Direnişi" bu alışkanlıkların hem politik hem de teknik olarak aşılmasıydı. Şimdi gençler, anne ve babaları gibi yazıların çıktısını almıyorlardı. Uzun uzun mektup yazmıyorlar, kısa mesajlarla haberleşiyorlardı. Birkaç gün öncesinden randevulaşmıyorlar, anında karar verip buluşuyorlardı. Bilgisayar, hayatlarına sonradan eklemlenen bir mucize değil, çocukluklarından beri hayatlarının ayrılmaz bir parçasıydı.

Kimse beklemiyordu böylesini... "Kadrolu" eylemcilerin belirli gün ve haftalarda kentlerin "izinli" alanlarında miting yapmasını eylemciler de polisler de kanıksamıştı. Bu çapulcular, "yasaklı" alanları bilmiyorlardı.

Şimdi çocuklar sokaktaydı ve kedi videoları çekip, youtube'da kedi videoları izleyen bir kuşak kameralarını hayata yöneltiyordu.

"antenler yalan söylüyorsa,
yalan söylüyorsa rotatifler,
kitaplar yalan söylüyorsa,
beyaz perdede yalan söylüyorsa çıplak baldırları kızların,
dua yalan söylüyorsa,
ninni yalan söylüyorsa,
rüya yalan söylüyorsa,
meyhanede keman çalan yalan söylüyorsa,
yalan söylüyorsa umutsuz günlerin gecelerinde ayışığı,
söz yalan söylüyorsa,
ses yalan söylüyorsa",

çapulcunun kamerası elbette ki bir "silah"a dönüşecekti. Aşağıdaki fotoğrafta olduğu gibi:

Devrimi yayınlamak

Devrim elbette ki ana akım medyanın televizyonlardan yayınlanmayacaktı. (http://www.sendika.org/2013/03/bir-belgesel-devrim-televizyondan-yayimlanmayacak/) Onlar ya penguenleri yayınlayacaklardı ya da molotof atan provokatörleri. Bu nedenle halkın kendisi muhabir, İnternet halkın tarafsız medyası oldu. Ustream.tv ve onun daha profesyonel kullanımı olan capul.tv'de, Gezi Parkı TV'de, Gezi Radyo'da, Videoccupy'da, Gezi Postası'nda, Revoltistanbul vb. örneklerde gördüğümüz gibi eylemciler kendi medyalarını yarattılar ve tüm dünyayla paylaştılar. Üstelik kedileri çeker gibi değil, devrimi filme çeker gibi… (http://www.sendika.org/2013/06/goruntuleyelim-haberlestirelim-paylasalim-devrim-nasil-filme-cekilir/)

Nazım'ın dediği gibi, antenlerin, radyoların yalan söylediği anlarda yalanlar İnternet'in ağlarına takıldı. Ana akım medyadan yayılan yalanlar, Twitter'ın ağında paramparça oldu. Haberler çok hızlı bir şekilde dalga dalga yayıldı. Haber otoritelerine olan güven zaten çok önceden sarsılmıştı. İnsanların en yakın haber kaynakları arkadaşları oldu.

Gazetelerin manşetlerinin bile birbirinin aynı olduğu bir dönemde Twitter'dan farklı haberlerin yayılıyor olması kabul edilemez bir durumdu. Önce Twitter'ın bir "baş belası" olduğunu söyleyerek sosyal medyaya karşı cephe aldılar. AKP'nin sosyal medyadan sorumlu Başkan Yardımcısı Ali Şahin'e göre "Yalan ve iftira dolu, provoke edici bir tweet bomba yüklü bir araçtan daha tehlikeli" idi.

Ardından Twitter gözaltıları geldi. Gözaltı gerekçesi olarak gösterilen tweet mesajları ise şöyleydi:

- "Direniş için kullanılabilecek Wi-Fi şifreleri"
- "19.30'da Gündoğdu Meydanı'nda buluşuyoruz"
- "Gündoğdu Meydanı'na biber gazı atıldı, buraya gelmeyin"
- "Tomalar gidiyor gaz sıkıyor, sopayla vuruyorlar"

Kerem Altıparmak ve Yaman Akdeniz tarafından yapılan basın açıklamasında gözaltıların hukuki zemininin olmadığı belirtiliyor ve idarecilerin, sürekli sosyal medyanın soruşturulacağı, cezalandırılacağı mesajları vermelerinin kabul edilemezliğine dikkat çekiliyordu. (http://privacy.cyber-rights.org.tr/?p=1501):

"Vali, Bakan ve diğer yetkililer, temel hak ve özgürlüklerin güvencesi olmalıdır. Yetkililerin muğlak ifadelerle, kişilerin sosyal medya da dahil görüşlerini ifade etmelerini engelleyecek şekilde beyanlarda bulunması kabul edilemez. Bu açıklamalar sonrasında çok sayıda kişi, attıkları mesajların suç unsuru içerip içermediği konusunda tedirgin olmuştur. Bu tür açıklamaların yapılması hukuken de yasaklanmıştır. Türk Ceza Kanunu'nun 115. maddesine göre:

İnanç, düşünce ve kanaat hürriyetinin kullanılmasını engelleme

Madde 115- (1) Cebir veya tehdit kullanarak, bir kimseyi dini, siyasi, sosyal, felsefi inanç, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya veya değiştirmeye zorlayan ya da bunları açıklamaktan, yaymaktan meneden kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Dini ibadet ve ayinlerin toplu olarak yapılmasının, cebir veya tehdit kullanılarak ya da hukuka aykırı başka bir davranışla engellenmesi halinde, yukarıdaki fıkraya göre ceza verilir.

Ayrıca 119. maddenin e fıkrası bu suçun kamu görevinin sağladığı nüfuz kötüye kullanılmak suretiyle işlenmesi halinde cezanın artırılacağını söylemektedir."

Gözaltılar kısa bir süreliğine de olsa amacına ulaştı, insanlarda tedirginlik yarattı. Atılan tweet sayısı ve paylaşımlar düştü. Ama sadece kısa bir süre... İnternet ve telefon erişiminin olduğu durumlarda, Ankara, İstanbul, Antakya, İzmir vb. şehirlerin meydanları, sokakları tek bir meydanda, Twitter'da toplanmaya devam etti.

Elimizde resmi belge yok, ama Twitter'da AKP'nin bir sosyal medya ajansı ile anlaştığına yönelik mesajlar da dolaştı. Doğal bir refleks miydi, yoksa gerçekten bir ajans söz konusu muydu, ama Twitter'da gezi karşıtı bir hareketlenme de oluştu.

AKP'nin Twitter'ı sansürlemek yerine karşı bir hegemonya geliştirmeyi tercih etmesi olumlu bir adımdı. Hükümet yetkilileri yaptıkları açıklamalarda ısrarla Twitter için bir yasaklamanın gündemde olmadığını, her zamanki gibi bir "düzenleme" çabası içinde olduklarını söylerken 19 Haziran'da Hüseyin Çelik, 105 web sitesini ve 262 Twitter hesabını tespit ettiklerini ve gereğinin yapılacağını duyurdu.

Twitter üzerine komplolar yazıldı. Hareketin kökleri her zaman olduğu gibi dışarıda arandı. Dış mihraklar yine işbaşındaydı. Buna karşı, "bakın Türkiye'den atılan tweetlerin %85'ine yakını Türkiye'den, Mısır'da ise bu oran sadece %30'du." diyenler oldu. Ama tweetlerin ülke dışındaki IP adreslerinden gelmesi hareketin dış mihraklı olduğunu da göstermezdi. Mısır'da uygulanan yoğun gözetim ve sansür nedeniyle kullanıcılar bilişim teknolojilerini (BT) bizim gibi doğrudan kullanmamışlardı. Örneğin, TOR adlı yazılımı yoğun olarak kullandıklarını biliyoruz. "Aktivistler İçin Teknik Araçlar" (http://en.flossmanuals.net/tech-tools-for-activism/) adlı rehber hem Mısır'da ve sansürün yoğun olduğu diğer ülkelerde BT'nin nasıl kullanıldığına dair ipuçları veriyor hem de BT'yi güvenli bir şekilde kullanmanın yollarını gösteriyor.

Twitter, gözlerimizi kamaştırmasın.

Twitter, kullanıcı bilgilerini paylaşırken birçok şirkete gö-

re daha hassas bir politika izliyor. Kullanıcı bilgilerini talep eden hükümetleri (ABD dışındakileri!) adeta süründürüyor ve bu talepleri çoğu zaman karşılamıyor. Ama *Bilim ve Gelecek*'in daha önceki sayılarında sıkça bahsedildiği gibi gözetim bir bütün olarak değerlendirildiğinde Google, Facebook, Twitter, Microsoft ve Apple gibi şirketler karşısında daha uyanık olunması gerekiyor.

Şimdi bu rehbere bir göz atalım...

Bilgisayardaki kişisel dosyalar nasıl daha güvenli saklanabilir?

Hiç kimse bilgisayarını veya USB belleğini kaybettiğinde özel dosyalarının (yazı, ses ve görüntü) kötü niyetli kişilerin eline geçmesini, maddi bir zararın ardından, manevi bir zarara uğramayı istemez.

Dosyalarınızı bilgisayarınızdan tamamen sildiğiniz (hatta format attığınız) zaman bile bu dosyalar bilgisayarınızda fiziksel olarak varlıklarını sürdürebilirler. Başkalarının eline geçmesini istemediğiniz özel verileri bilgisayarınızdan silerken dikkatli olmanız gerekir. Dosyanın fiziksel olarak diskte kapladığı alana tekrar yeni bir veri yazılmadıkça silinen dosyaya erişilebilir. Bu nedenle güvenli bir silme gerçekleştirmek için dosyaları sildikten sonra, dosyaların yerini başka bilgilerle doldurmak ve bu işlemi birkaç kez tekrarlamak gerekir.

Bunun için, Windows'ta, **File Shredder** (fileshredder.org), GNU/Linux'ta ise **shred** ve **wipe** yazılımlarını kullanabilirsiniz.

Özel dosyalarınızı ise üç farklı yöntemle saklayabilirsiniz:

- Fiziksel Saklama: Dosyaları bilgisayar diskinizde bulundurmak yerine USB'de saklayabilir ve dosyaların saklanmasını USB'lerin fiziksel güvenliği ile sağlayabilirsiniz.

- Şifreleme: Dosyalarınızı şifreleyerek doğrudan okunamaz hale getirebilirsiniz.

- Şaşırtmaca: Dosyaları, başkalarının aklına gelmeyecek yerlere koyabilirsiniz.

Fiziksel saklama ve şaşırtmaca yöntemleri, şifreleme yöntemi ile beraber kullanılmadığı sürece sadece sınırlı bir koruma sağlar.

Şif relemek için Windows, MacOS ve GNU/Linux işletim sistemlerinde **TrueCrypt** (http://www.truecrypt.org) yazılımı kullanılabilir. (Kurulum için bkz. http://en.flossmanuals.net/basic-internet-security/ch037_using-truecrypt/)

Ancak güvenli bir işletim sistemi kullanmadığınız sürece TrueCrypt'in sağlayacağı güvenlik de sınırlı olacaktır. Bilgisayarınıza sızmış ve tüm klavye hareketlerinizi kaydeden (keylogger) bir casus yazılım tüm güvenlik önlemlerinizi boşa çıkaracaktır.

İnternet nasıl daha güvenli kullanılabilir?

Bir web sitesini ziyaret ettiğimizde,

- Bilgisayarımız, ziyaret ettiğimiz siteye ait çeşitli bilgileri saklar. Bu çoğu zaman art niyetli bir işlem değildir, çeşitli kullanım kolaylıkları sağlamayı hedefler. Örneğin tekrar ziyaret edildiğinde web sitelerinin daha hızlı açılmasını, aynı bilgilerin tekrar tekrar girilmemesini sağlar.

- İnternet'e erişim için kullandığınız ve hedefteki web sitesine erişirken kullandığınız İSS'ye (İnternet Servis Sağlayıcı) ait sunucularda iz bırakırsınız.

- Çoğu web sitesi ve İnternet servisleri, erişim yapan kullanıcılara bilgileri kaydeder. Bu kayıtlar, IP adresi, sitede hangi sayfaların ziyaret edildiği, siteye ne zaman erişim sağlandığı, doğrudan mı yoksa başka bir site üzerinden mi erişildiği gibi bilgileri içerir. Bu kayıt işlemi kimi zaman ticari kimi zaman yasal nedenlerden kaynaklıdır. Teknik bir zorunluluk değildir.

Kısacası, normal şartlar altında, etrafa bilgilerimizi saçarak İnternet'i kullanırız. Dolayısıyla, İnternet'te sahte isimlerin kullanımı gözetime karşı sadece sınırlı bir koruma sağlar. Aynı anda, aynı IP adresine sahip tek bir bilgisayar olacağından IP adresinden gerçek kimlik bilgilerine de erişilebilir. IP adresiniz, özellikle reklam şirketleri ve farklı analizler yapmak için eşsiz bir bilgi kaynağıdır. Bu elektronik takipten, anonimleştiriciler kullanarak kurtulabilirsiniz. Anonimleştirici kullanımı, kötü adamlar tarafından takip edilirken takibi engellemek için sürekli farklı dolmuşlara, taksilere binip, farklı yollara sapıp kötü adamları yanıltmaya benzer.

Anonimleştiriciler,

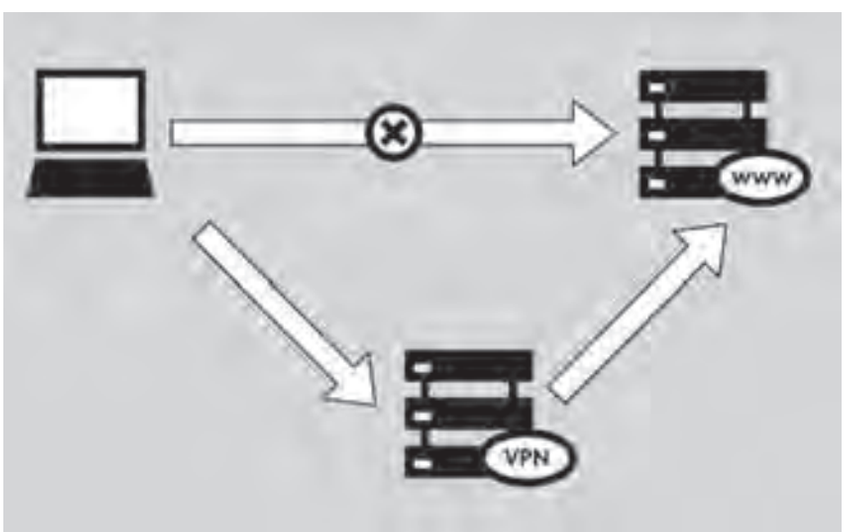
- Ağ yöneticilerinin uyguladığı erişim kısıtlamaların aşılması,

- Bir web sitesinden indirme veya yükleme yaparken IP adresinin gizlenmesi,

- Ziyaret edilen sitelerin, kişi ve şirketlerce analizinin engellenmesi,

için kullanılabilir.

Aşağıda genel olarak İnternet'in nasıl daha güvenli kullanılabileceğine yönelik öneriler vardır. Bilgisayarlar 0'lar ve 1'lerden anlar. Ama hayat öyle siyah beyaz değildir. Bu önerilerin de bazı durumlarda göz ardı edilebilecek, bazı durumlarda ise tercih edilebilecek seçenekler olarak değerlendirilmesi gerekir. (GNU/Linux kullanımı, özgürlük için seçmeli değil, zorunludur :)) Örneğin, e-ticaret veya bankacılık işlemlerini yaparken bilgisayarınızda hiç bir iz bırakmamanız güvenliğiniz için önemlidir:

- İşletim sisteminiz ve web tarayıcınız hakkınızda çok fazla bilgiye sahiptir. İnternet'te GNU/Linux işletim sistemini ve Firefox (Chrome değil!) tarayıcısını tercih etmeniz güvenliğiniz için gereklidir. Böyle bir şansınız yoksa en azında Window ya da MacOS'ta Firefox (http://www.mozilla.org/tr/firefox/new/) kullanabilirsiniz.

- CD'den veya USB'den çalışan GNU/Linux dağıtımları vardır. Bilgisayarınızı BIOS'ta, CD'den açılabilir şekilde ayarladıktan sonra CD okuyucunuza GNU/Linux'un CD'den çalışan versiyonlarından birini takın. CD'den çalışan dağıtımlar, bilgisayarınızın diskine hiçbir şey yazmaz ve tüm işlemler bilgisayarın belleğinde gerçekleşir. Dolayısıyla, bilgisayarınızı açıp kapadığınızda tüm yaptıklarınız silinir. Bunun için kullanılabilecek çok sayıda GNU/Linux dağıtımı vardır. Fakat **Tails** (https://tails.boum.org/) özellikle İnternet'in güvenli kullanımı için hazırlanmış bir dağıtımdır.

- Web sitelerine doğrudan erişmek yerine bunu bir vekil (proxy) sunucu ile yapabilirsiniz. Böylece İnternet Servis Sağlayıcınız sizin sadece vekile eriştiğinizin, eriştiğiniz site de sadece kullandığınız vekilin bilgisine sahip olacaktır. **TOR** (https://www.torproject.org/download/download-easy.html.en), bu amaçla kullanılabilecek bir yazılımdır. Windows, GNU/Linux ve Apple işletim sistemlerinde kurulumu ve kullanımı oldukça basittir. Android için birkaç işlem daha gerekmektedir. (bkz. Akıllı Telefonlarda Temel Güvenlik)

- Güvenli gezinti için Özel Sanal Ağlar (Virtual Private Networks – VPN) da kullanılabilir. VPN aşağıdaki gibi çalışır. Özellikle sansürün yoğun olduğu ülkelerde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Web sitesine doğrudan erişmek yerine sansüre veya gözetime maruz kalmayan başka bir ağ kullanılarak erişilir.

Sosyal ağları kullanırken, IP adresinizi sürekli VPN ya da proxy sunucularla gizleyip sonrasında bir kere bile bunları kullanmadan sosyal ağdaki hesabınıza giriş yaparsanız tüm anonimliğinizi sarsmış olursunuz.

Güvenli Twitter kullanımı

Mikroblog, adından da anlaşılabileceği gibi kısa mesajlardan oluşan bir blog türü ve en bilineni de Twitter. Fakat farklı alternatifler de var. Peki neden Twitter tercih ediliyor?

Bir ağdaki kullanıcı sayısı arttıkça, ağın kullanım değeri de artar. Twitter, kullanıcı sayısıyla ve yaygınlığıyla kullanıcıları çekmektedir. Facebook'u tamamen reddeden FSF (Özgür Yazılım Vakfı), Twitter'a daha yakın durmakta. FSF'nin Twitter hakkında da da çekinceleri olmasına rağmen FSF bunların teknik çözümlerle aşılabileceği görüşünde.

FSF'ye göre Twitter'ın merkeziyetçi yapısı onu iktidarların müdahalesine açık hale getirmekte ve kişisel bilgilerin güvenliğini tehlikeye atmaktadır. (bkz.http://en.wikipedia.org/wiki/Twitter_subpoena) Bugün, Twitter olmazsa ne yapacağını bilemeyen çok sayıda insan var. Twitter iletişim ağı, İnternet'in ruhuna aykırı olarak merkeziyetçi bir mimari üzerine kurulduğundan kullanıcıları aslında büyük bir risk altında.

Status.Net, ademimerkeziyetçi yapısıyla Twitter yerine tercih edilebilecek bir mikroblog yazılımı. Status.Net'e, **identi.ca** veya **indy.im** sitelerinden erişebileceğiniz gibi kendi **Status.Net** kurulumunuzu da yapabilirsiniz. **identi.ca** sitesi daha çok bilgisayar meraklılarına yönelikken **indy.im** aktivistler tarafından kullanılmakta.

Status.Net kullanan mikroblog siteleri ile İnternet tamamen kesilmedikçe her zaman ayakta kalabilecek bir ağ oluşturulabilir. Status.Net'in güvenli bir bağlantı sağlar ve kullanıcıların IP adresleri kaydedilmez.

Daha önemlisi, Status.Net sitelerini (indy.im veya identi.ca gibi) kullanarak Twitter'ı daha güvenli kullanabilirsiniz. Bunun için,

- Twitter'a ve indy.im'e (veya identi.ca'ya) giriş yapın.

- indy.im ayarlarına gidin ve sayfanın başındaki *Connections* bağlantısına tıklayın.

- Twitter sekmesine gelip Twitter hesabınızın bilgilerini girin.

Böylece, indy.im'e attığınız her mesaj, Twitter'a da gidecektir ve Twitter sizin IP adresinizi bilemeyecektir. Status.net ile Twitter ağının gücünü kullandığınız gibi ağın merkeziyetçi yapısından kaynaklanan riskleri de aşmış olursunuz.

Status.Net aynı zamanda güvenli bir iç iletişim ağı olarak da kullanılabilir. Demokratik kitle örgütleri, kendi kuracakları Status.Net'i bir duyuru panosu olarak kullanabilir, hem ağ içine hem de kamuya (örneğin Twitter'a) mesajlar gönderebilirler.

Akıllı telefonlarda temel güvenlik

Akıllı telefonlar, örgütlenme ve hayatın belgelenmesi açısından giderek daha fazla önem kazanıyor. Fakat akıllı telefonları kullanırken de dikkatli olmalı. Bu teknoloji de getirdiklerinin yanında birtakım riskler de içeriyor:

- Telefonunuzun fiziksel güvenliği önemlidir. İçerdiği SMS'ler veya diğer mesajlarınız kötü niyetli kişilerin eline geçebilir. Adres defterinizdeki kişiler, sosyal mühendislik uygulamalarıyla sizin veya arkadaşlarınızın aleyhine kullanılabilir. Bu nedenle yalnız SIM kartınızı değil, telefonun kendisi de şifreyle korunmalıdır.

- Twitter, e-posta, Facebook gibi hesapların, bu uygulamaların kullanılmadığı zamanlarda kapatılması gerekir.

- Telefondan gerçekleştirilen ses ve görüntü iletişimi güvenli değildir.

- Akıllı telefonlar henüz gelişim aşamasındadır ve PC'lerdeki güvenlik önlemlerinin birçoğuna sahip değildir. Bu telefonları kullanırken, kurmayı planladığınız uygulamanın güvenli olup olmadığını araştırmanız gerekmektedir.

Android uygulamalarınızı İnternet'te daha güvenli kullanabilmek için aşağıdaki özgür yazılımlar-

dan faydalanabilirsiniz:

Orbot: İnternet'te anonimliğe izin veren TOR yazılımın Android için kullanılabilen sürümüdür.

Orweb: Orbot ile beraber kullanıldığında güvenlik için ağ analizini önleyen, çerezleri kabul etmeyen, ziyaret edilen siteleri saklamayan ve flash uygulamalarını çalıştırmayan bir web tarayıcıdır.

Android'de TOR ve Twitter'da kullanabilmek için aşağıdaki adımların takip edilmesi gerekir:

1) Tor'un Android tabanlı işletim sistemlerinde kullanımını sağlayan Orbot adlı yazılımı kurun.

2) Orbot'u başlatın.

3) Twitter uygulamasının Orbot yazılımını kullanabilmesi için bazı ayarlar yapmalısınız. Twitter uygulamasını ve sonra da Twitter'ın uygulama ayarlarını açın.

4) Twitter ayarlarında, Proxy yazan yere tıklayın ve açılan ekranda:

- HTTP Proxy'yi etkinleştir kutucuğunu işaretleyin.

- Proxy Sunucusu'nu localhost olarak girin.

- Proxy Bağlantı Noktası 8118 olsun.

5) Eğer Twitter uygulamanız, Orbot açıkken çalışıyor, Orbot kapalıyken çalışmıyor ise ayarları doğru yapmışsınız demektir!

Gibberbot: Açık kaynaklı Google Talk uygulamasının güvenli iletişim için geliştirilmiş sürümü.

ObscuraCam: Kamera görüntülerinde belirli bilgileri gizleyen bir yazılımdır. Yazılım geliştiricileri, WITNESS.org adlı insan hakları örgütüyle beraber çalışmaktadır. Çektiğiniz fotoğraf veya videolarda bazı özel bilgileri gizlemek için kullanılabilmektedir. Örneğin, mağdurun ikinci kere mağduriyetini önlemek için mağdur olanı gizleyip, mağdur edeni deşifre etmek mümkündür.

Data Wipe: Zehirli hap olarak da bilinen bir uygulamadır. Telefon bilgilerinizin kötü niyetli kişilerin eline geçmesini engellemek için kullanılır. Tüm bilgileri siler.

TextSecure: Whisper Systems tarafından geliştirilen şifreli Kısa Mesajlaşma Hizmeti (SMS). Fakat sadece diğer TextSecure kullanıcıları ile kullanılabilir.

***

Daha güvenli İnternet kullanımına yönelik bu öneriler bir mücadele aracı olduğu kadar aynı zamanda bir mücadele alanı da olan İnternet'i özgürleştirebilmek için kullanabileceğimiz teknik yöntemlerden bazılarıdır. Gelişen teknolojiyle beraber, bazı yöntemlerin geçersizleşebileceği gibi bazılarının kullanımının farklılaşması (örneğin klasik Tor yerine obfsproxy kullanımı gibi - https://www.torproject.org/projects/obfsproxy.html.en) söz konusu olabilir. Şu anda sosyal ağlar içinde en uygunu Status.Net tabanlı ağlar olmasına rağmen yakın zamanda farklı alternatifler de çıkabilir.

Fakat her zaman İnternet'in ademimerkeziyetçi mimarisini koruyan ve geliştiren bir stratejinin izlenmesi gerekir.

Kullandığımız akıllı telefonları, işletim sistemlerini, çeşitli yazılım uygulamalarını bir kez daha değerlendirelim!

İsyan kontrolünde kullanılan silahlar İsyanda ne, nasıl 'yenir'?

Gezi Parkı direnişi ile başlayan eylemlerde, Türkiye'deki pek çok insan jop, biber gazı ve tazyikli su gibi müdahale araçlarından en az birini tattı. Yoğun bir mücadelenin ardından akıllarda kalan benzer soruları yanıtlamak gerek: Hangi gazlar kullanıldı ve ne kadar zararlılar? Portakal gazının kullanılmış olması mümkün mü? Tazyikli suya karıştırılan kimyasallar nelerdi? En önemlisi de bunlara maruz kalındığında ne yapılması gerekir?

Çağrı Mert Bakırcı
Evrim Ağacı / evrimagaci.org

Dünyanın dört bir yanındaki polisler, askerler ve güvenlik güçleri, isyan kontrolü (riot control) adıyla bilinen bir dizi protokole uymaktadırlar ve bu kapsamda birçok farklı yöntemle ülke yönetimlerinin hoşuna gitmeyen protesto, ayaklanma veya isyanları bastırmakta veya bastırmaya çalışmaktadırlar. Burada "isyan kontrolü" adıyla bahsedeceğimiz konu, her türlü protesto, gösteri ve benzeri anayasa tarafından korunan ve hatta ödev olarak verilen hakları içermektedir. İsyan kontrolünün belli adımları bulunmaktadır ve en düşük şiddetten başlayarak giderek sertleşmektedir.

İsyan kontrolünün esasında ilk adımı, yüksek ve rahatsız edici sesler uygulamaktır. Çünkü insan beyni ani olarak sesle uyarıldığında ürkecek ve içinde bulunduğu durumu değerlendirerek kurtulma yolları arayacaktır. Bu psikolojik mücadele, çoğu zaman güvenlik güçleri tarafından es geçilir, çünkü neredeyse hiçbir zaman işe yaramaz. Bunun da sebebi isyanın amacına psikolojik olarak odaklanmış bir beynin, her hayvan türünde (dolayısıyla insanda da) "kaç veya savaş" seçiminden ikincisine yönelmesi daha muhtemel olmaktadır. Öfke, azim, kararlılık, istek vb. duyguların bunda etkisi büyüktür.

Bu aşamadan sonra uygulanan yöntemler ülkeden ülkeye ve yönetimden yönetime değişmektedir. Ancak uluslararası literatürde bu noktadan sonra uygulanan hemen her yöntem az ölümcül silahlar kategorisine girmektedir. Coplar, batonlar, kırbaçlar, göz yaşartıcı gazlar, biber gazları, plastik mermiler, elektrik şok cihazları bunların arasında bulunmaktadır. Bunun haricinde çeşitli zamanlarda uzun menzilli ses şoku araçları, tazyikli su silahları, zırhlı savunma araçları (ülkemizde TOMA ve panzer olarak bilinmektedir), hava gözlem araçları (helikopterler, uçaklar, uydular ve insansız hava araçları), eğitimli köpekler ve zırhlı görevliler bu silahlar arasına girmektedir. Bilindiği gibi bu araçları kullanan görevliler de birçok savunma ekipmanına sahiptir. Zırhlar, yüz kalkanları, vücut kalkanları, gaz maskeleri ve el kalkanları buna örnektir.

Ne var ki devlet baskısının kontrolsüzleştiği zamanlarda, eldeki daha tehlikeli unsurlar devreye girmektedir: güvenlik güçlerinin gerçek mermiler kullanması (ülkemizdeki olaylarda ve Boston Katliamı'nda görüldüğü gibi), bombalı saldırılar düzenlenmesi (örnek: Haymarket ayaklanması, Chicago), kimyasal silahların kullanımı (özellikle Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi), askeri silahlı araçların kullanımı ve benzerleri...

Bu yazıda temel olarak, doğrudan ölümcül silahlara değil, dolaylı olarak ölüme ve biyolojik bütünlüğün bozulmasına neden olabilecek kimyasallara değineceğiz.

İsyan kontrolünde kullanılan kimyasallar ve biyolojik etkileri

Günümüzde dünyanın dört bir yanında çok sayıda kimyasal, isyan kontrolünde kullanılmaktadır. Bunların hepsi ölümcül derecede tehlikeli olmasa da, bazıları bu etkiye sahiptir ve uluslararası yasalarca denetlenmekte ve yasaklanmaktadır. Bu noktada ufak bir uyarı yapalım: Aşağıda birçok farklı kimyasal gazdan bahsedeceğiz. Esasında bunların neredeyse hiçbiri gaz değildir, hepsi aerosol adı verilen, çözünmüş gaz solüsyonlarıdır. Ancak bu yazıda kafa karışıklığı yaratmamak adına bundan "gaz" olarak bahsedeceğiz.

Tazyikli su

Bir isyan kontrolünde kullanılabilecek en basit kimyasal, sudur. Bilindiği gibi yüksek basınçta püskürtülen su, adeta bir mermi gibi, ancak noktasal olmayan bir etki yaratabilir ve bu sayede protestocuları dağıtmaya yarayabilir. Bir su püskürtme panzeri ortalama 8000 litre su taşıyabilir ve saniyede 15 litre su püskürtebilir. Dolayısıyla aralıksız bir püskürtme sonunda, yaklaşık 10 dakikada suyu tükenmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, bu kadar bir noktada yoğunlaştırılmış bir sıvının insanın hayati

Tazyikli su, hayati organlara zarar vermemek için göstericilerin ayaklarına veya bacaklarına doğru sıkılmalıdır. Fakat ülkemizde güvenlik güçleri bunu dikkate almıyor.

organlarına zarar verebilecek olmasıdır. Dolayısıyla operatör, suyu göstericilerin ayaklarına veya bacaklarına doğru sıkması gerekir. Ne var ki ülkemizdeki olaylarda da görüldüğü gibi, güvenlik güçleri bunu dikkate almamakta ve göstericilerin doğrudan kafalarına ya da göğüslerine nişan almaktadırlar. Bunun sonucunda bireyler havada takla atacak kadar şiddetli bir biçimde geriye itilmekte ve ölümcül hasarlar alabilmektedirler. Bunun birincil olası etkisi göğse gelen darbenin kalp krizine, kafaya gelen darbeninse boyun kırılmasına ve ölüme neden olabilecek olmasıdır. Ayrıca göze doğrudan isabet eden bu basınçlı su, körlüğe veya görüş kaybına da neden olabilir. Bu sebeple su, sanıldığı kadar masum bir kontrol aracı değildir.

Bu etkilerden korunmada birincil görev güvenlik güçlerinindir. Ancak eğer ki bu denetlenemiyorsa, suyun menzilinde olan kişilerin ya su püskürten araçların çok yakınına gelerek suyun minimum menzilinin de altında kalması (çünkü araçlar suyu en azından bir metre veya daha uzağına sıkabilmektedirler) veya araya engeller koyarak (bir cismin arkasına saklanarak) basıncın etkisini düşürmesi gerekir. Aksi takdirde kalıcı hasarlar alınabilir.

Suyun kullanımıyla ilgili anlaşılması gereken önemli bir nokta vardır: Bu müdahale araçlarından sıkılan su, saf su olmak zorunda değildir ve içerisine gerektiği zaman kimyasallar eklenmektedir. Bu kimyasallar asit etkili olup, tıpkı ileride vereceğimiz ve detaylarını anlatacağımız gibi biber gazına benzer etkilere neden olur. Dolayısıyla bu araçlardan sıkılan suların vücutta kızarıklık, kabarma, şişme gibi etkiler yaratması normaldir. Burada kritik olan nokta, bu aşındırıcı/yakıcı kimyasalların suya ne oranda karıştırıldığıdır. Çünkü bu kimyasalların miktarı artırılarak çok ciddi ve kalıcı hasarlar vermek mümkündür.

Ayrıca kimi zaman bu suyun içerisine fiziksel aşındırıcı etkiye sahip mikropartiküller de katılabilir. Tıpkı ufak kum taneleri gibi olan bu parçacıklar, vücutta kesilmelere, yırtılmalara ve aşınmalara neden olabilir. Bu sebeple yüksek basınçla su sıkılmasını zararsız görmemek gerekir.

Ülkemizde kullanılan su püskürtme araçlarına bir göz atalım:

Toplumsal olaylara müdahale araçları (TOMA)

Ülkemizdeki TOMA'lar Nurol Makina ve Sanayi Anonim Şirketi tarafından üretilmektedir. Üretilen bu zırhlı araçlar sadece Türkiye'de değil, Azerbaycan, Libya, Zimbabve, Gürcistan ve Kazakistan gibi ülkelerde de kullanılmaktadır. Sıklıkla televizyonlarda ve meydanlarda gördüğümüz 4x4 tekerlek düzeninin aksine 4x2, 6x4, 6x2 ve 6x6'lık araç gövdelerine de monte edilebilecek bir yapıya sahiptir. Ülkemizde sıklıkla görülen Mercedes Atego 1829K 4x2 tipi TOMA'dır. 17 tonu geçebilir. 300 beygir civarında güce sahip, Deutz914 tipi bir motoru vardır ve dakikada 2400 litre suyu 10 barlık bir basınçla 2-30 metre mesafeye sıkabilecek bir pompası vardır. Oldukça yüksek bir hız olan 100 km/h hıza ulaşabilir ve yüzde 30 kadar dik eğimleri tırmanabilir. (şehir içi ve dışı yollarda karşılaştığımız eğimler genelde yüzde 7-15 arasıdır) TOMA'nın çalışmasına müdahale edebilecek unsurlara karşı balistik koruması bulunmaktadır; dolayısıyla basitçe kurşungeçirmez olduğunu söylenebilir.

Araçlar, 7,45 metrelik bir uzunluğa, 2,5 metrelik bir genişliğe ve 3,6 metrelik bir yüksekliğe sahiptir. Üzerindeki su püskürtücü bilgisayarla kontrol edilir ve bu püskürtücüyü besleyen 5-10 bin litrelik bir su tankı bulunur. (ortalama 7-8 bin litre su taşır) Bunun haricinde, az önce izah ettiğimiz karışımları yaratabilmek adına 60 litrelik bir gaz tankı, 60 litrelik bir boya tankı ve 80 litre-

TOMA için parça üreten Katmerciler Araç Üstü Ekipman Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi'ne ait bir broşürün bir kısmı.

lik bir köpük tankı bulunmaktadır. TOMA, bu farklı kimyasalları birçok farklı oranda birbirine karıştırarak sıkabilir.

TOMA, kullandığı sıvı/kimyasal karışımını üç farklı biçimde (kısa, uzun, sürekli) püskürtebilir. Genellikle diğer su tankerleriyle beslense de, göl ve nehirlerden kendi suyunu çekebilir ve su tankını bu şekilde doldurabilir. Aracın şasisi ve kendisi özel bir koruma sistemine sahiptir, yan ve arka gaz püskürtme sistemleri sayesinde çok geniş bir alana püskürtme yapabilir, kabini zırhlıdır ve herhangi bir fiziksel unsurdan etkilenmez. Camları korumalıdır ve birçok farklı kimyasalın cama yapışmasını engelleyen bir kimyasal karışımıyla camları temizlenebilir. Dolayısıyla camlara boya püskürtmek boş bir uğraş olacaktır. Aracın kendi yangın söndürme sistemi bulunmaktadır. Ayrıca kabin içi basıncın ayarlanması için de mekanizmalar bulunmaktadır. Bu açılardan, dışarıdan gelecek etkilere karşı oldukça korumalı bir sistem olduğu söylenebilir. Bunun haricinde monitörü ve etrafı çeken kamera sistemi bulunmaktadır. Bu sayede etraftan görüntü alabilir ve kullanıcının olayları takip etmesini sağlayabilir. Üstelik yan ve arka kısımdan da kimyasal sıkarak aracın üzerine çıkılmasına engel olabilir.

Aşağıda, TOMA'nın bahsettiğimiz gaz deposunun elle, biber gazı üreticisi Jenix'e ait varillerle doldurulmasını görüyorsunuz. Bu, gazın normal eklenme prosedürüdür, dolayısıyla esasında biber gazının TOMA'ya bu şekilde yükleniyor olmasında bir anormallik bulunmamaktadır. Belirttiğimiz gibi önemli olan bu kimyasalın suya ne kadar karıştırılarak verildiği ve kimyasalın içeriğidir. Jenix firmasına ait gazlar, biber gazı (OC) ile birebir aynıdır.

Esasen bireysel savunma ürünleri üreten bu firmanın, varillerle biber gazı satışı yaptığı da fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Jenix piyasadaki tek biber gazı üreticisi değildir. 21 Mayıs 2013'te yapılan bir habere göre Türkiye Cumhuriyeti biber gazı ithalatında bir rekora imza atarak tam 628 ton biber gazı ithal etmiştir. Geride bıraktığımız 12 yılda biber gazına toplamda 21 milyon dolar harcanmıştır. Bir kıyaslama olması açısından, 2001 yılındaki biber gazı ithalatı sadece 13 tondur. 2005 yılında 115 tona çıkmış, 2013'te ise 628 tona ulaşmıştır.

Bu gazların ithalatı sırasında kargo uçakları kullanılır ve uluslararası yasalara göre yolcu uçaklarıyla bu tip kimyasalların taşınması yapılamaz. Medyada sıkça gördüğümüz bir yanlış anlama da, kovalara ve üzerindeki uyarılara bakarak normalden farklı bir kimyasal kullanımı olduğunun iddiasıdır. Bu da yanlış bir düşüncedir. Bu uyarılar, genellikle bu kimyasalları taşıyan firmalar için uyarı niteliğindedir. Örneğin, yukarıdaki görselin en sağındaki 1,4 G ibaresi, Patlayıcı Maddelerin Taşınması İçin Sınıflandırılma Sistemi'ne ait bir bildirimdir. Yani kargoyu gerçekleştirecek firmalar için geliştirilmiş bir sistemdir. 1,4, "düşük patlayıcı tehlikesi" demektir ve G de, bunun bir alt grubu olarak pirotekni (“ateş kullanımıyla ilgili olan” anlamına gelir) kimyasalları işaret eder. Bu grupta görseldeki gibi gaz bombaları, havai fişekler ve benzerleri bulunur.

Kovaların üzerindeki uyarılara bakarak normalden farklı bir kimyasal kullanımı olduğunun iddiası doğru değildir.

Benzer şekilde görselde görülen Toxic 6 ibaresi de HAZMAT Sınıf 6 Toksik ve Enfekte Edici Madde kategorisi demektir. Bu da esasında taşımacılık için geliştirilmiş bir sistemdir. Ancak bu kimyasal sınıfının, içeriğine göre, ağızsal (oral), derisel (dermal) ve nefessel (inhalant) etkileri bulunmaktadır. Bu kimyasallarda belirli dozlar aşılacak olursa zehirlenme söz konusu olur ve müdahale edilmezse ölüme neden olabilir.

Dolayısıyla, bu variller, kullanılması veya taşınması yasak olan kimyasallara ait bilgiler içermemektedir. TOMA'lara ve benzeri uygulamalara katılmak amacıyla taşınan biber gazı varilleridir ve buna göre kategorize edilirler. Elbette, farklı görsellerin elde edilmesiyle, farklı değerlendirmeler yapılabilecektir; ancak elde olan bu görsellerde, teknik olarak anormal bir durum bulunmamaktadır. Elbette, en son değineceğimiz gibi, esasında biber gazı da kimyasal bir silahtır ve kullanılması yasaktır. (ancak bu kurala uyulmamaktadır)

Ayrıca 20 Kasım 2010 tarihli bir habere göre de Türkiye Makina ve Kimya Endüstrisi, TÜBİTAK ile ortak çalışarak yerli biber gazı üretimine başlamıştır.

Koku silahları

Pek sık başvurulan bir yöntem olmasa da, bir diğer psikolojik, dolayısıyla biyolojik savaş aracı olarak koku silahlarını örnek verebiliriz. Bu silahlar içerisine doldurulan

organosülfür bileşiği veya skatol gibi kimyasallar, karşı tarafa püskürtüldüğünde iğrenç bir koku bırakır ve dokunduğu her cisme bulaşır. Bu sayede birey kusma ihtiyacı duyar ve protestoya odaklanamaz. Ne yazık ki kimi zaman bu kimyasalların toksisitesi (zehir oranı) gereğinden fazla yapılarak bireylerin kalıcı bir şekilde hasar görmesine neden olabilmektedir. Kokarca isimli bir aracın Eylül 2008'de İsrail'deki bir isyanı bastırmak için kullanıldığı bilinmektedir.

Böyle bir kimyasaldan kurtulmanın pek bir yolu bulunmamaktadır. Bu kimyasal kolay kolay yıkanamamakta ve kokusu geçmemektedir. Bu sebeple bireylerin kokuyu hissetmelerine engel olacak yöntemler kullanmaları gerekmektedir. (burunlarını tıkamak gibi)

Biber gazı

Biber gazı, bir oleoresin kapsiyum bileşiğidir. Kırmızıbiber veya Gine biberi olarak bilinen, bilimsel adı *Capsicum annuum* olan bitkiden elde edilir. Teknik tabiriyle ismi OC Gazı'dır. (Oleoresin Capcium Gas) Lakrimatoridir; yani temas edildiğinde göz yaşartıcı etkisi bulunmaktadır. Bitkiden etanol kullanılarak çıkarılan kapsiyum çözeltisi buharlaştırılır ve geriye kalan mumsu reçine, propilen glikol ile su içerisinde çözülür ve basınçlı hale getirilerek silahlara yüklenir. Burada en kritik olan nokta, bu gazın içerisindeki biber oranının ayarlanmasıdır. Ne yazık ki bu silahlar üzerine yazılan biber oranı, çoğu zaman gerçeği yansıtmamakta ya da yanıltıcı olmaktadır. (Normalde ortalama yüzde bir oranında kapsiyum veya türevlerinin bulunması gerekir ve genelde maksimum yüzde beş konsantrasyona izin verilmektedir.) Bu gaz, birçok farklı renkte olabilir; gribeyaz bir renk ise en sık görülen türüdür. Bu kimyasalın rengi, içerisine katılan biber miktarına ve diğer yan kimyasallara bağlı olarak değişebilmektedir. Sarımsı turuncu, turuncu, kahverengimsi turuncu da olası renklerdir. Kimi zaman özellikle renklendiriciler eklenerek gazın görüşü engellemesi veya göstericileri boyaması hedeflenmektedir.

Biber gazı, basınçlı silahlarla fırlatılmaktadır. Dolayısıyla yakın mesafeden atıldığında gerçek bir silah gibi etki etmesi çok olasıdır. Bu sebeple bu gazın yerden en az 45 derecelik bir açıyla havaya atılması ve bu şekilde yere düşmesi gerekmektedir. Silahtan çıkan gaz kutusu sıcak ve hızlı olduğundan, kısa mesafede yanıklara, parçalanmalara ve ciddi beyin/görüş hasarlarına neden olabilmektedir.

Biber gazının etkileriyle ilgili birçok araştırma yürütülmektedir. En belirgin etkileri gözlerin acıyla kapanması, nefes darlığı ve zorlanması, burun akıntısı ve öksürmedir. Etkileri gazdan gaza değişmekle birlikte ortalama 30-45 dakika boyunca sürebilmektedir. Ne var ki yan etkileri saatlerce sürebilir. *Journal of Investigative Ophthalmology and Visual Science* dergisinde yayınlanan bir makaleye göre yapılan araştırmalarca biber gazının göze herhangi bir zarar vermediği tespit edilmiştir. Ancak yine aynı çalışmada, sürekli ve uzun süreli temasın kornea hassaslığında bozulmalara neden olduğu da ortaya çıkarılmıştır. Dolayısıyla kullanılan gazın miktarı ve süresi çok büyük öneme sahiptir. Avrupa Bilimsel ve Teknolojik Seçenekler Değerlendirmesi raporunda şu ifadelere yer verilmektedir:

"(...) Biber gazının etkileri çok daha ciddidir ve kimi durumda 15-30 dakikalık geçici körlüğe, 45-60 dakikalık bir deri yanmasına ve vücudun üst kısmında kontrol edilemeyen kasılmalara ve öksürmelere neden olabilmektedir ve 3-15 dakika boyunca konuşmaya engel olabilmektedir."

Biber gazının özellikle astım hastaları için ölümcül etkiye sahip olduğu bilinmektedir. ABD'de yapılan bir araştırmaya göre sadece 1990-1995 yılları arasında polisin uyguladığı biber gazından ötürü tam 61 kişi yaşamını yitirmiştir. 1993-1995 yılları arasında sadece ABD'de biber gazının etkilerinden ötürü hastaneye kaldırılan 27 kişi yaşamını yitirmiştir. Bu sonradan gelen ölümlerde biber gazı ölüme etki etmiştir; ancak doğrudan ölüm nedeni olarak tespit edilememiştir.

Yakın mesafeden yapılan sıkımlarda (genellikle yukarıdaki görseldeki gibi bir tabancayla veya en üstteki gibi bir kutuyla yapılır), mutlaka eliptik bir hareket uygulanmalıdır ve asla doğrudan yüze püskürtülmemelidir. Çünkü doğrudan püskürtülen gaz "hidrolik iğne etkisi" denen bir etkiye neden olarak göze, özellikle de korneaya zarar verir ve yırtılmalara neden olabilir.

Biber gazından kurtulmanın yolu su değildir. Çünkü kapsaisin, su içerisinde çözünmez ve dolayısıyla çok miktarda su uygulansa bile yıkamak mümkün olmayabilir. En pratik ve her zaman uygulanabilecek bir çözüm, bireyin gözlerini sürekli olarak kırpıştırması ve gözyaşının çıkmasını kolaylaştırmasıdır. Çünkü gözyaşı, gazın etkisini azaltıcı etkiye sahiptir. Günümüzde yaygın olarak beş farklı çözüm önerisi sunulmaktadır: Maalox isimli bir anti-asit ilacı, lokal anestezik bir madde olan lidokain kimyasalının yüzde iki-

Biber gazı, basınçlı silahlarla fırlatıldığı için yakın mesafeden atılması halinde gerçek bir silah etkisi yaratabilir.

lik jeli, bebek şampuanı, süt ve su. Ne var ki 2008 yılında yapılan bir araştırma, bu beş yöntemin de acıda dikkate değer bir azalmaya neden olmadığını göstermektedir. Muhtemelen sıvı teması rahatlatıcı bir etkiye neden olmaktadır; ancak doğrudan gazın etkilerini giderici bir faydasına rastlanamamıştır. Yine de, bir akışkanın temasından ötürü gazın acı verici etkilerini kısmen de olsa azaltmaya yarayabileceği için kullanılmaktadır. Bu beş yöntem arasında en başarılı bulunansa bebek şampuanıdır ve bazı ambulanslarda bile bu yöntem kullanılabilmektedir. Genelde bu ek yardımlar sayesinde biber gazının etkileri 7-15 dakika içerisinde geçirilebilmektedir.

Göz yaşartıcı gaz

Yine lakrimator (göz yaşartıcı) bir kimyasal olan göz yaşartıcı gaz, 1993 senesinde yapılan bir çalışmada muhtemel olarak ölümcül şeklinde tanımlanmış bir kimyasal silahtır. Korneadaki sinirlere etki ederek gözyaşına, acıya ve körlüğe neden olabilir. Birçok farklı tip göz yaşartıcı gaz bulunmaktadır:

- OC: Oleoresin kapsiyum olarak bilinen ve yukarıda özel olarak tanımladığımız biber gazı, en düşük seviyeli göz yaşartıcı gazlardan biridir.

- CS: 2-klorobenzalmalononitril isimli siyanokarbon, yine en sık kullanılan göz yaşartıcı gazlardan biridir ve genellikle ölümcül olmayan bir gaz türü olarak bilinir. İstanbul'daki olaylarda toplanan bir kovan aşağıda gösterilmektedir. Her ne kadar "ölümcül olmayan gaz" olarak tanımlansa da, yapılan bazı araştırmalar bu kategorizasyona şüpheyle yaklaşılmasına neden olmuştur. Çünkü bu araştırmalarda gazın kalbe ve karaciğere ciddi zararlar verebileceği gösterilmiştir. Yapılan araştırmaların sonucunda, bu gazın kullanıldığı ortamda ya gaz maskesi bulunmasının zorunlu olması gerektiği, ya da kapalı bir alana asla atılmaması gerektiği sonucuna varılmıştır. Prof. Dr. Uwe Heinrich çalışmasının sonucunda şu karara varmaktadır:

"Eğer ki bu gaz kapalı ortama atılacak olursa veya ortamda gaz maskesi bulunmuyorsa, CS gazına maruz kalmanın ölümcül sonuçlara

CS gazına ait bir fişek.

neden olabilmesi çok muhtemeldir."

CS gazına maruz kalma sonucunda düşüklerin yaşandığına dair birçok farklı rapor bulunmaktadır. Yapılan araştırmalarda bu gazın canlıların kromozomlarında anormal değişimlere neden olabildiği, dolayısıyla düşük doğum raporlarının mantıklı olduğu gösterilmiştir. CS gazı metabolize edildiğinde siyanür oluşmaktadır ve bu siyanür, insan dokusunda birikerek zehirli bir etki yaratmaktadır. Sadece CS değil, genellikle CS kimyasalının içerisinde çözündüğü metil izobütil keton da solunduğu zaman zararlı olan, gözlere ve solunum sistemine zarar veren ve sürekli temas sonucu deride kuruluğa ve çatlamaya neden olabilen bir kimyasaldır.

CS'ten kurtulmak göreceli olarak kolay ve açıktır: Bazik bir su çözeltisinde yüzde beş sodyum bisülfit (sodyum hipokloritli bir su çözeltisi veya klorlu bir çamaşır suyu işinizi görecektir) çözünerek gazın temas ettiği yerler temizlenecek olursa, CS'in etkileri giderilebilmektedir.

Birçok ülkede CS gazının kullanımı sınırlandırılmış veya yasaklanmıştır. CS gazı, açık bir turuncu renktedir. Çözünme miktarına bağlı olarak beyaza yakın tonlarda da görülebilir.

- CR: Dibenzozazepin olarak bilinen bu kimyasal, yine göz yaşartıcı bomba olarak kullanılabilmektedir. Soluk bir sarı renkte olan CR gazı, biber benzeri bir kokuya sahiptir. Suda çok az çözünür ve dolayısıyla etkileri su ile pek başarılı bir şekilde giderilemez. Ayrıca isminin aksine, esasında bir gaz değil, oda sıcaklığında bir katıdır. Bu yüzden mikropartiküller olarak propilen glikol gibi bir sıvıyla karıştırılarak kullanılır ve tüplerden sıkılır. Bunun haricinde, yukarıda da belirttiğimiz gibi bir gaz çözeltisi (aerosol) olması sağlanacak şekilde, kovanla da atılabilmektedir. Bu kovanlar atıldığında aniden ısınırlar ve etrafa bu gazı aerosol olarak yayarlar.

CR gazı, CS gazından ortalama 6-10 kat daha güçlü bir etkiye sahiptir. Özellikle de nemli ve terli olan bölgede deriyi yakar, geçici körlüğe neden olur, öksürtür, nefes darlığı yaratır ve paniğe neden olur. Ani bir biçimde bireyleri etkisiz kıldığı için isyan kontrol aracı olarak kullanılmaktadır. Ne var ki CR gazının karsinojen (kansere neden olan) bir etkisi olduğundan şüphelenilmektedir.

CR gazı da CS gazı gibi zehirlidir; ancak solunum ve direk temas açısından CS'ten daha az zehirlidir. Ancak eğer ki dozu gereğinden fazla olacak olursa, ölümcül etkilere neden olduğu bilinmektedir. Özellikle havalandırması iyi olmayan ortamlarda ya da açık havada çok miktarda gaz kullanılacak olursa, sadece birkaç dakika içerisinde ölümcül olabileceği bilinmektedir. Ölüme neden olan etkileri ise nefessiz bırakıyor oluşu ve kalpte ödem yaratıyor olmasıdır.

CS'ten farklı olarak CR gazının etkisi kalıcı ve uzun sürelidir. Belli yüzeylerde CR'ın 60 gün kadar etkisini koruyabildiği bilinmektedir.

CS gazının etkileri çok miktarda su tüketimiyle az çok geçirilebilecek olsa da, CR gazı suda biraz daha fazla çözünüyor olmasına rağmen, nemli bölgelerde yarattığı etkilerden ötürü çok daha olumsuz etkilere neden olabilmektedir. CR gazının maruz kaldığı deri bölgelerine dökülen su, 48 saat boyunca sürebilen yanmalara neden olabilmektedir.

Ne yazık ki CR gazının kesin bir tedavisi bulunmamaktadır ve tek yapılabilecek olan, CR gazının temas ettiği kıyafetleri çıkarmak ve onlardan kurtulmaktır.

Mısır'da bu gaza maruz kalan bir şahıs, hissettiklerini şöyle anlatmaktadır:

"Sanki gözleriniz yuvalarından çıkacak gibi olur, boğulduğunuzu hissedersiniz ve görüşünüz kapanır, adeta kör olursunuz."

CR gazının çok farklı ülkelerde, farklı zamanlarda kullanıldığı belirtilmektedir. Özellikle Ukrayna, İsrail ve Mısır'da kullanımı yaygındır. Ukrayna'da bu gazın "Kobra 1" isimli şahsi savunma şişelerine doldurularak kullanıldığı iddia edilmektedir. Ancak Kobra 1 kutularıyla satılan kimyasalın normalde OC, yani biber gazı olduğu üreticinin sitesinde belirtilmektedir. Dolayısıyla bu gazın CR olup olmadığını bilmek zordur.

- CN: Fenasil klorid olarak bilinen bu kimyasal silah, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda icat edilmiş, ancak kullanılmamıştır. Aşırı toksik bir maddedir ve bu yüzden isyan kontrolünde kullanılmamaktadır. Bunun bir diğer nedeni de CN'in o kadar hızlı yayılamıyor olmasıdır. Etkileri CS'e oldukça benzemektedir; ancak bunun haricinde yüksek toksisite sebebiyle bayılmaya ve geçici olarak denge-oryantasyon kaybına neden olabilmektedir. Hatta nadiren de olsa alerjiye ve dermatite neden olabildiği bilinmektedir. Ancak eğer çok miktarda kullanılacak olursa, korneayı yırtabilir ve gözde kemoz adı verilen ödemlere neden olabilir. Şimdiye kadar CN gazından ötürü beş kişinin öldüğü bilinmektedir. CN, günümüzde seyreltilmiş olarak kişisel savunma için geliştirilen biber gazlarında kullanılmaktadır. Aşağıdaki gibi bir kutusu bulunmaktadır:

- Nonivamit: PAVA (Plearjonik Asit VanillilAmit) olarak da bilinen bu organik bileşik bir kapsainosittir; yani biber gazının bir türevidir. Isı açısından biber gazından daha stabil olduğu için tercih edilebilmektedir. Etkileri oldukça geçicidir, bu yüzden genellikle tüp içerisindeki biber gazına dahil edilir. TRPV1 reseptörlerine etki etmesinden ötürü sadece memeli hayvanlar üzerinde etkilidir ve kuşlara veya böceklere etki etmez.

- Zizil Bromit: Aşırı toksik olan bu kimyasal sadece Birinci Dünya Savaşı'nda göz yaşartıcı gaz olarak kullanılmıştır. Renksiz bir sıvıdır; ancak diğerlerinin aksine ilginç bir şekilde hoş, aromatik bir kokuya sahiptir.

- BA: Bromoaseton olarak bilinen bu kimyasal, renksiz bir sıvıdır ve ilk olarak 19. yüzyılda üretilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda kimyasal silah olarak kullanılmıştır. Ancak aşırı toksik olmasından ötürü sonradan yasaklanmış ve isyan kontrol aracı olmaktan çıkmıştır.

- syn-Propanetiyal-S-Oksit: Organosülfürlerden olan bu kimyasal, tiyokarbonil S-oksitler grubundandır ve soğandan (Allium cepa) yayılan kimyasal budur. Göz yaşartıcı gaz olarak pek kullanılmaz; fakat bu etkiyi yaratıyor olmasından ötürü sıralamaya dahil edilebilir.

Burada bazı göz yaşartıcı gazlara yer vermeye çalıştık. Bunun haricinde, daha önemli bir diğer konu ise, bu gazların çeşitli şekillerde karışımıyla elde edilen, çok daha güçlü ve etkili olan kimyasallardır.

ABD'nin "Gökkuşağı Kimyasalları"

Gökkuşağı Kimyasalları olarak bilinen bir dizi kimyasal, Vietnam Savaşı sırasında ABD'nin kullandığı gazların genel adıdır. Her biri farklı amaçlarla üretilen bu sekiz kimyasal, birçok sebeple uluslararası düzlemde yasaklanmıştır. En meşhuru Turuncu Ajan ya da Portakal Gazı olarak bilinen kimyasaldır. Bunların tamamı bitki örtüsünü yok etmek amacıyla üretildiği söylenen (ve bu etkiye sahip de olan) kimyasallardır; ancak bunun haricinde insanlara büyük zarar verdikleri de bilinmektedir. Bu sebeple savaş sırasında isyan kontrolü ve saldırı aracı olarak kullanılmışlardır. Hepsine genel bir bakış atacak olursak:

- Pembe Ajan: İsmini gazın renginden değil, kutusu üzerine çizilen pembe çizgilerden almaktadır. İçerisinde bol miktarda TCDD isimli bir dioksin (daha doğrusu, bu kimyasalı açığa çıkaran 2,4,5-T isimli bir kimyasal) bulunmaktadır ve bu yüzden kansere neden olmaktadır.

- Yeşil Ajan: Bitkilere dayalı tarımı yok etmek amacıyla üretilen bir kimyasaldır. ABD, sadece iki yıllık bir deneme programı amacıyla 80.000 litre Yeşil Ajan üretmiştir. Pembe Ajan ile birlikte kullanıldığında ekinleri hızlı bir biçimde öldürebilmektedir. Yine dioksin oranlarından ötürü karsinojen etkilidir.

- Mor Ajan: Turuncu Ajan'a oldukça benzer bir yapıdadır. Her ne kadar o kimyasal ile aynı derişime sahip olsalar da, Mor Ajan içerisindeki n-bütil ester, iki farklı tuzun karışımından oluşmaktadır ve bu, Turuncu Ajan'da olmayan bir özelliktir. Öte yandan bu kimyasalda, Turuncu Ajan'ın üç katı dioksin bulunmaktadır ve kanser yapıcı etkisi çok daha güçlüdür. Üç yıllık bir süreçte toplamda iki milyon litreye yakın Mor Ajan üretilmiş ve kullanılmıştır.

- Mavi Ajan: Pirinç tarlalarını yok etmek için üretilen bu dengeli asit içerisinde iki farklı arsenikli kimyasal bulundurmaktadır: Sodyum kakodilat ve kakodilik asit. Mavi Ajan, pirinçlere ve bitkilere doğrudan etki etmek yerine, onların tükettiği suya etki etmekte ve zehirlemekte-

di. Dolayısıyla kullanımı çok ciddi ve kalıcı hasarlara neden olabilmektedir. Vietnam Savaşı'nda toplamda 19,6 milyon litre sıkılan bu gaz 2.000 kilometrekarelik bir alandaki tüm pirinç tarlalarını kullanılamaz hale getirmiştir.

- Beyaz Ajan: Tordon 101 olarak da bilinen bu kimyasal, dioksin içermemektedir; ancak bunun yerine yine karsinojen olan hekzaklorobenzen ve nitrosaminler içermektedir. Turuncu Ajan'ın tükendiği zamanlarda kullanılan bu kimyasaldan ortalama 25 milyon litre tüketilmiştir.

- Turuncu Ajan (Portakal Gazı): Oldukça zehirli olan bu gaz, Vietnam'da ortalama 500.000 çocuğun engelli doğmasına, 400.000 kişinin doğrudan ölümüne, bir milyondan fazla kişininse sakat kalmasına neden olmuştur. Aşırı zehirli ve karsinojen kimyasallar olan 2,4,5-T ile 2,4-D'den yüzde 50'şer bir oranda içerir. İsmini gazın renginden değil, taşındığı varillerdeki turuncu şeritlerden alır. Vietnam Savaşı boyunca, yani 1962-1971 yılları arasında yaklaşık 76 milyon litre sıkılmıştır. Beyaz renkli olan bu gaz, yine bitki örtüsünü tamamen ortadan kaldırmak için kullanılmış olsa da, yukarıda belirttiğimiz gibi yüz binlerce insanın ölümüne neden olmuştur. Aşağıda, bu gazın sıkımı sırasında çekilmiş bir fotoğrafı görüyorsunuz:

Görüldüğü gibi özellikle Vietnam Savaşı sırasında üretilen birçok zararlı kimyasal bulunmaktadır. Bu kimyasalların, özellikle de Portakal Gazı'nın çok ciddi zararları bulunmaktadır. Boğaz kanseri ve lösemiye neden olabilmekte, sinir sistemini harap ederek sinirsel hastalıklara neden olmakta, sindirim sistemini iflas ettirmekte ve deri ile solunum yolu hastalıklarına neden olmaktadır. Portakal Gazı'nın ayrıca Hodgkin Lenfoması'na, prostat kanserine, akciğer kanserine, bağırsak kanserine, yumuşak doku sarkomasına ve karaciğer kanserine neden olduğu bilinmektedir. Bu gazların birçok ülkede kullanılması ve hatta bulundurulması yasaklanmıştır.

Portakal gazı, topluma veya isyanlara müdahale etmek amacıyla üretilmiş bir gaz değildir. Dolayısıyla polisin kullandığı OC, CS, CR ve CN'in aksine "kovan" adı verilen ve çeşitli tüfeklerle fırlatılan şekilde bir gaz değildir. Yukarıda görüldüğü gibi hava araçlarıyla (C123 tipi uçaklar ya da savaş helikopterleri ile), adeta "sulama" yapar gibi, litrelercesi bir anda sıkılır. Şimdiye kadar el bombası ya da tüfekle fırlatılabilir halde olan bir portakal gazına sadece ülkemizin tarihinde (Gezi Parkı protestoları da dahil) değil, insanlık tarihinde hiç rastlanmamıştır. Bunlar genellikle büyük kutular ve gaz tüpleriyle uçaklara ya da helikopterlere yüklenerek sıkılırlar.

Belirttiğimiz gibi bu kimyasalın içerisinde yüksek diyoksin bulunmaktadır. Özellikle bu kimyasal grubundan olan TCDD aşırı zehirli bir kimyasaldır. Daha önce de söylediğimiz gibi bu kimyasal topluma müdahale amacıyla kullanılmamaktadır ve kullanılamaz da. Bunun yerine, kitlesel ölümleri hedefleyenler tarafından şehir suyuna karıştırılabilir ve bu durumda katliama neden olabilir. Tam olarak bilimsel bir analizi olmasa da, 2002 yılında New York'ta bulunan Columbia Üniversitesi'nde yapılan bir araştırmaya göre 80 gram TCDD, sekiz milyon bireyin hayatını alabilecek kadar zehirlidir. Bu bakımdan TCDD, bilinen en güçlü doğal zehirden bile bir milyon kat daha zehirlidir. Yapılan hesaplara göre Vietnam'da sıkılan gazın miktarı (yaklaşık 84 milyon litre), bir insan için ölümcül olan düzeyden tam 40 milyar kat daha fazladır! Bir diğer deyişle, ABD'deki standartlara göre bir bireyin günlük alabileceği TCDD miktarı kişinin kilogramı başına 6,4 femtogram (bir kilogramın trilyonda biri) iken, Vietnamlı bazı bireylerde yapılan analizlerde kilogram başına 900.000 femtogram TCDD'ye rastlanmıştır.

Dolayısıyla, portakal gazının kullanımıyla ilgili çok ciddi yasaklamalar bulunmaktadır ve kolay kolay erişilip, tüketilebilecek bir gaz değildir. Bu yüzden, gazın ülkemizde toplumsal müdahalede kullanılmış olması neredeyse imkânsızdır.

Ayrıca bu kimyasallar haricinde de kullanılabilen çeşitli tehlikeli gazlar bulunmaktadır. Bunlardan en temel birkaçına bakacak olursak:

- Klor Gazı, Fosjen ve Difosjen: Boğucu bir gaz olarak üretilmiştir. Çamaşır suyu gibi kokar ve yeşilsarı bir renge sahiptir. Kokusunu bazı askerler ananasla karıştırılmış biber kokusu olarak da tanımlamışlardır. Son derece ölümcül bir gazdır ve solunum sistemini harap ederek boğulmaya neden olur. Klorin gazından çok daha etkili ve ölümcül gazlar da kimyasal silah olarak üretilmiş, bazı savaşlarda kullanılmıştır. 48 saat içerisinde uygulanan kişiyi boğarak öldürdüğü bilinen fosjen ve difosjen bunlara örnektir.

- Hardal Gazı: Deriyi yakarak kabartan ve deri üzerinde kabarcıklara neden olan bir kimyasal silahtır. Sitotoksik bir kimyasal olarak bilinir. Kimyasal gaz olarak kullanıldığında sarı-kahverengi bir renge sahiptir ve tıpkı hardal gibi kokar. Bazı diğer insanlar sarımsak kokusu olarak da algıladıklarını söylemişlerdir. Kimyasal doğrudan DNA'mızdaki Guanin'i hedef alır ve onunla tepkimeye girerek hücre bölünmesini durdurur, doğrudan programlı hücre ölümü tepkimelerini başlatır. Eğer hücre hemen ölmezse, kanser oluşumu gözlenir. Ne yazık ki hardal gazının kullanıldığı yerler kısa sürede orada hiçbir şey olmamış gibi görünür; ancak gaz halen oradadır. Üstelik gazın etkileri ani olarak belirmediği için, kişiler yavaşça zehirlendiklerini fark etmezler.

- Bunlar haricinde Sarin gazı, Tabun, Soman ve V-ajanları olarak bilinen kokusuz, tatsız ve renksiz sinir gazları ile kusturucu gazlar da bulunmaktadır. Bunlar da kısa ve uzun vadede ölümcül etkileri olan gazlardır. Ne var ki bu gazların kullanımı sıkı bir şekilde yasaklandığı

için bir isyan kontrol aracı olarak ele alınamaz.

Gazların son kullanma tarihi ve etkileri

En sık sorulan sorulardan biri de kullanılan gazların son kullanma tarihlerinin geçmesinden doğabilecek sorunların olup olmadığıdır. Ne yazık ki son kullanma tarihi geçmiş gazların insan üzerinde nasıl bir etkisi olabileceği bilinmemektedir. Bu bilinmezlik bile süresi dolmuş gazların kullanılmaması için yeterli bir sebeptir.

Daha önceden yaşanan bazı olaylarda (özellikle Hindistan, Kahire, Ürdün ve Yunanistan'da), son kullanma tarihi 30 yılı aşkın bir süre geçmiş olan gazların kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu konuda ilgili ülkelerin gazetelerinin (örneğin *Al-Masry Al-Youm* gazetesinin) bazı uzmanlarla yaptığı görüşmelerde, son kullanma tarihi geçmiş olan gazlar ile uzun süreli temas halinde kalmanın, normal gazlardan daha ciddi sağlık sorunlarına yol açabileceği söylenmiştir. Bu bilginin güvenilirliği tartışılır ve kesin bir karara varmak, bilimsel bir analiz olmaksızın mümkün değildir.

Son kullanma tarihi geçen gazların etkisinin azaldığı da (dolayısıyla etkisinin tam olarak hissedilmesi için bu tarihten önce kullanılması gerektiği savunulurken), gazın son kullanma tarihinden uzun bir süre beklemesi sonucu daha fazla hasar verici ve kontrolsüz bir etki yaratabileceği de ileri sürülen iddialar vardır. Ancak şu söylenebilir: Özellikle biber gazlarında kullanılan kimyasallar, dengesiz olan moleküllerdir ve belli bir süre sonra bozunmaya başlarlar. Dolayısıyla, bu bozunma sonucu oluşan kimyasallar vücuda zararlı olabileceği gibi, etkisiz de olabilirler. Ne var ki bunun bir diğer sonucu da, bozunan gazın göz yaşartıcı etkisinin de azalıyor oluşudur. Dolayısıyla detaylı bir analiz gerekmektedir.

Neden gazların etkisinin arttığı/değiştiği hissediliyor?

Ülkemizde yaşanan Gezi Parkı olaylarında, gazların kimyasal etkisinin farklılaştığı ve giderek arttığı bilinmektedir. Bu durum, birçok uzun süreli müdahalede deneyimlenmiş bir gerçektir. Buna bağlı olarak da birçok farklı spekülasyon ileri sürülmekte, kullanılması (ve hatta barındırılması) mümkün olmayan, artık üretimi bulunmayan veya başvurulamayacak kimyasalların halkın üzerine sıkıldığına dair isabetsiz haberler yapılmaktadır.

Bilinmesi gerekiyor ki, eylemcilerin maruz kaldıkları kimyasallar esasında değişmemektedir. Örneğin Gezi Parkı olaylarında kullanılan gazlar her zaman OC, CS ve bir ihtimalle de CR'dır. (henüz kullanımına dair kesin bir delile ulaşamamış olsak da) Bunlar zaten rutin olarak çeşitli ülkelerde kullanılan kimyasal silahlardır.

Müdahaleye maruz kalan insanların, gazın etkisinin arttığını hissetmelerinin iki temel sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, yoğun miktarda ve uzun süreli maruz kalınan gazların birikimli etkisinden ötürü bir süre sonra etkinin artması ve farklı reaksiyonlara neden olmasıdır. Bu durum sadece bir kişi tarafından değil, genellikle bir arada hareket eden grubun neredeyse tamamı tarafından hissedildiği için, bireyler kullanılan gazın değiştirildiğini düşünürler. Fakat esasında değişen gaz değil, aynı gazın (OC, CS veya CR) birikimli etkisidir. Yani aynı gaza/kimyasala sürekli ve uzun süreli maruz kalmak, ilk defa maruz kalındığındakinden farklı fiziksel tepkilere neden olmaktadır. Hatta aynı gaza/kimyasala bir defa maruz kalmayla, birkaç gün üst üste maruz kalma arasında bile tepkisel olarak farklar görülmektedir. Birçok kişinin bu değişimi aynı anda veya yakın zamanlarda hissetmelerinin nedeni, bu gazların/kimyasalların etki ettiği reseptörlerin ve sinirlerin eşik potansiyellerinin tüm insanlarda büyük oranda birbirine yakın olması, dolayısıyla belli bir dozun aşılmasından sonra dayanılmaz ve daha önceki temaslarda deneyimlenmemiş acı, yanma, ağrı, kızarma, şişme gibi fiziksel tepkilerin benzer zamanlarda oluşmasıdır. Bu anlattıklarımız, kovan içerisinde atılan gaz bombaları için geçerlidir. (çünkü bunların içeriği sonradan değiştirilemez, hazır olarak satın alınmaktadır)

İkinci neden ise kovanlarla atılan gaz bombalarıyla ilgili değil, Toplumsal Müdahale Aracı (TOMA) olarak bilinen ve tazyikli su ile göz yaşartıcı sıvıların sıkılması için kullanılan araçlar ile ilgilidir. Yaygın kanının aksine, sıvı püskürten bu araçların kullandıkları sıvı, saf biçimde su değildir. Daha önce de belirttiğimiz gibi tazyikli suyun içerisine fiziksel aşınma etkisi yaratarak can acısını artıran mikropartiküller katılabildiği gibi, göz yaşartıcı gaz da eklenebilmektedir. Sıvı içerisindeki göz yaşartıcı kimyasalların miktarı artırıldığında, vücut üzerindeki etkisi de artmaktadır. Üstelik kovanla atılan gaza maruz kalmanın aksine, sıvı içerisinde çözülen bu kimyasallar deriye doğrudan ve şiddetle temas ettiği için çok daha etkili olabilmektedir. (üstelik

Yoğun miktarda ve uzun süreli maruz kalınan gazların birikimli etkisi, gazın etkisinin arttığı izlenimi verir.

daha önce belirttiğimiz gibi -eğer kullanılıyorsa- CR gazı nemli bölgeleri özellikle yakmaktadır) İşte güvenlik güçlerinin müdahaleler arasında bu kimyasal derişimini artırması, bireyler üzerindeki etkilerin de kademeli olarak artmasına neden olmaktadır. Bu yüzden belli zamanlarda olan müdahalelerde vücutlarda oluşan fiziksel tepki farklılaşabilmektedir.

Özet olarak anlaşılması gereken, kimyasallardan ötürü acının artmasının farklı kimyasalların kullanılmaya başlandığı anlamına gelmemesidir. Kimyasalların şiddetinin de artırılması aynı etkiye neden olacaktır. Tabii ki tüp ve kovan içerisinde kullanılan gazların şiddeti ihtiyaca göre artırılamasa da (çünkü bu gazlar hazır gelmektedir), sıvı püskürten araçların su konsantrasyonları isteğe göre ayarlanabilir. Bu yapılırken çok dikkatli olunmalıdır, çünkü aşırı derişik kimyasallar (çok miktarda kimyasalın kullanılması), kalıcı hasarlara ve hatta ölüme neden olabilir. Burada kritik bir nokta bulunmaktadır: Hazır alınan gazların aksine, bu araçlardan sıkılan sıvılara katılan kimyasalların türü ve özellikleri kolay kolay bilinememektedir. (çünkü kovanları toplanıp analiz edilemez, sıvı olarak sıkılmaktadır) Bu sebeple, bu kimyasalların analiz edilmesi ve yasadışı bir kimyasal ya da miktarın uygulanıp uygulanmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Bunu yapmak için bu sıvılara maruz kaldığınız kıyafetleri saklayabilir ve avukatlar aracılığıyla en kısa sürede kimya laboratuvarlarında analiz edilmesini sağlayabilirsiniz.

Yine de, özellikle bu konuda bolca çıkarılan yalan haberlerin önüne geçilmesi faydalı olacaktır. Gösterilerin haklı olduğunu ispatlamak adına karşı tarafın başka (ve gizemli) gazlar veya kimyasallar kullandığını iddia etmek, hele ki elde doğrudan bir veri olmadan iddia etmek, hatalı ve yanıltıcı olacaktır. Kullanılan kimyasallar (biber gazı ve göz yaşartıcı diğer gazlar) zaten "kimyasal silah" konumundadırlar ve özellikle Gezi Parkı olaylarında dozajın normalden çok yüksek olması da, bu tehlikenin olası vahim sonuçlarını akla getirmekte ve aklıselim herkesi korkutmaktadır. Bu sebeple, zaten gergin olan ve önemli birçok konuda bilgisizce üretilen uydurma haberleri yaratmak ve yaymak yerine, hâlihazırda zaten var olan yanlışın gösterilmesi ve üzerine gidilmesi gerekmektedir. Ne olursa olsun, her türlü göz yaşartıcı kimyasalın bu tip müdahalelerde kullanılmasını halk /canlı sağlığı açısından bir an önce engellenmelidir.

Nasıl korunulabilir?

Bununla ilgili birçok tavsiye verilebilecek olsa da, biz şöyle bir derleme yapmayı tercih ettik:

1) Temastan kaçının: Genellikle etkileri ortalama yarım saat süren bu kimyasallar ile doğrudan temas etmekten mümkün olduğunda kaçının.

2) Hazırlıklı olun: Vücudunuzu mümkün olduğunca kapatın ve hava alan yerlerini sıkıştırarak engelleyin. Mutlaka amatör ya da profesyonel gaz maskesi kullanın. Bunun bulunmadığı zamanlarda bir bandanayı sirke veya limon suyuyla ıslatın ve ağzınız ile burnunuzu kapatacak şekilde örtün. Hava geçirmez gözlükler kullanın. (örneğin yüzücü gözlükleri) Mümkünse lens kullanmayın, çünkü lens ile gözünüz arasına girebilecek olan gaz, gözlerinizin daha fazla yanmasına ve etkinin daha uzun süreli olmasına neden olabilir. Su ve yüzde beş oranında kabartma tozundan oluşan bir karışım hazırlayın. Sakın güneş kremi veya vücut yağı sürmeyin, bunlar kimyasalları emerek vücudunuza nüfuzunu artıracaktır. Ayrıca yanınızda sirke ve havlu taşıyarak gaza doğrudan temas eden yerlerinizi bu sirkeye batırdığınız havlu ile sararak acıyı dindirebilirsiniz. Bunun haricinde mide asidi düzenleyici ilaçları yeterli miktarda suya karıştırarak yanınızda bulundurun; yanan yerlerinize bu karışımı sıkın.

3) Açık havada bulunun: Kimyasalların bulunduğu ortamdan uzaklaşın ve açık havaya gidin. Bu kimyasallar özellikle kapalı alanlarda çok ciddi zararlar verebilirler. Yüksek yerlere çıkmak avantaj sağlayacaktır, çünkü bu kimyasallar havadan ağırdır ve yere çökerler.

4) Gözlerinizi kırpın ve suyla temizleyin: Dediğimiz gibi gözyaşı bu kimyasalların etkisini azaltmaktadır. Bu yüzden gözlerinizi kırpmanızı tavsiye ederiz. Ayrıca soğuk suyla 10 dakika kadar yüzünüzü yıkamak da, yukarıda yazı içerisinde verdiğimiz istisnalar haricinde faydalı olabilecektir.

5) Giysilerinizi çıkarın: Kimyasallarla temas etmiş giysilerinizden olabildiğince çabuk şekilde kurtulun. Bunlar daha fazla bölgeye temas ederek kimyasalların etkisini artıracaktır. Ancak giysileriniz azaldıkça, yeni gaz dalgaları sırasında daha fazla etkileneceğinizi de unutmayın.

6) Soğuk su ve nötralize edici kimyasallar kullanın: Sıcak su, derinizdeki delikleri açacaktır ve kimyasalların etkisini artıracaktır. Olabildiğince soğuk suyla vücudunuzu yıkayın. (istisnaları unutmadan) Sabun veya başka bir kimyasal kullanmayın; bunun yerine kabartma tozu solüsyonu gibi kimyasallar kullanın. Kızaran yerleri kaşımayın, kimyasalları yaymayın. Süt de bu kimyasalların çoğunu yıkamak için kısmen faydalı bir yol olabilir.

7) Belli bir süre sonra sabun ve su kullanın: Vücudunuzu soğuk suyla, detaylıca temizledikten emin olduktan sonra ılık su ve sabunla yıkayın.

Biber gazına maruz kalınması durumunda, soğuk su ve nötralize edici kimyasallar kullanmak faydalı olacaktır.

Ancak bunu çok fazla uzatmayın, çünkü kimyasalların çoğunun etkisi 48 saate kadar sürebilmektedir ve bu yüzden vücudunuzdaki delikleri açarak kimyasal girişine izin vermek istemezsiniz.

8) Tıbbi yardım alın: Çoğu zaman bu kimyasallar kısa süre etkisinde kalındığında herhangi bir olumsuz sonuç yaratmazlar; ancak eğer uzun süreli etki altında kaldıysanız, mutlaka doktora görünmeniz gerekmektedir. Zira vücutta kalan kimyasallar zamanla görme kaybına, göğüs ağrısına vb. belirtilere neden olarak vücudunuza zarar verebilir. Bu belirtiler başlamadan veya daha ilk evrelerindeyken hemen doktora görünün.

9) Etrafınızdaki diğer canlılara yardım edin: İnsan türü kendi yarattığı mücadele içerisinde kendisini savunabilecek düzeyde olsa da, bizimle aynı havayı soluyan diğer türler için bu durum geçerli değildir. Özellikle bizim gibi memeli hayvan dostlarımız bu gazlardan ciddi biçimde etkilenebilmekte ve hatta ölebilmektedir. Bu yüzden, etrafta gördüğünüz ve gazdan etkilenen hayvanlara, kendinizi güvenliğe aldıktan sonra en kısa sürede müdahale ediniz. Bu hayvanların da özellikle gözlerini bol suyla yıkayın, yüzde 50 sulandırılmış sıvı Talcid içirin ve akciğer ödemi oluşabilme durumuna karşı dektonetozon veya antihistaminik ilaçları iğneyle enjekte edin. Benzer şekilde antihistaminik şurup veya tabletleri de kullanabilirsiniz. Bunları yaptıktan sonra ilk fırsatta hayvanları veteriner kliniklere götürün.

Jop (Cop)

Toplumsal müdahalelerde en yaygın kullanılan silahlardan biri de joplardır. Genellikle sabit uzunlukta olan ve "açılabilir" tipte olmayan joplar kullanılmaktadır. Bunlar, poliüretan tipi plastikten üretilir ve içerisinde 10 milimetre çapında bir fiber çubuk bulunur. 65 santimetre uzunluğundadır, yaklaşık 13 santimetrelik bir kabzaya sahiptir. Kalınlığı üç santimetre civarındadır. Elbette bu uzunluklar yaklaşık değerlerdir ve üreticiden üreticiye değişir.

Jop darbesi, kemiklerinizi kırabileceği, çeşitli organlarınızı işlevsiz hale getirebileceği gibi, sadece geçici bir morarmaya da neden olabilir.

Bunun haricinde aşağıdaki resimde görüldüğü gibi Amerikan tipi olarak bilinen dirsekli joplar (T-jop) da bulunmaktadır. Bunlar ortalama 61 santimetre uzunluğundadır ve bir uca daha yakın olacak şekilde, 90 derece açı yapan bir çıkıntısı bulunur. Bu dik kısımdan tutularak kullanılır.

Elbette, jopların malzemeleri tahta veya metal de olabilir, plastik olmak zorunda değildir. Bunun haricinde açılabilir (teleskobik) tip joplar da bulunmaktadır. Daha portatif olan bu joplar genellikle metalden yapılır.

Joplarla ilgili teknik bilgilerin detayları alanımızın dışında. Ancak bir jop darbesinin biyolojik olarak sizi nasıl etkilediğini kısaca izah edebiliriz:

İlk olarak, jop darbesi fiziksel bir darbedir. Dolayısıyla şiddetine göre kolaylıkla kemiklerinizi kırabileceği, çeşitli organlarınızı (göz, burun, ağız, çene, diş vs.) işlevsiz hale getirebileceği gibi, sadece geçici bir morarmaya da neden olabilir. Sert bir jop darbesi aldığınızda ilk olan, darbenin hemen altındaki dokuları besleyen kılcal damarların hızla çatlaması ve patlamasıdır. Bunun sonucunda kan dokuya dolarak önce kızarma, sonra morarma görülür. Bu morluk birkaç gün sürdükten sonra mavileşir, sarılaşır veya yeşerir ve sonra vücudun kendisini onarmasıyla tamamen geçer. Bu renk değişimlerinin sebebi, damarların içerisinde oksijene bağlanmamış halde bulunan hemoglobin, methemoglobin ve sulfhemoglobin gibi kimyasalların miktarının değişiyor olmasıdır. Tipik bir morarmanın başlaması için 100 mililitre kanda en az beş gram indirgenmiş hemoglobin bulunmalıdır. Kansızlık sorunu yaşayanlarda morarma çok daha geç görülür; hemoglobin ne kadar yüksekse, morarma da o kadar hızlı olur.

İyileşme sürecinde sızlama ve ağrı olabilir. Eğer darbe çok sert gelirse, çok daha kritik sorunlar doğabilir. Böyle bir deneyim yaşayacak olursanız en kısa sürede tıbbi destek almanız tavsiye edilir. Darbenin üzerine mümkünse soğuk bir buz torbasıyla en az 10 dakika baskı uygulayınız. Bu sayede kılcal damar kanamasını durdurmanız veya yavaşlatmanız mümkün olacak, morlukları azaltabileceksiniz.

Sonuç

Bu gazların ve kimyasalların birçoğundan kurtulmanın etkili bir yöntemi bulunmasa da, en isabetli olanı bu gazların kullanımının yasaklanması veya sınırlandırılması olacaktır. Çünkü bu kimyasallar, ölümcül etkilere neden olabilmektedir; özellikle belirli dozlar aşılacak

olursa... Bu kimyasallarla karşı tepkimeye girebilecek bazı kimyasallar kullanılarak etkileri kısmen azaltılabilecek olsa da, biyolojik olarak bireyler bundan mutlaka kısa ve uzun vadede etkilenecektir. Bu sebeple bu gazlara maruz kalanların en kısa sürede tıbbi destek almaları gerekmektedir.

Unutmamak gerekiyor ki 17 Haziran 1925 tarihinde imzalanan Cenevre Protokolü'ne göre biyolojik ve kimyasal silahların herhangi bir şekilde kullanımı kesin olarak yasaklanmıştır ve ülkemiz de bu protokole imza atmıştır. Dolayısıyla Dünya üzerindeki hükümetler, herhangi bir müdahale sırasında kullandıkları kimyasalları seçerken çok daha dikkatli ve sorumlu davranmak zorundadır. Bunların unutulması durumunda, kendi insanlarını öldürmeyi kasten hedeflemekte olduklarını beyan etmiş olacaklarını unutmamalılardır.

KAYNAKLAR ve İLERİ OKUMA İÇİN ÖNERİLER:

1) James D. Barry, Robert Hennessy, John G. McManus, "A Randomized Controlled Trial Comparing Treatment Regimens for Acute Pain for Topical Oleoresin Capsaicin (Pepper Spray) Exposure in Adult Volunteers", 2008, http://informahealthcare.com/doi/abs/10.1080/10903120802290786.

2) "What does tear gas do?", How Stuff Works, http://science.howstuffworks.com/question340.htm.

3) "Pepper Sprey Treatment and Antidotes", http://www.buy-pepper-spray-today.com/pepper-spray-treatment-antidotes.html.

4) Harrie J. M. Gijsen, Didier Berthelot, Mirko Zaja, Bert Brône, Ivo Geuens, Marc Mercken, "Analogues of Morphanthridine and the Tear Gas Dibenz[b,f][1,4]oxazepine (CR) as Extremely Potent Activators of the Human Transient Receptor Potential Ankyrin 1 (TRPA1) Channel", *Journal of Medical Chemistry*, 2010, http://pubs.acs.org/doi/abs/10.1021/jm100477n.

5) R. Higginbottom, H. Suschitzky, "Syntheses of heterocyclic compounds. Part II. Cyclisation of o-nitrophenyl oxygen ethers", *Journal of Chemical Society*, 1962, http://pubs.rsc.org/en/Content/ArticleLanding/1962/JR/jr9620002367.

6) B. Ballantyne, D. W. Swanston, "The comparative acute mammalian toxicity of 1-chloroacetophenone (CN) and 2-chlorobenzylidene malononitrile (CS), Archives of Toxicology, 1978, http://link.springer.com/article/10.1007%2FBF01891962.

7) Howard Hu, Robert Cook-Deegan, Asfandiar Shukri, "The Use of Chemical WeaponsConducting an Investigation Using Survey Epidemiology", JAMA, 1989, http://jama.jamanetwork.com/article.aspx?articleid=378199.

8) Minna Vesaluoma, Linda Müller, Juana Gallar, Alessandro Lambiase, Jukka Moilanen, Tapani Hack, Carlos Belmonte, Timo Tervo, "Effects of Oleoresin Capsicum Pepper Spray on Human Corneal Morphology and Sensitivity", IOVS, 2000, http://www.iovs.org/content/41/8/2138.full.

9) "Effects Of Pepper Spray", Red Hot Pepper Sprey, http://www.redhotpepperspray.com/effects-of-pepper-spray.html.

10) Jack Ryan, "Pepper Spray", Legal & Liability Risk Management Institute, 2006, http://www.llrmi.com/articles/legal_update/pepperspray.shtml.

11) David Hambling, "US weapons research is raising a stink", *The Guardian*, 10 Temmuz 2008, http://www.guardian.co.uk/science/2008/jul/10/weaponstechnology.research.

12) Wikipedia, "Non-Lethal Weapon", http://en.wikipedia.org/wiki/Incapacitant#Gases_and_sprays.

13) "How to Deal With Riot Control Agents", WikiHow, http://www.wikihow.com/Deal-With-Riot-Control-Agents.

14) Katmerciler, "Toplumsal olaylara müdahale aracı", http://www.katmerciler.com.tr/L/TR/mid/343/g/0/c/31/id/21/Toplumsal-Olaylara-Mudahale-Araci-%28TOMA%29.htm.

15) Katmerciler, "Toplumsal olaylara müdahale aracı", http://www.katmerciler.com.tr/images/pdfler/toplumsal.pdf.

16) Nurol Makine, "Toplumsal olaylara müdahale aracı", http://www.nurolmakina.com.tr/tr/ueruenler/ic-guvenlik-araclari/toma.html.

17) Polis Malzemeleri, http://www.polismalzemeleri.com/polis-jop/%C3%87evik-Kuvvet-JOP.

18) "Biber gazı ithalatı 628 ton gibi rekor hacme ulaştı", *Avrupa* gazetesi, http://www.avrupagazete.com/ekonomi/13122-biber-gazi-ithalati-628-ton-gibi-rekor-hacme-ulasti.html.

19) "Emniyet, yerli üretim biber gazı kullanacak", Samanyoluhaber, http://www.samanyoluhaber.com/gundem/Cevik-kuvvet-yerli-biber-gazi-kullanacak/472524/.

20) Jenix Biber Gazı Üreticisi, http://www.jenixbibergazi.com/tr/default.asp?&title=jenix-biber-gazi-anasayfa.

Yavuz Sultan Selim 8 yıla neleri sığdırdı?

Babasını, 2 kardeşini, 5 yeğenini ve 40 bin Türkmen köylüsünü katletti!

Yavuz Selim, babası II. Beyazıt'a karşı gerçekleştirdiği bir Yeniçeri darbesi ile 24 Nisan 1512'de tahta geçiyor. Gözünü kırpmadan babasını zehirletiyor. Yetmiyor, kendisine sığınan 5 yeğenini boğduruyor. Yetmiyor, iki kardeşini de punduna getirip boğduruyor. Yetmiyor, nefret ettiği Anadolu Türkmen köylüleri Kızılbaşları tek tek tespit edip kılıçtan geçiriyor. 40 bin Kızılbaşı katlediyor. İşte Yavuz'un 8 yıla sığdırabildiği icraatları bunlar.

Ali Yıldırım

Başbakan Tayyip Erdoğan, İstanbul'da yapılması düşünülen 3. Boğaz köprüsünün adının "Yavuz Sultan Selim" olmasını şu sözlerle savundu: *"Ben Osmanlı padişahları içerisinde Yavuz Sultan Selim'i çok farklı yere yerleştiren bir insanım. 8 yıla neleri sığdırdığı ortadadır."* Biz de Yavuz'un 8 yıllık padişahlığı süresince neler yaptığını okurlarımıza sunmak istedik. *Ali Yıldırım'ın Osmanlı Engizisyonu (Öteki Yayınevi) adlı kitabının ilgili bölümü çok güzel bir özet sunuyor. Okuyacağınız makale bu bölümden geniş bir derlemedir. Kitabın yeni baskısı yakında İtalik Yayınları'ndan çıkıyor.*
Ali Yıldırım AÜ Hukuk Fakültesi mezunu, 1986'dan beri avukatlık yapıyor. Çağdaş Hukukçular Derneği kurucu üyesi ve ilk genel sekreterlerinden. Alevi tarihine ve Türkiye devrimci gençlik hareketi tarihine ilişkin kitapları bulunuyor. İnsan hakları ve toplumsal hukuk sorunları konusunda çok sayıda makalesi de yayınlandı.
Başlığı ve bazı arabaşlıkları biz koyduk. Yazı içindeki kutular, İsmail Metin'in *Osmanlı'nın Kanlı Tarihi* adlı kitabından (Tümzamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1996) alındı. Sizleri Erdoğan'ın gözdesi Yavuz'un icraatları ile baş başa bırakıyoruz. Gece uykudan önce okumamanızı tavsiye ederiz!

Osmanlı hanedanının 9. padişahı olan I. Selim (1470-1520) II. Beyazıt'ın 8 oğlundan biridir. Amasya'da doğmuş, babasının saltanatı sırasında Trabzon valiliği yapmıştır. Sert mizacı, asabi karakteri ile korku saldığından "Yavuz" diye çağrılmıştır. Yaptığı zulüm ve katliamlar bu unvanını doğrular.

Şair ve cellât!

Resmi tarih yazarları Selim'i anlatırken onun kişisel özelliklerine sıra geldiğinde "şair" olduğunu ısrarla vurguluyorlar. Onun "ince, duygu yüklü bir insan olduğunu" ima ediyorlar. İşte Selim'den iki dize:

"*şirler pençe-i kahrımda olurken lerzân*
beni bir gözleri âhûya zebûn itdi felek"

Önünde aslanlar titreyen Selim, bir ahu gözlünün karşısında aciz kalıyor ve feleğe kahrediyor. Nasıl kahretmesin! Şair Sultan!

Peki, Anadolu'nun yoksul köylüsü Selim'in kılıcı altında inim inim inlerken kime kahretsin? Şair Sultan'ın yüzündeki maskeyi çıkarır çıkarmaz binlerce Türkmen'in katili ile göz göze geliyoruz. Cellat Sultan!

Tarihsel sunumlar tarihçinin durduğu yere, tuttuğu safa göre tersyüz oluyor. Bambaşka bir görünümle karşımıza çıkıyor.

Tarihçiler Selim'i Osmanlı'nın Fatih ve Kanuni ile birlikte üç büyük hükümdarından biri olarak gösteriyorlar. Gerek kendi ailesine karşı gerekse tebaasına karşı kılıcı elden bırakmayan bir büyük hükümdar!

Oysa Selim ve dönemi Osmanlı tarihi açısından hiçbir orijinallik taşımaz. Gerek devlet kurumları gerek Osmanlı hanedanının yaşantısı gerekse yönetim anlayışı açısından Selim dönemi babası Beyazıt döneminin basit bir tekrarından, basit bir devamından başka bir şey değildir. Öyle bir tekrar ki yaşamsal önemde olaylar bile tekrarlanıyor. Beyazıt babası Fatih'i zehirleterek tahta oturuyor. Selim de babası Beyazıt'ı zehirleterek.

İki padişah bir ülkeye sığmaz; baba öldürülmeli!

Yavuz Selim'in tahta geçiş biçimi bize icraatlarının da ipuçlarını veriyor. Resmi tarihçilerin gizlemelerine, üzerini örtmeye çalışmalarına rağmen ortada bir gerçek var. Selim, babası II. Beyazıt'a karşı gerçekleştirdiği bir Yeniçeri darbesi ile 24 Nisan 1512'de tahta geçiyor. Beyazıt'ın tahtı isteyerek, gönüllü bir şekilde Selim'e bırakması söz konusu değil. Zaten Osmanlı tarihinde de böyle bir gönüllü tahtı terk etme geleneği yok. O nedenledir ki taht sorununu askeri darbe çözüyor.

Yeniçeriler ancak darbe yaparak Selim'i tahta taşıyorlar. Aksi halde Selim'in saltanat şansı hiç bulunmuyor. Şehzade Ahmet ve Şehzade Korkut'un yanında Selim'in esamesi dahi okunmuyor.

Darbe ile Beyazıt alaşağı ediliyor. Önde gelen Osmanlı tarihçilerinden Hoca Sadettin Efendi darbenin mağduru Beyazıt'ın durumunu şöyle betimliyor: "Beyazıt'ın şehzadesine taht ve tacı teslim ettikten sonra, gönül kuşu kaba kalabalık arasında kalmaktan ürkmüş ve halk ile bir arada bulunmaktan kayguya düşmüştü." (1)

Bir darbe olduğu, Beyazıt'ın tahtan kılıç zoru ile indirildiği çok açık. Yenilmiş, iktidardan alaşağı edilmiş bir kimsenin ruh hali Beyazıt'ın oğluna seslenişinden de apaçık anlaşılıyor: "Zamanın ağır yükü altında belim bükülmüş ve bu mihnet ile üzüntü ve pişmanlık pususundan gönlümün kuşu ürkmüştür. Şimden geri bir kenara çekilmek ve insanlardan uzakta bulunmak lazım gelmiştir." (2)

Yavuz Selim ile babası II. Beyazıt arasında Uğraşdere'de yapılan savaşı gösteren bir minyatür.

Yenilen baba Beyazıt, tahta zorla oturan oğul Selim. Yenilmiş de olsa iki padişahın bir ülkeye sığması mümkün değil. En iyimser tahminle Beyazıt'a "sürgün" görünüyor.

İki padişah bir ülkeye sığmıyor. Bu Beyazıt'ın sonu demektir. Beyazıt gözyaşları ile Dimetoka'ya doğru 24 Mayıs'ta yola çıkarılıyor. Ne var ki ne Dimetoka sarayına varabilecek, ne de "emeklilik" hayatını yaşayabilecek. "Zorunlu ayrılık gerçekleşti" diye yazıyor Hoca Sadettin. (3) Baba ile oğul arasında bir "duygusal bağ" olmadığına göre Beyazıt için zorunlu ayrılığın tahttan zorunlu ayrılık yani darbe ile uzaklaştırılma ve sürgün olduğu kendiliğinden ortaya çıkıyor.

Selim babası Beyazıt'ın sürgünde bile olsa yaşamasını saltanatı için tehlikeli buluyor. "Beyazıt daha Dimetoka'ya ulaşmadan Çorlu yakınlarında birdenbire ölüyor." (4) Selim'in planları işliyor, yaptığı plan uyarınca adamlarına babasını zehirlettirerek öldürtüyor.

Resmi tarihçiler Selim'in darbesi gibi cinayetini de gizlemeyi bir avukatlık işi sayıyorlar. Birdenbire ölmek ise yalnızca bir zehirlemeyi yani cinayeti ifade edebilir.

Bir yeniçeri darbesi ile "babasını zorla ve arzusu hilafına tahtan indirip saltanatı ele geçirmeye muvaffak olan Selim" (5) babasının babasına yaptığını kendisi de babasına yaparken hiç gözünü kırpmıyor. Resmi tarih yazarları ise Selim'in darbe ve cinayetini muvaffakiyet olarak alkışlıyorlar.

II. Beyazıt babası Fatih'i zehirleterek tahta oturuyor, Selim de babası II. Beyazıt'ı. (26 Mayıs 1512) (6)

Osmanlı hanedanının normal insanın tüylerini diken diken eden, midesini bulandıran bir geleneği var. Önce bizzat kendi elleri ile en yakınları olan insanları öldürüyor, sonra da onlar için şaşalı, görkemli cenaze törenleri düzenliyorlar. Yavuz da zehirlettiği babası için aynı şeyi yapıyor.

Yavuz'un zehirlettiği babası II. Beyazıt'ın Levni tarafından yapılmış portresi.

Kendisine sığınan beş yeğenini boğduruyor!

Yavuz'un yoksul Anadolu köylüsüne yönelik katliamlarına geçmeden önce bir de kardeşlerine ve yeğenlerine yaptıklarına bakalım.

Resmi tarihçilerin "her bakımdan yüksek şahsiyetli" buldukları Selim'in babasını öldürtmekten sonraki ilk işi kardeşlerini ve yeğenlerini ortadan kaldırmaya yönelmek oluyor. Hükümdarlık şansı en az olan Selim kendini, tahtını güvende duymuyor. Bu yüzden de cinayetlerine devam etmesi gerekiyor.

Resmi tarihçiler hükümdarın kardeşlerini, yeğenlerini öldürmelerini doğal, olağan ve meşru bir hak olarak görüyorlar. Dayanakları ise "Fatih Kanunnamesi".

Fatih Kanunnamesi'nde güçlü olanı, katili kutsayan bir hüküm var. "Hükümdar olanın diğer şehzadeleri, nizam-ı alem için öldürebileceğini" düzenliyor. Tahta çıkıp kardeşlerini katleden Fatih böyle bir yasa yapıyor. Yasaların zayıfın korunmasını amaçladığı düşünülürse, güce tapışı ve boyun eğişi meşrulaştıran kanunnamenin kanun olarak bir değeri yok. Gücü olup tahta çıkanlar kanunnameden önce de

Yavuz ile boğdurttuğu kardeşi Şehzade Ahmet arasındaki savaşı gösteren bir minyatür.

sonra da kardeşlerim katlediyorlar. Nizam-ı alem için akan sular duruyor, oluk oluk kan akmaya başlıyor. Kardeş katlinin adı kanunilik oluyor. Halbuki Osmanlı'da kimin, hangi şehzadenin tahta çıkacağını düzenleyen bir kanun yok. Hanedan içinde bir saltanat veraset yasası olmadığı için kimin gücü varsa o tahta oturuyor. Güce tapış, işte "Osmanlı hoşgörüsü"nün bir örneği daha (!)

Selim tahta çıkar çıkmaz "cülusunda başlıca amil olan kapukullarını memnun etmek için sayıları 35.000'i bulan bu ocak mensuplarının her birine ikişer bin akçe cülus bahşişi vererek işe başladı ve saltanatının ilk yılını kardeşlerini ve yeğenlerini ortadan kaldırmakla geçirdi." (7) Resmi tarihçiler için "büyük bir kabiliyet ve fazilet örneği olan" Selim kendisini iktidara taşıyan yeniçerilere borcunu ödüyor ve kardeşlerinin kellesini istiyor. Taht şansı çok az olan Selim'in kendini güvende hissetmesi mümkün değil.

Selim "kardeşi Ahmet'i ele geçirme teşebbüsünde muvaffak olamasa da diğer rakiplerini ortadan kaldırmaya devam etmiştir." "Saltanat yasası gereğince oğlu dışındaki şehzadeleri öldürmeye karar verir. Bu amaçla O, Bursa'ya gelerek önce elinde bulunan yeğenlerini boğdurtarak öldürttü." (8) Diğer rakipler, yeğenleri. Hem de kendisine sığınan yeğenleri. Yine önde gelen Osmanlı tarihçilerinden Solakzade Mehmet Çelebi, Yavuz'un boğdurttuğu yeğenlerinin kendine sığınmış durumda olduklarını açık açık yazıyor: "Padişahın himayesine sığınmak üzere yanıma gelmişlerdi." (9) Zaten "elinde bulunmak" da bu anlama geliyor.

"Selim Bursa'da bulunan şehzadelerin öldürülmelerini ferman ediyor. Bunlar yaşadıkça memlekette fitne ve fesadın, saltanat mücadelesinin eksik olmayacağını yakın tecrübeleriyle anlamıştı." (10) Resmi tarihçiler Selim'in tahtını adeta Selim'den çok düşünüyorlar. Ellerinden gelse şehzadeleri onlar boğacak!

Selim "Bursa'da bulunan kardeşi Mahmut'un oğulları Kastamonu sancakbeyi Musa, Orhan, Emir; kardeşi Alemşah'ın oğlu Çankırı sancakbeyi Osmanşah; kardeşi Şehinşah'ın oğlu Niğde sancakbeyi Mehmet'i boğdurttu." (11)

Sancakbeyi olan yeğenleri bulundukları yerleri terk ederek Bursa'ya geliyorlar. Bu Bursa'ya geliş olayı Solakzade'nin söylediği gibi sığınma amacını taşıyabileceği gibi Selim'in şehzadeleri türlü vaatlerle kandırması şeklinde de gerçekleşmiş olabilir. Şehzade Ahmed'in bu çocuklara karşı somut bir tehdidinin olmayışı Selim'in çocukları aldatarak Bursa'ya çağırıp boğdurtmuş olduğu olasılığını güçlendiriyor. Resmi tarihçilerin "fitne ve fesat çıkaracaklardı o nedenle katledildiler" gerekçesinin açıkça yalan olduğu anlaşılıyor. Yeğenlerin Bursa'da bulunmaları bunun kanıtıdır.

"Yavuz Sultan Selim Han alemin ıslahı, işlerin nizamı için bunların vücudlarını bu dünyadan yok etmeye kasd eyledi. Bir gün haşmet ve heybet ile dağları ve ovaları seyre çıktı. Ağalarından her birini bölükleri ile gönülleri pak şehzadelerin işlerinin bitirilmesi için tayin eyledi. Kendileri saadetle şehre duhul edip saraylarına nüzul eyleyince beşinin de işleri bertaraf olmuş idi." (Kasım 1512) (12)

Selim kendisine "sığınan" yeğenlerini "saadetle" katlettirmişti. Artık gönlünce bir cenaze töreni yaptırtabilirdi.

Cenaze törenine cinayetler karşısında öfkelenen, kederlenen halka "rüşvet" verilerek başlanıyor. "Bursalıların kederlerini gidermek için halka para dağıttı, kurbanlar kestirdi." (13) Evet Selim açıkça halka rüşvet dağıtıyor, onlardan olayı görmemelerini istiyor. Eğer bu boğdurtmalar keyfi cinayetler olmasaydı, fitneyi ortadan kaldırmak için yapılmış olsaydı Bursalı neden kederlenecekti? Bir cinayet olmasa idi neden halka rüşvet verilecek, sus payı dağıtılacaktı?

Kurban ettiği şehzadeleri kurbanlarla kutlayarak gömdürttü Selim. Resmi tarihçi Solakzade bu öldürümler karşısında acısını gizleyemiyor:

"*Gümüş tenli, gül renkli nazik bedenler*

kefenlere sarılarak defn olundular." (14)

İki kardeşinin de işi bitiriliyor!

Sıra kardeşlerin işinin bitirilmesine gelmişti.

Selim'in şiddetinden korkup Antalya civarında bir mağaraya yakın adamı Piyale ile gizlenen Şehza-

Yavuz, Yunus Paşa'yı atın üzerinde iken öldürdü

İnsan öldürmede üzerine rakip bulunmayan Yavuz, kendisine en sadık ve en yüksek derecedeki adamını bir çırpıda atının üzerinde iken öldürdü. Mısır seferinden dönüşte sohbet ederek gelen Yavuz ve Sadrazamı Yunus Paşa, Yunus Paşa'nın Mısır'ın idaresinin başkasına verilmesine rahatsız olduğunu söylemesi üzerine karşı karşıya geldiler. Yavuz hiçbir şey söylemeden sadrazamın kellesini atının üzerinde iken uçurdu. Yoluna devam etti.

"*…Hiddetini yenmek için düşünmeye bile gerek görmeden yanında atıyla giden sadrazamın kellesini uçurdu…*" (*Osmanlı Tarihi*, Alphonse de Lamartine, Cilt 1, s.389)

de Korkut ihbar üzerine yakalanıp Bursa'ya getirilirken Selim'in talimatı ile Emed'de kapıcıbaşı Sinan Ağa tarafından boğularak öldürüldü. Selim ortanca ağabeyinin işini halletirmişti. Hoca Sadettin'in yazdığına göre yakalandığı sırada Korkut kılık değiştirerek Frengistan'a geçme hazırlıkları içindeydi. (15)

Selim için en zoru Şehzade Ahmet cinayeti oldu. Büyük ağabey Ahmet tahtın kesin varisi olarak kabul ediliyordu. Bu nedenle de saltanat çevrelerinde Selim'in bir hak gasbı yaptığı inancı vardı.

Ancak bu inanç çabuk değişti. İktidar olanaklarını kullanan Selim, Ahmet'in yakın dostlarını dahi satın almakta gecikmedi. Bu kişiler Selim'in direktifiyle Ahmet'i ölüm tuzağına düşürecek mektuplar yazdılar. Gerçi mektuplarda "Selim'in ağır cezalarından, yönetiminin sertliğinden, günahsız şehzadelerin tepelenmelerinden" yani somut gerçeklerden söz ediliyordu, gelip yönetimi alması isteniyordu ama sözlerin ardında da Selim'in tuzağı vardı. (16) Ahmet ordusu ile hakkı olduğuna inandığı tahta yürürken Selim'in güçleri ile Yenişehir ovasında çarpıştı ve yenildi. Aldatılmıştı, dost diye düşündükleri aslında saltanatın dostlarıydı. Tutsak düşmüştü. Selim büyük ağabeyini boğdurtmakta bir an bile tereddüt etmedi. Emri ile kapıcıbaşı Sinan Ağa, Şehzade Ahmet'in de işini bitirdi (Nisan 1513).

"*Sinan Ağa'ya buyurdu ol Hakan*
Ana yokluk yurdunda çadır kursan
Sinan Ağa uyub ol buyrulduya
Varub şehzadeyi dönderdi yokmuşa" (17)

I. Selim sert mizacı, asabi karakteri ile korku saldığından "Yavuz" diye çağrılmıştır. Yaptığı zulüm ve katliamlar bu unvanını doğrular.

Böylece Selim babasından başlayarak tahtında gözü olduğuna, tahtında gözü olacağına inandığı tüm aile efradını ortadan kaldırmıştı. En yakını olan kişilere karşı işlenen sekiz cinayet!

Tüm bu cinayetler işlenirken Osmanoğulları'nın bir geleneğine sıkı sıkı bağlı kalınmıştı. Osmanoğlu sülalesinin kutsal kanı toprağa akmasın diye insanlar ya zehirlenerek, çoğunlukla da boğularak öldürülmüştü. Şu geleneğe bakın kan değerli fakat o kanı taşıyan canın hiçbir değeri yok! Resmi tarih yazıcıları için bu öldürümler cinayet değil gereklilik anlamına geliyor. Cinayetin meşruluğunu insan öldürmeye olur veren bir yasada buluyor ve rahatlıyorlar. Hangi yasa cinayeti cinayet olmaktan çıkarabilirse?

Ve o sözde "Osmanlı hoşgörüsü"nü bu cinayetlerin neresine sığdırabilirlerse?

SELİM'İN CİNAYETLER TABLOSU

Öldürülen kişi	Yakınlığı	Öldürülüş şekli
1) II. Beyazıt	Babası	Zehirleterek
2) Şehzade Ahmet	Kardeşi	Boğdurarak
3) Şehzade Korkut	Kardeşi	Boğdurarak
4) Şehzade Musa	Yeğeni (Kardeşi Mahmut'un Oğlu)	Boğdurarak
5) Şehzade Orhan	Yeğeni (Kardeşi Mahmut'un Oğlu)	Boğdurarak
6) Şehzade Emir	Yeğeni (Kardeşi Mahmut'un Oğlu)	Boğdurarak
7) Şehzade Osmanşah	Yeğeni (Kardeşi Alemşah'ın Oğlu)	Boğdurarak
8) Şehzade Mehmet	Yeğeni (Kardeşi Şehinşah'ın Oğlu)	Boğdurarak

Yavuz'un Kızılbaşlara bakışı

Aile efradını ortadan kaldırarak saltanatını garantiye alan Yavuz bu kez tahtını sarsan diğer bir güce, yoksul Anadolu köylüsünün katline yöneldi.

"Gerçekte başkaldıran Kızılbaş ayaklanması ateşini söndürmek işine öncelik vermek önemli ve ol hasarlar meydana getiren fitnenin zararları daha yaygın olmağın temel çalışmalarını ol yana döndermek gerekliydi." (18)

Yavuz'un taht kavgası "Şah Kulu Ayaklanmasının" Anadolu'yu sarıp Osmanlı tahtını sarstığı günlerde gerçekleşmişti. Yavuz'un gözü yoksul Anadolu köylüsünün, Türkmen Kızılbaşların bu eyleminden dolayı son derece korkmuştu. Şah Kulu Ayaklanmasının ateşi sönmüş olsa da varolan potansiyeli Yavuz Selim kendisi için birinci derecede tehlike olarak görüyordu.

Türkmen köylüsü Yavuz için bir korku kaynağıydı. Daha Trabzon'da şehzade iken Kızılbaşların faaliyetlerinden ürkmüş, tedirgin olmuştu.

Yavuz'un Trabzon'da şehzade iken, daha tahta çıkmadan Kızılbaşlara yaklaşımını, onlar hakkındaki duygu ve düşüncelerini Hoca Sadettin Efendi'nin Tarihinden somut olarak izleyebiliyoruz. (19) Padişah II. Beyazıt "Sultan Selim'in koruyucu ve kayırıcı gölgesini Trabzon iline salmıştı. Selim'in su gibi akan kılıcı kınında bir an bile uyumayı denememişti. Adaletten yana tutumu ile Trabzon halkını mutlu ve gamsız eylemiş... Kan dökücü kılıcı, pis bir kalabalık olan Kızılbaşları nice kez perişan ve şaşkın eylemişti." Hoca Sadettin, Selim'in bu tutumunu şöyle şiirleştiriyordu:

"*Olmadan şehzade şehi mülk-i Rum*
Eyledi mülk-i Kızılbaşa hücum
Vardı Erzincan'a ol koşar atlı
Kızılbaş dürüntüsünü sındırıp savdı"

"Şehzade Sultan Selim cenk ve savaş erlerini işsiz komayıp cihad buyruğunu yerine getirerek Kızılbaşla savaşıp duruyordu. Fitne çıkaranları avlamak ve işi kötü düşmanları yakalamakla gönlünü eğleyip, günün üzüntülerini ve padişahın ilgisinden uzak kalmadan doğan kaygılarını unutmayı yeğlemiş bulunuyordu. Bu nedenle de bir an olmazdı ki zaferleri parıldatan askerleri düşman kanlarıyla ellerini boyamaktan ve kahramanlık gösterileriyle İslam dinini güçlü kılmaktan geri kalmış olalar.

'*Fitneci fesatçı bir kuru kalabalık*
Sıfatı mülhid olandan Allaha sığındık'

"Hallerini bu dizeyle tanıttığımız Kızılbaş eşkıyasının belleğinde, onun kan dökücü kılıcından yediği sille ve dehşet saçan savaşçı tutumu, nakış gibi birkaç kez işlenmişti."

Selim, Kızılbaşlara ilişkin olarak babasına karşı darbe yapmaya hazırlanırken şöyle konuşuyordu: "Bakımlı ülkede gittikçe yayılan ve tutuşan Kızılbaş fesadını yok etmek ve Müslümanlara ettikleri zararları ortadan kaldırmak az mı önemlidir? Bu konuda savsaklama o denli değersiz midir? Bunca asker ol lânetlenesiceleri tepelemek için toplanmışken ve Anadolu yakası ol aşağılıkların fitne ve zulmüyle dolmuşken buradan dönüp uzaklaşmak doğru bir önlem olmaz."

Kızılbaşlar ve Aleviler Osmanlı'da acımasız baskılara uğradılar.

Yavuz, Derviş Paşa'yı önce boğdurdu, sonra kendi elleriyle kellesini kesti

Yavuz, vezirlerinden Ahmet Derviş Paşa'yı kendi divanında önce öldürttü, daha sonra da kellesini kendi elleri ile kesti. Vezirlerin yatırılıp kesildiği bir divan! İşte Osmanlı devleti böyle idare edilirdi.

"*…Ertesi sabah Derviş Paşa Saray-ı Hümayun'a gelince bostancılar tarafından tutulup boğuldu. Zannedildiğine göre Derviş Paşa boğulduktan sonra Padişah kendi eliyle başını kesmiştir…*" (*Osmanlı Tarihi*, Joseph von Hammer. Özetleyerek yazan: Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, Cilt 1, s.263-264)

Kimdi bu Kızılbaşlar? Hoca Sadettin tanımlıyor: "Ol diyarda yaşayan Türkler'in varlıkları doğuştan yaramaz olup, yaradılışlarından dik başlı olduklarından başka, huysuzluk da onların yapılarında ikinci bir huy gibiydi. Ol insanlıktan eksik kişilerin nifakla dolu yüreklerinde bin bir türlü fesad gömülü olup, her biri insan biçiminde laf anlamaz hayvana benzer kişilerdi."

Evet şehzade Selim'in daha Trabzon'da iken Kızılbaşlara ilişkin duyguları bunlardı. Burada Kızılbaş sözü ile Şah İsmail'in kastedildiği düşünülebilirse de tarif edilen alanın Anadolu olduğu, kastedilen insanların da Türkmenler olduğu dikkatli bakıldığında anlaşılıyor.

Gerek Hoca Sadettin'in gerekse Selim'in ağzından mülhid, sapkın olarak ilan edilen Anadolu köylüsüne bu suçlamaların onların başkaldıran tavırları nedeniyle yapıldığını görebiliyoruz. "Yaradılıştan dik başlı" olan Türkmen köylüleri bu başkaldıran tutumları nedeniyle hanedan ve onların yazarlarının gözünde "fitne, fesad, eşkiya ve mülhid" oluyorlar.

Görüldüğü gibi Yavuz Selim daha şehzade iken Kızılbaşlara karşı kin ve düşmanlık duyguları ile doludur. Ne var ki şehzade Korkut'un da, şehzade Ahmet'in de benzer duyguları taşıdığı Şah Kulu ayaklanması sırasındaki tutumlarıyla ortaya çıkıyor.

Yavuz'un Kızılbaş düşmanlığında Kızılbaşlara yönelik kişisel husumeti önemli bir rol oynuyor. Fakat bu düşmanlıkta asıl belirleyici olan Osmanlı hanedanı ile yoksul Anadolu köylüsü arasındaki derin sınıfsal çelişkidir. Osmanlı feodalitesinin baskı ve sömürüsü arttıkça bıçak kemiğe dayanan yoksul köylüler başkaldırıp ayaklanıyorlar. Hangi şehzade tahta daha yakınsa onun düşmanlığı da halka yönelik karalamaları da daha bir yoğun oluyor. Tarih, olaylar olup bittikten ve taşlar yerli yerine oturduktan sonra yazıldığı için kazananın, yenenin, iktidara yerleşenin önceki dünyasına bakılıp yazılıyor, ortaya konuluyor. Selim darbe yapıp tahta geçmeseydi Trabzon'daki duyguları hiç mi hiç önemli olmayacaktı.

Sultan Selim Kızılbaşlara kin içindedir. Düşmanlığı, uzlaşmaz sınıfsal farklılıklar doğuruyor. Selim ise tuz biber ekiyor onun üzerine. Osmanlı tebaası ile sürekli bir içsavaş yaşarken, bu ortamda bir hoşgörü aramak, bir Osmanlı hoşgörüsünün varlığını iddia etmek abes bir durum oluyor.

Sınıfsal çelişki hoşgörü değil içsavaş üretiyor! Zaten başka ne olabilirdi ki? Selim'in Kızılbaşlara düşmanlığı sınıfsaldır. Selim'in Kızılbaşlara düşmanlığı sınıfsal olduğu kadar kişiseldir de.

Yavuz'un katliam gerekçeleri

Yavuz Selim'in yoksul Anadolu köylüsüne, Kızılbaşlara yönelik kitlesel kıyımı resmi tarih yazarlarınca Çaldıran Savaşı'nın bir gereği olarak sunuluyor.

Halbuki Yavuz'un gerek şehzadeliği dönemini, gerek darbe hazırlıkları ile geçirdiği zamanını, gerekse tahta oturduktan sonraki hareket-

lerini birlikte değerlendirdiğimizde Yavuz'un aile fertlerinden olduğu kadar tebaasından da korktuğunu ve onları bir şekilde oyun dışına itmeden kendisini güven ve huzur içerisinde hissetmeyeceğini görüyoruz.

Aile bireylerinin katlinden sonra sıra başkaldıran Kızılbaş köylülere gelecekti. Öyle de oluyor.

Tüm resmi tarih yazarları Yavuz'un kitle katliamı ile Çaldıran Savaşı arasında zoraki, sahte bir bağ kurma telaşı içerisindeler.

Ben, sanıldığı gibi bu iki olay arasında resmi tarihçilerin yazdığı anlamda bir ilişki olmadığını düşünüyorum. Tarihsel veriler de bunu gösteriyor. Yavuz'un Kızılbaş katliamı ile Çaldıran Savaşı arasındaki tek ilişki iki olayın birbirini izleyen tarihlerde gerçekleşmiş olmasıdır. Bunun da bir neden sonuç ilişkisi olmadığı açıktır. İki olay arasında ilişki-bağ kurmak Kızılbaş katliamını meşrulaştırmak, savunmaktır.

Yavuz adının ifade ettiğinin tersine korkak bir kişiliğe sahiptir. Ailesine ve tebaasına yaptığı bunu gösteriyor. Korktukça saldırganlaşıp sertleşiyor, Yavuz mahlasını kendisine veren korkusudur.

Resmi tarih yazarları Yavuz'un kitlesel Kızılbaş katliamını Çaldıran'ın hazırlık hareketleri içerisinde, hazırlığın bir parçası olarak gösterirken bilinçli bir tavır sergiliyorlar. Bilinçli fakat klasik ve basit bir tavır! Şöyle ki Çaldıran bir dış ilişkiyi, bir düşmanla savaşı ifade ediyor. Düşman insanın yok olması anlamını da taşıyor. Düşmanla savaşılırken ülkede birlik ve beraberliğin olması her şeyin üstünde tutulacağına göre Kızılbaş katliamı tam da buraya yerleştiriliyor. Yani düşmanla savaşa giderken birlik olmak gerekir, çatlak sesleri yok etmek gerekir. Kimse bu şartlanmaya itiraz etmeyince Yavuz'un katliamına da itiraz etmiyor.

Resmi tarihçiler bu kadar basit akıl yürütmeleriyle herkesi kandırıp aptal yerine koyduklarını sanıyorlar!

Kızılbaş katliamı ile Çaldıran hazırlıkları arasında bir bağın bulunmadığını Hoca Sadettin'den aktaracağımız bir bölümün tanıklığı da ortaya koyacaktır. Selim darbe planları yaparken paşaları ile sohbet halindedir. Paşalardan birinin sözleri ona yol göstericilik edecektir adeta. Paşa konuşuyor ve Selim onaylıyor. "Saadetlu begümüz tahta otursa, her birimiz devlete irüb, yeni bir dönem asılsa ve bahtiyarlık etkinlikleri gözükse ve Padişahın güçlü kolu devleti koruyucu olsa, aşağılık Kızılbaş'ın yığınların darmadağın idüb pislik içindeki kâfirlerin vücudların zamanın sayfalarından kazısak." (20)

Yavuz'un Anadolu'da icra ettiği kitlesel Kızılbaş katliamı ile Çaldıran Savaşı arasında bir bağ olmamakla birlikte Çaldıran Savaşı'nın tüm gerekçeleri Kızılbaş katliamının da gerekçesi yapılmıştır. Çaldıran için Osmanlı ulemasının ortaya koyduğu düşünceler, vezirlerin görüşleri, din adamlarının, şeyhülislamların fetvaları, medrese hocalarının risaleleri yoksul Anadolu köylüsü için de aynen kabul edilmiş ve katliam gerçekleşmiştir.

Yavuz, sadrazamını divan toplantısında boğdurttu

Yavuz, sadrazamı öldürtmek için bir bahane uydurdu. Suçlama sadece kuşkuya dayanıyordu. Çadırının önünde divanı topladı ve Sadrazam Mustafa Paşa'yı ölüme mahkûm etti. Kendi ve divan üyelerinin gözleri önünde sadrazamını basit bir kuşkudan dolayı öldürttü.

"…Ele geçen bir mektup Padişah Selim'in Sadrazam Mustafa Paşa'nın bu bozgunda parmağı olduğuna dair kuşku duymasına neden oldu. Onun için kuşku duyulmak suçlu olmak demekti. Hemen çadırı önünde at üstünde divanı topladı. Vezirler Sultan Selim'in önüne geldiklerinde her birine Padişah memnuniyetini belirten birer kaftan dağıttı. Yalnız Sadrazama azil ve ölüm anlamına gelen kara kaftan kaldı. Başka buyruğa gerek olmadığını bilen çavuşlar hemen Sadrazam Mustafa Paşa'nın üzerine atılarak onu yay kirişi ile boğdular…" (*Osmanlı Tarihi*, Alphonse de Lamartine, Cilt 1, s.364)

I. Selim Kızılbaşlardan ve Anadolu Türkmenlerinden nefret ediyordu. (Yavuz Sultan Selim'in John Young tarafından yapılmış tablosu)

Yavuz için başkaldıran yoksul köylüler devlet ve din düşmanıdırlar. Onların ortadan kaldırılması tanrı buyruğudur. Şeriatın gereğidir. Bu kişilere ne yapılacağı da doğal olarak din adamlarına sorulacak, din buyruğu üzerine oturtulacaktır. "Çevresindeki bilginlerle, bilge kişiler ve şanı ululara bu konuda zorunlar üzerinde *Kuran*'ın onlara danış buyruğuna uyarak danışır ve doğru görüşleri algılayanlar katından sürekli oluşlar eyler idi. Ülkenin refahı için saptanan ilkeler ve başkaldıranların yapılarının nice yıkılacağı Divan ileri gelenleri arasında tartışma konusu olup orada konuşulmaktaydı." (21)

Yavuz bu din ve devlet düşmanı Kızılbaşların kişisel özellikleri hakkında neler düşünüyordu? Bu yoksul insanlardan neden korkuyor, neden bu gailenin hemen ortadan kaldırılmasını istiyordu? Verdiği bilgilerin sağlıklı oluşuyla bilinen Hoca Sadettin'den dinleyelim Yavuz'un düşüncelerini: "Kızılbaşlar tanrının verdiği bir felakettir. Bunlar inançları yolunda can verirler ve cenk ateşine semender gibi girerler. Ne ölümden korkuları, ne de uğraştan çekindikleri vardır. İnanç bağları çok güçlü ve saldırıları bir felakettir. İşleri zulüm gidişleri de dinsizliktir." (22)

Hükümdar Yavuz düşman saydığı tebaasının kimi özelliklerini eksiksiz bir biçimde tarif ediyor. Ne var ki sözlerinin devamından Kızıl-

baş Anadolu insanına karşı duyduğu kin ve nefret açıkça anlaşılıyor. Yavuz, Şah İsmail ile Anadolu Kızılbaşları arasında bağ kurarak ikisini birden aşağılamaya, iftiraya başlıyor. Yavuz'a göre Türkler "duygusuz, kavrama gücünden yoksun, hayvanları andıran aşağılık insanlardır." Hoca Sadettin'den Yavuz'un sözlerini aktarmayı sürdürelim:

"Sevinç duyduğumuz başımızın tacı cevheri köklü dinin devamını sağlamak ve açık şeriat yolunda yürümek olup Allahın desteğiyle gücümüz en yüksek derecede, cihanı tutan kılıcımız İslam'ın nuruyla parlamakta iken, ol ayıpların kaynağı Şi'a topluluğu bağını paralamak, ad ve şanlarını varlık dünyasından gidermek işini üstlenmek akıl ve din kuralları gereğince boynumuza borç olmuştur. İşlerin sonuçlarını değerlendiren aklımız bu kargaşanın giderilmesi gereğine varmıştır. Madem ki ol ayıplı mezheb ve geniş meşrep ıssılarının zararının da bizlere dokunması gün konusu olmuştur.

"Zira Anadolu illerinde yaşayan kavrama gücünden yoksun Türkler, ol karalanmışlarla bağlantılar kurarak, tanımadan bilmeden ol sapkınlık örneğine uymuşlar, çoluk çocuklarını, mal ve varlıklarını anın yoluna feda ider olmuşlardır. Gücü olanlar ölçüsüz adak ve armağanlarla anı ziyarete giderler. Sapkınlıkta pişkin halifeleriyle her yıl sayısız adaklar gönderip, ol yasaklara öğünç duyan mubahinin yıkılası dergahı gölgesini hâşâ hacet kapısı ve dilek kâbesi bilürler ve ergin kızları, belki kızkardeşlerini tepelenesice adamlarına peşkeş çeküp adını işitseler secde ederler. Hayvanları andıran bu denli aşağılık insanlar." (23)

Bunlar Yavuz'un düşünceleri, daha doğrusu hakaret ve karalamaları, Kızılbaş katliamı için gösterdiği gerekçeler. Ve kendi deyişiyle "başkaldıranlara karşı savaşmak gerektiğini belirten en sağlam kanıtlar, apaçık tanıklar."

Buraya kadar yazılanlar Yavuz Selim'in Trabzon'da şehzadeliğinden başlayarak Kızılbaşlara karşı korku ile karışık kin ve nefret duyguları taşıdığını açıkça göstermeye yetiyor. Yavuz Selim tahtının güvenliği için binlerce insanı katletmeyi zorunlu görüyor.

Yavuz'un Kızılbaşlara ilişkin duygu ve düşüncelerinde "şair, ince duygulu" yanından hiçbir eser yok. Ya Osmanlı hoşgörüsü? Kim hoşgörü sözü edebilir?

Divan-ı Hümayun, bir engizisyon mahkemesi olarak soruşturuyor, tartışıyor ve adını sanını bilmedikleri, yüzünü hiç görmedikleri binlerce insanın katline karar veriyor.

Hangi mahkemenin zulmü bu yapılanla karşılaştırılabilir? Zulmün hangi türü bundan daha vahim olabilir?

Osmanlı Engizisyonu Divan'ın kararı: Kızılbaşların kanlarının dökülmesine…

Selim "hükümdar olduktan sonra özellikle Orta Anadolu'daki Kızılbaşlar hakkında çok iyi bir tahkikat yapılmasını istemiştir. Bu amaçla sultan bu konuda doğru bir karar alınması için bizzat kendi başkanlığında bir divan toplamıştır." (24)

Divan toplanması, görüşmeler yapılması yazarların iddia ettikleri gibi "doğru bir karar verilmesi" için değildir. Yavuz Selim Kızılbaşların katline çoktan karar vermiştir. Hoca Sadettin yazıyor: "Padişahın kesin kararı sayıya gelmez fesatçıların kanlarını akıtmak yolundaydı." Sıra bu kararın bir de şeriat hükümlerine, dinsel kural ve buyruklara uydurulmasına gelmiştir. Divan'ın toplanma amacı budur. Nitekim Tekindağ da bu amacı açıkça yazıyor. (25) "Selim Anadolu Kızılbaşlarına şiddetli bir darbe indirmek niyetinde idi. Bu maksatla Şi'iliğin ehl-i Sünnet mezheplerince red edilmiş olduğunu halka telkin etmek vazifesini devrin ulemasına verdi."

Görüldüğü gibi Anadolu Kızılbaşlarının katlini kafasına koyan, katle karar veren Yavuz ulemaya, şeriat alimlerine kararına seri gerekçeler bulunması emrini veriyor.

Medresede ders veren müderrisler, şeyhülislam, İstanbul müftüsü ve daha ulemadan birçok kişi bu emir üzerine harıl harıl çalışarak görüşlerini, risalelerini, fetvalarını hazırlıyorlar.

"Sünni ulemanın bu hususta kaleme aldıkları fetva ve risalelerin çokluğu, meselenin önemi hakkında bize fikir vermektedir" (26)

Katliam hazırlığı için 40 bin Kızılbaş deftere yazıldı.

Yavuz'un amcaoğlu Padişahın huzurunda öldürüldü

"…ellerinde yay kirişleri bulunan beş çavuş padişahın işareti üzerine çocukları öldürmek için içeri girdi. Cellatlarını gören çocuklar dehşete kapıldılar. Fakat soylu davranarak zaaf göstermediler. Yalnız 9 yaşında olan en küçükleri cellatların ayaklarına kapanarak gözyaşları içinde yaşamının bağışlanmasını, padişahın hizmetinde basit bir kişi gibi çalışacağını söyledi. O da ötekiler gibi Sultan Selim'in gözü önünde boğuldu…" (*Osmanlı Tarihi*, Alphonse de Lamartine, Cilt 1, s.364)

Anlaşılıyor ki şeriat adamları ve Osmanlı uleması var güçleri ile Kızılbaşları mahkûm etmek için çalışıyorlar.

Tarihçi ve Kızılbaş düşmanı şeyhülislamlardan biri olan Kemal Paşazade de Kızılbaşlığı mahkûm etmek amacıyla topyekün seferber olduklarını dile getirmekten sakınmıyor: "Ülemây-ı millet ve fudalây-ı ümmet küfr ü ilhâd ve kati ü ifnâsma hükm idüb heme-i a'dây-ı dîn ü devletden bunun itfâ-i şirer-i şerâreti akdem idüğüne biesrihim fetâvâyı sahiha virdilerdi." (27)

Yavuz'un Kızılbaş katliamına gerekçe oluşturmakta Osmanlı bilim adamlarının ve şeriat üstatlarının hayli zorlandıkları görülüyor. Ama yine de bilim adamları da, şeriat hocaları da "Şeriaten Kızılbaşların katli yerindedir", "Kızılbaşların katli şeriat gereğidir" şeklinde risale yazmaktan, fetva vermekten geri durmuyorlar.

Yavuz Selim'in kitlesel Kızılbaş katliamında Osmanlı engizisyonunun tüm kurullarını, çalışma şeklini, yargılama anlayışını olduğu gibi görüyor öğreniyoruz.

Birincisi din adamlarından ve medrese ulemasından oluşan "divan" göstermelik de olsa bir engizisyon mahkemesidir. Selim ise baş yargıç sıfatını taşımaktadır.

İkincisi yargılanan sanıklara isnat edilen suç "dinsel kurallara aykırı hareket etmektir". Olayımızda şeriat hükümlerini dinlememe, "küfr ü ilhad" içinde olma tüm sanıkların ortak olarak işledikleri suçtur, iddia budur.

Bilindiği gibi Avrupa engizisyon yargılamalarında da temel iddiayı sanıkların "dinsel buyruklara uymaması" oluşturuyordu.

Üçüncüsü yargılanıp, ölüme mahkûm edilen ve daha sonra katledilecek olan kişilerin hiçbirini mahkeme üyeleri bilmemekte, tanımamaktadır. Toplu bir yargılama, toplu bir hüküm ve kitlesel bir kıyım!

Avrupa Engizisyon yargılamalarında yargıçlar sanıklara iddialarını açıklayıp af dilemesini beklerken, yargıçlar sanıkları somut olarak görüp bilirken olayımızda bir vahşet olarak nitelenen bu engizisyonun kuralları bile geçerli değildir.

Yavuz Selim'in kitlesel Kızılbaş katliamı engizisyon hukukunun vahşetini de aşan, engizisyon hukukunun vahşetini de aratacak bir olaydır.

Şimdi burada bu engizisyon yargılamasını somut olarak ele alabiliriz.

Yavuz Selim'in başkanlığında toplanan divan açıklandığı gibi bir engizisyon mahkemesidir, bir engizisyon mahkemesi olarak yargılama yapılmış karar vermiştir. İnsanları inançlarından dolayı yargılayıp ölüme mahkûm etmiştir. Resmi tarihçiler divandaki tartışmaların son derece ciddi olduğuna işaret eder. Bunu engizisyon mahkemesinin bir "erdemi" olarak belirtirler!

Sünni ulemanın önde gelen isimlerinden, tarihçi ve Yavuz'un hocası İbn Kemal kaleme aldığı risaleler ile Kızılbaş katliamının şer'i gerekçelerini oluşturdu.

On binlerce yoksul köylünün ölümüne, katledilmesine hüküm oluşturan Divan'ın kararını buraya alıyoruz. (28)

"Çün ol sapkınlar topluluğunun fesatlık ve yaramazlığı, dinsizlik ve zındıklık gösterileri öyle bir dereceye ulaşmıştır ki... Bu nedenle din bilginleri tek tanrıya inanmış olgun kişiler, o! sakınılması gereken namus yerlerini helal sayan, değerli kişilerin kanlarını dökmekten sakınmayan, mescit ve tapınakları yıkan, türbe ve kabirleri yakan, uluğ sahabelerin temiz torunlarına küfürler saçan, fıska sevgi gösteren... yaygın kötülüklerin kaynakları olanların kanlarının dökülmesi helal, köle ve cariyelerinin yağmalanmasının mubah olduğuna..."

Yavuz'un katledilmeleri konusunda kesin kararlı olduğu Kızılbaşlar için divan çok tanıdık sözlerle o bilinen suçlamaları yineleyerek "kanlarının dökülmesine karar vermiştir".

Sanıklar: Kızılbaş, yoksul Anadolu köylüleri.

Suçları: Dinsizlik ve zındıklık.

Hüküm: Kanlarının dökülmesine...

İbn Kemal'in risalesi

Sünni ulemanın önde gelen isimlerinden, tarihçi ve Yavuz' un hocası İbn Kemal kaleme aldığı risaleler ile Kızılbaş katliamının şer'i gerekçelerini oluşturmuştur. Kızılbaşları katletmekte kesin kararlı olan öğrencisi için katliamın şeriata uygunluğunu ayrıntılı incelemeleriyle ortaya koymuştur. (29) Daha sonra Şeyhülislam olacak olan İbn Kemal'in düşünce ve inanç özgürlüğü üstünde estirdiği terörü ve katı Sünni-şeriatçı tutumunu ayrıca göreceğiz.

İbn Kemal'in risalesi divan kararında ve verilen diğer fetvalarda oldukça etkili olmuştur. Açıkladığı gerekçe ve görüşler bu kararlarda aynen yinelenmiştir. İbn Kemal'in risalesi "fî tekfîri'r revâfiz" yani "Rafizilerin suçlanması" adını taşır. Yazma nüshadaki risalenin sonunda "Risale li'l-Mevla eş-şehir bi-ibn Kemal'i-Vezir" imzası bulunmaktadır. İbn Kemal'in vezir unvanını taşıması ilginçtir. Söz konusu kayıt Kemal'in aynı zamanda Yavuz Selim'in veziri olduğunu da gösteriyor. (30)

Tekindağ, İbn Kemal'in bu risalesinden başka bir de fetvasının bulunduğunu yazıyor. İbn Kemal'in fetvası "Fetvây-ı Kemal Paşazade der hakk-ı Kızılbaş" başlığını taşımaktadır. Ve yazma nüshası Esat Efendi Kitaplığı'nda bulunmaktadır. Anlaşılan, "Tekfiri'r Revâfiz" ile yetinmeyen İbn Kemal bir de "Kızılbaşlar Hakkında Fetva" vermiştir.

İbni Kemal'in "Kızılbaşların Suçlanması/Suçları" risalesine geçmeden Tekindağ'ın risalenin sonunda kayıtlı bulunduğunu söylediği bir fetvayı da buraya almak istiyorum. Bu fetva birkaç cümle ile adeta Sün-

ni ulemanın Kızılbaşlar hakkındaki düşüncelerini, kararını özetlemektedir. Altında "harrerehu'l-fakir Ahmed" imzası bulunsa da büyük olasılıkla bu fetvayı veren de İbn Kemal olmalıdır. Fetvanın içeriğinin Kemal'in düşünceleriyle aynı olmasıyla birlikte, İbn Kemal'in risalesinin sonuna kaydedilmiş olması da görüşümüzü güçlendiren bir kanıttır. (31)

"**Kızılbaş tayifesinin şer'en kıtali helaldir**

"MESELE: Bu mes'ele beyanında ne buyururlar ki, Kızılbaş tarifesinin şer'en kıtali helal olup, asker-i telamdan ânları kati iden gâzî ve ellerinde maktul olan şehtd olur mu, beyan buyurub müsab oluna?

"EL CEVAP: Olur, gazây-ı ekber ve şehâdet-İ azimedir. (Harrerehu'l-fakir Ahmed)"

Yavuz Selim kitlesel Kızılbaş katliamını "şeriat emirlerine aykırı davranmakla" gerekçelendirdiği için ulema da bu gerekçeler etrafında düşünceler açıklayarak sultanın talimatına uyar.

Müftü Hamza'nın fetvası

Fetva ve risaleler Sünni Osmanlı ulemasının, din adamlarının kişisel görüşlerini yansıttıkları kadar, Osmanlı aydınlarının düşünce dünyasını da bize yansıtırlar. Bir hoşgörü toplumu olduğu iddia edilen Osmanlı'da "aydınların" kendi inanç ve düşüncesinden olmayanlara karşı büyük bir kin beslediklerinin görülmesi hoşgörünün "h"sinden bile söz edilmesine olanak vermez.

Burada bir noktayı vurgulamadan geçmemek gerekir. Söz konusu tarihlerde sıradan insanlar arasında dinsel ve inançsal farklılıklar yüzünden en küçük bir tatsızlık dahi yaşanmamıştır. Sıradan insanlar birbirlerinin dinine, mezhebine bakmaksızın kardeşçe bir arada bulunurlar. Osmanlı tarihlerinde köylüler arasında, sıradan insanlar arasında küçük çaplı da olsa bir mezhep çatışmasına rastlanmaz. Farklı inançtakilere düşmanlık Osmanlı hanedanında, hanedanın ulemasında, şeriat adamlarındadır.

Müftü Hamza "devrin en büyük ulemasından" sayılır. Kuşkusuz görüşleri bu nedenle de son derece önemlidir. Kızılbaşların katline olur veren fetvaya imzasını hiç düşünmeden koymuştur. Fetvası İbn Kemal'in risalesiyle aynı paralel görüşleri içerir. O da Kızılbaşlara kin içindedir.

Kızılbaşların katli yönünde zehir zemberek bir fetva veren Müftü Hamza kimdir?

Müftü Hamza, Yavuz Selim'in babasına karşı darbe planları yaptığı günlerde Beyazıt tarafından Yavuz'u niyetinden vazgeçirmeye ikna ile görevlendirilmişti. "Din alanı bilginlerinin ve kötülüklerden sakınan erdemli kişilerin ululardan Saru kerez/Sarı gürz sanıyla tanınan ve Rum diyarında bilgi ve yazılarıyla ün yapmış bulunan Molla Nureddin" (32) şehzadeyi ikna etmek bir yana ondan çokça armağanlar alarak İstanbul'a dönmüş ve Yavuz'un propagandacısı olmuştu. Aldığı armağanların/rüşvetin karşılığı olarak Beyazıt'a Yavuz'un hiçbir saltanat iddiasının bulunmadığını söylemişti. Müftü Hamza için rüşvet alıp yalan söylemenin sakıncası yoktu.

"Yavuz Selim tahta geçmesinden sonra Saru Görez Müftü Hamza'yı önce İstanbul kadılığına sonra da Anadolu ve Rumeli kazaskerliğine atamıştır... Çok sıkı biçimde dindar ve gösterişli idi." (33)

"Sarı Kerez Nureddin Yusuf Karesi", "Müftü Hamza eş-şehir bi Saru Görez" ya da sarı tüylü Hamza sıkı dindarlığıyla birlikte hangi görevde olursa olsun rüşveti elden bırakmamıştır. Kuşkusuz kendisine bu kadar ihsanda bulunan Yavuz için bir fetva yazmasını da çok görmemek gerekir!

Müftü Hamza'nın İstanbul kadısı iken 50 bin akçe rüşvet aldığı tarihi kayıtlara da geçmiştir:

"Semendire valisi Yusuf Bali'nin yolsuzlukları ve halka yaptığı zulüm bir yolla Yavuz Selim'e duyurulur. Yavuz o sırada İstanbul kadısı olan Nurettin Hamza'yı konuyu soruşturmakla görevlendirir. Ayrıca onu Semendire'ye gönderirken tarafsız davranması, rüşvet almaması konusunda uyarmakla yetinmez bir de ona *Kur'an* üzerine yemin ettirir. Ama bu büyük fıkıh ve hadis bilgini Semendire'de vali kendisine 50 bin akçe rüşvet önerince bir hile-i şer'iyye bulmakta gecikmez. Parayı soruşturma, yani görevi bittikten sonra alacak, böylece *Kur'an* üzerine ettiği yemine aykırı davranmamış da olacaktır. Öyle de yapar. Şikâyetçileri dinler ve haksız çıkarır. İstanbul'a dönüşünde de padişaha bu yolda bilgi verip dosya kapanınca görevim bitti diyerek 50 bin akçeyi cebe indirir." (34)

İşte bu rüşvetçi müftü Yavuz Selim'in emirleri doğrultusunda Kızılbaşların katline olur veren ayrıntılı bir fetva hazırlar. Kızılbaşların katlinin dine, şeriat hükümlerine uygun ve yerinde olduğunu açıklar. Müftü Hamza için yüz kızartıcı bir hareket olan rüşvet alıp haksızı haklı, haklıyı haksız çıkarmakla Kızılbaşların katline olur vermek arasında çok da bir fark yoktur! (35)

Suçlamalar ve hükümler

Yavuz Selim'in başkanlığında Sünni ulemadan oluşan ve bir engizisyon mahkemesi görevi yapan "divan"ın aldığı karar ile bu divanda üye olarak bulunan İbn Kemal'in yazdığı risale ve yine divan üyesi Müftü Hamza'nın fetvası birbirini tamamlayıp bütünlemektedir.

Tüm ulemanın Yavuz Selim'in isteği doğrultusunda, Yavuz'un emir ve talimatları ile görüş oluşturması Osmanlı geleneği için çok da şaşırtıcı değildir.

Sultan Selim'i gösteren bir minyatür.

Kızılbaşlar hakkında yazılanları bir tür iddianame ve hüküm olarak da değerlendirebiliriz. Tüm engizisyon yargılamalarında olduğu gibi iddiada bulunanlar ile hükmü verenler aynı şahıslardır.

Kızılbaşlara ilişkin Yavuz Selim'in emirleriyle hazırlanan iddianamede Kızılbaşlara hangi suçlamalar yöneltiliyor, sırasıyla görelim:

Yavuz Selim, Şeyhülislam ve şeriatçı ulemaya göre Kızılbaşlar:

- Kâfir, mülhid ve ehl-i fesaddırlar. Dinden dönmüşlerdir ve küfürleri açıktır.

- Şeriat'i ve şeriate uyanları küçümseyip söverler. *Kuran*'ı ve şeriati istihfaf ederler.

- *Kuran-ı Kerim*'i tahkir edip ateşe atıp yakarlar.

- İlk üç halifenin halifeliğini inkar ederek Ebubekir, Ömer ve Osman'a küfür ederler.

- Peygamberin karısı Ayşe'ye söverler.

- Başlarına giydikleri kızıl başlık küfür ve insar işaretidir.

- Mescitleri ve tapmakları yıkıp türbe ve kabirleri tahrip ederler.

- Ar, namus tanımazlar, bilmezler.

- Şeriate aykırı benzeri düşünce ve hareket içerisindedirler.

Yavuz Selim ve Sünni ulema Kızılbaşlara bu suçları/suçlamaları yükledikten sonra hükümlerini verirler. Kızılbaşlar:

- Şeriatin hükmü ve kitaplar uyarınca kâfir ve mülhiddirler.

- Durumları kâfirlerin durumlarından daha beter ve aşağılıktır.

- Kadınlarının ve erkeklerinin nikâhları batıldır, geçersizdir.

- Bu nedenle çocuklarından her biri zina çocuğudur.

- Ehli din olan akrabalarından dolayı miras hakları yoktur.

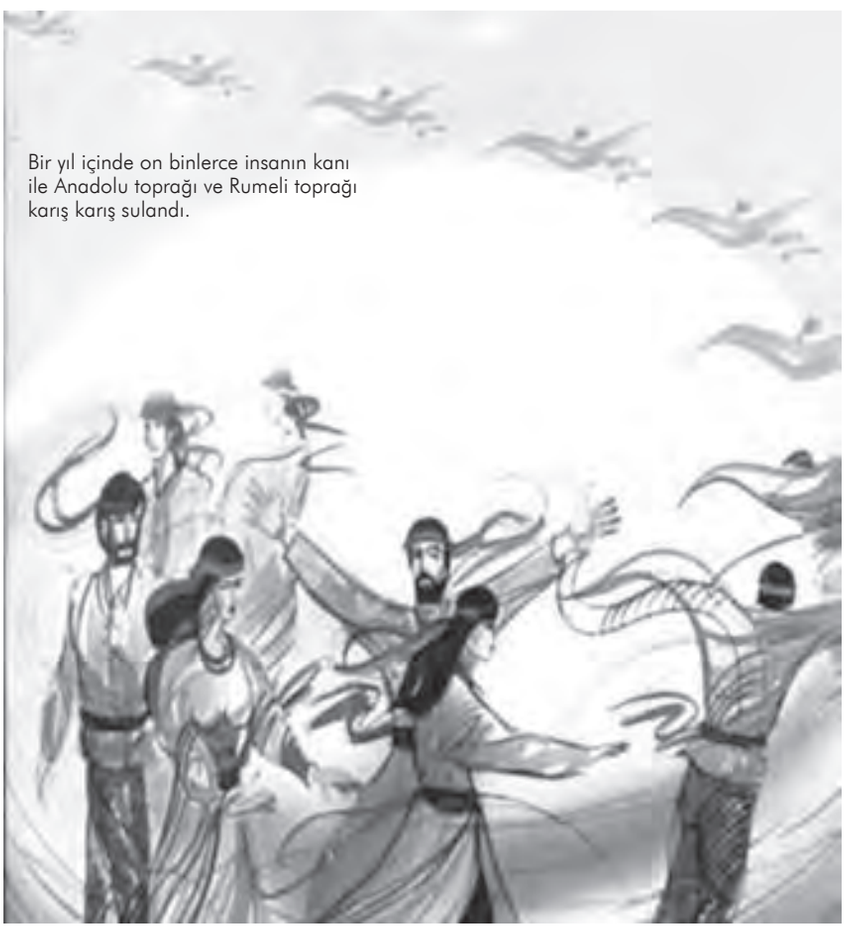
- Kestikleri hayvanlar mundar olur, yenmez.

- Okla, köpekle, doğanla avladıkları hayvanlar dahi mundardır yenmez.

Sıra infaz hükümlerine gelir. Kızılbaşların:

- Tamamını kırıp topluluklarını dağıtmak tüm Müslümanlar için vacip ve farzdır.

- Bunların pişmanlıklarının, tövbelerinin, yalvarmalarının, nedametlerinin hiçbir değeri yoktur, katlleri gerekir.

Bir yıl içinde on binlerce insanın kanı ile Anadolu toprağı ve Rumeli toprağı karış karış sulandı.

- İnançlarına eğilim duyanlar, onlara katılmak üzere olup da yakalananlar, yardımcı olanlar da onlar gibi kâfir ve mülhiddirler, katlleri gerekir.

- Bunlarla savaşırken ölen Müslüman şehit olur ve yeri cennettir, Kızılbaşlardan ölenlerin yeri ise cehennemin dibidir.

- Müslümanlar için Kızılbaşların malları, çocukları, karıları helal ve ganimettir.

Yavuz Selim ve etrafındaki Sünni ulemanın Kızılbaş Anadolu yoksul köylüsü için yazdığı iddianame ve gerekçeli karar yukarıdaki şekilde sadeleştirilebilir.

İddiaların tamamına yakınının yalan olduğu gün gibi açıktır. Bir kısım iddia ise farklı bir inancın, farklı bir felsefenin farklı bir ibadet anlayışının suçlanmasına yöneliktir. Şeriat kurallarının dışına çıkmak, şeriatın belirlediği inanç ve ibadet anlayışı içinde olmak Osmanlı hanedanı açısından mülhidlik-kâfirlik olarak değerlendirilmiştir.

Görüldüğü gibi yoksul Anadolu köylüsü salt inanç ve ibadetleri nedeniyle suçlanmakta ve öldürülmelerinin doğru, yerinde bir tavır olacağı sonucuna varılmaktadır. En azından yazılan iddianamede bunun dışında sözgelimi bir başkaldırıdan, bir ayaklanmadan söz edilmemesi katliamın inanç farklılığına dayandığına bir göstergedir.

Katledilecek Kızılbaşlar defterlere yazılıyor

Yavuz Selim başkanlığındaki engizisyon mahkemesinin verdiği karardan sonra sıra bu kararın infazına gelir. Yavuz kararın infazı için tüm devlet olanaklarını seferber eder. Osmanlı tarihlerinde Kızılbaşlar hakkında alınan katliam kararı ve kararın infazı çok açık bir biçimde ifade edilir. Çağımızın resmi tarihçileri ise dedeleri Yavuz'u temize çıkarmak amacıyla tüm bu gerçekleri çarpıtmak için çaba harcarlar.

Yavuz Selim infaz kararının hemen yerine getirilmesi için tüm ülke yöneticilerine fermanlar gönderir. Bu fermanlarda öncelikle Kızılbaşların Kızılbaşlığa eğilim duyanların saptanması istenir. Yedi yaşından büyükler ile yetmiş yaşından küçük-

lerin yani 7'den 70'e tüm Kızılbaşların ad ad defterlere yazılarak acilen saraya bildirilmesi istenir.

Hoca Sadettin *Tarih*'inde bu durumu şöyle yazar:

"Fetvaların kaleme alınmalarını müteakib Kızılbaşlara karşı şiddetle harekete geçmek zamanının geldiğine kani olan Selim, müfritlerin tesbit edilerek bir deftere kayd edilmesini emretmek suretiyle Kızılbaş katliamına girişmiştir." (36)

"Ayağı uğurlu padişah Rum diyarında yerleşmiş bulunan Kızılbaş tutkunlarını ve Alevi tavşanlarını araştırmak için ülke yöneticilerine uyulması gerekli buyruklar gönderüb, yediden yetmişe varınca ol yaramazlardan idüğü saptanan eşkiyanın adları defter olunub mutlu kapuya bildirilmesine ferman-ı hümâyûn çıkarmıştı." (37)

Deftardar Mehmed Efendi *Selimşahname* adlı kitabında Yavuz'un katliam hazırlıklarına ilişkin şu bilgiyi verir:

"Her şeyi bilen Sultan, o kavmin (Kızılbaşların) etbâını kısım kısım ve isim isim yazmak üzre, memleketin her tarafına bilgiç katibler gönderdi. Yedi yaşından yetmiş yaşına kadar olanların defteri divana getirilmek üzere emredildi." (38)

Defterdar'ın söyledikleri gösteriyor ki Yavuz Selim tüm yöneticilere emirler göndermekle yetinmemiş, ayrıca ve özel olarak Kızılbaşların defter edilmesi yani defterlere yazılmasıyla, araştırılıp, teslim edilmesiyle görevli adamlar görevlendirmiştir.

Kızılbaşların katledilmesini haklı bulsa da resmi tarihçi Uzunçarşılı bu defter edilme olayını belirtmeden yapamaz: "Sultan Selim bilhassa Orta Anadolu'daki Kızılbaşlar hakkında inceden inceye tahkikat yapılmasını arzu ederek bu hususta bir karar alınması için bizzat kendi riyasetinde bir divan akdiyle bu hususdaki mütelasını beyan etmiş ve bu suretle yediden yetmiş yaşına kadar Kızılbaş oldukları sabit olanları tahrir ettirmiştir." (39)

Kızılbaşların defter edilmesi olayı birinci elden Osmanlı Tarihlerinin tamamına yakınında yer alıyor. Solakzade'de, Müneccimbaşı'nda, *Selimname*'de *Netayic ül-vukuat*'ta bu katliam olayı bulunmaktadır.

Hükmün infazı: "Kızılbaşların defterinin dürülmesi"

Hüküm verilmiştir. Kızılbaşlar defter edilmiştir. Şimdi sıra bu "defterin dürülmesine" gelmiştir.

Yavuz Selim'in Anadolu'daki Kızılbaş varlığını tespit etmek için özel görevlendirdiği bilgiç katibler/engizisyon görevlileri işlerini tamamlayıp Osmanlı sarayına dönmüşlerdir. Koltuklarının altında katledilecek insanların adları yazılı defterler vardır. Ölüm listelerine sımsıkı sarılarak, bir an önce binlerce insanın canını okumak isteğiyle kara bir ölüm hükmü gibi sarayda toplanırlar.

Yavuz'un bilgiç katipleri tipik birer engizisyon görevlisidirler, bunun tartışacak hiçbir yanı yok.

"Getirilen defterlere nazaran, ihtiyar genç 40.000 kişi yazılmıştı. Ondan sonra her memleketin hakimlerine memurlar defterler getirdiler. Bunların gittikleri yerlerde kılıç kullanılarak, bu memleketteki maktullerin (öldürülenler) adedi kırk bini geçti." (40)

Yavuz Selim bilgiç katiplerinin, engizatörlerinin getirdikleri defterleri şöyle bir gözden geçirir.

"Eyalet valilerinden tesbit edilebilen 40 bin Kızılbaşın isimlerini muntevi defterler geldi. Selim Han, hepisinin öldürülmesini emir buyurdu." (41)

Sonra hükmü hümayun yazılır. "Hükm-i katl-i âm-ı cemaât-ı Kızılbaş der memalik-i Rum-ı ma'delettuhûm" Yani Anadolu'da yaşayan Kızılbaşların katline dair hüküm.

Yavuz Selim defterlere infaz hükmünü ekler ve memleketin kadılarına götürülmek üzere bilgiç katiplerine teslim eder. Kara ölüm hükmü engizatörlerin elinde yel gibi kadılara ulaşır. Artık yaşanacak olan eşi benzeri olmayan bir vahşettir.

Yavuz'u gösteren bir kartpostal.

"Sapkınlığa sürüklenen aşiret ve iller (ilât) iyice incelenip Şii mezhebine girmiş 40 bin kişi liste halinde tesbit edilip bunların elebaşları öldürülüp, ortadan kaldırılmış, beyinsizler başkalarına ibret olacak biçimde yola getirilmiştir." (42)

Osmanlı tarihi için güvenilir kaynaklardan sayılan Solakzade de aynı vahşete yer verir:

"Uğurlu padişah hazretleri Anadolu'da ikamet buyurduğunda, Kızılbaşların teftişi için vilayet valilerine hükm-i şerifler göndermiş ve yedi yaşından yukarıda olanlardan ne kadar kerih güruha mensub var ise, bütün eşkiyanın isimlerini def-

Yavuz, kardeşini kendisine ihbar eden 15 çobanı Bursa Teke Yolu'nda astırdı

Yavuz Sultan Selim kardeşi Korkut'u kendisine ihbar eden 15 çobanı güya kardeşine duyduğu üzüntüden dolayı Bursa Teke Yolu üzerinde astırdı. Yavuz, kardeşi Korkut'u bulana ve yerini ihbar edene ödül vereceğini söyleyerek kardeşini bulup öldürtmek için duyuru yaptırdı. Bursalı çobanlar yerini ihbar ederek yakalattılar. Kardeşini yakalayan Yavuz onu öldürttü. İhbarcı çobanlar ödüllerini almak için Bursa'ya geldiler. Yavuz 15 çobanı astırdı; ibret olsun diye de cesetlerini orada bekletti.

"*…ihbarlarının karşılığını almak için Bursa'ya gelmiş olan Tekeli Türkmen çobanları nasıl ödüllendirdiğini halka göstermek için onbeş çobanı Bursa Teke Yolu üzerinde astırdı…*" (*Osmanlı Tarihi*, Alphonse de Lamartine, Cilt 1, s.365)

ter ettirmiş idi. Toplam kırk bini bulan bu sapıkların kimi maktul ve kimi mahpus olmuş idi." (43)

İstanbul sarayından çıkan atlılar, Yavuz Selim'in bilgiç katipleri /engizatörler, Anadolu'ya on binlerce ölüm hükmü taşırlar. Hükm-i şerifler kadılara ulaşır ulaşmaz Anadolu'da oluk oluk yoksul köylülerin kanı akmaya başlar. "Hükm-i şerif"lerde hiç "şerifli" bir yan yoktur. Savunmasız, masum insanların katlini buyuran cinayet emirleri nasıl "şerif" olabilir ki?

"Cihanda geçerli ferman-ı hümâyûn gereğince yöneticilerin araştırma ve taramalarıyla sayıları kırk bini bulan bunların kimi ortadan kaldırılıp, kimi de hapse attırıldı." (44)

Tüm resmi tarih yazarlarının kaynak gösterdiği Hoca Sadettin de 40 bin Kızılbaşın deftere yazıldığını kaydediyor. 1512'lerin Anadolu'su ve Anadolu'daki nüfus yoğunluğu göz önüne alınırsa vahşetin ne korkunç boyutlara ulaştığı kendiliğinden anlaşılıyor. (45)

Bir karar ile bir defada 40 bin insana yönelik bir saldırı yapılıyor. Peki, bu katliam ne kadar bir zamanda uygulandı? Yavuz Selim'in kardeşlerini katlettikten sonra Kızılbaşlara yöneldiğini göz önüne alarak bu saldırının/katliamın ne kadar sürede gerçekleştiğini ortaya çıkarabiliriz.

Selim'in kardeşi Ahmet'i boğdurttuğu tarih 15 Nisan 1513'tür. Çaldıran Savaşı için İstanbul'dan hareket ettiği tarih ise Nisan 1514'dür. İşte Anadolu'daki Kızılbaş katliamı bu bir yıl içerisinde uygulamaya konur. Bu bir yıl Anadolu'nun yoksul Türkmen köylüsü için kara ölüm yılı olmuştur.

On binlerce insanın kanı ile Anadolu toprağı ve Rumeli toprağı karış karış sulanmıştır. Anadolu'nun ve Rumeli'nin yoksul Kızılbaşları bir bir toprağa düşmüştür.

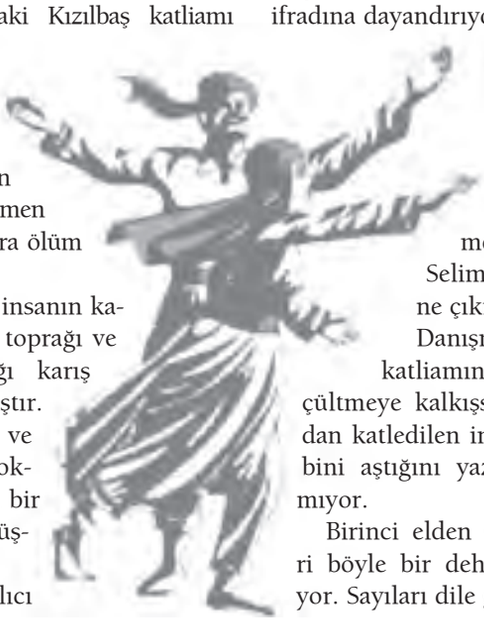
Osmanlı kılıcı ne kadar yoksul köylünün boynuna indi bilinmiyor. Fakat bilinen ve kesin olan o ki bu sayı 40 binin altında değildir.

Yalnız defterlere yazılanlar değil Yavuz Selim'in bilgiç katiplerinin / engizatörlerinin keyfince bir hükümdür infaz olunan. Rüşvet ödemeyen, servetini "memurlara" teslim etmeyenler de katliamdan paylarını alırlar.

Resmi Osmanlı tarihçilerinden Danışmend'in istemeyerek de olsa verdiği bilgiler bu durumu açıklıkla ortaya koyar.

"Yavuz'un ilk ittihaz ettiği tedbir Osmanlı arazisindeki Şiilerin gizli defterlerini tanzim ettirmek ve isimleri bu defterlere geçen 40 bin Şiiyi kılıçtan geçirmek ve zindanlara attırmak olmuştur. Osmanlı menbaalarının izahına göre Yavuz'un gizli defterlerine yalnız 7 yaşından yukarı olan Şiiler yazılmış, küçük çocuklar istisna edilmiş ve bu 40 bin kişinin hepsi idam edilmeyerek bîr kısmı yalnız hapsedilmekle iktifa edilmiştir. Bununla beraber idam emrinin tatbikinde memurların ifradı yüzünden bir takım suiistimaller olduğu ve mesela isimleri defterlere geçmemiş kimseler de kılıçtan geçirilerek idam yekhununun 40 binden çok fazla tuttuğu da rivayet edilir. Bu şiddet hem Anadolu'da hem Rumeli'de tatbik edilmiştir." (46)

Danışmend, 7 yaşından küçük çocukların katledilmemesini bir lütuf sayıyor. Defterlerde adı bile olmayanların katlini ise memurların ifradına dayandırıyor. Resmi tarihçi, Osmanlı geleneğindeki rüşvet ve bürokrasideki kokuşmayı ifade etmeyince kuşkusuz memurun ifradı Selim'in emrinin üstüne çıkıyor (!) Ne var ki Danışmend bir yandan katliamın boyutunu küçültmeye kalkışsa da diğer yandan katledilen insan sayısının 40 bini aştığını yazmaktan kaçınamıyor.

Birinci elden Osmanlı tarihleri böyle bir dehşet tablosu çiziyor. Sayıları dile getirmek çok zor

Yavuz Selim ölüm döşeğinde.

değil. Ama sayıların dile getirdiğinin somut insanlar olduğunun düşünülmesi, katledilenlerin Sivas'tan Ali, Fadime, Çorum'dan Hasan, Bozok' tan Cemal, Kırşehir'den Bektaş, Rumeli'den Mustafa ve daha nicelerinin olduğunun göz önüne getirilmesi tablonun dehşetine dehşet katıyor.

40 bin Kızılbaş. 40 bin yoksul Türkmen köylüsü 40 bin insan...

"Cihanda geçerli bu buyruk gereğince yöneticilerin araştırma ve taramalarıyla sayılan 40 bini bulan bunların (Kızılbaşların) kimi ortadan kaldırılıp, kimi de hapse attırıldı." (47)

Yavuz'a son söz!

Yavuz Selim'in saltanat döneminde İstanbul müftülüğünde bulunan Ali Cemali'den istediği fetvalar Yavuz'un başka din ve inançtan olan kişilere karşı düşmanlığını açık bir biçimde göstermektedir.

Yavuz'un Zembilli Ali Efendi olarak da tanınan müftüye sorduğu sorular "Osmanlı hoşgörüsü" konusunda fikir vermektedir. Müftüden istenilen fetvalar Yavuz Selim'in "yakıp, yıkıp, katletmeyi" temel ilke yaptığını ortaya koyar.

Ünlü tarihçi Hammer'den buraya üç fetva alıyoruz. (48) Yavuz soruyor, Zembilli Ali yanıtlıyor:

MÜLHİDLERE NE YAPMALI?

MESELE: Bir padişahın mülhidler toplumuna yardım eden; dini yükseltmek ve şeriat emirlerini yerine getirmek için çalışanlara düşmanlık gösteren başkalarına şeriat uyarınca savaş açması ve böylelerinin mal ve mülklerini ganimet olarak alması helâl olur mu?

EL CEVAP: Olur, mülhide yardım eden kendisi de mülhiddir.

MESELE: Dünyanın üçte birinin iyiliği ve düzeltilmesi İçin üçte ikisini öldürmeye müsade edilmiş midir?

EL CEVAP: Böyle bir durum ancak çok büyük kargaşalıklar olduğu ve üçte ikinin telafi edilmez zararlara varlıktan sebep teşkil ettiği zamanlarda olabilir.

MESELE: Bütün dünyayı fethetmek mi, yoksa milletleri İslam'a getirmek mi daha makbûldür?

EL CEVAP: Mümin olmayanların hidayete ulaştırıp İslam'a getirilmeleri daha makbûl ve Allah rızasına daha uygun düşer.

Zembilli Ali Efendi Beyazıt, Selim ve Kanuni zamanlarında (1503-1526) İstanbul müftülüğü yani şeyhülislamlık yapmıştır.

DİPNOTLAR

1) Hoca Sadettin Efendi, *Tacti't Tevarih*, Kültür Bak. Yay. Eskişehir 1992, Cilt IV, s.98.
2) Agy, s.99.
3) Agy, s.102.
4) Y.Yücel, A. Selim; *Fatih Yavuz Kanuni*, TTK Yay. Ank. 1991, s.111.
5) Şinasi Altundağ, *MEB İslam Ansiklopedisi,* Selim I Maddesi.
6) İsmail Hami Danişmend; *Tarihi Hakikatler*, İst. 1956, 2 cilt. Ünlü tarihçi Hammer de küçük bir soru işareti koyarak da olsa bu zehirletme olayını tarihinde kaydediyor: "Beyazıd'ın ölümü, yaşının ilerlemiş olmasından ve uzun süren ızdıraplarından mı yoksa hizmetinde bulunmak üzere yanına verilen Cenevizli Menavino'nun belirttiği gibi doğuşu itibarıyla Yahudi asıllı olan doktorunun -Selim'in emri üzerine- verdiği zehirden mi ileri gelmiştir bir şey söylenemez. Ancak Osmanlı resmi tarihçilerinin (Vak'a-nüvis) de bu konuda sessizliğini muhafaza etmiş olmaları bazı şüpheleri üzerine çekebilirdi." Joseph von Hammer, *Osmanlı Tarihi* Cilt 1, Çev. Mehmet Ata, MEB Yay. İst. 1991, s.353.
7) Şinasi Altundağ, agm.
8) Y. Yücel, A. Selim, agy, s.114.
9) Solakzade Mehmet Çelebi, *Solakzade Tarihi*, Kültür Bak. Yay., Ank. 1989, Cilt II, s.5.
10) Çağatay Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?", *Tarih* dergisi, Sayı 10.
11) *Solakzade Tarihi*, agy.
12) *Solakzade Tarihi*, agy.
13) Çağatay Uluçay, agy.
14) *Solakzade Tarihi*, agy.
15) Hoca Sadettin Efendi, age, s.157.
16) Agy, s.161.
17) Agy, s.165.
18) Agy, s.167.
19) Agy, s.5-13.
20) Agy, s.123-124.
21) Agy, s.168-169
22) Agy, s.170.
23) Agy, s.171.
24) Y. Yücel, A. Sevim; agy, s.116-117.
25) M. C. Şehabettin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in Iran Seferi", *İÜ Ed. Fak. Tarih Dergisi*, sayı: 22, s.53.
26) Tekindağ, Agy.
27) Tekindağ, Agy.
28) Hoca Sadettin Efendi, agy, s.169.
29) Tekindağ, agm.
30) Tekindağ, agm'ye ek: Günümüz diline çeviren M. Yaman, bk. Gülağ Öz; Alevilik, s.249, Ayyıldız Yay., Ank 1995.
31) Tekindağ, agm.
32) Hoca Sadetin, agy, s.15.
33) Hoca Sadettin Efendi, agy, Cilt V, s.229.
34) Selahattin Tekindağ, Yavuz Sultan Selim, aktaran Attilla Özkırımlı, *Alevilik Bektaşilik*, Cem Yay., İst., 1993, s.172.
35) M. C. Şehabeddin Tekindağ, agm.
36) Tekindağ, agm.
37) Hoca Sadettin Efendi, agy, Cilt IV, s.176.
38) Defterdar Ebu'l Fadl Mehmet Efendinin *Selimşahname* adlı kitabından, aktaran Tekindağ, agm.
39) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 2, s.257, TTK Yay., Ank.
40) Defterdar Ebu'l Fadl Mehmet Efendi, aktaran: Tekindağ, agm.
41) Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, Çev. İsmail Erünsal 2. cilt, s.457 Tercüman Yay., İst.
42) Mustafa Nuri Paşa, Netayic Ül-Vukuat, Haz. Neşet Çağatay, Cilt I-II, 3. Baskı TTK Yay., Ank., 1992, s.80.
43) *Solakzade Tarihi*; Haz. Vahit Çabuk Cilt 2, Kültür Bak. Yay., Ank. 1989, s.16.
44) Hoca Sadettin Efendi, agy., s.176.
45) Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, 1. Cilt, Çev. Mehmet Harmancı, E Yay., İst. 1952, s.123. Sinasi Altundağ, agm. Y. Yücel, A. Sevim; age, s.117. Ahmet Mumcu, Osmanlı Devletinde Siyasetin Katl, Birey ve Toplum Yay. Ank. 1985., s.44, 86-87.
46) İsmail Hami Danışmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*; Cilt 2, Türkiye Yay., İst., 1946, s.7.
47) Hoca Sadettin Efendi, agy, C. IV, s.176.
48) Josep von Hammer; *Osmanlı Tarihi*, Cilt I, Çev. Adil Ata, MEB Yay., İst. 1991, s.418-400.

Sait Maden dergimizle yaşayacak
Şiir ve simge, zarif ve bilge karıncasını yitirdi…

Dergimizi elinize aldığınızda, yüzümüzde ilk onun el izini görüyorsunuz. Adımız, kapağımıza onun hünerli elleriyle yazılı. Değerli Sait Maden Ağabeyimizin, ülkemizin kültür yaşamını birçok alanda zenginleştiren gönüllü emeğinden, bizim de payımıza bu güzellik düştü: Adımızın grafik yazımı ve Bilim ve Gelecek'in "B" harfine yerleştirilmiş, geleceği simgeleyen küçük ok, onun bize büyük katkısıdır. Sait Maden, tüm eserleri gibi logomuzla da yaşayacak.

Der. Nalân Mahsereci

Sait Maden'i, logomuzun babasını, yazarımızı, değerli ağabeyimizi, bir grafik sanatçısı, ressam, şair, çevirmen ve yayıncıyı; bir ömre birçok ömrü hakkıyla sığdırmış bir yaşam bilgesini, bu çok yönlü, çok nitelikli aydını, 19 Haziran 2013'de kaybettik. Sait Maden, tüm eserleri gibi, logomuzla ve dergimize yazdığı makalelerle de yaşamaya devam edecek.

Osmanlıca, Fransızca ve İspanyolca'yı şiirin hatrına öğrendi…

Sait Maden, 3 Mayıs 1931'de Çorum'da dünyaya geldi; ilk ve ortaöğrenimini bu şehirde tamamladı. 13 yaşındayken şiir yazmaya başladı. Henüz 18 yaşındayken Varlık Yayınları'nın açtığı bir yarışmada, kendi çabasıyla geliştirdiği Fransızca'sıyla yaptığı Baudelaire çevirisiyle birinci oldu. Federico García Lorca'yı doğrudan kendi dilinden çevirebilmek için İspanyolca öğrendi. 1976'da Aragon'dan çevirdiği *Elsa'ya Şiirler* adlı kitapla, Türk Dil Kurumu Çeviri Ödülü'nü kazandı.

Sait Ağabey, yaptıkları bir söyleşide, Feridun Andaç'a şiirle olan serüvenini şöyle anlatıyor: "Şiir tutkusu, resim tutkusuyla birlikte, erken uyandı bende. On üç-on dört yaşlarındaydım. Şiirimi geliştirmek için çıkış yolları arıyordum. Bir taşra kentinin olanaksızlıkları içinde, bir yandan belli başlı halk ozanlarını, bir yandan da tez elden aruz öğrenip Divan şairlerini okumaya başlamıştım. Tercüme Dergisi'nin bir sayısında Ahmet Muhip Dıranas'ın birkaç Baudelaire çevirisini gördüm. O güne kadarki görgülerimi altüst eden çok özgün şiirlerdi bunlar. Acele bir 'Les Fleurs du Mal' edinip başladım kendi kendime Fransızca çalışmaya. Ortaokulda bu dili okumaya başlamıştık ya bildiğimiz sadece 'avoir', 'etre' fiillerinin birkaç çekimiyle beş-on sözcüktü. Hızlı bir çalışmayla iki-üç yıl içinde Fransız şiirini iyi kötü kavrayacak düzeye gelmiştim. O kadar ki Baudelaire'den yaptığım bir çeviri, Varlık Yayınevi'nin açtığı çeviri şiir yarışmasında birincilik ödülüne değer görüldü. 1949'da Güzel Sanatlar Akademisi'ne girdim. Resmi profesyonel anlamda öğrenmek istiyordum. Yazın ve sanat çevrelerinden güncel beğenileri, güncel akımları, güncel şiiri tanımaya başladım. Bu arada Baudelaire başka dillerin, Türkçe dışındaki başka şiir dünyalarının kapısını aralamıştı bana. Yavaş yavaş Lautreamont, Rimbaud, Perse, Rilke, Poe, Lorca gibi şairleri tanıdıkça, bizde yazılagelen şiirin yalınkat, süslemeci, sulugöz bir şiir olduğunu gördüm. Sarsmaya karar verdim okuyucuyu da, şairi de. Bir yandan kendi şiirimi ve özgünleşme arayışlarımı sürdürürken, bir yandan da çeviri yapmaya başladım. Kimlerden mi? Yukarıdaki adlar dışında Apollinaire, Blaise Cendrars, Henri Michaux, Aragon, Paul Eluard, Yves Bonnefoy, Fransız gerçeküstücüleri, Pablo Neruda... Octavio Paz, Eugenio Montale, Mayakovski... Uzun bir bilinçlenme serüveni oldu bu uğraşı benim için. 1960'larda on beş yıllık şiir birikimimin topunu birden yakıp yeni bir yolculuğa çıktım. Eskiden bir oturuşta yüz dize, hem de aruzla yüz dize yazabilirken, artık kılı kırk yarar olmuştum. 60'tan sonraki şiirlerimi nerdeyse kırk yıl sonra yayımlamamın nedeni bu." (1)

Sait Maden dünya şairlerinden yaptığı, kimisi antoloji niteliği de taşıyan şiirleriyle, Türkiyeli şairlerin yetişmesine büyük katkılar yaptı. Yazdığı ve çevirdiği şiirler *İstanbul*, *Türkçe*, *Soyut*, *Yazko*, *Edebiyat*, *Somut*, *Varlık*, *Gösteri* gibi dergilerde yayımlandı. Farklı yayınevlerinden, farklı tarihlerde yayımlanan, şiir çevirilerini ve kendi şiir kitaplarını, 1996 yılında kurduğu Çekirdek Yayınları'nın bünyesinde bir araya getirdi. Maden'in bütün şiirleri, *Açıl, Ey Gizem!*, *Yol Yazıları* ve *Hiçlemeler* başlıklarıyla üç kitap olarak basılmıştır.

İnsanoğlunun şiir müzesini kurma çabasında bir ömür

Sait Maden, insanlığın şiir damarını köklerine kadar araştırmış, "İnsanoğlunun beş bin yıllık se-

Sait Maden, Ocak ve Mart 2013 aylarında Bursa Nilüfer Belediyesi'nin konuğu olmuştu. "Şairin Şiir Evreni" ve "Sesli Şiir Antolojisi" adlı etkinliklerle Bursalılarla bulmuştu. Sait Maden'in bu fotoğrafı Bursa'da Nâzım Hikmet'in mekânlarını gezerken, Güney Özkılınç tarafından çekilmiştir.

rüveni" altbaşlığıyla üç kitaptan oluşan bir dizi üzerinde uzun yıllar çalışmıştı. Dizinin ilk kitabı *Yeryüzü Şiirleri*, ikincisi *Yeryüzü Destanları* başlığını taşırken, üçüncü kitap insanlığın ilk yazılı destanı olan Gılgamış Destanı'na ayrılmıştı. Sait Ağabey, *Gılgamış,'Ölümsüz Yaşam'ın İzinde*' kitabının yayımının hemen öncesinde, kitaba yazdığı, destan hakkında bilgi veren geniş makalesini, *Bilim ve Gelecek*'de yayımlamamız için bize ulaştırmıştı. Bu makaleden Sait Ağabey'in aydın sorumluluğunu, bilincini, çalışma disiplinini ve titizliğini ortaya koyan bir alıntı yapalım:

"İnsanoğlunun beş bin yıllık şiir serüveni çalışmasına, binlerce yıl öncesinden bugüne ulaşmış söz varlıklarının topluca sergileneceği bir 'şiir müzesi' kurmak amacıyla başlamıştım. Bu nedenle, diller, kitaplar ve ülkeler arasında kırk yıl süren çok uzun bir yolculuğa çıktım, bu 'müze'ye gerekli ürünleri sağlamak için.

"'Müze'min bir parçası da Gılgamış Destanı'ydı. Geniş bir bölümünü 1970'lerde Soyut dergisinde yayınlamıştım. George Contenau'nun 1939'da yayınlanmış olan *Épopée de Gilgamesh* adlı çevirisiydi ilk yararlandığım kaynak. Daha sonraki yıllarda, Destan'ın Batı dillerinde yeni birçok çevirisi yayınlandı. Her yeni çevirisiyle, yapıtın eksik yerleri azalıyor ve yeni kazılardan elde edilmiş bilgilerle ya da Batı müzelerinde yeni bulunmuş parçalarla zenginleşiyordu. Bütün bu yayınları izleye izleye, Destan'ı bugün bilinen en az eksikli duruma getirdim. Çalışmamın kırk yıl sürmesi bu yüzden. (…)

"Kazıbilimcilerin, araştırıcıların yüz elli yıl süren çabaları sonunda, Destan'ın yaklaşık üçte ikisi elimize geçmiş oldu. Ama geri kalan bölümünü elde etmemiz olanaksız artık. Irak'ta yapılacak yeni kazılarla birtakım eksikleri tamamlayacak yeni verilere ulaşmamız olanaksız. İnsanlığın bugüne dek gördüğü en alçakça saldırılardan biri sonunda, Amerikan bombaları, yeryüzü uygarlığının eşik taşlarını yerle bir etti." (2)

Sait Ağabey, dergimizde yayımlanan bir başka makalesinde de, gene uygarlık tarihindeki şiir izlerinden renkli bir öykü anlatmıştı. Makale, MÖ 551-479 yılları arasında yaşamış büyük filozof Konfiçyus'un girişimiyle, Çin ülkesinin her yanında söylenegelen şiirlerin devşirildiği, türkülerin, ağıtların, ninnilerin, destanların bir araya getirildiği Şe King kitabının öyküsünü anlatıyor ve içeriğinden örnekler veriyordu. (3)

Sait Maden, 2011 yılında PEN Şiir Ödülü'nü almış ve ödül töreninde, 21 Mart 2011 Dünya Şiir Günü için hazırladığı "Şiirin Dip Sularında" adlı bildirisini sunmuştu. Dünya Yazarlar Birliği PEN Türkiye Merkezi, Sait Maden'in ardından, "Zarif ustamız Sait Maden kişiliği ve yaşayışıyla da şiirdi. Şiirin somutlaşmış haliydi. Bu bakımdan bir 'Somut Şiir' olarak da anılabilir" değerlendirmesinde bulundu.

Türkiye grafik alanına kurucu katkılar yaptı

Sait Maden, 1949'da girdiği İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Resim Bölümü'nün Bedri Rahmi Eyüboğlu Atölyesi'nden 1955'de mezun olmuştu. Grafik tasarım çalışmalarına 1957'de yan bir uğraş olarak başlamıştı; 1955-1960 yılları arasında tiyatro dekorları ve sinema afişleri tasarladı, çizdi. 1960'tan sonra ağırlıklı olarak bu disipline yöneldi ve yayın tasarımı alanında yoğunlaştı. Grafiğin her dalında çok sayıda eser üretti. Günümüze dek 8000 dolayında kitap ve dergi kapağı çizdi. Grafiklerinde kullandığı yazı fontlarından bazıları da kendi tasarımıdır. 500 kadar da logo, broşür, ambalaj ve etiket tasarımı yapan Maden siyasi partiler için seçim afişleri de tasarladı.

1958-1963 yılları arasındaki gazetecilik yaptı. 1964'te kendi atölyesini kurdu. 1960-75 arasında Yapı Kredi, İş Bankası, Akbank, Denizcilik Bankası gibi kuruluşlar için reklam-tanıtım hizmeti verdi. 1969'da faaliyete geçen Grafik Sanatçıları Derneği'nin kurucularından biri oldu. Bir süre bu derneğin başkanlığını da üstlendi.

1979'da başladığı "Başlangıcından Bugüne Türk Grafik Sanatı" adlı kapsamlı kitap projesini sponsor bulamadığı için bir türlü tamamlayamadı. Ancak bu kitabın birinci bölümünü *Çevre* dergisinde yayımlatmayı başardı. Kitabın 19. yüzyıla ait başka bir bölümü de *Grafik Sanatı* dergisinde yayımlandı. Sait Maden logo tasarımlarını (kendi çizdiği amblem ve logolardan seçilmiş 150 örnek) *Simgeler* adlı bir kitapta topladı. Bu kitabın önsözünde şöyle yazıyor: "Ödül alan ilk simgem 1954 yılında çizildiğine göre, elli yıllık bir gözlemci ve uygulamacıyım. Bu elli yıl içinde yüzlerce simge çizdim. (...) Benim grafiğimi biçimlendiren, alttan alta etkileyen ve destekleyen, besleyen tek kaynak benim şair tarafımdır. Edebiyatım, benim resmimi çok besledi."

17 Aralık-24 Ocak 2010 tarihlerinde, Yapı Kredi Kültür Merkezi'nde "Bir Usta, Bir Dünya: Sait Maden. Tasarımcı, Sanatçı, Şair" adlı retrospektif sergi açılmış, sergi kapsamında bir de kitap yayımlanmıştı.

Sait Maden son günlerine dek, Babıali Ankara Caddesi Ankara Han'ın dördüncü katındaki atölyesinde, zarifliğini elden hiç bırakmayan bilge bir karınca olarak koşturmaya devam etti.

KAYNAKLAR

1) Feridun Andaç, Açılımlar: "Kendi burcunu yaratan duyarlık anıtı: Sait Maden", *Dünya* gazetesi. www.dunya.com. Erişim tarihi: 24/06/2013

2) Sait Maden, "Gılgamış: Ölümsüz Yaşamın İzinde", *Bilim ve Gelecek*, S: 34, Aralık 2006.

3) Sait Maden, "Bir Halk Şiirle Yönetilebilir mi?", *Bilim ve Gelecek*, S:6, Ağustos 2004.

4) "Sait Maden vefat etti", http://www.hurriyet.com.tr/kultur-sanat/haber/23543133.asp. Erişim tarihi: 24/06/2013

Marksist bilim tarihçiliğinin öncüsü: Boris Hessen

Hessen'in Newton yorumu, bilimi sırça köşkünden gerçek hayatın, toplumsal ilişkilerin ortasına indirmiştir. Eski kuşak klasik burjuva tarihçiler yüzlerini buruştururken, bu yaklaşım Marksizme yönelmiş genç bilim tarihçileri arasında büyük heyecan uyandırır. Onları, çalışmalarının merkezine, şimdiye dek üzerinde durulmayan bir noktayı, bilimsel buluşlarla tarihsel süreçler arasındaki bağlantıyı koymaya yöneltir.

Baha Okar

Newton'un kafasına düşüp de yerçekimini keşfetmesini ve klasik fiziği şekillendirmesini sağlayan meşhur elmayı bilirsiniz. Suyun kaldırma kuvvetini keşfeden Arşimet'in, beline sarılı peştamalla "Euraka!" (Buldum!) diye bağırarak hamamdan fırlayışını da. Bunlar büyük buluşlara ilişkin tatlı hikâyelerdir. Ama bilimsel devrimlere ilişkin son derece ciddi makalelerde bile, aslında bu karikatürlerden pek farklı olmayan anlatılara rastlayabilirsiniz. Yeni ve çığır açan gelişmeler, inzivaya çekilmiş dâhi bir bilimadamının beyninde şimşek gibi parlayan bir düşüncenin sonucunda doğmuş olabilir örneğin.

Açıklayıcı olmaktan uzak bu hoş hikâyeler artık pek fazla itibar görmüyor. Ancak bilimsel gelişmelerin, bilimin kendi iç evreninde gerçekleşen bilgi birikiminin sonucu olarak, dışındaki dünyadan bağımsız bir şekilde ortaya çıktığını savunan anlayış, yine de bilim tarihi yazımında hatırı sayılır bir etkiye sahip. İlerdeki sayfalarda size Newton'un büyük eseri *Principia* somutunda bilimsel gelişmelerin bambaşka bir gözle analizini içeren bir makale sunacağız. Ama önce makalenin yazarı Boris Hessen'i biraz yakından tanıyalım ve ortaya attığı tezlerin "bilim tarihinin tarihindeki" yerine değinelim.

Boris Hessen kimdir?

Önce kısaca yaşamöyküsü… (1) Boris Mikhailovich Hessen 1893 yılında Ukrayna'nın küçük bir sanayi şehri olan Elisavetgrad'da doğdu. Babası şehrin Yahudi orta sınıfının önde gelen üyelerinden biriydi. Hessen ilk ve ortaöğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra, 1913 yılında matematik ve fizik eğitimi almak üzere İskoçya'ya Edinburgh Üniversitesi'ne gitti. Ama Dünya Savaşı patlayınca yurtdışındaki eğitimini yarıda bırakmak zorunda kaldı ve Petersburg Politeknik Enstitüsü'nde matematik ve iktisat öğrenimine başladı. Ayrıca bireysel olarak felsefe ve matematik tarihi üzerine çalıştı.

Çağın devrimci ortamının hiçbir zaman uzağında kalmayan Hessen, 1917 yılında Ekim Devrimi patlamadan hemen önce memleketi Elizavetgrad'a dönmüş ve Enternasyonalistler Örgütünün üyesi olarak yerel Sovyet örgütlenmesinde görev almıştı. Devrimden sonra 1919'da Bolşevik Parti'ye katıldı. Kızıl Ordu'da ve Devrimci Askeri Konsey'de yer aldı. Burada 1919-21 arası kamu yönetimi eğitimini üstlendi. 1921-24 arasında Komünist Sverdlov Üniversitesi'nde siyasi iktisat dersleri verdi. 1924'de komünistleri akademik bir eğitimle üniversitelerde görev yapmaya hazırlayan bir kurum olan Kızıl Profesörler Enstitüsü'ne girdi. Mezun olduktan sonra orada öğretim görevlisi ve doğa bilimleri bölümünde yönetici olarak kaldı. Ayrıca 1926'dan itibaren de Moskova Üniversitesi Matematik ve Fizik Fakültesi'nde bilim tarihi ve felsefesini de kapsayan metodoloji dersleri vermeye başlamıştı.

Hessen Materyalist Fizikçi ve Matematikçiler Çevresi'nin üyesiydi. Marksist bilim tartışmalarına kaynak sağlama amacıyla yayımlanan *Bilim Klasikleri* dizisinin genel editörleri arasında da yer aldı. 1930'da Moskova Üniversitesi'nin Fizik Enstitüsü'nde yöneticilik yaptı, bir yıl sonra ensti-

tü gelişerek fakülteye dönüştüğünde ilk dekanı Hessen oldu. Üniversiteye bağlı Bilim ve Teknoloji Tarihi Enstitüsü'nde bilim felsefesi ve tarihi dersleri verdi. Sovyet Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi, 1934'te Akademi'nin Fizik Enstitüsü'nün başkan yardımcılığına getirildi.

Sovyet akademik yıllıklarında Hessen'in çalışma alanı "fizik, doğa bilimlerinin metodolojisi, istatistiksel mekanik ve görelilik kuramı" olarak belirtilir. Hessen'in akademik çalışmalarında yeni fiziğin, yani kuantum mekaniği ve görelilik kuramının savunusu özel bir yer tutar. İyi yetişmiş bir Marksist ve bilimci olarak, fizikteki yeni gelişmelerin Marksizmle bağdaştığını ileri sürmüş, dogmatik eleştiriler karşısında fiziğin ideolojiden göreli özerkliğini savunmuştur. Bu konuya ayrıca değineceğiz.

Hessen üretken, açık fikirli ve verimli bir biliminsanıydı. Bu özellikleri dolayısıyla muhalif bir bilimci olarak sivrilmiş, Partinin resmi çizgisine karşı eleştirel hiçbir tutuma göz yumulmadığı bir dönemde, o da Sovyet rejimine düşmanlıkla suçlanmıştı. Sonunda 1936'da tutuklanıp yargılanarak idam edildi, en verimli çağında hayatı trajik şekilde sonlanmış oldu. (2) 1956'da itibarı iade edildi.

Hessen'in geride bıraktığı yayımlanmamış pek çok çalışma var. Ama ona bilim tarihindeki yerini kazandıran, 1931'de Londra'da Bilim Tarihi Konferansı'nda sunduğu, Newton fiziğinin sosyal ve ekonomik kökenlerini incelediği makalesidir.

Hessen'in tezleri

Hessen o güne kadarki bilim tarihinin Newton'un varlığını Tanrının lütfu olarak gören, bilimin ve teknolojinin gelişmesine yaptığı büyük katkıyı da onun insanüstü dehasına bağlayan anlayışı eleştirerek başlar sunumuna. Makalesinde mevcut anlayıştan kökten farklı bir bakış açısı sunacağını, Newton'un eserini Marx'ın diyalektik materyalizm yöntemiyle ve içinde doğduğu toplumun bir ürünü olarak analiz edeceğini belirtir.

Hessen'e göre Marksizm, fikirlerin köklerini üretici güçlerin verili durumu içinde görerek, bilim tarihinin yorumlanmasında öznelciliği ve rastlantısallığı ortadan kaldırır. Marx'ın materyalist tarih anlayışına ilişkin temel bir ders niteliğindeki girişin ardından, Hessen 17. yüzyılın kapitalist Avrupa'sının ekonomik ve teknolojik ihtiyaçlarını ortaya serer. Bu ihtiyaçlarla teknolojik gelişmelerin ilişkisini ve bu ilişkinin modern bilimin gelişmesiyle bağlantısını saptar. Ancak her ekonomik ihtiyaç otomatik olarak bir bilimsel ve teknolojik atılımla giderilmez. Yeni atılımların hangi alanlarda gerçekleşeceğini belirlemekte, gereksinimler kadar atılımların maddi temeli olabilecek mevcut bilgi ve teknoloji birikimi de etkindir. Hessen ulaşım, deniz taşımacılığı, madencilik, genel olarak sanayi üretimi ve silahlanma alanlarında dönemin gereksinimlerini ve teknolojik birikimini ortaya koyar. Bunların teorik fizikteki karşılıklarını belirleyerek, *Principia*'nın içeriğini bu ihtiyaçlar ve imkânlar bakımından inceler.

Hessen'in yaklaşımı buraya kadar kaba bir ekonomik determinizm olarak görülebilir. Hessen analizini tamamlarken, sadece iktisadi durumun tahlilinin, Newton'un buluşlarının fiziksel ve felsefi karakterini anlamakta yeterli olmadığını vurgular ve İngiliz Devrimi sırasında sınıf mücadelesini ve bunun zihinlerdeki yansımalarını belirlemeye girişir. Newton'u yükselen burjuvazinin tipik bir temsilcisi, 1688 sınıf uzlaşmasının çocuğu olarak tanımlar. Yüzyıl sonra Fransa'dakilerin aksine, dönemin İngiltere'sinde cumhuriyetçilerin ortak değeri materyalizm değil dindir. Newton'un düşüncesinde de mekanik kuramının materyalist doğası, teolojik kabullerle iç içe geçmiş halde bulunur. Newton dünya tasvirini tümüyle mekanikleştirmekten kaçınmış ve madde kavrayışını, maddi dünyaya Tanrıyı dahil edebileceği şekilde uyarlamıştır. Onun modelinde mekanik nedensellikle Tanrı arasında bir işbölümü vardır. Newton'un maddesi eylemsizdir ve ilk hareket ya da değişim için dışarıdan "ilahi" bir ilk dokunuşu gerektirir.

Yeni bir bilim tarihi anlayışı

Hessen'in maddi ve ideolojik faktörlerin karşılıklı etkileşimini esas alan Marksist bilim tarihi analizi, konferansta sarsıcı bir etki yaratır. Konferansın toplandığı tarih, bilim tarihinin yeni yeni şekillenmekte ve ayrı bir disiplin niteliği kazanmakta olduğu, George Sarton'un bu alanda ilk doktora öğrencilerini mezun ettiği yıllara denk gelmektedir. Alanda hâkim, hatta tek anlayış, bilim tarihinin babası sayılan William Whewell'in *History of Inductive Sciences* (Tümevarımsal Bilimlerin Tarihi) adlı eserinde en belirgin ifadesini bulan, bilimin tarihinin bireysel dehaların tarihi olduğu anlayışıdır. Bu anlayışa göre bilimadamları Tanrı vergisi bir dehaya sahip, gerçeğe ve bilgiye ulaşma tutkusuyla hareket eden ve bu uğurda her türlü güçlüğe göğüs geren insanlardır. Bilim yap-

Dönemin İngiliz gazetelerinden *Graphic*'te, Londra Bilim Tarihi Konferansı'nın tam sayfa haberi (11 Temmuz 1931).

mak ise, teknoloji ve sanayiden farklı olarak, toplumsal ihtiyaçların ve günlük hayatın kaba, dünyevi yönlerinden uzak, toplumun üstünde saf, neredeyse göksel bir etkinliktir.

Hessen'in Newton yorumu, bilimi sırça köşkünden gerçek hayatın, toplumsal ilişkilerin ortasına indirmiştir. Konferansta gelişen tepkiler daha çok politik konumlara göre şekillenir. Eski kuşak klasik burjuva tarihçiler yüzlerini buruştururken, makale özellikle Marksizme yönelmiş gelecek yılların genç İngiliz bilim tarihçileri arasında büyük heyecan uyandırır. Onları şimdiye dek üzerinde durulmayan bir nokta olan, bilimsel buluşlarla tarihsel süreçler arasındaki bağlantıyı çalışmalarının merkezine koymaya yöneltir. O günlerde kristalografi üzerine çalışan genç bir fizikçi olan ünlü bilim tarihçisi John Bernal, Hessen'in konferansta sunduğu tezler üzerine "Bilim ve teknoloji tarihi işte bu arka plan [ekonomik ve politik gelişmeler] üzerinde ele alınmalıdır" der. (3) Bernal'in *Bilimin Toplumsal İşlevi* adlı eserinin esin kaynağı bu yaklaşımdır. Konferansa katılan bir başka bilimci, o zamanlar embriyoloji çalışan, sonradan ise Çin bilim tarihi üzerine çalışmalarıyla ünlenecek olan Joseph Needham'dır. Hessen'in sunumunun detaylardaki bazı yanlışlarına ve kabalıklarına rağmen, orkestrada patlayan bir trompet solosu etkisi yaptığını belirtir. "Yeni araştırmalar, Hessen'in Isaac Newton için mükemmel şekilde yaptığı şeyi, bizim de büyük embriyologlar için yapabilmemizi sağlayacaktır" diye yazar. (4) Bilim muhabirliğini meslek haline getiren ilk bilim yazarı J. G. Crowther, Hessen'in makalesini, "Bilimin yaşamın ve toplumdaki eğilimlerin bir ürünü olarak nasıl yorumlanacağının ilk somut örneği" olarak aktarır. Sonrasında ise, bu makalenin bilim tarihi çalışmalarını dönüştürdüğünü ve meseleye bilim tarihinin sadece bilimin iç mantıksal gelişim yasalarınca belirlendiği şeklinde yaklaşan modası geçmiş kavrayışları kenara ittiğini belirtir. (5)

Hessen'in bilimin, içinde geliştiği toplumun sosyal, ekonomik, siyasal ve ideolojik yapısıyla olan sıkı ilişkisine vurgu yapan yaklaşımının bu denli etkili olmasını sağlayan bir etken de, hayatın kendisi olmuştur. Tezleri adeta dile getirildiği anda kanıtlanmaktadır. İki dünya savaşı arasıdır. Özellikle kimya ve metalürji gibi bilimler neredeyse tümüyle savaş sanayisinin ihtiyaçlarına bağlı olarak büyük bir gelişme göstermiştir. Kimyasal silahlar, savaş uçakları, zeplinler, tanklar, kilometrelerce uzağa atış yapan toplar, uzun menzilli denizaltılar; tüm bu savaş araçları bilimsel ve teknolojik ilerlemeler sayesinde geliştirilmiş ve 1. Dünya Savaşı sırasında ya ilk kez ya da daha önce hiç olmadığı yaygınlıkta kullanılmıştır. Biliminsanlarını askeri personel olarak istihdam etmek ve özel araştırma-geliştirme birimleri oluşturmak, devletlerin silahlanma yarışındaki olağan politikaları haline gelmiştir. İki dünya savaşı arasında da bu yarış olanca hızıyla sürmektedir. Bilimin sanayiyle doğrudan ilişkisi bakımından ise, en azından 19. yüzyılın sonlarından beri, büyük şirketlerin de kendilerine bağlı bilimsel teknolojik araştırma birimleri kurması yaygınlaşmıştır.

20. yüzyılın başlarında bu gelişmelerin etkilemediği, yön vermediği tek bir bilim dalı yoktur. Hâl böyleyken, bilimi saf, toplumun dünyevi hesaplarından bağımsız bir kutsal alan olarak görüp, bilimsel gelişmeleri de bu özerk alanın kendi iç dinamiklerine bağlamak, hiç de gerçekçi değildir. Bilim toplumun siyasi ve ekonomik ihtiyaçlarına, toplumu belirleyen maddi ve ideolojik ilişkilere dibine kadar bağlıdır.

Marksizm ve bilim tarihi

O gün yarattığı etkinin ötesinde, Hessen'in makalesinin bilim tarihi düşüncesinin tarihinde kurucu bir öneme sahip olduğu bugün de kabul edilmektedir. Newton üzerine tezleri sonraki bulgu ve bilgiler ışığında bazı kısmi eleştirilere uğramıştır, ama makalesi Newton devrimi üzerine yapılan çalışmalarda hâlâ en çok atıf alanlar arasındadır. Bilim sosyolojisi üzerine modern çalışmaların önünü açtığı, sonrasında "bilimin toplumsal tarihi" olarak adlandırılan bir çalışma alanına önayak olduğu belirtilmektedir. (6)

Aşağı yukarı Hessen'le aynı dönemde başka bir Marksist, Frankfurt okulu çevresinden iktisatçı ve bilim tarihçisi Henryk Grossman (1881-1950) da benzer fikirler ileri sürmüştür. Grossman'ın "Mekanikçi Felsefe ve Manüfaktürün Toplumsal Temelleri" ve "Descartes ve Dünyanın Mekanikçi Kavranışının Toplumsal Kökenleri" başlıklı makaleleri, gelişen kapitalizmin ihtiyaçları, toplumsal ve ideolojik yapısı ile dönemin bilimsel ve teknolojik gelişmeleri arasında, Hessen'inkine yakın ve onu tamamlayan tezler içerir. Bununla birlikte Grossman bilimi toplumsal üretim sistemi içinde bir emek türü olarak kavramsallaştırır ve Marx'ın emek süreçleri analizine benzer biçimde inceler. Modern bilimin, önceki bilgi biçimlerinin aksine evrensel karakterine özel bir vurgu yapar. Grosmann, sonradan gelen eleştiriler karşısında Hessen'in makalesindeki yöntemi savunur. Bu katkılarla tamamlanmış yaklaşım, bugün bazı bilim tarihçileri tarafından Hessen-Grossman tezi adıyla, bilim tarihi

Hessen'in Londra Konferansı'nda sunduğu bilim tarihi yaklaşımı, John Bernal (solda) ve Joseph Needham (sağda) gibi sonraki kuşağın genç bilim tarihçilerine esin kaynağı olur.

yazımında özgün bir Marksist çizgi olarak görülmektedir. (7)

Hessen'in Londra'da sunduğu makale, bilim tarihinin dışsalcı (eksternalist) yorumlanışında bir köşe taşı olarak değerlendirilmiştir. 1981'de yayımlanmış *Bilim Tarihi Ansiklopedisi*'nin dışsalcılık maddesinde ilk kaynak olarak Hessen'in makalesine atıf yapılmıştır. Bilim tarihinin yorumlanışında açıklayıcı temel bir yöntem olan dışsalcılık, tarihsel olarak Hessen'e bağlanır.

Kendisini önceleyen yaklaşım olan içselcilik (internalizm), bilimdeki ve düşüncedeki gelişmeleri sosyal etkilerden bağımsız görür ve tümüyle bilimin kendi dünyasında gerçekleşen bir birikim olarak alırken; dışsalcılık bunun ancak toplumsal bir bağlam, yani sosyoekonomik ve politik bir iklim içerisinde anlaşılabileceğini ileri sürer. İçselcilik düşüncenin kendi iç mantıksal ve rasyonel kuruluşuna yoğunlaşır ve bilimin ya da düşüncenin, uygun dehaların bulunduğu herhangi bir yer ve zamanda, bir düşüncenin diğerine öncülük yapmasıyla geliştiğini varsayarken; dışsalcılık, bilimin ve biliminsanlarının içinde bulundukları toplumun maddi ve ideolojik şartları tarafından etkilenmiş ve yönlendirilmiş olduğunu iddia eder. (8)

Soyutlama düzeyinde farklı yöntemleri birbirinden ayırmak için işlevli olsa da, bugün bunlardan sadece birinin en uç kavranışıyla bilim tarihinin tam bir analizinin yapılabileceğini iddia eden yoktur. Mevcut bilim tarihi yorumlayışlarına bakılırsa, bu iki ucun arasındaki çizginin belirsizleştiği dahi söylenebilir. Hessen'in makalesi "dışsalcılığın çıkış manifestosu" (9) olarak anılsa da, gerçekte Marksizm bu iki anlayışın tarihi yorumlamakta kısırlaşan zıtlığının yanında üçüncü bir yol önerir.

Marksizm insan toplumunun anlaşılmasında açıklayıcı bir çerçeve sunar. Bilim de kesinlikle insan toplumunun bir ürünü olduğuna göre bu çerçeve içinde ele alınmalıdır. Marksist tarih anlayışı, bilimin, içinde geliştiği toplumsal ve tarihsel bağlamdan ayrı tutularak anlaşılabileceği görüşünü reddeder. Bilimi, akılcılığını ve nesnelliğini sağlayan belirli metotlara sahip kendi içine kapalı bir fikirler bütünü olarak anlayan içselcilerden farklı olarak, bilimin toplumla bütünleşik bir pratik olduğunu ve temel kavrayışlarıyla yöntemlerinin zamanla değişmiş olduğunu kabul eder. Ama Marksizm aynı zamanda, bilimin sadece verili bir topluma ait bir yapı olduğu, pek çok başka dünya görüşü arasında, özel bir nesnel değer taşımayan herhangi biri olduğu şeklindeki görüşü de reddeder. (10) Bu bakımdan, bilimi belirli bir metodolojik ilkeler düzeni olmayan toplumsal bir pratik olarak gören ve bu yüzden bulgularının da nesnel bir geçerliliğinin olmadığı, kesinliğin ve doğruluğun sadece içinde doğduğu toplum için geçerli olduğu sonucuna varan dışsalcılardan farklı olarak da, bilimin dünyanın yapısını ve değişimini keşfetmenin evrensel bir yolu olduğunu, bilimin gelişmesinin hâkim ideolojiyi yansıtan varsayımları parçalayabileceğini ileri sürer. Bilimin kendi iç dinamiklerini yok saymaz, ama toplumsal bağlamı içinde kavrar.

Hessen bilim tarihi üzerine yazmış ilk Marksist değildir, hiç değilse Engels'in pek çok çalışmasında, bilimsel devrimlerin doğuşu üzerine önemli çıkarımlar bulunmaktadır. Ama Hessen'in makalesinin, Marksizmin tarih anlayışını bilim ve teknolojinin gelişimine bütünlüklü bir şekilde uygulayışıyla Marksist bilim tarihçiliğinde öncü bir nitelik taşıdığı kuşkusuzdur.

Son olarak, makaleyle ilgili teknik bir not: Hessen'in makalesinin orijinali Rusça olan makalesinin iki farklı İngilizce çevirisi var. Birincisi, konferansa sunulduktan sonra basılacak kitapçığa yetiştirilmek için Sovyet Konsolosluğu'nda alelacele yapılan çeviridir. İkincisi ise bu metinle Rusça orijinali titizlikle kıyaslayarak, *The Social and Economic Roots of The Scientific Revolution, Texts by Boris Hessen and Henryk Grossmann* (Ed: Gideon Freudenthal, Peter McLaughlin, Springer, 2009) adlı derleme kitapta yayımlanan versiyondur. Biz ikincisini kullandık. Ayrıca Marksist bilim tarihçiliği açısından önemli bulduğumuz bu kitabı, önümüzdeki dönemde Bilim ve Gelecek Kitaplığı'nda yayımlayacağımızı da belirtelim.

Henryk Grossman'ın katkılarıyla tamamlanmış yaklaşım, bugün Hessen-Grossman tezi adıyla, bilim tarihi yazımında özgün bir Marksist çizgi olarak görülmektedir.

DİPNOTLAR

1) Hessen'in gençliğine dair bilgilerin ortak kaynağı Kızıl Profesörler Enstitüsü'ne başvurusu sırasında vermiş olduğu özgeçmiştir. Biz bu bilgileri esas olarak Freudenthal ve McLaughlin'in eserinden (2009) ve başka kaynaklardan derledik.
2) Bazı kaynaklarda yargılandıktan bir süre sonra hapishanede öldüğü belirtilmektedir. (Graham, 1985, s.720, dipnot 8)
3) Bernal'den (1936) aktaran Anna K. Mayer (2004), s.48.
4) Freudenthal ve McLaughlin (2009), s.29.
5) Crowther (1941), s.431.
6) "Science and worldviews in the marxist tradition", C. D. Skordoulis, *Science, Worldviews and Education*, Ed: Michael R. Matthews, Springer, 2007, s.267.
7) Freudenthal ve McLaughlin (2009), s.1.
8) http://en.wikipedia.org/wiki/Historiography_of_science
9) Needham'dan akt. Sheehan (1993) s.208.
10) Skordoulis (2012), s.347-348.

KAYNAKLAR

- Anna K. Mayer, "Setting up a discipline II: British history of science and 'the end of ideology', 1931-1948", *Studies in History and Philosophy of Science*, s.35, 2004.
- Constantine D. Skordoulis, "Science and worldviews in the Marxist tradition", *Science, Worldviews and Education içinde*, Ed: Michael R. Matthews, Springer, 2007.
- Constantine D. Skordoulis, "Marxism, History of Science and the Emergence of Post-Classical Physics Theories", *Europe et Sciences Modernes* içinde, Ed: V. Jullien, E. Nicolaidis and M. Blay, Peter Lang, 2012.
- Gideon Freudenthal, Peter McLaughlin, *The Social and Economic Roots of The Scientific Revolution, Texts by Boris Hessen and Henryk Grossmann*, Springer, 2009.
- Helena Sheehan, *Marxism and the Philosophy of Science*, Humanities Press, 1993.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Historiography_of_science
- J. D. Bernal, "The history of science. Review of A. Wolf...", *The Scientific Worker*, s. 9, 1936.
- J. D. Bernal, *Tarihte Bilim* I, Çev: Tonguç Ok, Evrensel Basım Yayın, 2008.
- J. G. Crowther, *The Social Relations of Science*, Macmillan, 1941.
- Loran R. Graham, "The Socio-Political Roots of Boris Hessen: Soviet Marxism and the History of Science", *Social Studies of Science*, C.15, S.4, Kasım 1985.

Hessen'in makalesinin siyasi arka planı

Konferansta büyük bir etki yaratan Hessen'in makalesinin, kendi ülkesinde "çizgiye uygun bir sunum" olarak değerlendirilmenin ötesinde ilgi görmemesi ilginçtir. Londra Konferansı'na katılan sekiz Sovyet bilim ve düşünce adamının altısının, Hessen'i ölüme götüren kötü kaderi paylaşması da ayrıca bir o kadar merak uyandırıcıdır. Bu durumda Sovyetlerde bilim dünyasını etkileyen siyasal ve toplumsal koşulları değinmeden Hessen'in düşüncesinin tam olarak anlaşılabileceğini düşünmek yanlış olur.

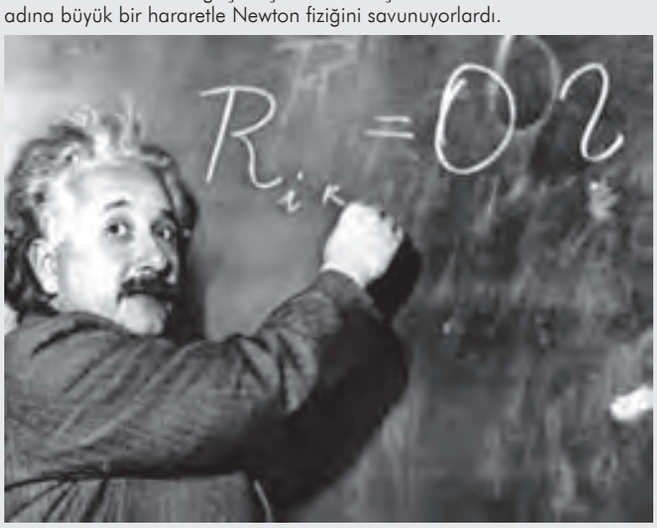
Bilim tarihçisi Loren Graham'ın "The Socio-Political Roots of Boris Hessen: Soviet Marxism and the History of Science" [Boris Hessen'in Sosyopolitik Kökleri: Sovyet Marksizmi ve Bilim Tarihi] başlıklı makalesi tam da bu konuya eğiliyor. (1) Graham Hessen'in düşüncesini, onun Newton'u analiz ederken uyguladığı yöntemle inceleme, yani dönemindeki toplumsal, ekonomik ve siyasi koşulların belirleyici etkilerini açıklığa kavuşturarak değerlendirme iddiasını taşıyor. Hessen'in makalesini tümüyle dar bir politik motivasyona bağlaması bakımından fazla öznel bir değerlendirme olsa da, Graham'ın makalesi dönemi anlamakta önemli veriler sunuyor.

1920'lerin sonlarına doğru Hessen ve birkaç Sovyet fizikçi daha büyük bir baskı altındaydılar. Fizikteki yeni gelişmeler, yani Einstein'ın görelilik kuramı ve kuantum mekaniği Sovyetler'de kabul görmüş değildi. Yeni kuşak Marksist bilimciler ve felsefeciler, dogmatik biçimde bilimsel kuramları inceleyerek burjuva ideolojisinin izlerini arıyorlardı. Yeni fizik, bir yandan bu kuramların içinde doğduğu burjuva toplumundan kaynaklanan idealist felsefeyle yüklü olduğuna inanan genç Marksist kuşak tarafından, diğer yandan da yeni kuramları kavrayıp uyum göstermekte güçlük çeken eski kafalı ama saygın bilim camiası tarafından sürdürülen bir saldırıya uğramaktaydı.

Bazı Batılı felsefeciler, kuantum mekaniğinin olasılıkçı yaklaşımının determinist dünya görüşünün sonunu getirdiği ve görelilik kuramının madde-enerji eşdeğerliğinin materyalizmin sonuna işaret ettiği sonucuna varmıştı. Göreliliğin ve kuantum mekaniğinin Marksizmi yanlışladığı iddia ediliyordu. Bunun da etkisiyle bu kuramlara karşı Sovyetlerde gelişen düşmanlık da zirveye ulaşmıştı. Özellikle Einstein'ın, fikirlerinin gelişmesinde Lenin'in zamanında sertçe eleştirdiği Avusturyalı fizikçi Mach'ın önemini belirtmesiyle, görelilik kuramı hedef haline geldi. Einstein din ve inanç üzerine makalelerini yayımlayıp Spinoza'nınkine benzer bir deizmi savunduğunda, kurama saldırılar da yeni bir düzeye çıktı. Bazı Sovyet ideologları Einstein'ın deizminin, görelilik kuramının mantıksal doğasının bir ürünü olduğunu ve bu yüzden reddedilmesi gerektiğini ileri sürdü.

Boris Hessen gibi hem teorik fiziğe hem de Marksizme hâkim yetkin Marksistler, Batılıların vardığı sonuçların yanlışlığını ve Sovyet meslektaşlarının modern fiziğe karşı saldırılarındaki entelektüel sefaleti görüyordu. Hessen'in o dönemki esas ilgi alanı, fizikteki devrimci gelişmeleri bu kaba saldırılar karşısında savunmaktı. 1927'de "Sadece görelilik kuramı ve kuantum mekaniği temelinde Marksistler tarafından kabul edilemez bazı sonuçlara ulaşılmasının mümkün olması, bu kuramların fiziksel kapsamını kenara atmanın gerekçesi olamaz" diye yazıyor ve "Eğer göreliliğin doğru bir fizik kuramı olduğu kesinleşirse, bunu anti-Marksist olmakla damgalayan Sovyet Marksistleri o zaman ne yapacaklar?" diye soruyordu. Hessen'e göre Marksizmin yanlış olduğu sonucuna varmaktan kaçınmanın tek yolu, bilimin fiziksel özü ile felsefi yorumlanışı arasındaki farkı kavramaktan geçiyordu. Hessen bu tezini Newton'la

Einstein'ın görelilik kuramı ve kuantum mekaniği, 1920'lerin Sovyetlerinde, hem yeni kuşak Marksist bilimciler ve felsefeciler, hem de yeni kuramları kavramakta güçlük çeken eski kuşak bilimciler tarafından sürdürülen bir saldırıya altındaydı. Yeni fiziğin eleştirmenleri, materyalizm adına büyük bir hararetle Newton fiziğini savunuyorlardı.

ilgili makalesinde de belirgin şekilde öne çıkartmıştı.

Yeni fiziğin eleştirmenleri, materyalizm adına büyük bir hararetle Newton fiziğini savunuyorlardı. Hessen bir başka makalesinde, bilimin ideolojiyle olan ilişkisinin görelilik kuramıyla başlamadığını, Newton fiziğinin de Marksistler için kabul edilemez felsefi amaçlar için kullanılmış olduğunu yazdı. Ama ateistlerin ve Marksistlerin bu yüzden Newton mekaniğini reddetmelerinden daha saçma bir şey olamazdı.

Hessen'in bu savunusu şiddetli bir saldırıya uğradı. "Machçı", "en beterinden metafizikçi", "saf bir idealist" ve "sağ sapma" olarak eleştirildi. Sonuncusu, o dönemde proletarya saflarında burjuvazinin çıkarlarını savunmayı tanımlayan tehditkâr bir suçlamaydı.

Yıllar sonra Graham'a verdiği röportajda, Londra'ya giden Sovyet heyetinde yer alan Kolman, delegasyondaki göevinin heyetteki muhalifleri gözlemek ve kontrol altında tutmak olduğunu söylemişti. Kolman konferanstan birkaç ay önce yazdığı bir makalede, Hessen için başta görelilik olmak üzere Batılı bilimsel teorileri eleştiri süzgecinden geçirmeksizin kabul eden bir Menşevik idealist demiş, "Yoldaş Hessen büyük zorlukla da olsa, diğer bilimsel öncülerimizle beraber yapmakta olduğu muazzam hataları düzeltme yönünde bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Bununla birlikte, hâlâ meseleyi Partinin politikasıyla aynı çizgide, doğru bir biçimde koyabilmiş değildir… Burada dosdoğru söylemek gerekir ki, Hessen'in ve yoldaşlarının biliminde Bolşevizmden eser yoktur. Yoldaş Hessen, şimdi pratik çalışmasında gerçekten hatalarını düzeltmek istediğini gösterme şansına sahiptir" diye eklemişti.

Hessen Londra'ya gittiğinde Sovyetlerde bu tartışmalar yaşanıyordu ve aynı heyette, onun "düzelmesini" uman bir parti komiseri de bulunmaktaydı.

Graham bu koşullar altındaki Hessen'in makalesinin, bir bilim tarihi tezi ortaya atmaktan ziyade bu tartışmalarda pozisyonunu güçlendirmeyi amaçladığı yorumunu yapar. Ona göre, girişteki uzun Marksizm dersi, kendisinin Ortodoks bir Marksist olduğuna muhaliflerini ikna etmek içindir. Teknolojiye yaptığı vurgu Stalin'i tatmin etmeyi hedefler. Bir bilimsel kuramın değeriyle onun içinde geliştiği ideolojik çerçeveyi birbirinden ayırmaktaki titizliği ise, aslında Sovyetlerdeki yeni fizik eleştirilerine karşıdır.

Sovyet bilimcileri Buharin, Rubinstin ve Hessen (soldan sağa) Londra Bilim Tarihi Konferansı'nda.

Hessen'in makalesinin Sovyetlerdeki tartışmalara göndermeler içerdiği büyük oranda doğrudur. Gerçekten de çoğunluğu Marksist olmayan bir topluluğa yapılan bir sunumda, Marksizmi en başta bir ön kabul şeklinde referans olarak koymak, sonrasındaki tezlerin ikna ediciliğine güç katan bir giriş değildir. Bu giriş Marksistleri hedeflemekte, Marksizmi bir referans olarak kabul edenlerin bilim tarihine yaklaşımının ne olması gerektiğine dair bir çerçeve sunmaktadır.

Ayrıca Hessen, Newton'un fizikteki başarılarının değerini hem içinde geliştiği ekonomik-toplumsal düzenden, hem de Newton ve başkalarının bunlardan çıkardığı felsefi ve dinsel sonuçlardan ayrı tutma ihtiyacına dikkat çekmiş, ideolojik saptırmalar karşısında bilimi savunmuştur. Bunun Sovyetlerdeki tartışmalara şöyle bir göndermesi vardır. Görelilik kuramının en radikal eleştiricileri bile Newton fiziğini sorgulamamaktadır. Einstein'a yönelttikleri eleştirilerin aynısının Newton için de yapılabileceğinin farkına varmaları önemlidir. Kapitalizmin doğduğu İngiltere'de gelişmiş ve dini desteklemek için bir araç olarak kullanılmış olsa da Newton fiziği nasıl Marksistlerce kabul görüyorsa, Einstein ve Bohr'un fiziğinin değeri de aynı şekilde, emperyalist Avrupa'da doğmuş ve sıklıkla Marksizme karşı kullanılmış olsa da, tanınmalıdır.

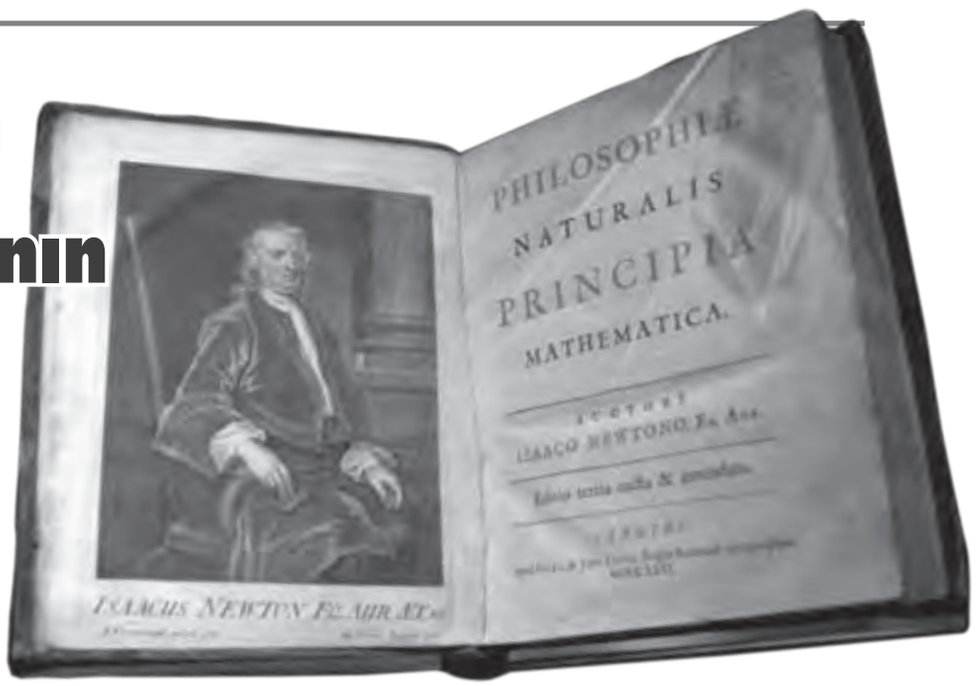
Graham Hessen'in tezlerinde bilimle ideoloji arasında yapılan ayrımı yüceltirken, Marksist referansları ve ekonomik-teknolojik koşulların belirleyiciliğine vurguyu, dar politik kaygılarla yapılan bir kaba Marksizm olarak değerlendirir. Hessen'in görüşündeki bütünsellik düşünüldüğünde, bu onu anlamaktan uzak öznel bir yorumdur. Graham anlaşılan Hessen'in tezlerinin "fazla Marksist" olmasından rahatsızlık duymuştur.

Hessen'in Londra'daki sunumu için belki de bir taşla iki kuş demek daha doğrudur. Hessen bir yandan, bilimsel gelişmeyi bilimin kendi bağımsız dünyasında bireylerin dehasının bir ürünü olarak gören eski anlayışı yıkıp Marksist bir bilim tarih anlayışını geliştirirken, bir yandan da yeni fiziği kaba ve dogmatik bir Marksizmle eleştirenlerin karşısına tarihsel dayanaklarla çıkmıştır.

DİPNOT

1) Graham (1985). Bazı yorumlarından hiç de Sovyet dostu olmadığı anlaşılan Graham, Sovyet bilimi üzerine uzmanlaşmış Amerikalı bir bilim tarihçisidir. ABD ile SSCB arasındaki ilk öğrenci değişim programı ile Moskova Üniversitesi'nde çalışmış ve uzun süre boyunca Sovyetlere gidip gelmiş olması, ona bazı kaynaklara birinci elden ulaşma imkânı sağlamıştır.

Newton'un *Principia*'sının toplumsal ve iktisadi kökleri[1]

Newton'u bilimin gelişmesinde dönüm noktasına yerleştiren neydi? Onun yaratıcı dehasının kaynağı nedir? Pratik, fikirler tarafından açıklanmamalıdır, tam aksine, ideolojik yapılar maddi pratikle açıklanmalıdır. Newton'un faaliyetlerinin doruğunda bulunduğu dönem İngiliz İç Savaşı ve Uluslar Topluluğu dönemiyle çakışır. Marksist bir Newton tahlili en başta Newton'u, eserini ve dünya görüşünü bu dönemin bir ürünü olarak anlamaya dayanacaktır.

Boris Hessen
Çev. Sait Çakır

GİRİŞ: SORUNUN FORMÜLASYONU[2]

Newton'un gerek çalışmaları gerekse de kişiliği, her dönemde bütün uluslardan biliminsanlarının dikkatini çekmiştir. Bilimsel buluşlarının geniş kapsamı, çalışmalarının fizikteki ve teknolojideki sonraki gelişmelerin tümü açısından önemi ve yasalarının dikkate değer ölçüde doğruluğu haklı olarak onun dehasına yönelik özel bir saygı uyandırmıştır.

Peki, Newton'u bilimin gelişmesinde dönüm noktasına yerleştiren ve onun ileriye doğru yeni yollar çizmesine imkân sağlayan neydi? Newton'un yaratıcı dehasının kaynağı nedir? Eserinin içeriği ve yönünü belirleyen neydi?

Bunlar, sadece Newton'la ilgili malzeme toplamak amacı güden değil, aynı zamanda onun yaratıcı eserinin özüne nüfuz etmek isteyen araştırmacının kaçınılmaz bir şekilde karşılaşacağı sorunlardır. Pope'nin bilinen mısralarında dediği gibi:

"*Doğa ve doğanın yasaları karanlıkta saklıydı,*
Tanrı, 'Newton olsun!' dedi ve her şey aydınlandı."

"Yeni kültürümüz," der ünlü İngiliz matematikçi Profesör Whitehead kitabı *Science and Civilization*'da (Bilim ve Uygarlık), "gelişmesini Newton'un Galileo'nun öldüğü yılda doğmuş olmasına borçludur. Bir düşünsenize; bu iki insan dünyaya gelmeseydi insanlık tarihinin yönü ne olurdu?" (3)

Uluslararası Kongre'nin başkanlık heyeti üyesi olan ünlü İngiliz bilim tarihçisi F. S. Marvin, *Nature* dergisinde yayımlanan "The Significance of 17. Century" (17. Yüzyılın Önemi) başlıklı makalesi ile bu görüşe mutabıktır. (4)

Böylelikle Newton'un varlığı kutsal yaratıcının iyilikseverliğine; eserinin, bilimin ve teknolojinin gelişmesine verdiği güçlü itki de onun kişisel dehasına atfedilir.

Bu makalede Newton'a ve eserine ilişkin bambaşka bir bakış açısı sunacağız. Burada, yaşadığı ve çalıştığı dönem bağlamında Newton'un eserinin kökeni ve gelişimine ilişkin bir çözümleme yapmak için, Marx'ın diyalektik ve tarihsel materyalizm yöntemini kullanmayı amaçlıyoruz.

Öncelikle, çalışmamızın yol gösterici öncülleri

olacak olan Marx'ın temel varsayımlarının kısa bir açıklamasını verelim. Marx tarihsel sürece ilişkin teorisini *Siyasal İktisadın Eleştirisi*'nin önsözünde ve *Alman İdeolojisi*'nde açıklamıştır. Marx'ın görüşlerinin özünü mümkün olduğu kadar kendi sözleriyle aktarmaya çalışacağız.

Toplum organik bir bütün olarak var olur ve gelişir. Toplum varlığını ve gelişmesini güvenceye almak için üretimi geliştirmelidir. (5) Yaşamlarının toplumsal üretiminde insanlar kendi iradelerinden bağımsız olan belli ilişkilere girerler. Bu ilişkiler maddi üretim güçlerinin gelişmesinin belli bir aşamasına tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin toplamı toplumun iktisadi yapısını, bir başka deyişle, üzerinde hukuksal ve siyasi üstyapının yükseldiği ve toplumsal bilincin belli biçimlerinin kendisine tekabül ettiği gerçek temeli meydana getirir. Maddi yaşamın üretim tarzı toplumun toplumsal, siyasal ve zihinsel yaşam sürecini koşullandırır.

İnsanların varlıklarını belirleyen bilinçleri değildir, tam tersine, onların bilincini belirleyen toplumsal varlıklarıdır. Gelişmelerinin belli bir aşamasında toplumun maddi üretici güçleri şimdiye kadar içinde bulundukları mevcut üretim ilişkileriyle veya -hukuksal bir ifadeyle- mülkiyet ilişkileriyle çelişkiye düşerler. Bu ilişkiler üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olmaktan onların zincirlerine dönüşürler. O zaman toplumsal devrim çağı başlar. İktisadi temelin değişmesiyle muazzam büyüklükteki üstyapının tamamı da dönüşüme uğrar. Bu dönemlerde egemen olan bilinç, maddi yaşamın çelişkileriyle, üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki mevcut çatışmayla açıklanmalıdır.

Lenin materyalist tarih anlayışının daha önceki tarih teorilerindeki iki temel hatayı ortadan kaldırdığını belirtmişti. Daha önceki tarih teorileri insanların tarihsel eylemlerinde yalnızca **ideolojik** nedenleri incelediler. Bu yüzden, bu nedenlerin gerçek kökenlerini ortaya çıkaramıyorlardı ve tarihin devindiricisi olarak insanların ideolojik dürtülerini gösteriyorlardı, böylelikle de tarihsel sürecin nesnel yasalarının kavrayışına giden yolu tıkıyorlardı. "Dünyayı fikir yönetiyordu." Tarihin yönü insanların yeteneklerine ve kişisel dürtülerine bağlıydı. Tarihi birey yaratıyordu. Profesör Whitehead'in yukarıda alıntı yaptığımız Newton'la ilgili görüşü tarihsel sürece ilişkin bu sınırlı anlayışın tipik bir örneğidir.

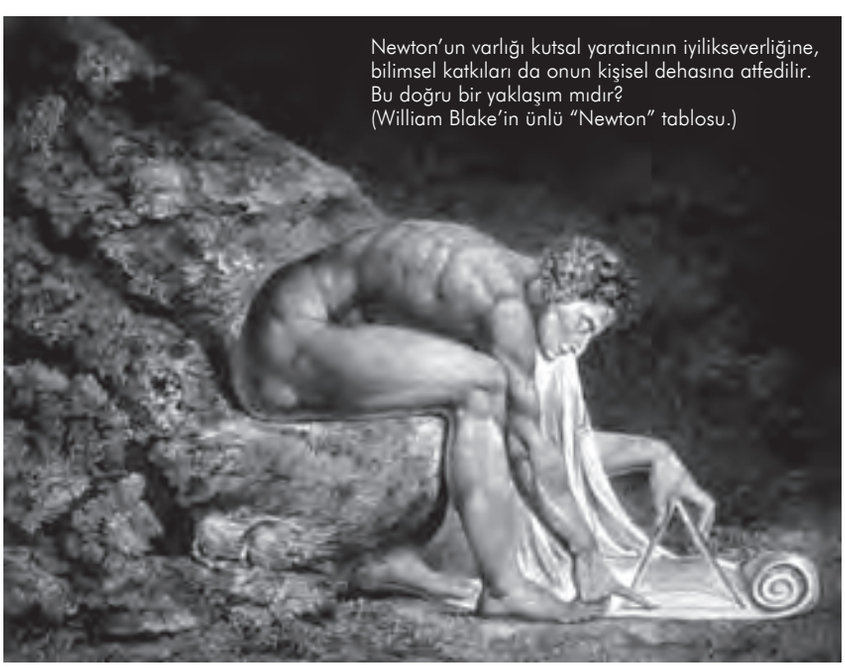
Marx'ın teorisinin ortadan kaldırdığı ikinci hata, tarihin öznesinin halk kütlesi değil, deha sahibi bireyler olduğu görüşüdür. Bu görüşün en açık temsilcisi Carlyle'dir; onun için tarih büyük insanların öyküsüdür. Carlyle'e göre tarihin başarıları sadece büyük insanların düşüncelerinin gerçekleşmesidir. Kahramanların dehası maddi koşulların ürünü değildir, tam aksine, dehanın yaratıcı gücü, herhangi bir dışsal etmene gereksinme duymadığından, bu koşulları dönüştürür.

Bu görüşün aksine, Marx tarihi yapan kitlelerin hareketini araştırdı ve kitlelerin yaşamının toplumsal koşullarını ve bu koşullardaki değişmeleri inceledi. Marksizm, Lenin'in de vurguladığı gibi, toplumsal düzenlerin yükseliş, gelişim ve çöküş sürecinin kapsamlı bir şekilde incelenmesine işaret eder. Bu süreci karşıt eğilimlerin bütünlüğünü araştırarak, çeşitli sınıfların kesin olarak tanımlanabilir yaşam ve üretim koşullarına indirgeyerek açıklar. (6)

Marksizm, istisnasız bütün fikirlerin maddi üretici güçlerin koşullarından kaynaklandığını ortaya çıkararak, farklı "egemen" fikirlerin veya onların yorumlarının tercih edilmesindeki öznelciliği ve keyfiliği bertaraf eder. Sınıflı toplumda, egemen sınıf üretici güçleri kendisine tâbi kılar ve böylece, hâkim maddi güç olarak, bütün diğer sınıfları da kendi çıkarlarına tâbi kılar. (7) Her tarihsel çağda, egemen sınıfın fikirleri egemen fikirlerdir ve egemen sınıf kendisini seleflerinden kendi fikirlerini ebedi hakikatler şeklinde sunmasıyla ayırır. Sonsuza kadar hüküm sürmek ister ve egemenliğinin ihlal edilemezliğini fikirlerinin ebedi doğasına dayandırır. Sınıflı bir toplumda egemen fikirler üretim ilişkilerinden ayrılır, böylelikle de maddi temelin fikirler tarafından belirlendiği şeklindeki kanaate zemin hazırlanır.

Pratik, fikirler tarafından açıklanmamalıdır, tam aksine, ideolojik yapılar maddi pratikle açıklanmalıdır. Sadece sınıfsız bir toplum yaratmayı hedefleyen proletarya, tarihsel sürece ilişkin sınırlı anlayıştan bağışıktır; gerçek ve doğru bir doğa ve toplum tarihi sunar.

Newton'un faaliyetlerinin doruğunda bulunduğu dönem İngiliz İç Savaşı ve Uluslar Topluluğu dönemiyle çakışır. Yukarıda sözü edilen varsayımlar üzerine kurulan Marksist bir Newton tahlili en başta Newton'u, eserini ve dünya görüşünü bu dönemin bir ürünü olarak anlamaya dayanacaktır.

Newton'un varlığı kutsal yaratıcının iyilikseverliğine, bilimsel katkıları da onun kişisel dehasına atfedilir. Bu doğru bir yaklaşım mıdır? (William Blake'in ünlü "Newton" tablosu.)

NEWTON DÖNEMİNDE EKONOMİ, TEKNOLOJİ VE FİZİK[8]

Ortaçağ ve modern tarih olarak bilinen dünya tarihi kesiti en başta özel mülkiyet düzeniyle nitelendiriliyordu. Bu döneme ait bütün toplumsal ve iktisadi oluşumlar bu temel özelliği barındırırlar. Bu yüzden Marx insanlık tarihinin bu dönemini özel mülkiyet biçimlerinin gelişmesinin tarihi olarak ele aldı ve daha geniş bir tarih dilimi içinde üç alt dönemi birbirinden ayırdı. İlk dönem, feodalizm dönemidir. İkinci dönem feodal düzenin çözülmesiyle başlar ve tüccar sermayesinin ve manüfaktürün ortaya çıkışı ve gelişimiyle karakterize edilir. Özel mülkiyetin gelişim tarihindeki üçüncü dönem sınai kapitalizm dönemidir. Büyük ölçekli sanayi, doğa güçlerinin sanayinin amaçlarına tâbi kılınması, mekanizasyon ve en ayrıntılı işbölümü; hepsi, bu dönemde meydana geldi.

16. ve 17. yüzyılda doğa biliminin göz kamaştırıcı yükselişi feodal ekonominin çözülüşünden, tüccar sermayesinin, uluslararası denizcilik ilişkilerinin ve ağır sanayinin (madencilik ve metalürji) gelişmesinden ileri geliyordu.

Ortaçağ ekonomisinin ilk yüzyılları sırasında sadece feodal ekonomi değil, önemli ölçüde kent ekonomisi de kişisel tüketime dayanıyordu. (9) Mübadele amacıyla üretim yeni yeni ortaya çıkmaya başlıyordu. Durumu tasvir edecek olursak; mübadelenin ve pazarın sınırlı doğası, üretim biçimlerinin yalıtık ve durağan özü, değişik yerelliklerin dış dünyadan tecrit edilmesi, üreticiler arasında tamamen yerel nitelikte bağlantılar: kırda feodal malikâneler ve komün, kentlerde lonca.

Kentlerde sermaye ayni nitelikteydi, doğrudan doğruya sahibinin emeğine bağlıydı ve ondan ayrılamıyordu. Bu meslek birliklerine dayanan sermayeydi. (10) Ortaçağ kentlerinde ne değişik loncalar arasında ne de bu zanaatlardaki bireysel işçiler arasında katı işbölümü bulunuyordu. Karşılıklı ilişkinin yokluğu, nüfusun dağınıklığı ve tüketimin sınırlı büyüklüğü işbölümünde ileriye dönük herhangi bir artışı engelliyordu.

İşbölümünde bir sonraki adım üretimin mübadele biçiminden ayrılması ve özgül bir tüccar sınıfının ortaya çıkmasıdır. Ticaretin sınırları genişletiliyordu. Kentler birbirleriyle ilişki kuruyordu. Kamuya açık güvenli yollar ihtiyacı ve ulaşım ve taşıma araçları gereksinimi ortaya çıkıyordu. Şehirler arasında gelişmekte olan bağlar, kendi aralarında işbölümüne yol açtı. Her bir şehir özgül bir üretim kolu geliştirdi. Böylelikle feodal ekonominin çözülmesi özel mülkiyetin gelişim tarihindeki ikinci döneme, tüccar sermayesi ve manüfaktür dönemine yol açıyordu.

Manüfaktürün ortaya çıkışı değişik kentler arasındaki işbölümünün dolaysız sonucuydu. Manüfaktür işçiyle işveren arasındaki ilişkilerde bir değişim meydana getirdi. Son olarak, ustayla kalfa arasındaki ataerkil ilişkiler yok edildi. Ticaret ve manüfaktür yüksek burjuvaziyi yarattı. Küçük burjuvazi loncalarda yoğunlaşıyordu ve kentlerde tüccarların ve manüfaktürle üretim yapanların egemenliğine boyun eğmeye mecbur kılınıyordu. Bu dönem 17. yüzyılın ortasında başladı ve 18. yüzyılın sonuna kadar devam etti. Feodalizmden tüccar sermayesine ve manüfaktüre geçişin genel hatları kısaca böyledir.

Newton'un faaliyetleri özel mülkiyetin gelişim tarihinin ikinci dönemine denk düşmektedir.

İşte bu yüzden öncelikli olarak, tüccar sermayesinin ortaya çıkışının ve gelişmesinin meydana getirdiği tarihsel gereksinimleri inceleyeceğiz. Daha sonra yeni gelişen ekonominin hangi teknik sorunları ortaya çıkardığını ve bu teknik sorunların çözümleri açısından önemli olan hangi fizik problemlerine ve bilgisine yol açtıklarını ele alacağız. İncelemekte olduğumuz toplumsal ve iktisadi sistem bakımından belirleyici öneme sahip üç önde gelen alana odaklanacağız: ulaşım, sanayi ve savaş.

Ulaşım

Ortaçağ başladığında ticaret zaten kayda değer bir gelişkinlik düzeyine ulaşmıştı. Bununla birlikte, kara ulaşımı oldukça kötü bir durumdaydı. Yollar o kadar dardı ki yan yana iki at bile geçemiyordu. İdeal yol, 14. yüzyıla ait "Bir gelin cenaze arabasına değmeksizin atını sürebilmelidir" deyişinde de dile getirildiği üzere, üç atın yan yana yol alabileceği yoldu.

Bu dönemde malların paketler halinde taşınması şaşırtıcı değildir. Yol inşası neredeyse yoktu. Feodal ekonominin yalıtık doğası yol inşasının gelişmesine olumlu etkide bulunmuyordu. Tam aksine, hem feodal baronların hem de ticari taşımacılığın içinden geçtiği yerlerin sakinlerinin, yolların kötü bir durumda bulunmasında çıkarları vardı, çünkü onlara, atlı yük arabasından veya paketten toprağa düşen her şeye sahiplik hakkı veren *Grundrührrecht* (11) geçerliydi.

Ortaçağ ekonomisinin ilk yüzyılları sırasında sadece feodal ekonomi değil, önemli ölçüde kent ekonomisi de kişisel tüketime dayanıyordu.

14. yüzyılda kara taşımacılığının hızı günde beş ila yedi mili geçmiyordu. Hem gemilerin daha büyük yük kapasitesine sahip olması hem de daha hızlı olması nedeniyle, doğal olarak, denizcilik ve su taşımacılığı ticarette daha büyük bir rol oynadı: On ila on iki öküz tarafından çekilen iki tekerlekli arabaların en büyüğü iki ton malı güçlükle taşıyordu, oysa ortalama büyüklükteki bir gemi 600 tona kadar yük taşıyabiliyordu. 14. yüzyılda İstanbul'dan Venedik'e kara yoluyla yapılan yolculuklar deniz yoluyla yapılan yolculuklardan üç kat daha uzun bir sürede gerçekleşiyordu. Bununla birlikte bu dönemin deniz taşımacılığı bile çok yetersizdi: Açık denizde geminin konumunu belirleyecek güvenilir yöntemler henüz icat edilmediğinden, insanlar kıyıya yakın yolculuk ediyorlardı, bu da yolculuklarını daha da yavaşlatıyordu.

Denizci pusulasından ilk kez 1242 tarihli *The Merchant's Treasure* [Tüccar'ın Hazinesi-çn] isimli kitapta söz edilmesine rağmen, 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar pusula kullanımı genelleşmemişti. Coğrafi denizcilik haritaları aynı dönemde ortaya çıkıyordu. Ancak, pusula ve haritalardan sadece geminin konumu doğru bir şekilde tespit edilebildiğinde, bir başka deyişle, enlem ve boylam belirlenebildiğinde akla uygun olarak yararlanılabilir.

Tüccar sermayesinin gelişmesi, Ortaçağ kentinin tecrit durumunu ortadan kaldırdı, coğrafi ufku muazzam ölçüde genişletti ve yaşam hızına kayda değer derecede ivme kazandırdı. Tüccar sermayesinin; rahat taşıma araçlarına, geliştirilmiş ulaşım araçlarına, özellikle sürekli ivmelenen mübadele hızı göz önünde tutulacak olursa, zamanın daha doğru bir ölçümüne ve kesin hesaplama ve ölçüm araçlarına gereksinimi vardı.

Su taşımacılığına; ülkeler arası bir bağlantı olarak, deniz taşımacılığına ve ülke içi bağlantı olarak, nehir taşımacılığına özel ilgi gösteriliyordu. Antikçağdan beri su yollarının en elverişli ve en çok araştırılmış ulaşım yöntemi olması ve kentlerin doğal büyümesinin nehir taşımacılığı sistemine bağlı olması olgusu, nehir taşımacılığının gelişmesine yardım etti. Nehir taşımacılığı karayolu taşımacılığına göre üç kat daha ucuzdu. Ayrıca, ilave bir iç taşımacılık yöntemi ve denizyolu taşımacılığını iç nehir taşımacılığıyla birleştirme aracı olarak, kanal yapımı ortaya çıktı.

Feodal ekonominin çözülmesi tüccar sermayesi ve manüfaktür dönemine yol açıyordu. Bu dönem 17. yüzyılın ortalarında başladı.

Böylelikle tüccar sermayesinin gelişmesi su taşımacılığını aşağıdaki teknik sorunlarla karşı karşıya getirdi:

Su taşımacılığı alanında (12)

1) Gemilerin tonaj kapasitelerinin ve hızlarının artırılması.

2) Gemilerin su yüzünde durabilme özelliğinin geliştirilmesi: daha çok denge, denize elverişlilik, azalan bir sallanma eğilimi, daha çok sefere uygunluk ve özellikle savaş gemileri için manevra rahatlığı.

3) Denizdeki konumu belirlemek için uygun ve güvenilir araçlar: Enlem ve boylamı belirleme araçları, manyetik sapma, gelgit zamanları.

4) İç su yollarının geliştirilmesi ve onların denize bağlanması: kanalların ve kanal havuzlarının inşa edilmesi.

Bu teknik sorunları çözmek için ne tür fiziksel önkoşulların gerekli olduğuna bakalım.

1) Gemilerin tonaj kapasitelerini artırmak için sıvıda yüzen cisimleri yöneten temel yasaları bilmek gereklidir, çünkü tonaj kapasitesini tahmin etmek için bir geminin taşırdığı suyu tahmin etme yöntemini bilmek gereklidir.

2) Bir geminin su yüzünde durabilme özelliğini geliştirmek için sıvıdaki cisimlerin hareketini yöneten yasaları bilmek gerekir. Bu da dirençli bir ortamda bulunan cisimlerin hareketini yöneten yasaların bir veçhesidir ve hidrodinamiğin temel sorunlarından biridir. Bir geminin iki yana doğru sallanma dengesi sorunu kütle noktaları mekaniğinin temel sorunlarından biridir.

3) Enlemi belirleme sorunu gökcisimlerinin gözlemlenmesine bağlıdır ve bunun çözümü de optik araçların varlığına ve gökcisimlerinin ve hareketlerinin çizelgesinin bilgisine dayanmaktadır - gökcisimleri mekaniği.

Boylamı belirleme sorunu en uygun ve en basit biçimde bir kronometrenin yardımıyla çözülebilir. Fakat kronometre ancak 1730'larda, Huygens'in eserinden sonra icat edildiğinden, boylam Ay ile sabit yıldızlar arasındaki mesafenin ölçülmesiyle belirleniyordu.

1498 yılında Amerigo Vespucci tarafından önerilen bu yöntem Ay'ın hareketindeki sapmaların kesin bilgisini gerektirmekte ve bu da gökcisimleri mekaniğinin en karmaşık sorunlarından birini oluşturmaktadır. Yerelliklere göre gelgit zamanlarını ve Ay'ın konumunu belirleme, mekaniğe ait bir sorun olan yerçekimi teorisini bilmeyi gerektirmektedir.

Bu sorunun önemi, Newton yerçekimi teorisine dayanan genel gelgit teorisini insanlığa sunmadan çok önce, 1590 yılında Stevin'in Ay'ın konumuna göre herhangi bir yerdeki gelgit zamanlarını gösteren tabloları çizmesinden bellidir.

Ülkeler arası bir bağlantı olarak deniz taşımacılığına ve ülke içi bağlantı olarak nehir taşımacılığına özel ilgi gösterilmeye başlandı.

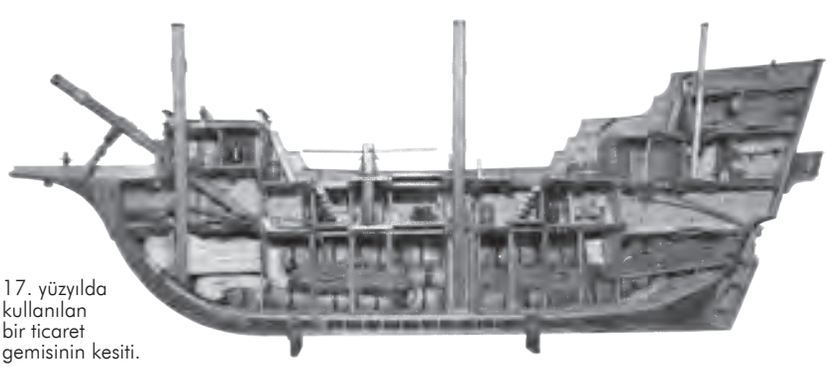
4) Su basıncını ve akışın hızını hesaplamak gerekli olduğundan kanalların ve kanal havuzlarının inşası hidrostatiğin temel yasalarının, sıvıların dışa akışını yöneten yasaların bilgisini gerektirmektedir. 1598 yılında Stevin, su basıncı sorununu çalışıyorken, suyun geminin tabanına ağırlığından daha büyük bir basınç uygulayabileceğini zaten keşfetmişti; 1642 yılında Castelli kanalın farklı bölümlerindeki su akıntıları üzerine özel bir inceleme yayınlamıştı. 1646 yılında Torricelli sıvıların dışa akış teorisi üzerine çalışıyordu. Gördüğümüz üzere, kanal ve kanal havuzu inşası bizi mekaniğin problemlerine (hidrostatik ve hidrodinamik) götürmektedir.

Sanayi

Ortaçağ'ın sonuna gelindiğinde (14. ve 15. yüzyıllar) madencilik sanayisi büyük ölçekli sanayiye doğru gelişiyordu. Mübadelenin büyümesi, paranın gelişmesiyle bağlantılı olarak altın ve gümüş madenciliğini teşvik etti. Amerika'nın keşfi en başta altına duyulan açlık nedeniyle gerçekleştirilmişse de -çünkü 14. ve 15. yüzyıllarda çok güçlü bir biçimde gelişen Avrupa sanayisi ve onun meydana getirdiği ticaret, mübadele araçları talebini artırmıştı- altın talebi dikkatleri madenlerin ve diğer altın ve gümüş kaynaklarının kullanımına çekmişti.

Ateşli silahların bulunmasından ve ağır topların kullanıma sokulmasından itibaren muazzam ilerlemeler kaydeden savaş sanayisi, demir ve bakır madenciliğini güçlü bir şekilde teşvik ediyordu. 1350'ye gelindiğinde ateşli silahlar doğu, batı ve orta Avrupa ordularının geleneksel silahları haline gelmişti.

15. yüzyılda ağır toplar oldukça yüksek bir gelişme düzeyine ulaşmıştı. 16. ve 17. yüzyıllarda savaş sanayisinin metalürji sanayisine gereksinimi büyüktü. Sadece 1652 yılının Mart ve Nisan aylarında, Cromwell'in 335 topa ihtiyacı vardı, Aralık ayındaysa 5000 el bombasıyla birlikte 117.000 gülleye ve toplam ağırlığı 2230 ton olan 1500 silaha daha ihtiyacı vardı. Madenlerin en etkili biçimde nasıl kullanılabileceğinin neden büyük öneme sahip bir konu haline geldiği böylelikle açığa çıkmış oluyor.

17. yüzyılda kullanılan bir ticaret gemisinin kesiti.

Ana sorunu madenlerin derinliği teşkil etmektedir. Madenler derinleştikçe onlarda çalışmak daha güç ve daha tehlikeli olmaktadır. Suyu tahliye etmek, madenleri havalandırmak ve cevheri yeryüzüne çıkarmak için bir dizi araç gerekmektedir. Ayrıca madenlerin doğru bir şekilde nasıl inşa edileceğini ve insanın madenlerde yönünü nasıl bulacağını bilmek gerekir.

16. yüzyıla girildiğinde madencilik kayda değer bir gelişme seviyesine erişmişti. Agricola madencilikte ne kadar çok teknik ekipmanın kullanıldığını gösteren detaylı bir madencilik ansiklopedisi bırakmıştı.

Cevheri ve suyu çıkarmak için pompalar ve yük kaldırma makaraları (çıkrıklar ve vidalar) kuruldu; hayvanların, rüzgârın ve düşen suyun enerjisinden istifade edildi. Havalandırma boruları ve patlamalı motorlar yapıldı. (13) Madenler derinleştikçe su drenajı en önemli teknik sorunlardan biri haline geldiğinden, bütünlüklü bir pompa sistemi bulunuyordu.

Agricola kitabında üç çeşit su drenaj aletinden, yedi çeşit pompadan ve kepçe veya kovayla su çıkarmak için altı çeşit donanımdan, toplamda on altı çeşit su drenaj makinesinden söz etmektedir.

Madenciliğin gelişmesi cevheri işlemek üzere çok geniş ekipmanı gerektiriyordu. Burada izabe fırınlarıyla, maden değirmenleriyle ve metalleri ayırma makineleriyle karşılaşıyoruz.

16. yüzyıla gelindiğinde madencilik sanayisi örgütlenmesi ve yönetimi dikkate değer bilgi gerektiren

karmaşık bir organizma haline gelmişti. Bunun sonucunda madencilik sanayisi, lonca sisteminden bağışık bir şekilde ve böylelikle de loncalara özgü durgunluğa tâbi olmadan büyük ölçekli sanayi olarak gelişti. Teknik bakımdan en ilerici sanayiydi ve Ortaçağ boyunca işçi sınıfının en devrimci unsurları olan madencileri yarattı.

Galerilerin inşası dikkate değer ölçüde geometri ve trigonometri bilgisi gerektiriyordu. 15. yüzyıla gelindiğinde mühendisler madenlerde çalışıyorlardı. Böylece mübadelenin ve savaş sanayisinin gelişmesi madencilik sanayisini aşağıdaki teknik sorunlarla karşı karşıya getiriyordu:

1) Oldukça derin yerlerde bulunan cevheri çıkarma.

2) Madenlerdeki havalandırma ekipmanı.

3) Madenlerdeki suyu pompalama ve drenaj aletleri - pompa sorunu.

4) 15. yüzyıla kadar egemen olan kaba, nemli-patlatma yöntemine dayanan üretimden tıpkı havalandırma gibi havayla patlatma sorununu ortaya koyan maden eritme ocağına geçiş.

5) Hava çekimi ve özel patlamalı motorlar aracılığıyla havalandırma. (14)

16. yüzyıla gelindiğinde madencilik sanayisi örgütlenmesi ve yönetimi dikkate değer bilgi gerektiren karmaşık bir organizma haline gelmişti. Teknik bakımdan en ilerici sanayiydi.

6) Çekme ve kesme makineleri yardımıyla cevherin işlenmesi.

Bu teknik görevlerin altında yatan fizik sorunlarına bakalım:

1) Cevheri çıkarma ve makaraları inşa etme sorunu çıkrıkları ve blokları, yani bir dizi basit mekanik makineyi tasarlamayla ilgili bir konudur.

2) Havalandırma ekipmanı hava cereyanları ile ilgili bir incelemeyi gerektirmektedir, bu da statiğin bir sorunu olan aerostatiğe ait bir konudur.

3) Madenlerdeki suyu tahliye etme ve pompaları, özellikle de piston pompalarını inşa etme hidrostatik ve aerostatik alanlarında önemli ölçüde araştırma yapmayı zorunlu kılmaktadır. Bu yüzden Torricelli, Guericke ve Pascal tüpler içindeki sıvıların yükselmesiyle ve atmosfer basıncıyla ilgili sorunları inceledi.

4) Maden eritme ocağıyla üretime geçiş yardımcı binaları, su çarkları, körükleri, çekme makineleri ve ağır çekiçleri olan büyük eritme ocaklarının ortaya çıkmasına neden oldu. Bu sorunlar -su çarklarının inşa edilmesinin ortaya çıkardığı hidrostatik ve dinamik sorunu, hava körükleri sorunu- tıpkı havalandırma maksatlı patlamalı motorlar sorunu gibi, havanın hareketi ve hava basıncı üzerine bir incelemeyi zorunlu kılmaktadır.

5) Diğer ekipmanların durumunda olduğu gibi, düşen suyun veya hayvanların gücüyle çalışan preslerin ve ağır çekiçlerin yapılması, özünde mekaniğe ait bir sorun olan dişlilerin ve iletim mekanizmasının karmaşık bir tasarımını gerektirmektedir. Bu yüzden sürtünme bilimi ile dişli iletim çarklarının matematiksel dizgesi değirmenlerde gelişti.

O halde, bu dönemde madenciliğin ve metalürji sanayisinin kimyaya duyduğu büyük gereksinimi bir kenara koyarsak, bu fiziksel sorunların hiçbiri mekaniğin sınırlarının ötesine geçmiyordu.

Cevheri ve suyu çıkarmak için pompalar ve yük kaldırma makaraları (çıkrıklar ve vidalar) kuruldu.

Savaş ve savaş sanayisi

Savaşın tarihi, diye yazıyordu Marx Engels'e 1857 yılında (15), bizim üretici güçlerle toplumsal ilişkiler arasındaki bağlantıya ilişkin görüşlerimizin doğruluğunu her zamankinden daha açık bir biçimde göstermektedir.

Ordu iktisadi gelişme açısından çok önemlidir. Zanaatkâr birliklerinden oluşan lonca sisteminin kökeninde savaş durumu bulunuyordu. Makinenin büyük ölçekli ilk kullanımı da buradaydı. Metallerin özgül değerleri ve para dolaşımının ortaya çıkışında, para olarak kullanılmaları bile savaştaki önemlerinden kaynaklanıyor gibiydi. Benzer şekilde sanayinin değişik kolları arasındaki işbölümü ilk kez orduda uygulamaya kondu. Bu, yoğunlaştırılmış biçimde, burjuva düzeninin bütünlüklü tarihidir.

Bizim incelemekte olduğumuz dönemin öncesinde bile Çin'de barut kullanılıyordu; ancak barutun Avrupa'da da bilinir hale geldiği tarihten itibaren ateşli silahlarda hızlı bir artış meydana geldi.

Ağır toplar ilk kez 1280 yılında Cordova'nın Araplar tarafından kuşatılması esnasında ortaya çıktı. 14. yüzyılda ateşli silahlar Araplardan İspanyollara geçti. 1308'de IV. Ferdinand Cebelitarık'ı topların yardımıyla fethetti. Toplar İspanyollardan diğer uluslara yayıldı. 14. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ateşli silahlar Avrupa'nın doğusunda, batısında ve ortasında bulunan her ülkede kullanılıyordu. (16)

İlk ağır silahlar aşırı derecede hantaldı ve ancak parçalar haline taşınabiliyordu. Silahın ağırlığıyla atılan cisim arasında veya atılan cismin ağırlığıyla patlayıcı arasında hiçbir oran tesis edilmediğinden küçük kalibreli silahlar bile çok ağırdı. Bununla birlikte ateşli silahlar yalnızca kuşatmalarda değil, savaş gemilerinde de kullanılıyordu. 1386 yılında İngiltere topu olan iki savaş gemisi ele geçirmişti.

Toplardaki kayda değer iyileştirmeler 15. yüzyılda meydana geldi. Taştan güllelerin yerini demirden gülleler aldı. Toplar tamamen demirden ve bronzdan dökülüyordu. Silah taşıyıcıları ve taşımacılık iyileştirilmişti. Ateşleme oranı artırılmıştı. VIII. Charles'ın İtalya'daki başarısı tam olarak bu faktöre bağlanabilir. Fornova Muharebesinde Fransa'nın bir saatte ateşlediği güllelerin sayısı, İtalya'nın bir günde attığı gülleden fazlaydı.

Machiavelli *Art of War* (Savaş Sanatı) isimli eserini, özellikle, piyadelerin ve süvarilerin başarılı bir şekilde yerleştirilmesi yoluyla, ağır silahların etkilerine karşı direnme yöntemlerini göstermek için kaleme almıştı. Bununla birlikte İtalyanlar elbette bununla yetinmediler ve kendi savaş sanayilerini geliştirdiler. Galileo'nun zamanına gelindiğinde, Venedik'teki Cephanelik (17) dikkate değer bir gelişme seviyesine ulaşmıştı. I. Francis topçular için ayrı bir birlik kurdu ve onun topları o zamana kadar yenilmezlik payesine sahip olan İsviçreli mızraklı süvarileri perişan etmişti.

Balistik ve toplar üzerine yapılmış ilk teorik çalışmalar 16. yüzyıla uzanıyor. 1537 yılında Tartaglia silahtan çıkan merminin havada izlediği yolu saptamaya çalıştı ve 45 derecelik açının azami uçuş mesafesine olanak sağladığını kanıtladı. Ayrıca nişanı doğrultmaya yarayan atış cetvelleri çizdi. Vannoccio Biringuccio döküm işlemini inceledi ve 1540 yılında silah üretimine önemli yenilikler getirdi. Hartmann kalibreler cetvelini buldu. Bunun sayesinde silahın her bir parçası nişan alma deliğine göre ölçülebiliyor, silah üretimine özel bir standart getiriliyor ve ateşlemeyle ilgili teorik ilkelerin ve ampirik kuralların kesin olarak kanıtlanmasının önü açılıyordu. 1690 yılında ilk topçu okulu Fransa'da açıldı. 1697 yılında Saint-Rémy ilk defa eksiksiz top ateşleme fitilini yayımladı.

17. yüzyılın sonuna gelindiğinde topçuluk sanatı bütün ülkelerde Ortaçağ'a özgü, lonca niteliğini kaybetmiş ve ordunun tamamlayıcı bir parçası olmuştu. Kalibrelerde ve modellerde çeşitlilik, ateşlemeye ilişkin güvenilir olmayan ampirik kurallar, kesin olarak ispatlanmış balistik ilkelerinin neredeyse hiç olmayışı 17. yüzyılın ortalarına gelindiğinde tahammül edilemez olmuştu. (18) Bu yüzden kalibreyle patlayıcı arasındaki karşılıklı ilişki, kalibrenin ağırlıkla ve namluyla ilişkisi ve geri tepme olgusu üzerine birçok deney yapılmaya başlandı.

17. yüzyılın sonuna gelindiğinde topçuluk sanatı bütün ülkelerde Ortaçağ'a özgü, lonca niteliğini kaybetmiş ve ordunun tamamlayıcı bir parçası olmuştu.

Balistik bilimi birçok ünlü fizikçinin eseriyle birlikte ilerleme kaydetti. Galileo merminin izlediği parabolik yol teorisini insanlığın bilgisine sundu. Torricelli, Newton, Bernoulli ve Euler merminin havadaki uçuşunu, hava direncini ve merminin sapma nedenlerini incelediler. (19)

Ağır silahlardaki gelişmeler, tahkimat ve müstahkem mevki yapımında bir devrime yol açtı ve bu da mühendislik sanatına büyük talep yarattı. 17. yüzyılın ortalarında yeni istihkam biçimi (toprak tahkimatları ve müstahkem mevkiler) neredeyse ağır silahların etkisini sıfıra indiriyordu ve bu durum ağır silahlar sanatının daha da gelişmesini teşvik ediyordu.

Savaş sanatındaki gelişmeler şu teknik sorunları doğuruyordu.

İç balistik:

1) Ateşleme gerçekleştiğinde ateşli silahta meydana gelen işlemlerin incelenmesi ve geliştirilmesi.

2) Ağırlığın asgariye indirilmesi ve silahın dengeliliği.

3) Rahat ve doğru nişanlama için araç.

Dış balistik:

4) Merminin boşlukta izlediği yol.

5) Merminin havada izlediği yol.

6) Hava direncinin merminin hızına dayanması.

7) Merminin menzilinden sapması.

Bu sorunların fiziksel temelleri şöyledir:

1) Ateşli silahta meydana gelen işlemleri incelemek için geri tepme olgusunun (etki ve tepki yasası) yanı sıra gazların sıkışmasını ve genleşmesini incelemek -ki bu temel olarak mekaniğe ait bir sorundur- gereklidir.

2) Ateşli bir silahın dengeliliği, malzemelerin direncinin incelenmesi sorunu ile onların dayanıklılığını sınama sorununu doğurur. Aynı zamanda inşaat sanatı için de büyük öneme sahip olan bu sorun, gelişmenin bu özel aşamasında tamamen mekanik yöntemlerle çözülmüştür. Galileo *Mathematical Demonstrations* (Matematiksel Gösterimler-çn) isimli eserinde bu soruna kayda değer ölçüde eğilmiştir.

3) Bir merminin boşlukta izlediği yol sorunu, yerçekimi kuvvetinin cismin serbest düşüşü üzerindeki etkisi ile ileri doğru hareketin ve serbest düşüşünün süperpozisyonu sorununun çözülmesine bağlıdır. O halde, Galileo'nun cisimlerin serbest düşüşü sorununa çok fazla eğilmiş olmasında şaşırtıcı bir taraf bulunmamaktadır. Galileo *Mathematical Demonstrations* isimli eserine Venedik Cephaneliği'ndeki faaliyetlerinden ötürü Venediklileri övdüğü ve bu cephaneliğin bilimsel bir inceleme için zengin bir malzeme sağladığına işaret ettiği bir hitap yazısıyla başlar; buradan onun eserinin ağır silahlarla ve balistikle bağlantısının ölçüsü hakkında bir tahmin yürütülebilir.

4) Bir merminin havada uçuşu, cisimlerin dirençli bir ortamdaki hareketi ile bu direncin hareketin hızına dayanması sorununun bir yönüdür.

5) Merminin tahmin edilen menzilden sapması başlangıç hızındaki bir değişmeden, atmosfer yoğunluğundaki bir değişmeden veya yeryüzünün dönme etkisinden kaynaklanabilir. Bütün bunlar tamamen mekaniğe ait sorunlardır.

6) Ancak dış balistik sorununun çözülmesi ve bir merminin dirençli bir ortamda izlediği yol teorisinin kanıtlanması durumunda, hedeflere nişan almaya yarayan doğru tablolar çizilebilir.

17. yüzyıldan kalma silahlar. Balistik bilimi birçok ünlü fizikçinin eseriyle birlikte ilerleme kaydetti.

Böylelikle, metalürjinin bir sorunu olan ateşli silahın ve merminin üretilmesiyle ilgili fiili işlemi dışarıda bırakacak olursak, bu dönemin ağır silahlarının ortaya koyduğu temel sorunlar mekaniğe ait sorunlardı.

DÖNEMİN FİZİK KONULARI VE *PRİNCİPİA*'NIN İÇERİĞİ[20]

Şimdi taşımacılığın, sanayinin ve madenciliğin ortaya koyduğu sorunları sistematik olarak ele alalım. Her şeyden önce bunların tamamen mekaniğe ait sorunlar olduğunu kaydetmeliyiz. Tüccar sermayesinin egemen iktisadi güç olduğu ve manüfaktürün ortaya çıktığı 16. yüzyılın başından 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanan bu dönemde yapılan fizik araştırmalarındaki temel konuları, genel ifadelerle de olsa, tahlil edeceğiz.

Newton'un fizik eserlerini ayrıca tahlil edeceğimiz için bunları ele almayacağız. Temel fizik konularını sunarak, Newton'u hemen önceleyen ve onun yaşadığı dönemde fizikte ilgiyi en çok çeken sorunları belirleyebileceğiz.

1) **Basit makineler, eğik düzlemler sorunu ile statiğin genel sorunları**. Leonardo da Vinci (15. yüzyılın sonu), Cardano (16. yüzyılın ortası), Guidobaldo (1577), Stevin (1587), Galileo (1589-1609) tarafından incelenmiştir.

2) **Cisimlerin serbest düşüşü ve bir merminin izlediği yol** konuları Tartaglia (1530'lar), Benedetti (1587), Piccolomini (1597), Galileo (1589-1609), Riccioli (1651), Gassendi (1649) tarafından ve daha sonra da Accademia del Cimento'da incelenmiştir.

3) **Hidrostatik ve aerostatik yasaları ve atmosfer basıncı. Pompa, cisimlerin dirençli bir ortamdaki hareketi**: Hollanda'daki toprak ve su donanımlarının mühendisliğini ve denetçiliğini yapan Stevin (16. yüzyılın sonu, 17. yüzyılın başı), Galileo, Torricelli (17. yüzyılın ilk yarısı), Pascal (1647-1653), Gustavus Adolphus'un ordusunda askeri mühendislik yapan, kanallar ve köprüler inşa etmiş olan Guericke (1650-1663), Robert Boyle (1670'ler), Accademia del Cimento (1657-1667).

4) **Gök mekaniği sorunları, gelgit teorisi**. Kepler (1609), Galileo (1609-1616), Gassendi (1647), Wren (1660'lar), Halley, Robert Hooke (1670'ler).

Yukarıda sıralanan sorunlar bu dönemdeki fizik konularının neredeyse tamamını kapsamaktadır.

Bu temel fizik konuları ile ulaşım, sanayi ve savaşın ortaya koyduğu teknik gereksinimlere ilişkin a-

Tüccar sermayesi çağında, üretici güçlerin gelişmesi bilimin önüne birtakım pratik sorunlar koydu ve bu sorunların çözümünü zorladı.

nalizimizden çıkan fizik sorunlarını karşılaştırdığımızda, bu fizik sorunlarının ağırlıklı olarak teknik gereksinimler tarafından belirlendiği açıklığa kavuşur.

Aslında birinci gruptaki sorunlar; kaldırma aygıtları, madencilik sanayisi ve inşaat sanatı için önemli olan iletim mekanizmaları ile ilgili fizik sorunlarıdır. İkinci gruptaki sorunlar topçuluk açısından büyük öneme sahiptir ve balistikle ilgili temel fizik sorunlarını oluştururlar. Üçüncü gruptaki sorunlar; madenlerin drenajı ve havalandırılmasında, cevherin eritilmesinde, kanalların ve kanal havuzlarının inşa edilmesinde, iç balistikte ve gemilerin biçiminin tasarlanmasında önemli bir yer işgal etmektedir. Dördüncü gruptaki sorunların navigasyon açısından önemi çok büyüktür.

Bütün bunlar temel olarak mekaniğe ait sorunlardır. Bu elbette söz konusu dönemde maddenin hareketinin diğer yönlerinin incelenmediği anlamına gelmez. Optik bu dönemde gelişmeye başladı; statik elektrik ve manyetizma üzerine ilk gözlemler bu dönemde yapıldı. (Manyetizma araştırmaları, ilk kez uzun deniz yolculukları esnasında karşılaşılan dünyanın manyetik alanında pusulanın sapması ile ilgili incelemelerden, doğrudan doğruya, etkilenmiştir. Gilbert dünyanın manyetizması ile ilgili sorunlara eğilmişti.) Bununla birlikte hem doğaları gereği hem de göreli ağırlıkları nedeniyle, bu sorunlar ikincil öneme sahip oldular ve (optik enstrümanlarının yapımında oldukça önemli bir yere sahip olan geometrik optiğe ait belli yasalar haricinde) inceleme ve matematiksel gelişkinlik seviyeleri bakımından mekaniğin gerisinde kaldılar.

Optiğe gelince, itici gücünü, en başta deniz navigasyonu açısından önemli olan teknik sorunlardan aldı. (Bu dönemde optik teleskop sorununun incelenmesinden gelişti.)

Bu çağa ait temel teknik ve fizik sorunlarını, incelemekte olduğumuz dönemin önde gelen fizikçileri tarafından incelenen konu başlıklarıyla karşılaştırdık ve bu konuların esasen yükselen burjuvazinin gündeme getirdiği iktisadi ve teknik sorunlar tarafından belirlendiği sonucuna vardık. Tüccar sermayesi çağında, üretici güçlerin gelişmesi bilimin önüne birtakım pratik sorunlar koydu ve bu sorunların çözümünü zorladı.

Ortaçağ üniversiteleri yeni bilime karşı

Ortaçağ üniversitelerine dayanan resmi bilim, sadece bu sorunları çözmeye dönük girişimlerde bulunmamakla kalmadı, aynı zamanda doğa bilimlerinin gelişmesine etkin bir biçimde karşı çıktı. 15. yüzyıl ile 17. yüzyılda üniversiteler feodalizmin bilimsel merkezleriydiler; sadece feodal geleneklerin taşıyıcıları değildiler, ayrıca bu geleneklerin aktif savunucularıydılar.

1655 yılında usta zanaatkârlarla kalfa birlikleri arasında mücadele olduğu sırada, Sorbonne etkin bir şekilde ustaları ve lonca düzenini savundu ve onları "bilimden ve kutsal kitaptan kanıtlarla" destekledi.

Ortaçağ üniversitelerindeki pedagoji sistemi, kapalı bir skolastik düzen meydana getiriyordu. Bu üniversitelerde doğa bilimlerine yer yoktu. 1355 yılında Paris'te, yalnızca tatil günlerinde olmak üzere Öklidyen geometrinin öğretilmesine izin verilmişti.

Temel "doğa bilim" el kitapları, Aristoteles kitaplarından oluşuyordu ve bunların içinde yer alan önemli içeriğin tamamı boşaltılmıştı. Tıp bile mantığın bir dalı olarak öğretiliyordu. Üç yıl mantık çalışmamış hiç kimseye tıp eğitimi alma izni verilmiyordu. Doğru, tıp sınavlarına kabul almak, mantıkdışı bir argümanı (öğrencinin meşru bir çocuk olduğunu gösteren kanıt) da gerektiriyordu, fakat açıkça görüldüğü üzere, bu mantıkdışı tek soru da tıp bilgisi için yeterli değildi. Tanınmış cerrah Montpellierli Arnold Villeneuve, tıp fakültesindeki profesörlerin değil sıradan bir hastalığı tedavi edebilmek, bir sülük bile yapıştıramadıklarından şikâyet ediyordu.

Nasıl ki eskimiş feodal düzen yeni ilerici üretim tarzlarına karşı şiddetle mücadele ediyorsa, feodal üniversiteler de yeni bilime karşı şiddetli bir savaşım yürütüyorlardı.

Nasıl ki eskimiş feodal düzen yeni ilerici üretim tarzlarına karşı şiddetle mücadele ediyorsa, aynı şekilde feodal üniversiteler de yeni bilime karşı şiddetli bir savaşım yürütüyorlardı. Onlara göre, Aristoteles'in kitaplarında bulunamayanlar gerçekte de yoktu.

17. yüzyılın başlarında Kircher bir Cizvit profesöre teleskopuyla yeni keşfettiği güneş lekelerine bakmasını önerdiğinde şu cevabı almıştı: "Nafile, evladım. Aristoteles'i baştan aşağı iki defa okudum ve orada güneşin üzerindeki lekelerle ilgili hiçbir şey okumadım. Güneşin üzerinde leke yoktur. Onlar ya teleskopunun eksikliklerinden ya da gözlerinin bozukluğundan ileri geliyor." (21)

Galileo teleskopu icat ettiğinde ve Venüs'ün evrelerini

ortaya çıkardığında, ticaret şirketleri Hollanda'daki teleskoplardan daha üstün olan Galileo'nun teleskopuna ilgi gösterirlerken, skolastik üniversite filozofları bu yeni gerçekleri duymak dahi istememişlerdi.

"Düşünüyorum da, sevgili Kepler" diye yazıyordu Galileo 19 Ağustos 1610 yılında (22), "Bu güruhun olağanüstü ahmaklığına gülmeliyiz. Çalışmalarımı göstermeyi kendi isteğimle binlerce defa teklif etmeme rağmen, doymuş bir engereğin inatçılığıyla ne gezegenlere, ne Ay'a, ne de teleskopa bakmak isteyen buradaki okulun önde gelen filozoflarına ne dersin? Gerçekten de nasıl bazıları kulaklarını kapatıyorsa, aynı şekilde bunlar da gözlerini hakikatin ışığına kapatıyorlar. Bunlar büyük meseleler; yine de beni şaşırtmıyorlar. Bu tür insanlar felsefenin bir çeşit kitap olduğunu … ve gerçeklerin dünyada veya doğada değil, metinlerin mukayesesinde araştırılması gerektiğini düşünürler."

Descartes esrarengiz nitelikleri olan Aristotelesçi fiziğe ve üniversite skolastisizmine kararlı bir biçimde karşı çıktığında, Roma ve Sorbonne'dan öfkeli tepkilerle karşılaşmıştı. 1671 yılında Paris Üniversitesi ilahiyatçıları ve fizikçileri Descartes'ın öğretisini kınayan bir hükümet kararı çıkarmaya çalışıyorlardı. Ortaçağ üniversitelerinin vaziyetini mükemmel bir şekilde tasvir eden keskin bir yergisinde Boileau, bilgin skolastiklerin bu talepleriyle alay ediyordu. (23)

18. yüzyılın ikinci yarısında bile Fransa'daki Cizvit profesörler Kopernik'in teorilerini kabul etmeye hazır değillerdi. Le Seur ve Jacquier 1760 yılında Newton'un *Principia*'sının Latince baskısına şu notu eklemeyi gerekli görüyorlardı: "Üçüncü kitapta Newton dünyanın hareket ettiğine ilişkin hipotezi kullanır. Yazarın varsayımları bu hipotezin dışında açıklanamaz. Böylelikle başka birinin adına hareket etmeye zorlanıyoruz. Ancak bizler, kilise ileri gelenlerinin dünyanın hareketine karşı yayımladıkları kararları kabul ettiğimizi açıkça ilan ediyoruz." (24)

Üniversiteler neredeyse sadece papaz ve hukukçu yetiştiriyorlardı. Kilise feodalizmin uluslararası merkeziydi ve Katolik ülkelerdeki toprakların üçte birini elinde tutan büyük bir feodal mülk sahibi konumundaydı. Ortaçağ üniversiteleri kilise egemenliğinin güçlü bir silahıydı.

Ticaret şirketleri Hollanda'daki teleskoplardan daha üstün olan Galileo'nun teleskopuna ilgi gösterirlerken, skolastik üniversite filozofları bu yeni gerçekleri duymak dahi istememişlerdi.

Bilim burjuvaziyle birlikte kendi kurumlarını yaratarak büyüdü

Öte yandan, yukarıda ana hatlarıyla belirttiğimiz teknik sorunlar oldukça geniş teknik bilgi ile matematiksel ve fiziksel araştırmaları gerektiriyordu. Ortaçağ hisarlıları [**burghers**, kentliler–çn] tarafından kurulan sanayideki büyük gelişmeler Ortaçağ'ın sonuna (15. yüzyıl ortaları) damgasını vuruyordu. Giderek büyük ölçekte yapılan üretim geliştirilmiş ve çeşitlendirilmişti; ticari ilişkiler daha gelişkin bir hale geliyordu.

Üniversiteler neredeyse sadece papaz ve hukukçu yetiştiriyorlardı. Ortaçağ üniversiteleri kilise egemenliğinin güçlü bir silahıydı.

Eğer Ortaçağ'ın karanlığının ardından bilim yeniden mucizevi bir hızda gelişmeye başlamışsa, bunu sanayinin gelişmesine borçluyuz (Engels). (25)

Haçlı Seferleri zamanından itibaren sanayi muazzam ölçüde gelişti ve kendi hesabına birçok başarı (metalürji, madencilik, savaş sanayisi, boyama) elde etti; bu başarılar gözlem için yeni malzeme sağlamakla kalmadı, aynı zamanda yeni deney yöntemlerini de beraberinde getirdi ve yeni enstrümanların yapımını mümkün kıldı. Bu dönemden itibaren sistematik deneysel bilimin mümkün hale geldiğini söyleyebiliriz.

Dahası, son tahlilde üretimin çıkarları tarafından belirlenen büyük coğrafi keşifler fizik (manyetik sapma), astronomi, meteoroloji ve botanik alanlarında geniş ve daha önce erişilemez bir malzeme sundu.

Son olarak, bilginin dağıtılması bakımından güçlü bir araç olan matbaa bu dönemde ortaya çıktı.

Kanalların, kanal havuzlarının ve gemilerin yapımı, madenlerin, galerilerin ve onlara ait havalandırma ve drenaj sistemlerinin inşa edilmesi, ateşli silahların ve müstahkem mevkilerin tasarımı ve yapımı, ba-

listik sorunları, navigasyon aletlerinin üretimi ve tasarımı, gemilerin konumunu belirleme yöntemlerinin geliştirilmesi; bütün bunlar, bu dönemin üniversitelerinde yetiştirilen insanlardan tamamen farklı insanların ortaya çıkmasını zorluyordu.

16. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Johann Mathesius bir maden uzmanının bilmesi gereken asgari bilgi düzeyini şöyle tarif ediyordu: Triangülasyon yönteminde ve Öklidyen geometride yeterli olma, galeri inşa etmede çok önemli olan pusulayı kullanma becerisi, doğru maden planını hesaplama becerisi ve pompalama ve havalandırma ekipmanını yapma bilgisi. Mathesius, galerileri inşa etmek ve madenleri işletmek için, teorik eğitime sahip olan mühendislere ihtiyaç olduğuna işaret ediyordu, çünkü bu iş sıradan, eğitimsiz bir madencinin gücünün çok ötesindeydi.

Açıkça görüldüğü üzere, bunların hiçbiri bu dönemin üniversitelerinde öğrenilemezdi. Yeni bilim üniversitelerle mücadele içinde, üniversite-dışı bir bilim olarak ortaya çıktı. Üniversite ile yükselen burjuvazinin ihtiyaçlarına hizmet eden üniversite-dışı bilim arasındaki mücadele burjuvazi ile feodalizm arasındaki sınıf mücadelesinin ideolojik alandaki yansımasıydı.

Adım adım, bilim burjuvazi ile birlikte büyüdü. Burjuvazi, sanayisini geliştirmek için, maddi cisimlerin özelliklerini ve doğa güçlerinin dışavurumlarını inceleyen bir bilime gereksinim duyuyordu. O zamana kadar bilim kilisenin mütevazı bir hizmetkârıydı ve bilimin kilisenin çizdiği sınırların ötesine geçmesine izin verilmiyordu. Burjuvazinin bilime ihtiyacı vardı ve bilim burjuvaziyle beraber kiliseye karşı isyan etti (Engels). (26) Böylelikle burjuvazi feodal kiliseyle ihtilafa düşüyordu.

Meslek okullarına (maden mühendisliği ve topçu subayı eğitim okulları) ilave olarak yeni bilimin, yeni doğa bilimlerinin merkezi üniversitenin dışında kalan bilim topluluklarıydı. 1650'lerde doğayı deney yöntemiyle incelemek maksadıyla meşhur Floransa Accademia del Cimento kuruldu. Üyeleri arasında Borelli ve Viviani gibi bilimadamları bulunuyordu. Akademi Galileo'nun ve Torricelli'nin entelektüel mirasçısıydı ve onların çalışmalarını devam ettirdi. Akademinin şiarı, *Provare e riprovare* (doğrula, bir kez daha deneyle doğrula) idi. (27)

1645 yılında Londra'da bir doğa bilimciler çevresi oluşturuldu; haftalık olarak bilimsel sorunları ve yeni keşifleri tartışmak üzere bir araya geliyorlardı. Bu çevreden 1661 yılında Royal Society çıktı. Royal Society İngiltere'nin önde gelen biliminsanlarını bir araya getirdi ve üniversite skolastisizmine karşı olarak, "Nullus in verba" ("hiçbir şeyin doğruluğunu sözlerle ispatlama") şiarını benimsediler. (28) Robert Boyle, Brouncker, Brewster (29), Wren, Halley ve Robert Hooke bu toplulukta etkin rol üstlendiler. Bu topluluğun önde gelen üyelerinden birisi de Newton'du.

Belli sorunları ampirik olarak çözmek yetmiyordu, sağlam bir teorik temel oluşturmak da gerekli hale gelmişti. Bu işi yapmak Newton'a düştü.

Teorik temel ihtiyacı ve Newton

Yükselen burjuvazinin doğa bilimini kendi hizmetine, gelişen üretici güçlerin hizmetine soktuğunu görüyoruz. O dönemde en ilerici sınıf olduğundan, en ilerici bilime gereksinmesi vardı. İngiliz Devrimi üretici güçlerin gelişmesini güçlü bir şekilde teşvik etti. Belli sorunları ampirik olarak çözmek yetmiyordu, aynı zamanda yeni teknolojinin ortaya koyduğu fizik sorunlarının tümünü çözmeye yarayan sentezsel bir özet ve sağlam bir teorik temel oluşturmak da gerekli hale gelmişti.

Daha önce gösterdiğimiz üzere, temel sorunlar mekaniğe ait olduğundan, (Bu dönemde optik de gelişmeye başladı, fakat esas optik araştırmaları deniz navigasyonu ile astronominin hâkimiyetindeydi. Newton'un teleskoptaki kromatik sapma olgusu nedeniyle spektrumu incelediğini kaydetmek önemlidir) fizik sorunlarıyla ilgili bu araştırma, gök ve yer mekaniğinin sorunlarını çözmeye yarayan genel yöntemleri verecek tutarlı bir teorik mekanik yapısı kurma anlamına geliyordu.

Bu işi yapmak Newton'a düştü. En önemli eserinin başlığı -*Mathematical Principles of Natural Philosophy* [Doğa Felsefesinin Matematiksel İlkeleri-çn] (1687)- Newton'un bu sentezleme işine koyulduğunu göstermektedir.

Principia'ya yazdığı girişte Newton, uygulamalı mekaniğin ve basit makine öğretilerinin zaten detaylandırılmış olduğuna ve görevinin "sanatları" incelemek ve belli sorunları çözmek değil, doğa güçleri hakkında bir öğreti sunmak, felsefenin matematiksel ilkelerini ortaya koymaktan ibaret olduğuna işaret eder.

Newton'un *Principia*'sının soyut matematiksel bir dili vardır. Bu yüzden *Principia*'nın sayfaları arasında, önüne koyduğu ve çözdüğü sorunlarla bu sorunların içinden çıktığı teknik gereksinimler arasındaki bağlantıya dair Newton'un kendi kaleminden çıkma bir açıklama aramak anlamsızdır.

Nasıl ki geometrik anlatım yöntemi Newton'un buluşlarını yaparken kullandığı bir yöntem değildi ama ona göre, başka yollardan bulunmuş çözümlere değerli bir giysi olmaya yarıyordu; aynı şekilde "Doğa Felsefesi"ni ele alan bir eserde "aşağı" ilham kaynaklarına atıf yer almamalıydı.

Newton'un "dünyevi konulara" ilgisi

Principia'nın "dünyevi özünün", tamamen, yukarıda incelediğimiz ve bu dönemde yapılan fizik araştırmalarının konularını temelde belirlemiş olan teknik sorunlardan meydana geldiğini göstermeye çalışacağız.

Principia'da benimsenen soyut matematiksel anlatıma rağmen, Newton hiçbir şekilde yaşamdan kopuk bir skolastik bilgin olmadığı gibi, çağının fizik ve teknik sorunlarının ve ilgilerinin merkezinde duruyordu.

Newton'un genç arkadaşı Francis Aston'a yazdığı ünlü mektup onun tekniğe dair geniş ilgisi hakkında açık fikir vermektedir. Mektup 1669 yılında profesörlüğünü aldıktan sonra ve yerçekimi teorisinin ilk taslağını tamamladığı sırada yazılmıştır. (30)

Newton'un telkinlerinin kısa bir özetini buraya alacağız:

[Aston-çn] dümen idare etme mekanizmasını ve gemilerin navigasyon yöntemlerini derinlemesine incelemeliydi. Denk geldiği bütün müstahkem mevkileri, inşa yöntemlerini, direnme güçlerini, savunma avantajlarını dikkatli bir şekilde araştırmalı ve genel olarak askeri örgütlenmeyi öğrenmeliydi. Cevherlerden metalleri elde etme yöntemlerini incelemeliydi. Macaristan'da, Slovakya'da ve Bohemya'da Elia kentinin yakınlarında veya Silezya'ya uzak olmayan Bohemya dağlarında, sularında altın bulunan nehirlerin olduğu bilgisinin doğru olup olmadığını öğrenmeliydi. Altın içeren nehirlerden cıva ile amalgamasyon (alaşım) yoluyla altın elde etme yönteminin hâlâ bir sır mı, yoksa bilinen bir olgu mu olduğunu öğrenmeliydi. Hollanda'da yakın zamanlarda bir cam parlatma fabrikası kurulmuştu; onu görmeye gitmeliydi. Hollandalıların Hindistan yolculukları sırasında gemilerini gemi kurtçuklarından nasıl koruduklarını öğrenmeliydi. Uzun deniz yolculukları sırasında saatlerin boylam belirlemede yararının olup olmadığını öğrenmeliydi. Bir metali diğerine, örneğin demiri bakıra veya herhangi bir metali cıvaya dönüştürme yöntemleri dikkate ve incelemeye değerdi.

Simya araştırmaları Newton'un döneminde hâlâ bol miktarda vardı. Newton da simya klasiklerini dikkatle incelemiş ve bu eserlerden, metalürji işlemlerinin her türüne yönelik büyük ilgisini gösteren çok sayıda alıntı çıkarmıştı.

Altın ve gümüş madenlerinin bulunduğu Chemnitz'de (31) ve Macaristan'da, demirin bakıra dönüştürülmesi işleminin bilindiği söyleniyordu; buna göre, demir sülfürik asitte çözündükten sonra elde edilen çözelti kaynatılıyordu, soğutulunca da bu çözeltiden bakır elde ediliyordu.

20 sene önce bu soylu özelliğe sahip asit İngiltere'ye ithal edilmişti. Şimdi elde edilemiyordu. Macarların onu satmak yerine demiri bakıra dönüştürmek için kullanmayı tercih etmiş olmaları mümkündü.

Metallerin dönüştürülmesiyle alakalı son telkinler, bu geniş mektubun neredeyse yarısını işgal ediyordu. Bu durum şaşırtıcı değildir. Simya araştırmaları Newton'un döneminde hâlâ bol miktarda vardı. Simyacılar genellikle felsefe taşının peşinde koşan bir büyücü olarak hayal edilirler. Gerçekteyse simya, üretimin gerekliliklerine sıkı sıkıya bağlıydı. Simyacılar üzerindeki gizem halesi, araştırmalarının gerçek doğasını bizden gizlememelidir.

Bu dönemde çok az sayıda bakır madeni bulunduğundan ve savaş hali ve topların dökümü çok fazla bakır gereksinimine yol açtığından, metallerin dönüştürülmesi önemli bir teknik sorun teşkil ediyordu. Gelişen ticaret, Avrupa'daki altın madenlerinin karşılayamayacağı kadar çok para talebi yaratıyordu. Altın aramak üzere doğuya gitme kampanyasıyla birlikte, sıradan metalleri bakıra ve altına dönüştürme arayışı yoğunlaştı.

Gençliğinden itibaren Newton metalürji işlemlerine ilgi duyuyordu ve daha sonra bu bilgisini ve yeteneklerini Darphane'deki işi esnasında başarıyla tatbik etti. Simya klasiklerini dikkatle inceledi ve bu eserlerden, metalürji işlemlerinin her türüne yönelik büyük ilgisini gösteren çok sayıda alıntı çıkardı. Darphane'deki mesaisini hemen önceleyen dönemde, 1683'ten 1689'a kadar Agricola'nın metaller üzerine yazdığı eserini inceledi ve ilgilendiği konuların başında metallerin birbirine dönüşümü geliyordu.

Newton, Boyle ve Locke metallerin dönüştürülmesi üzerine kapsamlı bir şekilde mektuplaştılar ve cevherin altına dönüşmesiyle ilgili formülleri birbirleriyle değiştokuş ettiler. (32) 1692 yılında, Doğu Hindistan Şirketi'nin yöneticilerinden biri olan Boyle metali altına dönüştüren formülünü yolladı. Montague Newton'u Darphane'de çalışmaya davet ettiğinde, bunu sadece arkadaşlık duygusundan yapmamıştı, aynı zamanda Newton'un metaller ve metalürji hakkındaki bilgisine çok değer veriyordu.

Newton'un bilimsel faaliyetlerine ilişkin oldukça zengin bir materyal muhafaza edilmişken teknik alandaki faaliyetlerine ilişkin hiçbir şeyin muhafaza edilmemiş olması ilginç ve önemlidir. Sikkelerin dökülmesi ve damgalaması işlemlerini iyileştirmek için çok şey yaptığı iyi bilinmesine rağmen, Darphane'de çalıştığını gösteren materyaller bile korunmamıştır.

Newton'un doğumunun 200. yılına binaen, onun Darphane'deki mesaisiyle ilgili özel bir inceleme yapmış olan Lyman Newell, Darphane Müdürü Albay Johnson'a dökme ve damgalamayla ilgili teknik işlemler alanındaki faaliyetleriyle ilgili Newton'a ait materyalleri sormuştu. Albay Johnson yanıtında Newton'un çalışmasının bu yönüyle alakalı hiçbir materyalin korunmadığını söyledi.

Bilinenlerin tamamı; çift-metalli sistem ile altın ve gümüşün farklı ülkelerdeki nispi değerleri üzerine 1717 yılında Maliye Bakanı'na yazdığı uzun memorandumdan ibarettir. Bu memorandum, Newton'un ilgisinin sikke üretiminin teknik sorunlarıyla sınırlı olmadığını, para dolaşımıyla ilgili iktisadi sorunlara kadar uzandığını göstermektedir.

Newton takvim reformu için kurulan komisyona etkin bir katılım göstermiş ve danışmanlık yapmıştır. Makaleleri arasında radikal bir takvim reformu önerdiği "Observations on the Reform of the Julian Calendar" ["Jülyen Takvimi Reformu Üzerine Gözlemler"] başlıklı bir çalışması bulunmaktadır.

Bütün bu olguları, çağının bütün "dünyevi" teknik ve iktisadi meselelerinin üstünde duran ve yalnızca soyut düşüncenin yüce hükümranlığında süzülen bir Olympialı olarak resmedilen geleneksel Newton temsiline karşı sıralıyoruz. Daha önce de ileri sürdüğüm gibi, *Principia* böyle bir Newton değerlendirmesine elbette haklılık kazandırmaktadır; ancak gördüğümüz gibi, bunun gerçeklikle hiçbir ilişkisi yoktur.

Dönemin ünlü fizikçilerinden Robert Boyle ve geliştirdiği hava pompası ve diğer aletler.

Matematiksel ve fiziksel sarkaçların boşluktaki salınımını yöneten yasalar, Huygens tarafından 1673 yılında keşfedilmiş ve onun tarafından sarkaçlı saatlerin yapımında kullanılmıştır.

Yukarıda kısaca ana hatlarını çizdiğimiz ilgi yelpazesiyle mukayese edersek, bu dönemin ulaştırma, ticaret, sanayi ve savaş alanlarıyla ilgili yukarıda özetlemiş olduğumuz konulardan kaynaklanan sorunlar kompleksinin bu ilgi yelpazesinin içinde yer aldığını kaydetmekte güçlük çekmeyiz.

Principia'da dönemin fizik sorunlarının sistematik çözümü

Şimdi Newton'un *Principia*'sının içerik analizine dönelim ve onun bu döneme ait fizik araştırmalarının başlıklarıyla ilişkisini ele alalım.

Tanımlar ve aksiyomlar veya hareket yasaları teorik ve yöntemsel temel mekanik ilkelerini açıklamaktadır.

Birinci Kitap merkezi kuvvetlerin etkisi altındaki genel hareket yasalarının ayrıntılı bir açıklamasını içerir. Bu yolla Newton, Galileo'nun başlattığı mekaniğin genel ilkelerini ortaya koyma çabasına başlangıç niteliğinde bir sonuç hazırlar. Newton yasaları mekanik sorunlarının büyük bir çoğunluğunu çözmeye yarayan genel bir yöntem sunmaktadır.

Cisimlerin hareketi sorununa ayrılan İkinci Kitapta yukarıda sözünü ettiğimiz sorunlar kompleksiyle yakından ilintili bir dizi soruna değinilir. İkinci Kitabın ilk üç bölümü dirençli bir ortamda bulunan cisimlerin hareketi sorununa ve direncin hıza olan bağlılığının değişik örneklerine ayrılır: hızın birinci ve ikinci kuvvetleriyle orantılı direnç ile kısmen birinci ve kısmen de ikinci kuvvetle orantılı direnç.

Birinci bölüme yazdığı açıklayıcı notta Newton lineer durumların fizikten daha çok matematikle ilgili olduğunu kaydeder ve cisimlerin havada hareket halindeyken gözlemlenen durumlarıyla ilgili ayrıntılı bir incelemeye girişir. (33) Ağır silahların ortaya çıkmasıyla bağlantılı olarak gelişen balistikle ilgili fizik sorunlarını tahlil ederken göstermiş olduğumuz gibi, Newton tarafından ortaya konulan ve çözülen sorunlar dış balistik açısından temel bir öneme sahiptir.

İkinci Kitabın beşinci bölümü hidrostatiğin temellerine ve yüzen cisimler sorununa ayrılır. Aynı bölümde gazların basıncı ve basınç altında gazların ve sıvıların sıkışması ele alınır. Gemi, kanal, su drenaj ve havalandırma ekipmanı yapımının ortaya çıkardığı teknik sorunları tahlil ederken bu sorunların fizikle ilgili yönlerinin tamamının hidrostatiğin ve aerostatiğin temellerine tekabül ettiğini görmüştük.

Altıncı bölümde sarkaçların hareketi ve direnci sorunu ele alınır. Matematiksel ve fiziksel sarkaçların

boşluktaki salınımını yöneten yasalar, Huygens tarafından 1673 yılında keşfedilmiş ve onun tarafından sarkaçlı saatlerin yapımında kullanılmıştır. Newton'un Aston'a yazdığı mektupta sarkaçlı saatlerin boylamı belirlemedeki önemini görmüştük.

Saatlerin boylamı belirlemede kullanılması, merkezkaç kuvvetinin ve çekim kuvvetiyle ivmedeki değişmenin Huygens tarafından keşfedilmesine yol açtı. Richer'in 1673 yılında Paris'ten Cayenne'a getirdiği sarkaçlı saatler yavaşladığında, Huygens bu olguyu çekim kuvvetinden kaynaklanan ivmedeki değişimle açıklayabiliyordu. Huygens'in saatlere verdiği önem en temel eserine *On Pendulum Clocks* [Sarkaçlı Saatler Üzerine-çn] ismini vermesinden anlaşılır.

Newton'un çalışmaları bu yolda devam eder. Newton nasıl dirençli bir ortamda bulunan ve hız ile orantılı dirence sahip olan cisimlerin hareketine ilişkin matematiksel durumdan hareketin gerçek durumuna doğru ilerlediyse, aynı şekilde matematiksel sarkaçtan dirençli bir ortamda bulunan sarkacın hareketine ait gerçek duruma ilerledi.

İkinci Kitabın yedinci bölümü sıvıların hareketi sorununa ve fırlatılan bir cismin karşılaştığı dirence ayrılır. Burada, sıvıların akışı ve tüplerde bulunan suyun akıntısıyla ilgili sorun da dâhil olmak üzere, hidrodinamiğin sorunları ele alınır. Yukarıda gösterildiği gibi, bütün bu sorunlar kanalların ve kanal havuzlarının yapımı ile drenaj ekipmanının tasarımında çok büyük öneme sahiptir.

Torricelli, tüpler içindeki sıvıların yükselmesi ve atmosfer basıncıyla ilgili sorunları inceledi.

Aynı bölümde dirençli bir ortamdaki (su ve hava) cisimlerin düşmesini yöneten yasalar incelenir. Bildiğimiz gibi, bu sorunlar atılan veya ateşlenen cisimlerin izlediği yolun belirlenmesi açısından kayda değer öneme sahiptir.

Principia'nın Üçüncü Kitabı "Dünya Sistemi"ne ayrılır. Burada gezegenlerin hareketi, Ay'ın hareketi ve sapmaları, yerçekimi kuvvetiyle ivmelenme ve deniz yolculukları esnasında kronometrelerin düzensiz hareketi sorunuyla gelgit problemi ele alınmaktadır.

Yukarıda kaydettiğimiz gibi, kronometrenin icadına kadar boylamın belirlenmesinde Ay'ın hareketi çok büyük öneme sahipti. Newton bu soruna birçok kez (1691 yılında) dönmüştü. Ay'ın hareketiyle ilgili yasaların incelenmesi, boylamın belirlenmesine yarayan hatasız tabloların derlenmesi açısından çok önemliydi. İngiliz Boylam Konseyi Ay'ın hareketi üzerine yapılan çalışmalara yüklü bir ödül koymuştu. 1713 yılında Parlamento, boylamın belirlenmesine dönük araştırmaları teşvik eden özel kanun çıkarmıştı. Newton Parlamentodaki komisyonun önde gelen üyelerinden biriydi.

Kitabın altıncı bölümünü tahlil ederken işaret ettiğimiz gibi, Huygens tarafından başlatılan sarkaç hareketinin incelenmesi deniz navigasyonu açısından büyük öneme sahipti. Üçüncü Kitapta Newton saniyeleri vuran sarkaçlar sorununu inceler ve bazı okyanus yolculuklarındaki saatlerin hareketini tahlil eder: Halley'in 1677 yılında St. Helena'ya yaptığı yolculuk, Varin ve Deshayes'in 1682 yılında Martinique ve Guadeloupe'ye yaptıkları yolculuk, Couplet'in 1697 yılında Lizbon'a vd.'ne yaptığı yolculuk ve 1700 yılında Amerika'ya yaptığı yolculuk.

Gelgitin kökenlerini tartışırken Newton çeşitli limanlardaki ve nehir ağızlarındaki gelgit yüksekliğini tahlil eder ve gelgit yüksekliğinin limanın konumuyla ve gelgit biçimiyle olan ilişkisini tartışır.

Bu üstünkörü araştırma bile, iktisadi ve teknik ihtiyaçlardan kaynaklanan ve bu dönemin fiziğini ilgilendiren başlıklarla, geniş bir yelpazedeki temel fizik sorunlarının kelimenin tam anlamıyla özetinden ve sistematik çözümünden ibaret olan *Principia*'nın içeriği arasında eksiksiz bir örtüşmenin varlığına işaret eder. Bütün bu sorunlar mekaniğe ait olduğundan, açıktır ki Newton'un temel eseri yer ve gök mekaniğinin temelini atıyordu.

Hollanda'daki toprak ve su donanımlarının mühendisliğini ve denetçiliğini yapan Simon Stevin ve geliştirdiği araç.

İNGİLİZ DEVRİMİ SIRASINDA SINIF MÜCADELESİ VE NEWTON'UN DÜNYA GÖRÜŞÜ

Fizikçiler tarafından incelenen **her sorunu** ve çözülen **her ödevi** doğrudan doğruya ekonomiden ve teknolojiden türetmek aşırı bir basitleştirme olurdu. Materyalist tarih anlayışına göre, tarihsel sürecin nihai belirleyeni gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimidir. Fakat bu iktisadi etmenin **tek** belirleyen olduğu anlamına gelmez. Marx ve Engels böyle ilkel bir tarihsel materyalizm anlayışı yüzünden Barth'ı sert bir şekilde eleştirmişlerdir. (34)

İktisadi durum temeldir. Fakat teorilerin gelişimi ve bir biliminsanının bireysel eseri çeşitli üstyapılardan etkilenir; bunlara örnek olarak sınıf mücadelesinin ve sonuçlarının siyasal biçimlerini, bu mücadelelere katılanların zihinlerindeki yansımaları -siyasi, hukuki ve felsefi teoriler, dinsel inançlar ve onların dogmatik sistemlere dönüşmesi- verebiliriz.

Bu yüzden, fizikçilerin değindikleri konuları tahlil ederken bu dönemin biliminsanlarını en çok meşgul eden belli başlı sorunları ele aldık. Fakat dönemin iktisadi sorunlarının genel tahlili, Newton'un çalışmalarının nasıl ilerlediği ve geliştiğini anlamak ve eserinin fiziksel ve felsefi özelliklerini açıklamak için yetersizdir. Newton dönemini, İngiliz Devrimi sırasında sınıf mücadelesini ve bu mücadelenin çağdaşlarının zihinlerindeki yansımalarını, siyasi, felsefi ve dinsel teorileri daha tam bir şekilde tahlil etmeliyiz.

İngiliz Devrimi'ni başlatan şehir burjuvazisiydi ve onu muzaffer sona götüren de orta köylülük (yeomanlık) oldu.

1649-1688 İngiliz Devrimi ve sınıf ilişkileri

Avrupa Ortaçağ'dan çıktığında, devrimci olan sınıf yükselen şehir burjuvazisiydi. Feodal toplumda işgal etmiş olduğu konum ona çok dar gelmeye başlamıştı ve daha ileriye doğru özgürce gelişmesi feodal sistemle bağdaşmıyordu. (35)

Avrupa burjuvazisinin feodalizme karşı verdiği büyük savaşım üç önemli ve belirleyici çatışmada zirveye ulaşmıştı: Almanya'da Reformasyon, sonrasında Franz von Sickingen'in siyasi kalkışmaları ve Büyük Köylü Savaşı. İngiltere'de 1649-1688 Devrimi. Büyük Fransız Devrimi.

Bununla birlikte 1789 Fransız Devrimi ile İngiliz Devrimi arasında büyük bir fark bulunmaktadır.

İngiltere'de feodal ilişkiler Güller Savaşı'ndan itibaren zayıflamaktaydı. 17. yüzyılın başında İngiliz aristokrasisinin kökenleri oldukça yeniydi. 1621 yılında Parlamento'da bulunan 90 soyludan 42'si soyluluk unvanını I. James'ten almıştı; diğerlerinin unvanları da 16. yüzyıldan daha erken bir tarihe gitmiyordu. Bu durum yüksek aristokrasi ile ilk Stuart'lar arasındaki yakın ilişkiyi açıklamaktadır. Yeni aristokrasinin bu niteliği onun burjuvaziyle daha kolay bir biçimde uzlaşmasına olanak sağlıyordu.

İngiliz Devrimi'ni başlatan şehir burjuvazisiydi ve onu muzaffer sona

İngiliz devriminin önderlerinden Oliver Cromwell.

götüren de orta köylülük (yeomanlık) oldu. 1688 yükselen burjuvaziyle eski büyük feodal toprak sahipleri arasında bir uzlaşmaydı. VII. Henry devrinden beri, aristokrasi, sanayinin gelişmesine karşı çıkmak şöyle dursun, tam tersine, ondan yararlanmaya çalışıyordu. Burjuvazi İngiltere'nin egemen sınıflarının, mütevazı da olsa, kabul edilmiş bir öğesi haline geliyordu. (36) 1648'de burjuvazi, yeni aristokrasiyle birlikte, monarşiye, feodal soyluluğa ve hâkim kiliseye karşı savaştı.

1789 Büyük Fransız Devrimi'nde burjuvazi, halk ile ittifak halinde, monarşiye, soyluluğa ve hâkim kiliseye karşı savaştı. Her iki devrimde de burjuvazi harekete fiilen önderlik eden sınıftı.

Proletarya ve burjuva tabakanın dışında kalan kentli nüfus, ya burjuvazininkinden ayrı çıkarlara şimdilik sahip değildi ya da henüz bağımsız bir şekilde gelişmiş sınıf veya bir alt-sınıf meydana getirmiyordu. Bu yüzden, nerede burjuvaziye karşı muhalefet etseler, örneğin 1793-1794 yılında Fransa'da olduğu gibi, burjuvazinin tarzında olmasa bile, yalnızca burjuvazinin çıkarlarının elde edilmesi için savaştılar.

Bütün Fransız terörizmi devrim düşmanlarının, mutlakıyetçiliğin ve feodalizmin, plebyen yöntemlerle alt edilmesinden başka bir şey değildir.

Aynısı İngiliz Devrimi'ndeki Düzleyiciler için de söylenebilir.

1648 ve 1789 Devrimleri, İngiliz veya Fransız Devrimleri değildiler. Avrupa ölçeğinde devrimdiler. Onlar sadece belirli bir sınıfın eski siyasal düzen üzerindeki zaferi değildi, aynı zamanda yeni Avrupa toplumunun siyasal düzenini muştuluyorlardı.

Burjuvazi bu devrimlerde muzaffer di, fakat **burjuvazinin zaferi** o sıralarda **yeni bir toplumsal düzenin zaferi**, burjuva mülkiyetin feodal mülkiyet karşısındaki, milliyetin bölgesel aidiyet karşısındaki, rekabetin lonca karşısındaki, miras taksiminin büyük oğul hakkı karşısındaki, toprak sahibinin toprağın kendi sahibi üzerinde egemenlik kurması karşısındaki, aydınlanmanın hurafe karşısındaki, ailenin aile adı üzerindeki, çalışmanın kahramanca tembellik karşısındaki, burjuva hukukunun Ortaçağ ayrıcalıkları karşısındaki zaferiydi. (37)

1649-1688 İngiliz Devrimi bir burjuva devrimiydi. "Kapitalist ve toprak sahibi talancılar" iktidara geldiler. (38) Restorasyon feodal düzenin yeniden kurulması anlamına gelmedi. Tam aksine, Restorasyon'da toprak sahipleri feodal toprak ilişkileri sistemini yok ettiler. Özünde, Cromwell yükselen burjuvazinin işini yapıyordu. Özgür bir proletaryanın ortaya çıkmasının önkoşulu olarak, nüfusun yoksullaştırılması devrimden sonra şiddetlendi. Devrimin gerçek anlamı bu egemen sınıf değişiminde bulunacaktır. Gelişmekte olan yeni sosyoekonomik sistem yeni bir yöneten sınıf yaratıyordu. Marx'ın yorumuyla geleneksel İngiliz tarihçilerinin, özellikle de Hume ile Macaulay'ın yorumu arasındaki temel farklılık burada yatmaktadır.

Gerçek bir Tory gibi, Hume, 1649 Devrimi'nin, Restorasyon'un ve ardından 1688 Devrimi'nin önemini sadece düzenin yıkılması ve yeniden tesis edilmesi olarak değerlendiriyordu. Birinci devrimin neden olduğu kalkışmayı sert bir şekilde kınıyordu ve Restorasyon'u düzenin yeniden tesis edilmesi olarak selamlıyordu. 1688 Devrimi'ne anayasal bir eylem olarak yakınlık duyuyordu, gerçi onun eski özgürlüğü geri getirdiğini dikkate almıyordu. "Halkçı ilkelere güç" veren, yeni bir anayasal dönem başlamıştı. (39)

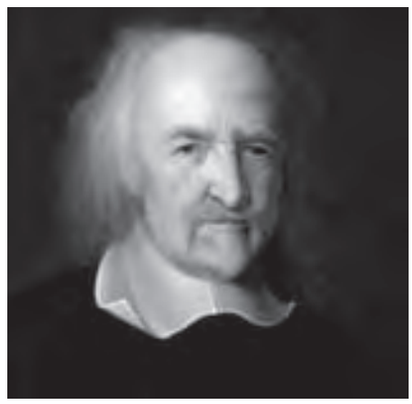
Macaulay için 1688 Devrimi birinci devrimle yakından bağlantılıydı. Fakat ona göre, 1688 Devrimi tam da anayasal olduğu için "şanlı devrim"di. Macaulay 1688 Devrimi tarihini 1848 olaylarının hemen ardından kaleme alıyordu ve proletaryadan ve onun muhtemel zaferinden duyduğu korku gün gibi ortadadır. II. James'i tahtından indirirken Parlamento'nun en ince ayrıntısına kadar teamüllere uyduğunu, hatta antik salonlarda ritüellere uygun kıyafetler içinde oturulduğunu gururla ve keyifle anlatmaktadır. Kanun ve anayasa egemen sınıfla bağlantısı olmayan tarih-dışı özler olarak görülmektedir ki, bu devrimin gerçek özünün anlaşılmasını engelleyen bir görüştür.

İngiliz Devrimi döneminde temel felsefi eğilimler

İngiliz Devrimi'nden sonra sınıf güçlerinin dağılımı böyleydi. İngiliz Devrimi'nin hemen öncesinde ve hemen sonrasında temel felsefi eğilimler şunlardı: Başlangıcı Bacon'a kadar uzanan materyalizm, Newton döneminde Hobbes, Toland, Overton ve kısmen de Locke tarafından temsil ediliyordu. İdealist duyumculuk Berkeley tarafından temsil ediliyordu (H. More bu görüşle yakından ilişkiliydi). Ayrıca, oldukça güçlü bir ahlak felsefesi eğilimi ve Deizm, Shaftesbury ve Bolingbroke

Francis Bacon materyalizmin babasıydı. Onun materyalizmi ortaçağ skolastisizmine karşı mücadeleden çıktı.

Thomas Hobbes'un materyalist teorisi onun monarşi yanlısı görüşleriyle ve mutlakıyetçilik savunusuyla uyum halindeydi.

tarafından temsil ediliyordu. Bütün bu felsefi eğilimler, temel özellikleri yukarıda anlatılan sınıf mücadelesinin karmaşık koşullarında var oluyorlardı ve gelişiyorlardı.

Reformasyon çağından itibaren kilise, monarşinin temel sütunlarından biriydi. Kilise örgütlenmesi devlet düzeninin tamamlayıcı bir parçasıydı ve Kral Devlet Kilisesi'nin başıydı. I. James, "Piskopos yoksa Kral da yok" demeye çok düşkündü. İngiliz Kralı'nın her uyruğu Devlet Kilisesi'ne bağlı olmak zorundaydı. Ona bağlı olmayan her kişi devlete karşı suç işlemiş sayılıyordu. Kral'ın mutlak iktidarına karşı mücadele aynı zamanda egemen Devlet Kilisesi'nin merkeziyetçiliğine ve mutlakıyetçiliğine karşı bir mücadeleydi ve bu yüzden yükselen burjuvazinin mutlakıyetçiliğe ve feodalizme karşı siyasi mücadelesi dinsel demokrasi ve hoşgörü sloganları altında yürütülüyordu.

Egemen kilisenin arındırılmasını ve demokratize edilmesini savunanların tamamı için toplu olarak "Püriten" ismi kullanılıyordu. Bununla birlikte, Püritenler arasında daha radikal olan Bağımsızlar ile daha tutucu olan Presbiteryenler arasında bir ayrım yapılmalıdır. Bu iki eğilim siyasal partilerin temelini oluşturuyordu.

Presbiteryenlerin destekçileri temel olarak varlıklı tüccarlardan ve şehir burjuvazisinden geliyordu. Bağımsızlar destekçilerini kır ve şehir demokrasilerinin saflarında buluyorlardı.

Hem burjuvazinin mutlakıyetçiliğe karşı sınıf mücadelesi hem de burjuvazinin ve köylülüğün içinde-

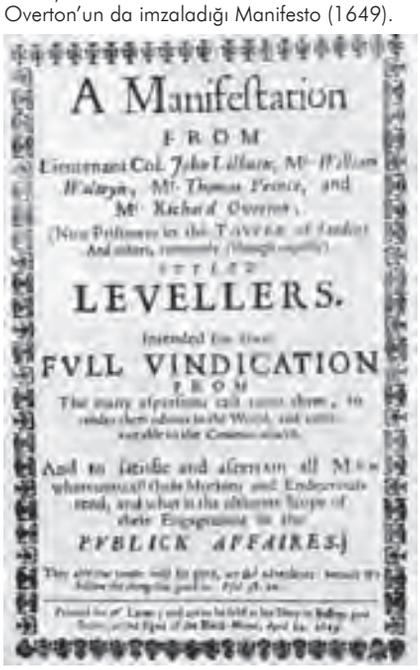
ki farklı eğilimlerin birbirleri arasındaki mücadele, dinsel sloganlar altında yürütülüyordu. Burjuvazinin dinsel eğilimleri İngiltere'de materyalist öğretilerin gelişmesiyle birlikte daha da güçleniyordu.

Bu dönemde, materyalizmin temel gelişme aşamalarını ve onun en önemli temsilcilerini kısaca gözden geçirelim.

Bacon materyalizmin babasıydı. Onun materyalizmi Ortaçağ skolastisizmine karşı mücadeleden çıktı. O, insanlığı eski geleneksel önyargılardan kurtarmak ve doğa güçlerini denetim altına almanın bir yöntemini bulmak istiyordu. Onun öğretileri bu doktrinin çok yönlü gelişmesinin tohumlarını içinde barındırmaktadır. "Madde duygusal, şiirsel cazibesiyle bütünlüğü içindeki insana gülümsüyordu" (Marx). (40)

Hobbes'un ellerinde, materyalizm soyut ve tek yönlü hale geldi. Hobbes Bacon'ın materyalizmini geliştirmedi, sadece onu sistematize etti. Duyumsallık parlak renklerini kaybetti ve bir geometricinin soyut duyumsallığına dönüştü. Bütün değişik hareket biçimleri mekanik harekete kurban edildi. Geometrinin egemen bilim olduğu ilan edildi (Marx). (41) Materyalizmin içindeki canlı tin çıkarıldı ve materyalizm mizantropiye [mizantropi: insan doğasının kötü olduğu düşüncesiyle insan sevmeme-çn] başlar. Bu soyut, hesaplayıcı, biçimsel bakımdan matematiksel materyalizm devrimci eylemi tahrik edemezdi. Hobbes'un materyalist teorisinin onun monarşi yanlısı görüşleriyle ve mutlakıyetçilik savunusuyla uyum halinde bulunmasının nedeni budur. 1649 Devrimi'nin zaferinin ardından Hobbes sürgüne gitti. (42)

Gerçek devrimci Düzleyiciler hareketine bağlı olan ve Richard Overton'un başını çektiği başka bir materyalist hareket daha vardı. Düzleyiciler'in önderi olan John Lilburne ve Overton'un da imzaladığı Manifesto (1649).

A Manifestation
FROM
LEVELLERS.
FULL VINDICATION
PUBLICK AFFAIRES.

Hobbes'un materyalizminin yanında, gerçek devrimci Düzleyiciler hareketine çözülmez bir şekilde bağlı olan ve Richard Overton'un başını çektiği başka bir materyalist hareket daha vardı. Richard Overton Düzleyiciler'in önderi olan John Lilburne'ün sadık bir silah arkadaşı, devrimci düşüncelerin ateşli bir savunucusu ve parlak bir siyasi broşür yazarıydı. Hobbes'un aksine, pratik bir materyalist ve devrimciydi.

Bu savaşçı-filozofun yazgısı ilginçtir. Hobbes'un ismi herkes tarafından biliniyorken ve bütün felsefe ders kitaplarında yer alıyorken, sadece en ayrıntılı burjuva felsefe el kitaplarında değil, en kapsamlı biyografik ansiklopedilerde bile Overton hakkında tek bir sözcük bulunamamaktadır. (43) Böylelikle burjuvazi siyasi düşmanlarından intikamını almaktadır. (44)

Richard Overton çok fazla yazmadı. Çoğu zaman kılıçla kalemi, siyasetle de felsefeyi değiştokuş etti. *Man Wholly Mortal* (45) (Bütünüyle Ölümlü İnsan-çn) isimli incelemesi ilk kez 1643 yılında yayımlandı ve ikinci baskısı 1655 yılında yapıldı. Bu düpedüz materyalist ve ateist bir makaleydi. Ortaya çıkışından hemen sonra Presbiteryen Kilisesi tarafından kınandı ve yasaklandı.

Presbiteryen Meclisi'nin "inançsızlığa ve kâfirliğe" karşı bildirisi, bütün lanetlerin Richard Overston'un üzerinde olmasını diliyordu. "İnsan ruhunun ölümsüzlüğünü inkâr eden bu korkunç materyalizm öğretisinin en önde gelen temsilcisi" diye ilan ediyordu bildiri, "insanın ölümlülüğü üzerine bir kitabı bulunan Richard Overton'dur." (46)

Overton'un öğretisinin ayrıntılarına ve yazgısına -İngiliz materyalizminin tarihindeki en ilginç sayfadır- girmeyeceğiz fakat Overton'un materyalist dünya görüşünün temel ilkelerini çok açık bir biçimde formüle ettiği bu kitaptan sadece bir noktaya değineceğiz. Atıl bir madde olarak beden ile etkin, yaratıcı ilke olarak ruh arasındaki karşıtlığı eleştirirken, Overton şunları yazmaktadır: **Biçim maddenin biçimi**dir ve **madde de biçimin maddesi**dir; tek başına hiçbirisi, fakat her biri diğeriyle ve ikisi birlikte **bir varlığı** meydana getirirler. (47) "Yaratılanların tamamı elementlerden oluşur." (Overton "elementler" terimini Antik Yunanlıların kullandığı anlamda kullanır: su, hava, toprak) "Fakat yaratılanların tamamı maddidir: çünkü maddi olmayan, hiçtir." (48)

İngiltere'nin aksine, Fransız topraklarında materyalizm Fransız cumhuriyetçilerinin ve teröristlerin teorik bayrağıydı ve "İnsan Hakları Bildirisi"nin temelini oluşturuyordu. İngiltere'de esas mücadele dinsel sloganlarla yürütülürken, Overton'ın devrimci materyalizmi sadece aşırı bir grubun öğretisiydi.

Burjuvazi dahil eğitimsiz insanlar için yeterince iyi olan dinin aksine, Hobbes'un vazettiği haliyle İngiliz materyalizmi, yalnızca biliminsanlarına ve eğitimli kimselere uyan bir felsefe olduğunu ilan ediyordu. Hobbes'la birlikte, devrimci doğasını yitirmiş olan materyalizm kraliyet iktidarının ve mutlakıyetçiliğin savunusuna başlamış ve halkın ezilmesini teşvik etmiştir. Bolingbroke ve Shaftesbury'de bile materyalizmin yeni deist biçimi ezoterik, aristokratik bir öğreti olarak kalmıştır.

Bu yüzden burjuvazi, hem kâfirliğinden hem de aristokratik bağlantılarından ötürü Hobbes'un mizantropik materyalizminden nefret ediyordu. Buna uygun olarak, Stuart'lara karşı hem amaç hem de savaşçı sağlayan Protestan tarikatlar ilerici orta sınıfın temel savaşçı güçlerini meydana getiriyorlardı ve aristokrasinin materyalizmine ve deizmine karşı çıkıyorlardı (Engels). (49)

Fakat burjuvazi, Hobbes'un ezoterik materyalizminden daha çok Overton'un materyalizminden nefret ediyordu; çünkü onun bayrağının altında, burjuvaziye karşı siyasi mücadele yürütülüyordu. Bu, militan ateizme dönüşen ve korkusuz-

ca dinin temellerine hücum eden bir materyalizmdi. İşte bu koşullar altında Newton'un dünya görüşü oluştu. (50)

Newton'un sınıfsal konumu

Newton yükselen burjuvazinin tipik bir temsilcisiydi ve onun dünya görüşü sınıfının karakteristik özelliklerini yansıtıyordu. Engels'in Locke için yaptığı tarifi biz de Newton'a yapabiliriz. O, 1688 sınıf uzlaşmasının tipik bir çocuğudur. (51)

Newton bir küçük çiftçinin oğluydu. Darphane Müdürü olarak atanana (1699) kadar, üniversitede ve toplumda oldukça mütevazı bir konumdaydı. İlişkileri itibariyle orta sınıfa mensuptu, fakat felsefi açıdan en çok Locke'a, Samuel Clarke'a ve Bentley'e yakındı.

Dinsel inançları itibariyle Newton bir Protestandı ve Socinian mezhebine mensup olduğunu varsaymak için birçok neden bulunmaktadır. (52) Dinsel demokrasinin ve hoşgörünün ateşli bir savunucusuydu. Aşağıda Newton'un dinsel inançlarının dünya görüşünün tamamlayıcı bir parçası olduğunu göreceğiz.

Siyasi görüşleri itibariyle Whig Partisi'ne mensuptu. İkinci devrim sırasında 1689'dan 1690'a kadar Cambridge'i temsilen milletvekilliği yapıyordu. "Gayri-meşru hükümdara" -Oranj'lı William- sadakat yemini etme ihtimali üzerine Cambridge'de ayaklanmalara yol açan ihtilaf patlak verdiğinde, Cambridge Üniversitesi'ni temsil eden milletvekili olarak, Üniversite'ye sadakat yemini ettirmesi gerekiyordu. Newton, Oranj'lı William'a sadakat yemini edilmesinin ve onu Kral olarak resmen tanımanın gerekliliği üzerinde ısrarla duruyordu.

Dr. Covel'e yazdığı mektubunda (53) üç argüman öne sürüyordu; burada, Oranj'lı William'a sadakat yemini etmeyi savunuyor ve daha önce tahttan indirilen Kral'a sadakat yemini etmiş olan üniversite üyeleri nezdinde bu konuyla ilgili her türlü şüpheyi ortadan kaldırmayı hedefliyordu. Newton'un muhakemesi ve argümanları Macaulay'ın ve Hume'un yukarıda söz edilen görüşlerini fazlasıyla anımsatmaktadır.

Sınıfının bir çocuğu olan Newton'un ideolojik düşünüş şekli, *Principia*'nın içinde yer alan gizli materyalist tohumların neden, tıpkı Descartes'in fiziği gibi, tutarlı bir mekanik materyalizme doğru gelişmediğini, fakat, Newton fiziğinin materyalist unsurlarının bile felsefi sorunlarda tâbi olduğu idealist ve teolojik görüşlerle iç içe geçtiğini açıklamaktadır.

Newton'un kuramında Tanrı'nın yeri

Principia'nın önemi tek başına teknik konularla sınırlı değildir. Onun adı dahi bir sistem, bir dünya görüşü oluşturduğuna işaret etmektedir. Bu yüzden, *Principia*'nın içerik çözümlemesini yalnızca, onun dönemin ekonomisi ve teknolojisiyle (ki bunlar yükselen burjuvazinin gereksinimlerini yerine getiriyorlardı) olan içkin bağlantısını tespit etmekle sınırlamak hata olurdu.

Modern doğa bilimi bağımsızlığını teleolojiden özgürleşmesine borçludur. O sadece doğanın nedensel incelenmesini tanır. Rönesans'ın savaş sloganlarından biri şuydu: "Gerçek bilgi nedenleriyle bilmektir" (*vere scire per causas scire*). (54)

Bacon teleolojik görüşün en tehlikeli *idola* olduğunu vurgulamıştı. Nesnelerin gerçek ilişkileri mekanik nedensellikte bulunur. "Doğa sadece mekanik nedenselliği bilir ve bütün çabamızı onun araştırılmasına yöneltmeliyiz." (55) Mekanik evren anlayışı zorunlu olarak mekanik nedensellik anlayışına götürür. Descartes nedensellik ilkesini "ebedi hakikat" olarak ortaya koymuştu.

Çoğunlukla dinsel dogmalarla (örneğin Priestley'in üyesi olduğu "Hıristiyan belirlenimcilik" tarikatı) iç içe de olsa, mekanik determinizm genel olarak İngiliz topraklarında kabul gördü. Bu özgün birleşim -ki İngiliz düşünürlerinin çok karakteristik bir özelliğidir- Newton'da da bulunur.

Mekanik nedensellik ilkesinin bilimsel doğa incelemesinin biricik ve temel ilkesi olarak evrensel kabulü, mekaniğin muazzam gelişmesinin eseri oldu. Newton'un *Principia*'sı bu ilkenin gezegenler sistemimize görkemli bir şekilde uygulanmasıdır. "Eski teleoloji cehenneme gitmiştir" (56), fakat şimdilik yalnızca inorganik doğada, bir başka deyişle gök ve yer mekaniğinde.

Newton yükselen burjuvazinin tipik bir temsilcisiydi ve onun dünya görüşü sınıfının karakteristik özelliklerini yansıtıyordu.

Principia'nın temel düşüncesi gezegenlerin hareketinin iki kuvvetin birleşmesinin sonucu olarak anlamaya dayanır: Biri Güneş'e doğru ve diğeri ilk itki. Newton bu ilk itkiyi Tanrı'ya bıraktı fakat "Onun Güneş sistemine daha fazla karışmasını yasakladı" (Engels). (57)

Evrenin yönetiminde Tanrı ile nedensellik arasında kurulan bu eşsiz "işbölümü", İngiliz filozoflarının dinsel dogmalarla mekanik nedenselliğe ilişkin materyalist ilkeleri birbirine karıştırırken izledikleri yol bakımından karakteristiktir.

Hareket durumunun kabulü ile *causa sui* [kendi kendisinin nedeniçn] olarak hareket eden maddenin reddi, kaçınılmaz bir şekilde Newton'u ilk itki kavramına götürüyordu. Bu açıdan, Newton'un sistemindeki kutsallık anlayışı hiçbir şekilde rastlantısal değildir, onun uzam üzerine görüşlerinin -ki bunları geliştirirken Henry More'un çok fazla etkisi altında kalmıştır- yanı sıra madde ve hareket üzerine görüşleriyle de bağlantılıdır.

İşte bu noktada Newton'un genel felsefi evren anlayışının bütün zayıflığı gözle görünür hale gelmektedir. Saf mekanik nedensellik ilkesi kutsal itki kavramına götürmektedir. Mekanik determinizmin evrensel zincirinin "kötü sonsuzluğu", ilk itkiyle sonuçlanmakta ve böylelikle de teleolojiye kapı açmaktadır.

O halde, *Principia*'nın önemi saf olarak fizik sorunlarıyla sınırlı değildir, o yöntemsel açıdan da büyük ilgi uyandırmaktadır.

Newton'un "ilk hareket ettirici"ye ilişkin kanıtları

Principia'nın Üçüncü Kitabında Newton "evren anlayışını" açıklar. Üçüncü Kitabın üçüncü baskısına yazılan genel açıklamada evrenin örgütleyici, hareket ettirici ve yönlendirici unsuru olarak kutsal bir gücün zorunluluğu ispatlanmaktadır.

Ne bu açıklamanın kim tarafından yazıldığı sorusuna ne de *Principia*'nın yayımlanmasında Cotes'in ve Bentley'in rolüne değineceğiz. Bu sorun üzerine geniş bir literatür bulunmaktadır, fakat aşağıda alıntı yaptığımız Newton'un mektupları, onun teolojik görüşlerinin, sistemi bakımından kesinlikle salt bir eklenti niteliği taşımadığını ve bu görüşlerin Cotes veya Bentley tarafından ona zorla kabul ettirilmediğini inkâr edilemeyecek bir şekilde ispatlamaktadır.

Robert Boyle 1692'de öldüğünde (58) her sene İngiltere'deki kiliselerin birinde, Hıristiyanlığın çürütülemezliğinin ispatlandığı ve inançsızlığın reddedildiği sekiz ders verilmesi için yıllık 50 £ gelir getiren bir para bırakmıştı.

Worcester Piskoposluğu Papazı Bentley bu derslerin ilkini verecekti. Yedinci ve sekizinci dersleri ilahi gücün varlığının zorunluluğunun ispatlanmasına ayırmaya karar vermişti ve bu ispat, Newton'un *Principia*'da belirttiği, dünyanın yaratılışıyla ilgili fiziksel ilkelere dayandırılacaktı.

Bu derslere hazırlanırken, Bentley fizik ve felsefeyle ilgili bir dizi güçlükle karşılaştı ve *Principia*'nın yazarından bunları açıklaması için ricada bulundu.

Newton dört mektupta Bentley'in sorularına ayrıntılı bir biçimde cevap verdi. Bu mektuplar, Newton'un kozmoloji sorununa dair görüşleri hakkında çok değerli bir bilgi kaynağıdır.

Bentley'in Newton'a danıştığı temel güçlük şuydu: Maddenin özünde çekim kuvvetine sahip olduğu ve uzamda eşit bir şekilde dağıtıldığı varsayıldığı taktirde, dünyanın yaratılışının tamamen mekanik ilkelerle açıklanabileceği yönündeki materyalist argüman -ki Lucretius tarafından ortaya atılmıştır- nasıl çürütülebilirdi?

Bu mektuplarda Newton Bentley'e materyalist muhakemenin nasıl alt edilebileceğini ayrıntılarıyla anlatıyordu.

Bu tartışmanın esasında evrenin evrim teorisi hakkında olduğunu ve bu sorunda Newton'un materyalist evrim anlayışına kararlı bir şekilde karşı çıktığını görmek güç değildir.

"Sistemimiz üzerine incelememi yazarken" diye yazıyordu Newton Bentley'e, "İnsanların Tanrı inancını dikkate almaları ile birlikte işleyebilecek ilkelere dikkat ettim." (59)

Newton'un evrenin en yüksek sebebi, örgütleyicisi ve temel hareket ettiricisi olarak ilahi nedene başvurması rastlantısal değildir, onun mekanik ilkeleri anlayışının sonucudur.

Eğer madde, sonlu bir uzamda düzgün bir şekilde dağıtılsaydı, o zaman, çekim kuvveti nedeniyle, yığılarak küre biçiminde büyük bir kütle haline gelirdi. Fakat madde, sonsuz bir uzamda dağıtılsaydı, o zaman, çekim kuvvetine uyarak, değişen büyüklükte kütleler meydana getirebilirdi.

Bununla birlikte, ışıldayan kütlenin -Güneş'in- nasıl sistemin merkezinde ve kesin olarak yerleştirildiği konumda olduğu hiçbir durumda doğal sebeplerle açıklanamaz.

Bu yüzden tek mümkün açıklama, kendileri için gerekli olan ışığı ve sıcaklığı alacakları şekilde gezegenleri bilgelikle dağıtan evrenin kutsal yaratıcısının kabul edilmesidir.

Gezegenlerin doğal sebepler neticesinde harekete geçirilip geçirilemeyeceği sorusunu açıklamaya girişen Newton Bentley'e gezegenlerin doğal bir neden olan çekim kuvvetinin sonucunda harekete geçebileceklerini fakat kapalı yörüngelerdeki periyodik dönüşleri asla başaramayacaklarını, bunun teğetsel bir bileşen gerektirdiğini belirtiyordu. Bu yüzden, Newton, gezegenlerin fiili yörüngelerinin ve oluşumlarının hiçbir şekilde doğal nedenlerle açıklanamayacağı ve bundan dolayı da evrenin yapısına dair bir incelemenin akıllı bir kutsal ilkenin varlığına götüreceği sonucuna varır.

Dahası, Newton, Güneş Sisteminin dengesi sorununu tartışırken, cisimlerin hızlarının ve kütlelerinin istikrarlı bir dengeyi sürdürdüğü böylesine harikulade bir sistemin sadece ilahi akıl tarafından yaratılabileceğini belirtiyordu.

Bu anlayış ve Newton'un evrenin en yüksek sebebi, örgütleyicisi ve temel hareket ettiricisi olarak ilahi nedene başvurması hiçbir şekilde rastlantısal değildir, onun mekanik ilkeleri anlayışının kaçınılmaz sonucudur.

Newton'a göre maddenin hareketi

Newton'un birinci hareket yasası maddeye içinde var olduğu durumu sürdürme kabiliyeti atfediyordu. Newton sadece mekanik hareket biçimini göz önünde bulundurduğundan, onun maddenin durumuna ilişkin anlayışı durağanlık veya mekanik değişim durumuyla özdeştir. Dış kuvvetlerin etkisi altında bulunmayan madde ya durağan bir durum içinde ya da doğrusal, düzgün bir hareket durumu içinde var olabilir. Eğer maddi bir cisim hareketsiz durumdaysa, o zaman ancak bir dış kuvvet onu bu durumdan çıkarabilir. Bununla birlikte, eğer bir cisim hareket halindeyse, o zaman ancak bir dış kuvvet bu hareketi değiştirebilir.

O halde, hareket bir cismin özünde var olan niteliği değildir, maddenin sahip olabileceği veya olamayacağı bir durumdur. Bu açıdan Newton'un maddesi kelimenin tam anlamıyla eylemsizdir. Onu harekete geçirmek veya bu hareketi değiştirmek veya durdurmak için daima bir dış itki gereklidir.

Dahası, Newton mutlak, hareketsiz bir uzamın varlığını kabul ettiğinden, onun için mutlak hareketsizlik gibi eylemsizlik de mümkündür. Böylelikle, sadece belli bir referans çerçevesi içinde değil, mutlak olarak hareketsiz maddenin varlığı fizik açısından mümkün olmaktadır.

Hareket durumuna ilişkin bu anlayışın bir dış kuvvetin sisteme dahil edilmesine kaçınılmaz bir şekilde yol açtığı ve Newton'da bu görevin Tanrı tarafından yerine getirildiği açıktır.

İlkesel olarak Newton'un maddeye özgül nitelikler atfetmeye karşı olmadığı gibi, Descartes'in aksine, özkütleyi ve eylemsizliği "maddenin özünde var olan nitelikler" olarak ilan etmesi kayda değer bir noktadır.

Bu şekilde, hareketi maddenin bir niteliği olma özelliğinden mahrum eden ve onu sadece bir durum olarak tanıyan Newton, bilerek, maddeyi bu vazgeçilemez özelliğinden -ki o olmaksızın dünyanın yapısı ve kökeni doğal nedenlerle açıklanamaz- yoksun bırakmaktadır.

Newton - Descartes karşılaştırması ve John Toland

Newton'un bakış açısıyla Descartes'ınkini karşı karşıya koyduğumuzda, fikirlerindeki farklılık hemen belli olur.

"Özgür bir şekilde kabul ederim ki" diye ilan eder Descartes kendi *Principia*'sında, "cismani nesnelerde geometricilerin nicelik olarak tarif ettikleri ve gösterimlerinin nesnesi olarak aldıklarından ayrı, bir başka deyişle her tür bölmeye, biçime ve harekete uygulanabilir olandan ayrı madde tanımıyorum. Dahası, benim maddeye ilişkin düşüncem bu bölmeler, biçimler ve hareketler dışında hiçbir şey içermemektedir; hatta bunlarla ilgili olarak da, yalnızca

Descartes, Tanrı tarafından maddeye verilen dış itki anlayışını reddetmişti.

çok açık biçimde matematiksel bir gösterim olarak değerlendirilmeye uygun, şüphe edilemez aksiyomlardan yapılan çıkarımları doğru kabul edeceğim. Aşağıda açıklığa kavuşturulacağı gibi, bütün doğal görüngüler bu yolla açıklanabileceğinden, fizikte başka hiçbir ilkeyi ne kabul edilebilir ne de arzu edilir buluyorum." (60)

Descartes, fiziğinde herhangi bir doğaüstü neden tanımaz. Bu sebeple Marx mekanik Fransız materyalizminin, Descartes'ın metafiziğine karşıt olarak, onun fiziğine yakın olduğuna işaret eder. "Fiziğinde, madde tek töz, varlığın ve bilginin tek temeli olduğu için" (Marx) Descartes'ın fiziği bu rolü oynayabiliyordu. (61)

Principia'sının üçüncü kısmında Descartes ayrıca evrenin gelişme tablosunu çizer. Descartes'ın konumundaki farklılık onun evrenin ve Güneş Sisteminin tarihsel kökenini yukarıda sözü edilen ilkelerle uyumlu bir biçimde ele almasından kaynaklanmaktadır.

Descartes'ın da hareketi sadece maddenin bir durumu olarak değerlendirdiği doğrudur, fakat Newton'un aksine, ona göre en yüksek yasa hareket miktarının korunumu yasasıdır. Tekil maddi cisimler hareket alabilir ve kaybedebilir, fakat evrendeki genel hareket miktarı sabittir. Descartes'a ait olan hareket miktarının korunumu yasası hareketin yok edilemezliği varsayımını da içermektedir.

Descartes'ın yok edilemezlik kavramını tamamen nicel bir anlamda anladığı doğrudur. Hareketin korunumu yasasının mekanik formülasyonu tesadüfi değildir, bunun nedeni Descartes'ın, tıpkı Newton gibi, bütün hareket biçimlerini mekanik yer değiştirmeden ibaret görmesidir. Descartes ve Newton, bir hareket biçiminin diğerine dönüşümü sorununu dikkate almazlar.

Descartes, tıpkı Newton gibi, sistemine Tanrı'yı dahil ediyordu fakat o, sadece evrendeki hareket miktarının sabit kaldığını ispat etmek için Tanrı'ya ihtiyaç duyuyordu.

Descartes sadece, Tanrı tarafından maddeye verilen dış itki anlayışını kabul etmeyi reddetmedi, bununla birlikte, tam tersine, sabitliği tanrısal varlığın temel özelliklerinden biri olarak değerlendirdi; o halde, onun yarattıklarında herhangi bir değişkenlik varsayamayız çünkü onun yarattıklarını değişken varsayarak onu da değişken varsaymış oluruz.

Demek ki Descartes'ın tanrısal bir varlığı sistemine dahil etmesinin nedeni Newton'unkinden farklıdır, fakat onun anlayışı da tanrısal bir varlığı gerektirmektedir; çünkü Descartes da maddenin kendi kendine hareketine dair bütünüyle tutarlı bir görüş ileri süremez.

Descartes ve Newton'un madde ve hareketle ilgili anlayışlarını detaylandırdıkları dönemde ve sonrasında 1690'larda, madde ile hareket arasındaki ilişkiye dair çok daha

1690'larda, madde ile hareket arasındaki ilişkiye dair çok daha tutarlı bir materyalist anlayışı John Toland'da buluruz.

tutarlı bir materyalist anlayışı John Toland'da buluruz.

Spinoza, Descartes ve Newton'un görüşlerini eleştirirken, Toland esas hücumunu hareket durumuna ilişkin anlayışa yöneltiyordu. "Hareket," diye iddia ediyordu Toland, Serena'ya dördüncü mektubunda, "Maddenin özüne içkindir, bir başka deyişle, nüfuz edilemezlik veya uzamda kapladığı yer gibi onun doğasından ayrılamaz. Hareket maddenin tanımının içinde yer almalıdır."

"Tek başına bu kavrayış" diye oldukça haklı bir biçimde ileri sürer Toland, "evrendeki hareket miktarının aynı kalmasını açıklar … hareket ettiren kuvvet hakkındaki bütün güçlükleri çözer…" (62)

Maddenin kendi kendine hareketine ilişkin öğreti tam anlamıyla Marx'ın, Engels'in ve Lenin'in diyalektik materyalizminde geliştirildi. Modern fizikteki bütün ilerlemeler bu öğretinin doğruluğunu göstermektedir. Modern fizik giderek artan ölçüde maddenin ve hareketin birbirinden ayrılamaz olduğu görüşünü doğruluyor. Modern fizik mutlak durağanlığı reddeder.

Enerjinin korunumu ve dönüşümü yasasının evrensel önemi, giderek daha çok Engels'in maddenin hareket biçimleri arasındaki iç ilişkiye dair görüşünü teyit etmektedir. Sadece bu görüş enerjinin dönüşümü yasasının gerçek bir kavranışını sağlar, çünkü bu görüş sözünü ettiğimiz yasanın nicel yönüyle nitel yönünü sentezler ve onu maddenin kendi kendine hareketi ile organik bakımdan birleştirir.

Newton'un teolojik idealizmi

Eylemsizlik yasasının ve eylemsiz madde anlayışının Newton'un mutlak uzamıyla nasıl bağlantılı olduğuna yukarıda işaret edilmişti. Bununla birlikte, Newton kendisini fiziksel bir uzam anlayışıyla sınırlandırmadı, aynı zamanda felsefi-teolojik anlayış ortaya koydu.

Diyalektik materyalizm uzamı maddenin varoluşunun bir biçimi olarak değerlendirir. Uzam ve zaman bütün varlıkların varoluşunun temel koşuludur ve bu yüzden uzam maddeden ayrılamaz. Bütün maddeler uzamda var olur, fakat uzam sadece maddede var olur. Maddeden kopuk boş uzam sadece ve sadece hiçbir gerçek nesnenin tekabül etmediği mantıksal veya matematiksel bir soyutlamadır, düşüncemizin bir meyvesidir.

Newton'un tezine göre, uzam maddeden ayrılabilir ve maddeden bağımsız olarak var olduğu için, mutlak uzam mutlak özelliklerini korur. Maddi cisimler uzamda, tıpkı bir konteynırın içindelermiş gibi var olurlar. Newton'un uzamı maddenin varoluşunun bir biçimi değildir, yalnızca, bu cisimlerden bağımsız bir şekilde var olan bir konteynırdır.

Newton yeni doğa biliminin inorganik dünya alanındaki ilk dönemini kapatmıştır. Fakat onda, bir sistem olarak, tarihsel doğa anlayışı bulunmamaktadır.

Principia'da ortaya konan uzam anlayışı böyledir. Maalesef, bu anlayışın ayrıntılarına burada giremiyoruz. Burada sadece bu anlayışın birinci hareket yasasıyla yakından ilintili olduğunu belirtmekle yetineceğiz.

Uzamı bu şekilde, maddeden kopuk bir konteynır olarak tarif ettikten sonra Newton doğal olarak kendisine bu konteynırın özünün ne olduğunu sorar. Bu soruyu çözerken Newton, uzam "Tanrı'nın duyu merkezidir" (*sensorium dei*) şeklindeki görüşü savunan H. More'la mutabıktır. Bu konuda Newton, fiziksel bir cisim olarak uzam anlayışını geliştiren Descartes'la kökten bir şekilde ayrılır.

Descartes'ın anlayışının tatminkâr olmayan doğası, onun maddeyi geometrik bir nesneyle özdeş görmesinden ileri gelmektedir. Newton uzamı maddeden ayırırken, Descartes, geometrik biçimleri maddileştirerek, maddeyi yer kaplama dışındaki bütün özelliklerinden yoksun bırakır. Bu, elbette, doğru değildir, fakat yine de bu anlayış Descartes'ı fizik alanında Newton'unkiyle aynı sonuçlara götürmedi.

"Maddeden yoksun uzamda ne var?" diye sorar Newton *Optics*'in Soru 28'inde. "Doğada her şeyin düzen içinde olması nasıl mümkün olabiliyor? Dünyanın ahengi nereden kaynaklanıyor? Maddi olmayan, akıllı, kadir-i mutlak bir varlığın bulunduğu ve uzamın da bu varlığın nesneleri algıladığı ve onların özünü kavradığı duyu merkezi olduğu, Doğa görüngülerinin kendisinden çıkmaz mı?" (63)

Böylelikle Newton'un bu soruda da kesin olarak teolojik idealizmin bakış açısını benimsediğini görmekteyiz. O halde, Newton'un idealist görüşleri rastlantısal değildir, onun evren anlayışına organik bakımdan bağlıdır.

Descartes'ın fiziği ile metafiziğinde belirgin bir düalizm bulunurken, özellikle de daha sonraki döneminde Newton fizik anlayışını felsefi anlayışından ayırmak için hiçbir istek göstermemekle kalmaz, tam tersine, *Principia*'sında dinsel-teolojik görüşlerini haklı göstermeye çalışır.

Esas itibariyle, dönemin iktisadi ve teknolojik gereksinimlerinden kaynaklandığı ve maddi cisimlerin hareket yasalarını incelediği ölçüde, *Principia* sağlıklı materyalizmin unsurlarını kuşkusuz içermektedir. Fakat yukarıda sözü edilen Newton'un

felsefi anlayışının genel kusurları ve dar mekanik determinizmi onun bu unsurları geliştirmesine izin vermemekle kalmaz, aksine onları Newton'un genel dinsel-teolojik evren anlayışının arkasına iter.

O halde, dinsel ve siyasi görüşlerinde olduğu gibi, felsefi görüşlerinde de Newton kendi sınıfının bir çocuğudur. O, materyalizme ve inançsızlığa şiddetle karşı çıkıyordu.

Tarihsel doğa anlayışının eksikliği

1692 yılında, annesinin ölümünden ve elyazmalarını ortadan kaldıran yangından sonra Newton depresyona girmişti. O dönemde, çeşitli teolojik sorunlar üzerine mektuplaştığı Locke'a felsefi sistemi hakkında sert bir mektup yazmıştı.

16 Eylül 1693 tarihli mektubunda, önceki mektubu nedeniyle ve Locke'un sisteminin ahlaki ilkelere saldırdığı düşüncesinde olduğu için, Newton Locke'tan kendisini affetmesini istiyordu. Newton özellikle de Locke'u Hobbes'un bir takipçisi olarak düşündüğü için ondan af diliyordu. Engels, burjuvazinin Hobbes'un materyalizminden nefret ettiğini söylüyordu ve burada onun bu tespitinin ne kadar isabetli olduğunu görüyoruz.

Overton'un materyalizminden söz etmiyoruz bile - nihayetinde, o neredeyse bir Bolşevikti.

Leibniz, Galler Prensesi'ne mektuplarında, uzamı tanrının nesneleri algıladığı bir duyu merkezi olarak gördüğü ve bundan da nesnelerin bütünüyle Tanrıya bağlı olmadığı ve Tanrı tarafından yaratılmadığı sonucu çıktığı için, Newton'u materyalizmle suçladığında, Newton kızgın bir şekilde bu ithamlara itiraz etmişti. Clarke'ın Leibniz'le yaptığı polemik Newton'u bu ithamdan aklamayı hedefliyordu.

Newton fiziği tek hareket biçiminin, mekanik yer değiştirmenin, incelenmesiyle sınırlı kaldığından ve bu yüzden de, bir hareket biçiminden diğerine geçiş üzerine hiçbir düşünceyi içermediğinden, Newton'un genel olarak doğa hakkındaki görüşlerinde gelişme anlayışının olmadığını söyleyebiliriz.

Newton yeni doğa biliminin inorganik dünya alanındaki ilk dönemini kapatmaktadır. Bu dönemde mevcut malzemeye bütünüyle hâkim olundu. Özellikle Kepler ve Galileo'nun çalışmaları sayesinde (ki bunları kendisi tamamlamıştır), Newton matematik, astronomi ve mekanik alanlarında büyük sonuçlar elde etmiştir.

Fakat Newton'da, bir sistem olarak, tarihsel doğa anlayışı bulunmamaktadır. Temelde devrimci olan doğa bilimi, nasıl yaratılmışsa çağlar boyunca öyle kalan muhafazakâr bir doğa karşısında durma noktasına geliyordu.

Newton sadece tarihsel doğa anlayışına sahip olmamakla kalmaz, aynı zamanda onun mekanik sistemi enerjinin korunumu yasasını bile içermemektedir. İlk bakışta bunu anlamak daha da zordur, çünkü enerjinin korunumu yasası Newton'un incelediği merkezi kuvvetlerin basit bir matematiksel sonucudur.

Dahası, Newton, sözgelimi, salınım durumlarını da inceler. Huygens salınımların merkezi sorununu incelerken üstü kapalı olarak enerjinin korunumu yasasını formüle etmişti.

Açıktır ki, Newton'u, devimsel kuvvetlerin (64) bir integrali biçiminde bile olsa, bu yasayı formüle etmekten alıkoyan şey ne onun matematiksel dehaya sahip olmamasıydı, ne de fizik ufkunun sınırlı olmasıydı.

Bunu açıklamak için sorunu Marksist tarih anlayışıyla ele almalıyız. Böyle bir çözümleme bu sorunu, çözümü Engels tarafından sunulan hareketin bir biçiminden diğerine dönüşümü problemine bağlamamıza olanak sağlayacaktır.

GELECEK SAYI

- Engels'in enerji anlayışı ve Newton'da enerjinin korunumu yasasının olmayışı.
- Newton devrinin makine-kırıcıları ve üretici güçlerin günümüzdeki yıkıcıları.

DİPNOTLAR

1) Rusçasının başlığı şöyle: "Newton Mekaniğinin Sosyo-Ekonomik Kökleri". Orijinal İngilizce versiyonunun birinci sayfasında bir dipnot var: "Bu makalede yapılan alıntılar Rusçadan tercüme edilmiştir. Bunun en önemli istisnası 5. Bölümde *Nature*'dan yapılan alıntılardır."

2) Orijinal İngilizce versiyonunda altbaşlık "Marx'ın Tarih Teorisi" idi.

3) Whitehead'in metninin aslı şöyle: "Çağdaş uygarlığımız varlığını Galileo'nun öldüğü yıl Newton'un doğmuş olmasına borçludur. Bir an için bu iki insanın hayat eserinin yokluğunu varsayın ve tarihin yönünün ne olabileceğini düşünün." A. N. Whitehead, "The First Physical Synthesis" ["İlk Fiziksel Sentez"], *Science and Civilization*'ın [*Bilim ve Uygarlık*] içinde, editör F. S. Marvin, Oxford University Press, 1923, ss.161-178. Whitehead'in bu pasajı, F. S. Marvin'in aşağıda dördüncü dipnotta sözü edilen makalesinden alınmıştır.

4) F. S. Marvin, "The Significance of 17. Century", *Nature 127*, 7 Şubat 1931, ki bu G. N. Clark'ın *The Seventeenth Century* [*On Yedinci Yüzyıl*], Oxford: Oxford University Press, 1929, isimli kitabının (övgü dolu) bir incelemesidir. Marvin Londra Kongresi'nin düzenlenmesinde önde gelen bir figürdü; Clark Kongre'nin ilk oturumunda açılış konuşmasını yapan kişiydi.

5) Bundan sonraki paragraflar Lenin'in *Karl Marx* (1918), *Toplu Eserler 21*, ss. 43-91 (LW 21, 43-91, burada LW 21, ss.55-57) isimli eserinde materyalist tarih anlayışına ilişkin yaptığı açıklamaların çok sadık bir anlatımıdır. Lenin burada geniş bir şekilde Marx'ın *Siyasal İktisadın Eleştirisine Katkı*, Karl Marx/ Friedrich Engels Toplu Eserler, Cilt 29 (Londra: Lawrence & Wishard, 1975): CW, pp.262-263; Marx-Engels Werke, Berlin: Dietz 1964 (MEW 13, p.9) isimli yapıtının önsözünden alıntılar yapmaktadır.

6) Bu ve bir sonraki paragraf: LW 21, 57.

7) Bak *Alman İdeolojisi*, CW 5, ss.59-60, (MEW 3, ss.46-48).

8) Orijinal İngilizce versiyonunda başlıktaki sıralama farklı: "Ekonomi, Fizik ve Teknoloji."

9) Bu sayfada *Alman İdeolojisi*'ndeki Feuerbach bölümünün bir kısmı özetlenmektedir.

10) Marx'ın kullandığı terimin aslı "ständisches Kapital".

11) Rusça orijinalinde de Almanca; tam çevirisi "toprağa

dokunma hakkı".
12) Rusçasında bu başlık yok.
13) Rusça metine eklenen cümle.
14) Rusça metine eklenen cümle.
15) Bu dört paragraf Marx'ın Engels'e yazdığı 25 Eylül 1857 tarihli mektubu özetlemektedir. CW 46, s. 186 (MEW 29, p.192).
16) Rusça metine eklenen iki cümle.
17) Rusça metne göre düzeltildi. Orijinal İngilizce versiyonunda çevirmen hatası yüzünden "Floransa" sözcüğü yer almaktadır. R. K. Merton (*Science, Technology and Society in the Seventeenth-Century England* [On Yedinci Yüzyıl İngiltere'sinde Bilim, Teknoloji ve Toplum] [1938], 2. baskı, New York: Harper, 1970, ss.148, 187, 275) Hessen'den "Floransa Cephaneliği" üzerine alıntı yaptığı için, bu hata aldı başını gitti. H. F. Cohen (*The Scientific Revolution. A Historiographical Inquiry* [Bilimsel Devrim. Tarihyazımsal Bir Araştırma], University of Chicago Press, 1994, p. 331) bu hatayı Hessen'e yönelttiği sert eleştirinin merkezine yerleştirmektedir.
18) Rusça metne eklenen cümle.
19) Venedik Cephaneliğine yapılan atıf dışında, son on dokuz paragraf Friedrich Engels'in *New American Encyclopedia*, Vol. 2, 1858'de çıkan "Artillery" ["Topçuluk"] makalesinde yer alan olguları aktarmaktadır: Karl Marx/Friedrich Engels, *Collected Works*, vol 18. [Toplu Eserler, Cilt:18] London Lawrence & Wishart, 1982, ss.188-210, burada ss.189-196. Bu baskıya göre, bu makalelerin bir derlemesi Marx ve Engels'in *Works* [Eserler]'in 1933 tarihli Rusça baskısının 11. Cildinin 2. Kısmında yayımlanmıştır.
20) Rusça metinde buraya bir bölüm başlığı ekleniyor. Böylelikle Rusça metinde altı bölüm, orijinal İngilizce metinde beş bölüm bulunmaktadır.
21) Athanasius Kircher (1602-1680); kaynak belirtilmemiş.
22) Galileo'dan Kepler'e, 19 Ağustos 1610. Galileo Galilei, *Opere*, Vol. 10, ed. A. Favaro, Floransa: Barbera, 1890-1909, ss. 421-423; Latinceden çevrilmiştir.
23) Bakınız, Ek 2. Eke yapılan atıf Rusça metne eklenmiş.
24) *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*, Ed. Thomas Le Seur ve François Jacquier, 2. Baskı, Cologne, 1760 (1. baskı, Cenova, 1739-1742): "Declaratio. Newtonus in hoc tertio Libro telluris motae hypothesim assumit. Autoris propositiones aliter explicari non poterant, nisi eadem quoque facta hypotesi. Hinc alienam coacti sumus gerere personam. Caeterum latis a summis Pontificibus contra telluris motum Decretis nos obsequi profitemur." (Cilt 3, ön sayfa)
25) *Dialectics of Nature* [Doğanın Diyalektiği], CW 24, s. 465 (MEW 20, ss. 456-457): "Eğer Ortaçağ karanlığı sona erdikten sonra bilim birdenbire ve bir kez daha önceleri hayal edilemeyen bir güçle ayağa kalktıysa ve mucizevi bir hızla geliştiyse, bu mucizeyi yine üretime borçluyuz. [Kenar notu:] Şimdiye kadar, üretimin bilime borçlu olduğu şeyler övülürdü, fakat bilim üretime çok daha fazla şey borçludur."

26) Bu üç paragraf *Socialism, Utopian and Scientific*, CW 24, s. 290 (MEW 19, s.533) [Sosyalizm: Ütopik ve Bilimsel]'in İngilizce baskısına Giriş'i kısaca özetlemektedir: "Dahası, bilimin büyük dirilişi orta sınıfın yükselişiyle paralel gidiyordu; astronomi, mekanik, fizik, anatomi, fizyoloji yeniden geliştiriliyordu. Burjuvazi, sınai üretimin gelişmesi için, doğal nesnelerin fiziksel özelliklerini ve Doğa güçlerinin eylem biçimlerini araştıran bir bilime gereksinim duyuyordu. O zamana kadar bilim Kilisenin mütevazı bir hizmetçisiydi, bilimin imanın belirlediği sınırları aşmasına izin verilmiyordu ve bu yüzden de hiçbir şekilde bilim değildi. Bilim Kiliseye başkaldırıyordu; burjuvazi bilim olmadan yapamazdı ve bu yüzden de başkaldırıya katılmak zorundaydı."
27) Çeviri Rusça metne eklenmiş.
28) Horace (Quintus Horatius Flaccus), Epistles I, i, satır 14. *Nullius addictus iurare in verba magistri*, "hiçbir efendinin öğretilerini doğrulamaya mecbur değilim."
29) Ek 3 ve 4'te alıntı yapılan 19. yüzyıl Newton biyograficisi ve Royal Society tarihçisi David Brewster'a yapılan atıf büyük ihtimalle kalem sürçmesidir.
30) 18 Mayıs 1669, *The Correspondence of Isaac Newton*, [Isaac Newton'un Mektuplaşmaları], Cilt:1, Ed. H.W. Turnbull, Cambridge University Press, 1959, ss.9-11. G.N. Clark'ın (1937, s. 365) işaret ettiği gibi, bu mektup aslında Newton'un profesörlüğünü almasından birkaç ay önce yazılmıştır. Ayrıca görünüşte bu mektup hiç gönderilmemiştir. Bakınız R. Westfall, *Never At Rest. A Biography of Isaac Newton* [Hiç Dinlenmeden. Bir Isaac Newton Biyografisi], Cambridge: Cambridge University Press, 1980, s.193.
31) Newton "Schemnitium" yazmaktadır; 1959 yılında editörlerin bildirdiği gibi, Chemnitz'e değil, Macaristan'daki Schemnitz'e (Selmeczbanya) atıf yapmaktadır.
32) Ek 3.
33) Rusça metne eklenen cümle.
34) Engels'in Konrad Schmidt'e yazdığı 5 Ağustos 1890 tarihli mektup, CW 49, s.6 (MEW 37, ss.435): "Maddi varlık biçimi *primum agens* [temel neden-çn] olduğu halde, bu durum ideolojik alanların, etkisi tali olsa da, sırası geldiğinde onun üzerinde etkide bulunmasını engellemez; eğer bunu hâlâ keşfetmemişse, bu adamın yazdığı konuyu anlayabilmesi mümkün değildir."
35) Bu paragraf Engels'in *Socialism Utopian and Scientific*, [Sosyalizm: Ütopik ve Bilimsel] CW 24, s.289 (MEW 19, ss.532-533) isimli eserinin İngilizce baskısına yazdığı Giriş'ten bir alıntıdır: "Avrupa Ortaçağ'dan çıktığında yükselen kentli orta sınıf Avrupa'nın devrimci öğesini oluşturuyordu. Ortaçağ feodal örgütlenmesinde saygın bir konumdaydı fakat bu konum da onun genişleyen gücüne çok dar geliyordu. Orta sınıfın, **burjuvazinin** gelişmesi feodal sistemin sürdürülmesiyle bağdaşmıyordu; feodal sistem çökmek zorundaydı." Sonraki paragraflar bu esere dayanıyor, bakınız CW 24, ss.290-294 (MEW 19, ss.533-538).
36) *Socialism Utopian and Scientific*, [Sosyalizm: Ütopik ve Bilimsel]'in İngilizce baskısına Giriş: "O dönemden itibaren, burjuvazi İngiltere'nin egemen sınıflarının mütevazı, fakat tanınmış, bir öğesiydi." CW 27, s.293 (MEW 19, s.536).
37) Düzleyiciler üzerine bir cümle hariç, son 5 paragraf Marx'ın "Burjuvazi ve Karşı-Devrim", *Neue Rheinische Zeitung*, No. 169, 15 Aralık 1848, CW 8, s.161 (MEW 6, s.107) başlıklı yazısını özetlemektedir: "Her iki devrimde de burjuvazi hareketin gerçekte başını çeken sınıftı. **Proletarya**

ve **orta sınıfın burjuva olmayan katmanı** ya henüz burjuvazininkinden farklı çıkarlar geliştirmiyordu ya da bağımsız sınıflar ya da sınıf altı bölümlerini oluşturmuyordu. Bu yüzden, burjuvaziye karşı geldikleri yerde, 1793 ve 1794'te Fransa'da yaptıkları gibi, burjuvazinin **tarzında** olmasa bile, sadece burjuvazinin amaçlarını elde etmek için savaştılar. **Bütün Fransız terörizmi** Devrim düşmanlarının, mutlakıyetçiliğin, feodalizmin ve eğitimsizliğin, plebyen yoldan alt edilmesinden başka bir şey değildir.
"1648 ve 1789 Devrimleri **İngiliz** veya **Fransız** Devrimleri değildiler, Avrupa ölçeğinde devrimdiler. Onlar toplumun **belli** bir sınıfının **eski siyasal düzen** karşısındaki zaferini temsil etmiyorlardı; **yeni Avrupa toplumunun siyasal düzenini ilan ediyorlardı**. Burjuvazi bu devrimlerde muzafferdi, fakat **burjuvazinin zaferi** o sıralarda **yeni bir toplumsal düzenin zaferi**, burjuva mülkiyetin feodal mülkiyet karşısındaki, milliyetin bölgesel aidiyet karşısındaki, rekabetin lonca karşısındaki, toprak taksiminin büyük oğul hakkı karşısındaki, toprak sahibinin toprağın kendi sahibi üzerinde egemenlik kurması karşısındaki, aydınlanmanın hurafe karşısındaki, ailenin aile adı üzerindeki, çalışmanın kahramanca tembellik karşısındaki, burjuva hukukunun Ortaçağ ayrıcalıkları karşısındaki zaferiydi."
38) "Die 'glorious Revolution' ... brachte mit dem Oranier Wilhelm III. Die grundherrlichen und kapitalistischen Plusmacher zur Herrschaft." (MEW 23, s.751; CW 35, ss.713-714): "'Şanlı Devrim' Oranj'lı William ile birlikte artık değere el koyan toprak sahibi ve kapitalistleri de iktidara getirdi."
39) Hume: *History of England* [İngiltere Tarihi], Bölüm LXXI: "[1688 Devrimi-çn] Birçok önemli soruyu özgürlüğün lehinde sonuca bağlayarak ve dahası bir kralı tahtından etmeyi ve yeni bir aile yerleştirmeyi teamüllere uygun bir şekilde gerçekleştirerek, halkçı ilkelere öyle bir güç verdi ki, İngiliz anayasasının doğasını her türlü ihtilafın ötesine koydu. Herhangi bir abartma tehlikesine düşmeksizin, haklı olarak şunu ileri sürebiliriz: Biz, bu adada o tarihten itibaren, insanlığın bildiği en iyi hükümet düzenine değilse bile, en bütünlüklü özgürlük düzenine sahip olduk."
40) *Holy Family* [Kutsal Aile], MEW 2, s.135, Almancasından yeniden çeviri; krş. CW 4, s.128.
41) *Holy Family* [Kutsal Aile], CW 4, s.128 (MEW 2, s.135): "Daha sonraki evriminde, materyalizm **tek-yönlü** hale geldi. **Bacon'cı** materyalizmi **sistematize** eden kişi **Hobbes**'tu. Duyulara dayandırılan bilgi şiirsel tomurcuğunu yitirir, **geometricinin** soyut deneyimine dönüşür. Fiziksel hareket mekanik veya matematik harekete kurban edilir; geometri bilimlerin kraliçesi olarak ilan edilir. Materyalizm **mizantropiye** [insan doğasının kötü olduğu düşüncesiyle

insan sevmeme-çn] başlar. Eğer karşıtını, **mizantropik**, **arzusuz** tinselciliği yenecekse ve bunu da bu sonuncunun dayandığı temeller üzerinde yapacaksa, materyalizm kendi arzularını sert bir şekilde cezalandırmak ve çileciliğe dönüşmek zorundadır. Böylelikle entelektüel bir varlığa bürünür; bununla birlikte, sonuçlarına bakılmaksızın, aklın tutarlılık özelliğinin bütünü geliştirilir."

42) Hobbes 1640 Sonbaharında sürgüne gitti ve İngiltere'ye 1651 yılında geri döndü.

43) G. N. Clark ("Social and Economic Aspects of Science" [Bilimin Toplumsal ve İktisadi Yönleri-çn], *Economic History 3*, 1937, s.362, dipnot) *Dictionary of National Biography*'de [Ulusal Biyografi Sözlüğü] Overton'dan bahsedildiğine işaret eder; fakat, ne *Encyclopedia Britannica*'da (11. Baskı) ne de Edinburgh *Encyclopedia*'da Overton girişi yoktur ve Clark buna işaret etmez.

44) Rusça metne eklenen cümle.

45) Richard Overton, *Man Wholly Mortal*, Londra, 1655; Hessen'in Overton'dan ve Overton hakkında yaptığı alıntılar Eduard Bernstein'ın, *Sozialismus und Demokratie in der großen englischen Revolution*, Bölüm 8, 4. Baskı, Stuttgart: Dietz, 1922, ss.115-119.

46) Alıntı Bernstein'dan, 1922, yapılıyor, s.117: "Der Hauptvertreter der füchterlichen Lehre des Materialismus oder der Leugnung der Unsterblichkeit der Seele ist R. O., der Verfasser des Traktas über des Menschen Sterblichkeit."

47) Overton, 1655, s.10.

48) Overton, 1655, ss.20-21.

49) Bu son 5 paragraf, *Socialism Utopian and Scientific* 'in [Sosyalizm: Ütopik ve Bilimsel] İngilizce baskısına Giriş'i, CW 27, ss.293-294 (MEW 19, s.536) özetlemektedir: "Burjuvazinin dinsel eğilimlerinin kuvvetlenmesine katkıda bulunan bir başka etmen vardı. Bu da materyalizmin İngiltere'de yükselişiydi. Bu yeni öğreti sadece orta sınıfın sofu hislerini şaşırtmakla kalmadı; aynı zamanda, burjuvazi dâhil eğitimsiz insanlar için yeterince iyi olan dinin aksine, kendisini yalnızca bilginlere ve dünyanın yetişmiş insanlarına uygun bir felsefe olarak ilan etti. Hobbes'le birlikte, kraliyetin ayrıcalıklı konumunun ve mutlak egemenliğinin savunucusu olarak ortaya çıktı; şu *puer robustus sed malitiosus* ["zinde fakat kötü niyetli delikanlıyı"], bir başka deyişle halkı bastırması için mutlak monarşiye çağrıda bulundu. Benzer bir şekilde, Hobbes'un ardıllarında, Bolingbroke'da, Shaftesbury'de vd. materyalizmin yeni deist biçimleri aristokratik, ezoterik bir doktrin olarak kaldı ve böylelikle, hem kâfirliğinden hem de anti-burjuva siyasi bağlantılarından ötürü, burjuvazi onlardan nefret etti. Buna uygun olarak, Stuart'lara karşı bayrak ve savaşçı birlik sağlayan Protestan tarikatlar ilerici orta sınıfın temel gücünü sağlamaya devam ediyordu ve aristokrasinin materyalizmine ve deizmine karşı çıkıyordu; hatta bugün bile Büyük Liberal Parti'nin bel kemiğini bu tarikatlar oluşturmaktadırlar."

50) Rusça metne eklenen cümle.

51) Engels'ten Conrad Schmidt'e, 27 Ekim 1890, CW 49, s.62 (MEW 37, ss.492-493): "Bu, örneğin felsefede, en kolay burjuva dönemi ile ilgili olarak gösterilir. Hobbes (18. yüzyıl anlamında) ilk modern materyalistti, fakat mutlak monarşinin Avrupa genelinde en parlak dönemini yaşadığı ve İngiltere'de halkla mücadeleye başladığı bir zamanda mutlakıyetçiydi. Siyasette olduğu gibi dinde de, Locke 1688 sınıf uzlaşmasının bir ürünüydü. İngiliz deistleri ve onların mantıksal ardılları olan Fransız materyalistleri burjuvazinin, hatta -Fransız örneğinde- burjuva devriminin hakiki filozoflarıydılar. Kant'tan Hegel'e kadar Alman felsefesine, bazen olumlu bazen de olumsuz anlamda, Alman kültürsüzlüğü nüfuz etmiştir. Fakat her çağda, işbölümünün belirli bir alanı olarak felsefe, öncüllerinden miras kalan ve kendi hareket noktasını oluşturan belirli bir fikirler mevcudunu önceden varsayar. Felsefe söz konusu olduğunda, iktisadi bakımdan geri olan ülkelerin neden birinci kemanı çalamadıkları sorusunun cevabı budur - İngiltere'yle karşılaştırıldığında Fransa'nın durumu (Fransızlar kendilerini İngiliz felsefesine dayandırıyorlardı) ve daha sonra her ikisiyle karşılaştırıldığında da Almanya'nın durumu böyledir."

52) Rusça metne eklenen cümle.

53) 21 Şubat 1689, (*The Correspondence of Isaac Newton*, Cilt III, Ed. H.W. Turnbull, Cambridge University Press, 1961, s.12): "1) Kral'a edilen Sadakat&Bağlılık yemini kanunlar gereği onun hak ettiği Sadakat&Itaat'tir. Bu yeminlere karşın Kanun gereğince özgür insanlar olmamıza rağmen, bu İman ve Sadakat kanunun gerektirdiğinden daha çok olduğundan, kendimizin köle, Kral'ın da mutlak olduğuna yemin etmeliyiz. 2) O halde kanunlar gereği Sadakat ve bağlılık yükümlülüğü sona erdiğinde, yemin gereği bu da sona erer... 3) Sadakat&Bağlılık kanun gereği Kral William'ın hakkıdır & Kral James'in değil."

54) Francis Bacon, *Novum Organum*, II. Kitap δ2, *The Works of Francis Bacon* [Francis Bacon'un Eserleri], Cilt:1, Ed. J. Spedding, R. Elllis ve D.D. Health, Londra, 1861.

55) Alıntının yeri belirtilmemiş.

56) Engels, *Dialectics of Nature*, CW 25, s.475, (MEW 20, s. 466).

57) Engels, *Dialectics of Nature*, CW 25, s.475, (MEW 20, s. 471): "Newton 'ilk itkiyi' vermesi için O'na izin verdi fakat O'nun Güneş Sistemine daha fazla karışmasını yasakladı."

İkinci cümlecik -ki yanlıştır- sadece Rusça metinde alıntılanmaktadır.

58) Boyle 30 Aralık 1691 tarihinde (İngiliz takvim biçemi) öldü. Bu tarihte kıtada 1692'ye girilmişti.

59) Bentley'e mektup, 10 Aralık 1692, *Correspondence* III, 223.

60) Descartes, Rene, *Principia Philosophiae*, Kısım II, δ 64, *Oeuvres de Descartes*, ed. Ch. Adam ve P. Tannery, Paris: Vrin, 1964-1974. *The Philosophical Writings of Descartes* [Descartes'ın Felsefi Yazıları], 3 Cilt (Çev. J. Cottingham, R. Stoothoff, D. Murdoch, A. Kenny), Cambridge University Press, Cilt:1, s.247.

61) *Holy Family*, CW 4, s.125 (MEW 2, s.133)

62) John Toland, *Letters to Serena* [Serena'ya Mektuplar], Londra, 1704, ss.158-160. Bu pasaj Rusça metinde tırnak içine alınmamıştır.

63) *Isaac Newton, Opticks* (New York: Dover, 1952, ss. 369-370): "Maddeden yoksun mekânlarda ne vardır ... Doğada hiçbir şeyin boşu boşuna olmaması nereden ileri gelir; ve Dünyada gördüğümüz bütün bu Düzen ve Güzellik nereden kaynaklanır? ... Ve bu nesneler doğru bir şekilde dağıtıldığında, sonsuz Uzamda, sanki Duyu Merkezindeymiş gibi, nesnelerin onun karşısındaki dolaysız mevcudiyeti aracılığıyla onları yakından gören ve tamamen algılayan ve kavrayan, maddi olmayan, canlı, akıllı, kadir-i bir mutlak varlığın bulunduğu bu Görüngülerden ortaya çıkmaz mı..."

64) Leibniz "living force" [devimsel kuvvet] (*vis viva*) terimini kütle ile hızın karesinin çarpım büyüklüğünün (mv^2) sabit olduğunu anlatmak için kullanıyordu.

Okumak direnmektir!

Kitaplarla suç ortaklığımız ilkgençlik yıllarımızda başlar. Kendimizi oluşturma yolunda ilerlerken okuduklarımız, benliğimize işlemiştir adeta. Yeniyetmelik yıllarımızda yaptığımız pek çok eylem gibi, okumak da reddetmek içindir. Geleneğin ve genelin onayladığı yaşam yollarına, tarzlarına, görme biçimlerine, düşünme alışkanlıklarına, normal sayılana, her türlü sıradanlığa, günlük yaşamın yavanlıklarına okuyarak direniriz.

Ayaktayız. Evlerimizde oturamıyoruz. Çıkıyoruz. Yürüyoruz. Toplanıyoruz. Bir ağızdan bağırıyoruz. Şarkılar söylüyoruz. Oturuyoruz. Konuşuyoruz. Kararlar veriyoruz. Okuyoruz. Okuyoruz! Kitaplar yanımızda. Parklarda kütüphaneler kuruyoruz. Hepimiz coşkuyla karşılıyoruz. Kitaplar çapulcuların ellerinde. Çadırlarımızın önünde, çimenlerin üzerinde, dizimizde, kucağımızda. TOMA'nın karşısında. Polis kalkanının dibinde. Okuyarak duruyoruz. Meydanlarda, parklarda, sokaklarda. #okuyaninsan oluyoruz, kitaplarımızı direnişe çağırıyoruz:

#direnkitap!

Zaten hep böyle olmadı mı? Bizi yok sayanlar, suçlayanlar, susturmaya çalışanlar, kitapları da yasaklamadılar mı, yeri gelince yakmadılar mı? Kitaplar bizi, biz onları direnmeye çağırmadık mı?

Kitaplarla suç ortaklığımız ilkgençlik yıllarımızda başlar (1). Kendimizi oluşturma yolunda ilerlerken okuduklarımız, benliğimize işlemiştir adeta. Yeniyetmelik yıllarımızda yaptığımız pek çok eylem gibi, okumak da reddetmek içindir. Geleneğin ve genelin onayladığı yaşam yollarına, tarzlarına, görme biçimlerine, düşünme alışkanlıklarına, normal sayılanlara, her türlü sıradanlığa, günlük yaşamın yavanlıklarına okuyarak direniriz. Başka türlü yaşamlara, başka türlü düşünmelere, başka türlü hissetmelere özlemimizi kitaplarla besleriz. Okuyarak özgürleşiriz. Bizde yer eden, belirgin izler bırakan kitapların çoğu, reddetmek, karşı çıkmak, tartışmak, kendimizi ortaya koymak amacıyla okuduklarımızdır. Coşkuyla okuruz bu kitapları, destekler buluruz kendimize, varlığımızın dayanakları kılarız onları; kuşanırız tartışmalarımızda, eleştirilerimizde.

Verili gerçekliğin bizi sımsıkı yakalamış pençesinde zar zor nefes alabiliyorken, kitaplar bize başka dünyaların mümkün olduğunu fısıldar. Bundandır ki, kimi zaman hayattan bir kaçış olanağı, bir sığınak olarak değerlendirilirler. Kitapların gerçeklikten koparıp düşlerin kucağında avuttuğu söylenebilir okurunu. Kimi kitapseverlerin, kitaplarla çevrelenmiş bir inzivada yaşadıkları, sayfalarla geliştirdikleri dostlukları, kanlı canlı sosyal ilişkilere çoğunlukla tercih ettikleri rastlanan bir durumdur. Gerçekten kafamızın, gönlümüzün en çok karıştığı, en çok yorulduğu zamanlarda, ferahlatan bir hava değişimi imkânıdır kitaplar. Kendi mekânına alarak sağaltır bizi. Ama sağaltmanın yanı sıra, donatıp sağlamlaştırarak tekrar yollar hayata. Hayattan soyutlandığımızı sandığımız kitaplarda, hayatı buluruz. Hayatı ve kendimizi çözebileceğimiz anahtarlar ediniriz. İçsel mekanizmalarımızı, ilkelerimizi, değerlerimizi, seçimlerimizi, tutumlarımızı kitaplarla biçimler, pekiştiririz. Her kitapla algılamamızı biler, gözlem ve çözümleme becerimizi derinleştirir, aklımızı işletir, yeni düşünme araçları geliştirir, duygularımızı zenginleştirir, değerlerimizi tazeler, vicdanımızı sağlamlaştırır, düş gücümüzü ve ufkumuzu genişletiriz. Kitaplarla avunmamız geçicidir, onları donanmamız ise kalıcı.

Okumak eylemsiz midir; eylemlidir!

Kitap mucizevi bir nesnedir. Kütüphanenizde, ince ya da kalın bir toz tabakasının altında kıpırtısız yatmakta olan kitapları düşünün. Elinize alana kadar bıraktığınız yerde, bıraktığınız biçimde kalan eylemsiz nesneler. Ama birini elinize alıp açmaya görün, basıldığı günden bu yana sayfalar üzerinde sessiz sedasız bekleşmekte olan birtakım simgeler; sizi belki uzayın derinliklerine, belki dünyanın öbür ucuna, bir çöle, kutuplara, denizlerin 20 bin fersah altına, duvara resmetmekte olan avcı-toplayıcı atamızın yanına, bir tablet hamuruna kamışlarla işlemekte olan Sümerli katibin zigurattaki odasına, Şehriyar'a 1001. masalını anlatmakta olan Şehrazat'ın dizinin dibine, Yunanlı filozofun ağzından çıkanı parşömene eksiksiz geçirmeye çalışan yazıcının kulağına, İslam filozoflarının elyazmalarını kopyalayan Hıristiyan din adamının masasına, ilk kitabı basan Gutenberg'in matbaasına, hayatta en çok okumayı öğrenmeyi isteyen Halime'nin (2) köy evine götürüverir. Zamanda ve mekânda sınırsız yolculuk olanağı! Hem de düş/düşünce hızıyla! Mucizevi olan, bütün bu sınırsız yolculukların, üstüne birtakım işaretler düşülmüş bir kâğıttan başka bir maddi kaynağının olmamasıdır.

Görüntüdeki durağanlık yanıltıcıdır; ne kitap durağandır, ne de okur. Kitap, canlandırma potansiyeli taşıyan bir cansızdır. Bir kitabın potansiyeli, zihni canlandırma gücüyle ölçülebilir. Bir kitap okurun zihninde ne denli yaratıcı süreçler ateşliyorsa, ne denli düşünce kıvılcımları çaktırıyorsa, o denli nitelikli bir kitaptır.

Dışarıdan elindeki nesne kadar hareketsiz görünen, ama belli ki ayaklanmış bir zihinle, düşlerin, düşüncelerin ardına düşmüş, kim bilir hangi coğrafyada, hangi tarihte, hangi sarsıcı, uyarıcı düşüncelerle, hangi renkli düşlerle, hangi keşfetme, kavrama heyecanlarıyla sarmalanmış okur... Okuduğunu kendine mal ederken, kendi duygusal/düşünsel deneyimleriyle, birikimleriyle yeniden üretmektedir. Okuma hazzı tam da burada devreye girer; okur kitabı yeniden üretirken.

Nitelikli kitap (#direnenkitap) okurunun üreticiliğini sürekli kılandır. Okumakla tükenmeyendir. Her insanda, ya da aynı insanın her farklı döneminde, yeni okuma olasılıkları sunandır. Okuruna tohumlarını bırakandır. Doğurgan olandır, yeni duygulara/düşüncelere yol vermesi kadar, yeni okumaları teşvik etmesiyle de doğurgan. Hayata olduğu kadar, yeni okumalara da hazırlayandır.

Kitap paylaşınca güzel

Okumak tek kişilik bir eylemdir. (Bir topluluğa yüksek sesle okunan metinleri konumuz dışında sayıyoruz.) Elbette okurun dünyası yazarın dünyasıyla karşılaşmaktadır, ama okurun zihninde ne kadar çoksesli bir ortam oluşmuş olursa olsun, okumak kendisiyle yaşadığı içsel, "mahrem" bir eylemdir bir yanıyla; bir karşılıklı iletişim ortamı değildir. Ama zihnimizi uyaran kitaplar, çevremizle iletişimlerimizin vazgeçilmez konularından oluverirler. Bir kitaptan devşirdiğimiz hazları paylaşmak, o hazzı çoğaltmak gibidir. Kitap merkezli iletişimi sürekli ve sistemli kılan okuma grupları, bu hazza yaslanır.

Önemsediğimiz kitapları, dostlarımıza, sevdiklerimize mutlaka okutmaya çalışırız. Ya da önemsediğimiz bir dostumuzun önerdiği kitabı ne yapıp edip okuruz. Ve kendi okuma sürecimizi yaşarken, dostumuzun kitabı neden beğenmiş olabileceğinin izlerini de süreriz kitapta. Okur yoldaşlığımızı, paylaştığımız kitaplar temelinde geliştiririz. Okuduklarımızdan süzdüklerimizi güvendiğimiz akılların mihengine vurmak, yani "tartışma, düşünsel paylaşım" gibi kolektif bir tür zihinsel etkinliğe taşımak, bize kalanı da sağlamlaştırır. Elden ele geçen, bir sevdayı büyüten karanfiller gibi oluverir kitaplar. Derken "Çapulcu Kütüphanesi" kaşeli kitaplar yayılır, ülkenin kitapsever çapulcularının kütüphanelerine. Elinden geçtiği her bir insanın, küçüklü büyüklü izleriyle birlikte…

Okumak sevinçtir

Kitabın uyarıcı yanlarına duyarsız kalmak, okuru kitabı üreten olmaktan çıkarır, tüketen olmaya götürür. Konumunu izleyici düzeyine indirgeyiverir. Okuma eylemine yapılacak en büyük kötülük, onu bellemekle eşleştirmektir. İşte o zaman kitaplarla geçirilen zaman kayıp zaman sayılmalıdır. O durumda ne donatır, ne de biler kişiyi okumak, ancak ve ancak köreltir. Belleyerek ya da salt görev aşkıyla yapılacak bir eylem değildir okumak; bir mutluluk, haz kaynağıdır... Okumak sevinçtir.

Günlük yaşamın telaşlı ritmi, okuma eylemine elvermez pek, önüne sürekli engeller çıkartır. Oysa okumaya ayrılan zaman, hayatı dolduran zamandır. Okumak hayatın yavanlaştırılmasına, küçültülmesine, daraltılmasına, hatta ölüme bir reddiyedir; hayatı çoğaltır, büyütür, zenginleştirir. #direnhayat, #direnkitap, #direnokuyaninsan!

DİPNOTLAR

1) Bu yazıda okuma eyleminin nesnesi olarak ve sembolik bir değer de atfederek, esas olarak kitaptan söz ediyorum. Ama bir dergi emekçisi olarak ve "dergilerin hür düşüncenin kaleleri olduğunun" (Cemil Meriç) bilinciyle, "kitap" sözcüğünün geçtiği her yere "dergi" sözcüğünün de tereddütsüz yerleştirilebileceğini düşünüyorum.

2) Babamın mı annemin mi kitapları arasından geldiğini bilemediğim, Doğan Kardeş Yayınları tarafından 1960'lı yıllarda basılmış *Halime* adlı roman, çocukluk okumalarım arasında, bende en derin izler bırakmış olanlardandır. Grace Rasp-Nuri adında yabancı bir yazar tarafından yazılmakla birlikte, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki bir Anadolu köyünü gerçekçi bir biçimde resmeden romanda, annesi ile yoksul bir hayat sürmekte olan Halime, kızların okula gitmelerinin önündeki engellere isyan eden, okula gitmeyi, okuma-yazma öğrenmeyi tutkuyla isteyen bir köylü kızı olarak resmedilmişti.

Karasal alan kullanım yoğunluğu 20. yüzyılda iki katına çıktı

Dünya üzerinde yetişmekte olan yeşil bitkilerin yayılışları "Net İlksel Üretim" (kısaca NPP) olarak hesaplanabilir ve enerji piramidindeki bu ilk basamak tüm canlılığın enerji temelini oluşturmaktadır. İnsan eli ile gerçekleştirilen NPP artışı ise (kısaca HANPP) tarım, ormancılık, biyoenerji üretimi ve tarım alanı açma amaçlı çıkarılan yangınlarla açılan alanların ekilmesi gibi yollarla olmaktadır ve geçtiğimiz yüzyıl boyunca iki katına çıkmıştır. Araştırmacılar karasal kullanımın gittikçe daha etkili yapıldığını ve bununla birlikte de kara kullanımının yoğunluğunun gittikçe arttığını ortaya çıkardılar.

PNAS dergisinde yayımlanan çalışmada araştırmacılar biyoenerji amaçlı toprak kullanımının ciddi bir artışla HANPP alanları içinde yüzde 40'ları geçebileceği konusunda uyarıyorlar. Dünya nüfusu ve kaynaklar için duyulan ihtiyaçtaki artış özellikle şimdiki ve gelecekteki doğal kaynakların sürdürülebilirliği konusunda sorun oluşturuyor.

HANPP göstergesi insanın toprak ve biyokütle kullanımının yoğunluğunu göstermektedir. HANPP, "Net İlksel Üretimdeki İnsan Katkısı" olarak adlandırılabilir ve insanın biyosfer üzerindeki etkisini göstermektedir. Yıllık bitki bazlı biyokütle üretiminin yüzdesini ortaya koyar. Tarım, ormancılık, biyoenerji üretimi, bina ve yapıların yapımı, toprak ayrışması ya da tarım alanı açma amaçlı çıkarılan yangınlarla açılan alanların ekilmesi gibi nedenler insan kaynaklı toprak kullanım nedenleridir ve diğer ekosistem süreçlerinin dışında yer almaktadır.

PNAS'ta yayımlanan araştırmada 1910-2005 yılları arasındaki küresel endüstrileşme dönemi boyunca HANPP'deki eğilimler ilk defa ortaya konuldu. Yazarlar şaşırtıcı bir sonuç buluyorlar: Geçtiğimiz yüzyıl boyunca dünya nüfusu dört katına, ekonomik üretim 17 katına çıkarken, HANPP sadece iki katına çıktı. Bu da karasal kullanımının dünya çapında gittikçe daha etkili hale geldiğini gösteriyor. Besin ve diğer ürünlerin üretiminin artışı HANPP artışından çok daha hızlı oldu. Buna karşın HANPP oranı yüzde 13'ten yüzde 25'e yükseldi. Araştırmanın ilk yazarı Fridolin Krausmann'a göre, "Küresel tüketim dramatik şekilde artarken, kişi başına düşen hasat edilen ve kullanılan biyokütle miktarı önemli ölçüde düştü. Bunun nedenlerinden biri, küresel bakış açısından, fosil enerji kullanımının artan şekilde biyoenerjinin yerini almasıdır. Ek olarak biyokütleden ürüne dönüşüm etkinliği artış gösterdi. Bunun yanında temel bazı sakıncalar da bulunuyor. Bitkisel ürün ve hayvan üretimi verimliliğindeki etkili artış önemli ekolojik maliyet karşılığı gerçekleşti. Verim ve ürünü artırmak için yüksek miktarda fosil yakıtı ve su kullanıldı. Geniş çaplı endüstriyel hayvan üretim sistemlerine döndük ve toprak ile biyoçeşitlilik üzerine yüksek baskı uyguladık."

Makalenin yazarlarına göre geçmiş eğilimlerin devam etmesi halinde küresel ortalama HANPP oranı 2050 yılında yüzde 29'lara kadar yükselmiş olacak. Bununla birlikte eğer biyoenerji artışı genişletilirse HANPP oranı yüzde 44'lere kadar yükselebilir. Bu oran geçen yüzyıldaki büyüme oranını net olarak geçecek ve ekosistem üzerinde yüksek bir baskı kuracaktır. Araştırmacılar bu yüzden uyarıyorlar. Biyoenerji stratejileri ile alakalı uyarılar haklılık kazanıyor. Biyoenerji üretimi için kullanılan geniş toprak alanları, besin güvenliği, orman kaynakları ve biyoçeşitlilik üzerinde oldukça negatif bir etkiye neden olabilir. Biyoenerji üzerine gerçekdışı beklentiler sera gazlarını azaltma hedefinden sapmalara neden olabilir. Hepsinden öte sürdürülebilir yoğunluk üzerine odaklanmalıyız ve ekosistem üzerine ek baskı oluşturacak karasal alan kullanım yoğunluğunun negatif sonuçlarını engellemeliyiz.

Kaynak: "The Intensity of Land Use Doubled in the 20th Century", *Science Daily*, http://www.sciencedaily.com/releases/2013/06/130604094519.htm.

Hazırlayan: Deniz Şahin

Darwin haklı çıktı
Tür çeşitliliği, verimliliği artırıyor

University of Toronto Scarborough (UTSC)'da yapılan araştırmaya göre birbirine uzak akraba türler barındıran çevrelerin, daha yakın akraba türler bulunduran çevrelere göre daha verimli olduğu ortaya çıktı.

Marc William Cadotte'nin deneysel sonuçları, Darwin'in 1859 yılında yayınladığı *Türlerin Kökeni* kitabında yaptığı tahminleri doğruladı. Darwin'e göre, belli bir arazide farklı tür bitkiler yetişmesi durumu, aynı arazide tek bir tür bitki yetişmesi durumundan daha verimli olmalıydı.

O zamandan beri birçok deney, çok tür içeren arazilerin daha verimli olduğunu göstermişti. Cadotte'nin deneyi ise evrimsel açıdan birbirinden uzakta olan türlerin en yüksek verimlilik oranlarını verdiğini gösterdi.

"Eğer elinizde farklı işler yapan ya da farklı kaynakları kullanan iki farklı tür var ise bu iki türü bir araya getirmek türlerin fonksiyonlarını iyileştirebilir. Benim yaptığım şey ise bu farklılıklara evrimsel geçmiş yönünden bakmak." diyor Cadotte.

Cadotte 17 farklı bitkiyi birer, ikişer ve dörderli kombinasyonlar halinde farklı arazilerde büyüttü. Önceki deneylerinde çoklu tür içeren arazilerde daha çok verim alındığını görmüştü. Bu sonuçları analiz ettiğinde ise uzak akraba olan türlerin bulunduğu arazilerde verimin daha fazla olduğunu gördü. Örnek olarak altınbaşak bitkisi ile yakın akrabası olan kara gözlü suzan sarmaşığı ikilisi, altınbaşak ve uzak akrabası olan *Andropogon gerardii* (mavitomruk) ikilisinden daha az verimliydi.

Popülasyon patlamasıyla nasıl başa çıkılacak?

Yükselen dünya popülasyonunu beslemekten bahsedilirken, kafalar gelişmekte olan ülkelerdeki fakirlikten muzdarip insanlara yaşamlarını sürdürebilecek beslenme şekli sağlama düşüncesine döndü. Fakat Amerikan Kimya Topluluğu'nun 8 Nisan'da New Orleans'ta 245.sini düzenlediği Ulusal Buluşma ve Yorumlama günlerinde konuşan uzman Ganesh Kishore paralel doğrultudaki ve sıklıkla gözden kaçırılmış bir zorluğu tanımladı.

Toplantıda Kishore küresel popülasyonun, bugünkü değeri olan yedi milyardan 2040 yılına kadar dokuz milyara çıkacağını söyledi. "Açlık ve kıtlığı önlemek için yeterli gıdanın sağlanması kesinlikle göz korkutan bir durum; ama aynı zamanda orta sınıfa yükselen çok sayıda insanın artan beklentilerini de karşılamak zorundayız. Her iki ayda New York şehrinin nüfusu kadar insan orta sınıfa ekleniyor. Onların satın alma güçlerinin 2040 itibariyle 60 trilyondan fazla olacağı düşünülüyor ve bu büyümenin çoğunluğu Asya'da olacak. Büyüyen orta sınıf yalnızca karınlarını doyuracak gıdayı talep etmeyecek; aynı zamanda iştah açıcı, güvenli, besleyici, hazırlaması rahat, mantıklı fiyatlarda ve sınırsız miktarlarda bulunan gıdalardan isteyecek. 30 yıl içerisinde beş milyardan fazla olacak orta sınıf için gıda üretmek; temiz su, sürdürülebilir enerji ve diğer kaynaklarla ilgili var olan teknolojiyi zorlayacak" diye belirtti. Kishore, popülasyon patlamasına karşı hazırlık yaklaşımlarına odaklanan "Enerji, Gıda ve Suyun Bağlantılı Dünyası" başlıklı sempozyumda konuştu.

Kishore, "Biliminsanları, toplum ve yasa yapanlar arasında bu üç zorluğun bağlantısıyla ilgili daha büyük bir farkındalık oluşmasını teşvik etmek istiyoruz. Su, gıda ve enerji birbirinden bağımsız olarak anlaşılmamalı, sadece biri veya öteki gibi düşünülmemeli. Bu yüzden de tüm bu konuları birlikte ele alan konuşmacılarımız var ve bu bağlantının sebebi de hem enerjiyi hem de gıdayı üretmek için suya ihtiyaç duymamız. Gerek fosil-yakıt enerjisi hasadı ile ilgili olsun, gerekse biyo esaslı yenilenebilen enerji üretimi için olsun suya ihtiyacımız var. Ek olarak yeni su için diğer taleplerle yarışıyoruz. Bu sadece gelişen teknoloji ile ilgili değil, teknolojiyi laboratuvardan gerçek dünyaya taşımak zorundayız ki oturumdaki endüstri alanından konuşmacıların ele aldığı çözümler gün ışığına kavuşsun. Düzenleyici yasalar teknolojik gelişmelere ayak uydurmak zorunda ve bu sadece teknolojinin gelişmiş olduğu yerlerde değil, teknolojinin yayıldığı yerlerde de olmalı. Bu ayak uydurma durumu, bilime dayalı risk değerlendirme kapasitesi ve süreç içerisinde tüketici güveninin yaratılması gerekliliğini gösteriyor." diyor.

Kishore her 12-13 yılda bir milyar insanın nasıl eklendiğinin bile başlı başına yenilenmesi gereken durumlar ortaya çıkardığını belirtiyor. Bu durumlar için var olan teknolojileri basitçe büyütmektense yeniliklere ihtiyaç var ve Kishore fırsatlar ile zorlukların birlikte bulunduğunu söylüyor. Bunlar, gıda tedariği ve yeni enerji sağlanması için bitki biyoteknolojisi ve yapay biyolojinin araçlarının kullanımı, güneş ışığını kimyasal enerjiye çevirmek için daha etkili yolların geliştirilmesi ve bilgi teknolojisinin gıda ile kimyasal enerjilerinin daha etkili şekilde üretimi amacıyla kullanılması konularını içeriyor. Kishore bu alanlarda gerçekleştirilen gelişime dair özel örneklere atıfta bulundu. Kishore ve meslektaşları bu stratejilerin bazılarını, bu alanlarda çalışan şirketlere yatırım yaparak destekliyor ve geliştiriyorlar. Örneğin yatırım yaptıkları şirketlerden biri zirai ekinleri bitki ıslahı ve genetik teknolojiler aracılığıyla geliştirirken, bir diğeri atık gazları yakıta dönüştürmek için yollar bulmaya çalışıyor.

Kaynak: "Population Boom Poses Interconnected Challenges of Energy, Food, Water", *Science Daily*, http://www.sciencedaily.com/eleases/2013/04/130408142632.htm.

Hazırlayan: G. Pınar Gerçek

"Bu noktada gözlemlenen olay gizemli değil" diyen Cadotte ekliyor: "Farklı türler daha farklı kaynaklar kullanma eğilimindelerdir ve daha farklı ekolojik nişleri vardır. Kimisi daha çok azot kaynağı isterken diğeri daha fazla fosfor beklentisinde olabilir. Bazısının kökleri daha derinken diğerinin kökleri daha yüzeysel olabilir. Böyle durumlarda ise bu bitkiler birbirleriyle rekabete girmek yerine birbirlerini tamamlıyorlar."

Bu sonucun ilgi çekici yanı ise verimliliği tahmin edebilmek için tek gereken şeyin türlerin evrimsel mesafesi olması idi. Ayrıca bu sonuçtan çıkarılabilecek bir önerme de dünya üzerinde bitki türleri yok oldukça dünyanın daha verimsiz bir yer haline gelebileceği, bitkilerin atmosferden daha az karbon çeker hale geleceği ve muhtemelen küresel ısınma oranının artacağı idi.

Öte yandan, bu sonuçlar bize dünyayı korumak için değerli bir araç vermiş olabilir. Hasar görmüş yaşam alanlarını geri kazandırmaya çalışan çevreciler bu metodu takip ederek bir araya konması gereken tür kombinasyonlarını bulabilir.

Kaynak: "Productivity Increases With Species Diversity, Just as Darwin Predicted", *Science Daily*, http://www.sciencedaily.com/releases/2013/05/130513152830.htm.

Dorset-İngiltere'de yabani otlar.

ASTRONOMİ

Uzay Çobanları Astronomi Topluluğu

Uzayda ateş nasıl yanar?

Ateş insanlık tarihindeki ilk ve en önemli bilimsel buluşlardan biridir. İnsanlık tarihinde binlerce yıl boyunca süren bir çağı kapatıp bir başkasını açmıştır. Kimi insanlar onu tanrı ilan etmiş, kimisi karşı aşiretin yemeklerini çalmak için kullanmıştır. Bu gizemli tepkimenin tam anlamıyla ne olduğunu anlamamız ise, onu kullanmaya başlamamızdan binlerce yıl sonrasına dayanır.

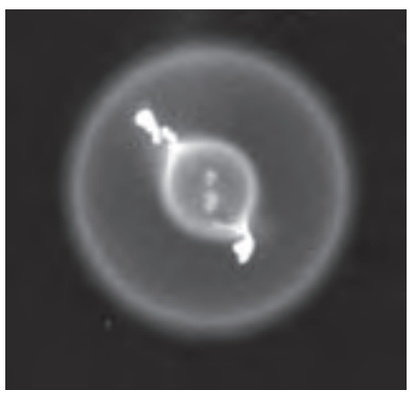
Ateş, anlaşılması kolay bir şey değildir, çünkü içindeki tepkimeler oldukça karmaşıktır. Ateşte var olan alevler maddenin dördüncü hali olan plazma haline örnektir. Doğa içerisinde madde bu hale yalnızca bir alev esnasında geçebilir. Ayrıca yalnızca sıradan bir mum alevinde bile binlerce farklı kimyasal tepkime meydana gelmekte. Ancak basitleştirirsek aslında gördüğümüz ve bize ısı ile ışık veren tepkime havadaki hidrokarbonların, belirli bir sürtünme ya da kıvılcım yardımıyla oksijen ile tepkimeye girerek CO_2 ve suyu açığa çıkarmasıdır. Buna yanma denir. Yanma işlemi için oksijene ihtiyaç duyulduğu biliniyor.

Peki, oksijenin etrafta bulunmadığı ama bizim laboratuvarımızda ekleyebileceğimiz suni bir ortamda ateş nasıl yanar? Bunun yanıtını uzay kimyacıları Uluslararası Uzay İstasyonu ISS'de arıyorlar. Yakın zamanda da elde ettikleri sonuçları gösteren bir açıklamada bulundular.

ISS gibi düşük yerçekimli ortamlarda ateşin hareketini araştırmak üzerine FLEX adında bir proje oluşturuldu. Projede yer alan Dr. Forman A. Williams "Elementler alev almadan yanıyorlar, bu cümleyi ilk kurduğumda ben de dediğime inanmamıştım." diye araştırma sonucunu açıkladı. Normal koşullarda yanan bir alev belirli bir miktar CO_2 ve su oluşturur, bununla birlikte ortaya 1500 ile 2000 ^oK (yaklaşık 1227 ve 1727 ^oC) arasında sıcaklık açığa çıkar. Dolayısıyla bu yanma tepkimesi, birçoğu gibi dışarıya ısı veren, yani ekzotermik bir tepkimedir.

Uzayda oluşturduğumuz ateşlerde ise kimyasal açıdan Dünya'dakinden bambaşka bir durum gözlemlendi. Uzayda yanan bir ateşte CO_2 ve su açığa çıkmıyor. Yerine CO (Karbonmonoksit) ve Formaldehit (CH_2O) adında zehirli bir gaz açığa çıkıyor. (Bu gazın, Gezi Parkı olaylarında göstericiler üzerinde kullanıldığı da iddia ediliyor.) Dünya'da da uzay ortamı gibi izole ortamlarda bu tip alevler üretildi; ama bu alevler hemen yok oluyorlardı.

Henüz böyle bir sonuçla karşılaşmamızın tam sebebi araştırılırken 500 ^oK (yaklaşık 227 ^oC) kadar bir sıcaklık açığa çıkmakta. Elbette bizim günlük hayatımız için bu bile yüksek bir sıcaklık olsa da, tepkimeye verilen enerji kadar bir ısı ve sıcaklığın açığa çıkması bekleniyordu. Enerjinin ısı yoluyla değil de başka bir yolla dönüştürülmesi şu an ISS'deki kimyacıların araştırma konusu.

Araştırma görevlilerinden Dr. Williams ekliyor: "Uzaydaki yanma tepkimeleri hakkında daha fazla fikir sahibi olmamız, uzayda yanma tepkimeleri ile oluşturulacak farklı motorlar için bize daha fazla bilgi sağlayacak. Bundan dolayı bu deneylerin sadece teorik değil pratikte sonuçları oluşacak. Bu açıdan araştırma için ISS çok uygun bir yer oldu."

Yaşam hakkında elde ettiğimiz bilgiler arttıkça cevaplamak istediğimiz sorular da aynı oranda artıyor. Ancak Richard Feynman'ın dediği gibi "Bilimde henüz açıklayamadığımız soruların olması beni korkuya sürüklemiyor, aksine çocuksu merakımı yeniden tetikleyip daha büyük bir zevk ile araştırmalarıma devam etmemi sağlıyor."

Kaynak: Dr. Tony Philips'in "Strange Flames On The ISS" makalesinden yararlanılmıştır.

Hazırlayan:
Özgür Can Özüdoğru

Yeni bir tür değişen yıldız

Gökbilimciler keşfettikleri yeni değişen yıldız türünün, bilinenden daha farklı parlaklık değişimleri olduğunu söylüyorlar. Süregelen kuramları, bilinen parlaklık değişimlerinin tekrar gözden geçirilmesine neden olacak kadar geçersiz kılan bu yıldız sınıfı çok hassas gözlemler yapılarak, parlaklıklarındaki değişimler incelenerek ve süreç de hesaba katılarak değerlendirildi.

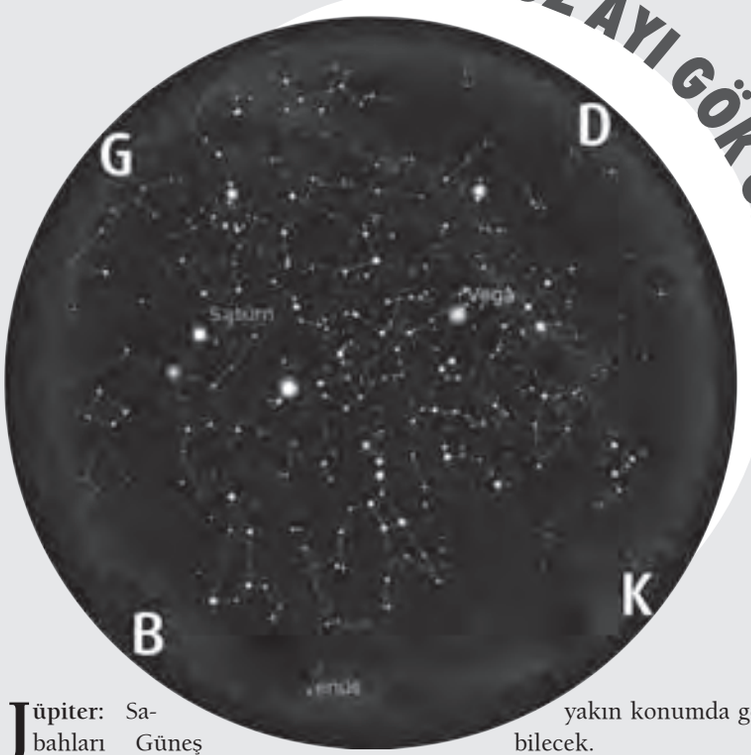
Yeni değişen yıldız sınıfımız, NGC 3766 adlı açık yıldız kümesinin üç binden fazla yıldızının düzenli parlaklık ölçümlerine dayanan, yedi yıl sürmüş sıkı bir gözlemin sonucu. Gözlemlenen yıldızlardan 36 tanesinin farklı bir düzene sahip olduğu düzenli olarak, normal parlaklıklarına kıyasla parlaklıklarının yüzde 0,1 seviyesinde değiştiği görüldü. Ölçülen değişimlerin periyodu ise 2-20 saat arasında.

Şüphesiz ki bu yeni yıldız sınıfı gökbilimciler için çözülmeyi bekleyen ve heyecan verici bir problem. Değişimlerin tam olarak nedeni bilinmese de bu yıldızların kendi etraflarında çok hızlı dönmesinden yola çıkılarak, dönüş hızlarının yıldızların kritik hızının yarısından daha fazla olması gökbilimcilere umut veren bir ipucu vaat ediyor.

Hazırlayan: İrem Yiğit

İrem Yiğit - Ertan Koç - Ufuk Süngü - Sinan Gözcü - Emre Alagöz
Umut Çalışkan - Mahmut Tekeş - Ö. Can Özüdoğru

TEMMUZ AYI GÖK OLAYLARI

Jüpiter: Sabahları Güneş doğmadan önce görülmeye başlayan gezegen, ayın 5'inde Ay ile yakın konumda olacak. Ayın ikinci yarısından sonra Mars ile yakın konumda görülebilecek. Temmuz ayının 21-22'sinde Jüpiter ile Mars yakın konumda görülebilecek.

Merkür: Bu ay ufka çok yakın konumda olduğu için gözlenemeyecektir.

Mars: Gün doğumundan önce doğu ufkuna görülen Mars, ayın ikinci yarısından sonra Jüpiter ile yakın konumda görülecektir. Ayın 6'sında Ay ile ve 21-22'sinde Jüpiter ile Mars yakın konumda görülebilecek.

Venüs: Güneş batınca batı ufkunda çok parlak olan Venüs, Temmuz ayının 11'inde Ay'a yakın konumda görülebilecektir.

Satürn: Halkalı gezegenimiz gece yarısına kadar gökyüzünde bütün ihtişamı ile bizi büyüleyecek. Ayın 16'sında Ay ile Satürn ile yakın konumda görülecek.

Delta Kova göktaşı yağmuru

12 Temmuz'da başlayan ve 19 Ağustos'ta sona eren göktaşı yağmuru, 27-28 Temmuz gecesi maksimum düzeye ulaşıyor. Saatte görebileceğiz göktaşı sayısı 20, saçılma noktası ise Kova Takım Yıldızı.

MERAKLILARINA

5 Temmuz: Ay ve Jüpiter yakın konumda. (sabah)

6 Temmuz: Mars ile Ay yakın konumda görülecek. (sabah)

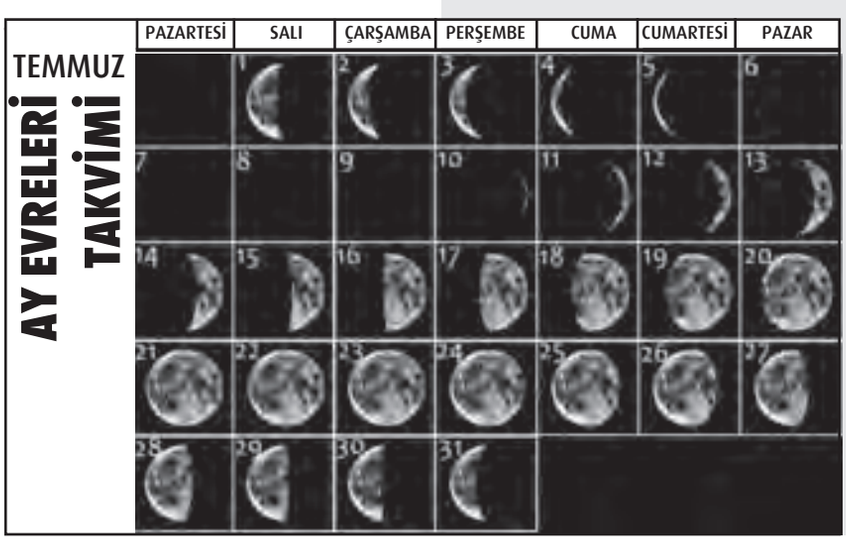
11 Temmuz: Ay, Venüs ve Regulus yakın görünümde. (akşam)

16 Temmuz: Ay ile Satürn yakın görünümde.

23 Temmuz: Mars ile Jüpiter yakın konumda görülebilecek. (sabah)

25 Temmuz: Satürn, Spica ve Ay yakın konumda olacak. (akşam)

27-28 Temmuz: Delta Kova göktaşı yağmuru.

Dünya çapında isyanı anlama rehberi: Asi Şehirler

Dünyaca ünlü Marksist biliminsanlarından biri olan David Harvey'in 2012 yılında yayınladığı son kitabı *Asi Şehirler* hızla Türkçe'ye çevrilip Metis Yayınları tarafından Nisan ayı içerisinde yayınlandı. Aslında bu yazının, *Bilim ve Gelecek* dergisinin Mayıs sayısında yayınlanması planlanmıştı. Ancak gerek ülkenin siyasal gündeminin yoğunluğu gerekse kişisel gündemlerim nedeniyle bu kitap tanıtımını biraz ötelemek zorunda kaldık. Ancak içinde bulunduğumuz günlerde bu kitabın tanıtılması ve okunması neredeyse bir zorunluluk halini almış gözüküyor.

Neden mi? Mayıs sonunda başlayan ve şiddeti azalmakla birlikte hâlâ devam eden bir toplumsal hareket dalgasını deneyimliyoruz. Bu hareketin hakkıyla anlaşılabilmesi için Harvey'in kitabı bulunmaz bir kaynak niteliği taşıyor. İlk olarak kitabın genel bir teorik değerlendirmenin yanı sıra Harvey, son yıllarda Tunus ve Mısır'la başlayıp Ortadoğu ülkelerine, ABD'ye ve Avrupa'ya yayılan isyan dalgasını inceliyor kitapta. Özellikle ABD'deki eylemlerle birlikte "işgal et" (*occupy*) dalgası olarak bilinen ve Türkiye'deki hareketle önemli paralellikler sergileyen bu dalgaya ilişkin Harvey'in değerlendirmeleri son derece dikkat çekici.

Öncelikle Harvey'le ilk olarak tanışacak okur için birkaç küçük not: İlk uzmanlık alanı coğrafya olan Harvey'in 20. yüzyılın en önemli mekân-politik kuramcıları arasında yer almasını sağlayan, Marksist bir mekân teorisi geliştirmesi olmuştur. Ekonomi-politik alanında Marksist kuramcı bolluğu ve tartışmaların çeşitliliği düşünüldüğünde mekân politikası yaklaşımında oldukça büyük bir kısırlık vardır. Sayabileceğimiz birkaç özel örnek dışında mekânı anlama, onun toplumsal-ekonomik süreçlerle bağıntısını kurma, kent mekânının üretimi ve dönüşümü süreçlerini bu çerçeveden analiz etme gibi uğraşlar Marksist kuramcıların pek fazla ilgilenmediği alanlar olarak duruyor. Harvey, bu alandaki 40 yıllık deneyimi ve hala üretken olmasıyla öne çıkıyor. Özellikle 1982 tarihli *Sermayenin Sınırları* başlığını taşıyan kitabı, mekânı bir tür kimlik öğesi olarak algılayan ve mistik-metafizik tezlerle ortaya çıkan post-Marksist ve postmodern teorilerin tamamen dışında, materyalist bir mekân politikasının manifestosu olarak öne çıkıyor. *Sermayenin Sınırları*'nda ortaya konan, kent mekânını yalnızca kapitalist üretim süreçlerinin cereyan ettiği bir sahne olarak görmenin dışında aynı zamanda bu süreçleri belirleyen dinamik bir öğe olarak ele alan yaklaşım, özellikle neoliberalizm döneminde kapitalizmin işleyişini anlama ve anlamlandırmada kilit özelliği taşıyor.

Kapitalizmin döngüsel krizlerinin her birinin sonucunda, kent mekânında bir dönüşüm dalgası ortaya çıkar. Kent mekânının yeniden üretimi, hem sermaye birikimi için bulunmaz bir kaynak özelliği taşıyor hem de sürekli olarak yeni krizlerin yaratılmasına neden oluyor. Türkiye'deki 2001 krizinin ardından

Asi Şehirler, David Harvey, Çev: Ayşe Deniz Temiz, Metis Yayıncılık, 2013, 240 s.

kentsel dönüşüm sürecinin sermaye birikimine katkısı ve benzer bir süreci daha erken tarihlerden itibaren deneyimleyen ABD'de 2008'de mortgage krizinin patlak vermesi iyi birer örnek oluşturuyor.

Yalnızca kapitalizmin işleyişi bakımından değil; aynı zamanda sınıf mücadelesi bakımından da kent mekânı büyük bir önem taşır. Kent, hem sınıf mücadelesinin cereyan ettiği mekândır; hem de zaman zaman sınıf mücadelesi kent mekânı için verilen bir mücadele olarak ortaya çıkar. Son yıllarda gecekondu mahallelerindeki kentsel dönüşüm karşıtı hareketler, Mayıs sonunda başlayan ve Haziran ayı boyunca devam eden, ülke çapında kent merkezlerindeki kamusal alanları direniş mekânlarına dönüştüren hareket örnek olarak gösterilebilir.

David Harvey, *Asi Şehirler* kitabında kent mekânını işte bu bakımlardan inceliyor. Birinci kısımda kapitalist üretim süreçlerini ve sistemin krizlerinin kent mekânıyla ilişkilerini ele alan Harvey, ikinci kısımda ise antikapitalist mücadele için kenti yeniden sahiplenme üzerine gözlemlerini aktarıyor. Kitabın ilk kısmı, *Sermayenin Sınırları*'nda ortaya konan manifestonun biraz güncellenmiş halinden oluşuyor. İkinci kısım ise son yıllarda ortaya çıkan ve Harvey'in deyimiyle "bulaşıcı bir hastalık gibi kentsel şebekeler üzerinden yayılan" kent merkezlerini işgal etme hareketini inceliyor. Özellikle emperyalist kapitalizmin can damarını oluşturan ABD-İngiltere örnekleri üzerine olan bölümler çok önemli. Yerleşik medya düzeninin kapitalizmin asla sarsılmayacağına yönelik yerleştirdiği algının aksine bir devrimci seçeneğin ne kadar güncel olduğunu bütün çarpıcılığıyla ortaya koyuyor.

Uğur Erözkan

Darwin ve Sonrası

S. J. Gould'u popüler bilim meraklılarının gözünde diğer pek çok biliminsanından daha önemli kılan şey yazarlık yeteneğinin yanı sıra uzmanlık alanı olan biyoloji ile ilgili sorunları dönemin kültürel ve sosyal sorunları ile ilişkilendirerek okurlarına sunmasıdır.

Yazarın ilerici dünya görüşü bize bazı sosyal ve kültürel tartışmalara biyoloji biliminin ışığı altında göz atma fırsatı verir. Gould, insanın evrimleşmesini ele alırken Friedrich Engels'in beynin evriminde düşüncenin değil emeğin belirleyici olduğu görüşünü ileri sürmekte ne kadar haklı olduğunu belirtir; *Homo sapiens*'in ırklara ayrılmaması gerektiğini ileri sürer.

Darwin ve Sonrası, S. J. Gould'un ilk kitabıdır. Gould ABD'de çeyrek milyon adetten fazla satılmış bu kitabında evrim kuramını açıklayarak Charles Darwin'in düşüncesinin bilim dünyası ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini çarpıcı bir üslupla anlatır.

Darwin ve Sonrası, Doğa Tarihi Üzerine Düşünceler, Stephen Jay Gould, Çev: Ceyhan Temürcü, Say Yayınları, 2013, 352 s.

Kapitalizm, Arzu ve Kölelik

Kapitalizm Arzu ve Kölelik
Marx ve Spinoza'nın İşbirliği, Frederic Lordon, Çev. Akın Terzi, Metis Yayınları, Mart 2013, 208 s.

Frederic Lordon, *Kapitalizm, Arzu ve Kölelik* adlı eserinde kapitalizm eleştirisinin en can alıcı sorularını tekrar soruyor: İnsanlar tarih boyunca gönüllü köleler gibi nasıl olup da başlarına bir efendi getirip itaat etmişlerdir? Sessiz ve itaatli bireyler nasıl yaratılmıştır? "Tahakküm" ve "rıza" yanıtlarını tatmin edici bulmayan yazar, Marksist siyasal iktisat ile Spinozacı duygu antropolojisini birleştirmeyi tercih ediyor. Marx ve Spinoza'nın işbirliğine dayanan bu çalışma, insanların iradesine el koyan etkenlerin ne olduğunu araştırıyor.

Lordon'a göre köleliğe alışmak insanın köle olduğunu unutmasına yol açar. Sebebi ise, insanların mutsuz olduklarını unutmaları değil, bu mutsuzluğa çaresiz kader diye, hatta herkesin eninde sonunda varacağı hayat tarzı diye katlanmalarıdır.

Çağımızda kapitalizm, Marx'ın yaşadığı çağdakine kıyasla çok daha zengin ve tezatlarla dolu bir görünüm sunuyor. Lordon, Marksizmin "sermaye" ile "emek" bloklarının cepheden çarpışması üzerinde durayım derken kapitalizm ile ilgili saptamalarında geri kaldığını ve bu durumdan zarar gördüğünü ileri sürüyor.

Günümüzde "patron" denen insanlar, başka insanları kendilerinin arzularına tabi olmaya, onlar hesabına harekete geçmeye razı etme gücüne sahiptir. Marx'tan beri biliyoruz ki söz konusu insanlar bu güce sahip değiller. Bu güç belli bir biçimlenimdeki toplumsal yapıların sonucudur. Ama bu yapılar, kapitalist kurumlarda tüm olup bitenler konusunda son sözü söylemez. Yazar, bu konunun çalışma psikolojisi ya da sosyolojisi alanına özgü bir mesele olduğunu söyler. Günümüzün şirketleri ise kapitalist kurumun hizmetinde kendiliğinden iş gören ücretli emekçiler yani "otomatik portakallar" ister. Kendini harekete geçmeye hazır ya da az çok gönülsüz yahut isyankâr hissetmek, emeğini canı gönülden ya da istemeye istemeye ortaya koymak ücretli emekçilerin duygulanma tarzlarına, yani ilk elden kendilerine ait olmayan bir arzunun gerçekleştirilmesine dahil olmalarının belirlenme biçimleridir. Spinozacı duygu antropolojisinin, ücretli emeği konu alan Marksist teoriyle kesiştiği bu noktada, sömürünün ve yabancılaşmanın ne demek olduğunu yeniden düşünme, yani nihayetinde, ister eleştirel ister analitik bakımdan olsun, kapitalizmi yeniden "tartışma" fırsatı doğar.

Lordon'a göre kapitalizm bütün arzular arasında öncelikle paradan, daha doğrusu idame ettirilecek hayattan yola çıkar. Merkezi olmayan, işbölümüne dayalı bir ekonomide, hayatın maddi idamesi/yeniden üretimi paradan geçer. Bu dolayımdaki her unsuru kapitalizm yaratmamıştır. İşbölümü ve para mübadelesi yüzyıllar içinde yavaş yavaş oluşmuştur. Para denen arzu nesnesine olan bağımlılık, ücretli hizmetin zemini, bütün iş sözleşmelerinin art düşüncesi, hem işverenin hem de çalışanın farkında olduğu tehdidin temelidir. Kapitalist yapılar işverenleri yegane para tedarikçisi durumuna getirmiştir. Ücretli emekçilerin bedenlerini hizmete koşma işi gücünü arzunun para denen nesneye sabitlenmesinden alır.

Kapitalizme özgü toplumsal yapılardan kurtulmak, duygusal kölelikten kurtulmamızı sağlamaz. Arzunun ve sarf edilen güçlerin başıbozuk şiddetinden kurtaramaz. Spinoza'nın duygular konusundaki gerçekçiliği, bu noktada Marksist ütopyayı sarsıp kendine getirir. Yazara göre Marx'ın yaptığı en büyük antropolojik hata, şiddeti kökünden yok edebileceğini sanmasıdır. Spinoza'nın belirttiği üzere, şayet insanlar Bilge olsaydı, ne yasalara ne de siyasal kurumlara ihtiyaç olurdu. Ne var ki insanlar kesinlikle bilge değildir. İşte bu yüzden insanların duygusal hareketlerini dikkate almaktan başka çareleri yoktur. Son olarak, Kapitalizm Arzu ve Kölelik, komünizme kökten özgürleşme gibi bir anlam yüklenmemesi gerektiği, kapitalist düzeni devirip onun yerine yeni toplumsal üretim biçimleri koysak da "efendi-arzu figürü"ne son verilemeyeceği fikrini savunuyor.

Rukiye Argun

Sanayi Devrimlerinden Bilgi Devrimine

Freeman ve Loucã'nın bu eseri, sanayi devriminden bugünün bilgi çağına kapitalist ekonomiyi bir bütün olarak Kondratiyef'in uzun dalgalar kavramı üzerinden incelemeyi hedefliyor. Freeman, ekonomik büyümeyi çıktıları, girdileri ve bunların zaman içindeki değişmelerini ölçen bir sayılar dizisi olarak alan ve bunu hareket halindeki bir rekabetçi denge süreci olarak gören neoklasik büyüme teorisi karşısında, bu ana akımdan giderek uzaklaşan bir ekolün öncülerinden. Bu ekol, nicel ölçülerin değerini reddetmemekle birlikte, bunun sadece kısmi bir büyüme tablosu verebildiğini, teknolojik değişmenin ayırt edici niteliğini ve ekonomik büyüme süreçlerinin buna dayanan nitel bir betimlemeyle incelenmesi gerektiğini ileri sürer. Ayrıca ekonomik büyümenin dengesizlik içeren evrimsel bir süreç olarak kavranması gerektiğini savunur.

Dolayısıyla bu bakışa göre, tarih olmadan, kurumsal ve teknik değişmenin kavranışı olmadan iktisat anlamsızdır. Bu çerçeveye uygun olarak, kitapta ekonomi tarihi, ardışık sanayi devrimleri olarak alınıyor. Beş teknolojik devrim, su gücüyle makineleşme, buhar gücüyle makineleşme, elektriklendirme, motorlaşma ve bilgisayarlaşma olarak tanımlanıyor. Yazarların ekonomik büyüme analizi, bu teknolojik devrimlerle bağlantısı içinde, siyasetin, kültürün, kurum ve örgütlerdeki değişimin etkisini de hesaba katıyor.

Ünlü Marksist tarihçi Eric Hobsbawm'ın çalışmaya bu ilişkin değerlendirmesi şöyle: "İktisat tarihine yönelik olarak çok önemli bir katkı niteliğindeki bu çalışma, kapitalizm çağında tarihsel gelişmenin temel bir ritmi olan 'uzun dalgalar' kavramını onsekizinci yüzyılın Lancashire'ından yirmibirinci yüzyılın Silicon Vadisi'ne uzanan zaman aralığının tamamına uygulama konusunda, bildiğim en hayranlık uyandırıcı ve ikna edici girişimdir."

Zaman Akıp Giderken, Sanayi Devrimlerinden Bilgi Devrimine, Chris Freeman, Francisco Loucã, Çev: Osman S. Binatlı, İthaki Yayınları, 2013, 530 s.

KİTAPÇI RAFI

1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri

Murray Bookchin, Çev: Ali İhsan Başgül, Dipnot Yayınevi, 2013, 400 s.

1905'ten 1907'ye Rus Devrimleri üç ciltlik bir serinin son kitabı. İlk iki cildinde modern çağdaki demokratik devrimler tartışılmış, feodal kurumlarla mutlaki monarşilerin tasfiyesiyle yaşanan siyasal değişimlerin yanı sıra sanayi kapitalizminin doğuşu ve gelişmesi, toprağın görece eşit dağıtımı ve aristokrasiye ait bir dizi ayrıcalığın yürürlükten kaldırılması gibi ekonomik değişimler üzerinde de durulmuştu. Bu üçüncü cilt ise yirminci yüzyılın birinci yarısını tarihin en devrimci dönemi kılan iki büyük devrimci kalkışmaya, 1905 ve 1917 Rus devrimlerine odaklanmaktadır. Proleter devrimler çağını başlatan bu iki olaya heterodoks, ama aynı zamanda gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaşan Bookchin, eski düzeni yıkıp yepyeni bir düzen kurmak amacıyla üretilen devrimci doktrinlerdeki doğru ve yanlış yönleri zamanın sınamasından geçirerek derinlemesine irdelemektedir. 1917 Bolşevik Devrimi'ni Avrupa sosyalizminin bir ifadesi olarak gören Bookchin, zamanın en işe yarar devrimci fikirlerinin Rusya'daki Sol Sosyalist Devrimciler tarafından dile getirildiğini, onların devrimci halkçılığının Şubat Devrimi sonrasında Rusya'nın sürüklendiği krize en iyi çözümü sunduğunu ileri sürmektedir.

1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri soluk soluğa yaşanan, büyük düşün ve eylem insanlarının damgasını vurduğu büyüleyici bir devrimci dönemin özgün hikâyesidir.

Türkiyenin Milliyetçilikle İmtihanı

Nikolaos Stelya, Kalkedon Yayınevi, 2013, 200 s.

20. yüzyılın başlarında, Türk edebiyatçı Halide Edip Adıvar *Türk'ün Ateşle İmtihanı* ismini verdiği çok önemli bir çalışmayı kaleme aldı. Halide Edip Adıvarın ünlü romanını kaleme almasından uzun yıllar sonra, bu toprağın insanının ateşle imtihanı sona ermemiştir. Bu imtihan, bugün Kürt Sorununun evrimleşmesiyle beraber 21. yüzyıla taşınmıştır. Bu çalışmada incelenen milliyetçi projelerin aralıksız çatışması, bu imtihanın ileriki dönemde Türkiye'nin, Ortadoğu'nun, Doğu Akdeniz'in ve Mezopotamya'nın kaderini etkilemeye devam edeceğini göstermektedir.

Bu çalışmanın kaleme alındığı 2013 yılının ortalarında, Türkiye toplumu Kürt Sorunu sarmalında çok önemli bir noktaya gelmiş bulunmaktadır. Çalışmanın başlangıç noktasını teşkil eden, 2011 Milletvekili Seçimleri sonrasında yükselişe geçen siyasi gerilim ve çatışma süreci sonrasında, Kürt Sorununda diyalog eksenli yeni bir süreç başlamış bulunmaktadır. Bu süreç, yaklaşan yerel seçimler ve çok kritik cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesine denk gelmektedir. Aynı zamanda, bu dönemde Mezopotamya coğrafyasında çok önemli gelişmeler vuku bulmakta, bölgenin genelinde ulus-devlet modelinin geleceği sorgulanmaktadır.

İslam Felsefesi Üzerine

Prof. Dr. Ahmet Arslan, İstanbul Bilgi Üni.Yayınları, 2013, 380 s.

Prof. Dr. Ahmet Arslan'ın *İslâm Felsefesi Üzerine* adlı bu kitabı, yazarın aynı konuda değişik kaynaklarda yayınlanmış makalelerini belirli bir sistematik içinde bir araya getiriyor. Eserde yer alan tüm makalelerin ortak konusu ise genel olarak İslâm felsefesini, İslâm dünyasında felsefe olarak tanımlanan hareketleri ve bunların temsilcilerini ele alıyor.

Arslan, öncelikle genel olarak İslâm'da felsefe diye bir şeyin olup olmadığı, varsa bu felsefenin hangi alanlarda hangi disiplinlerde aranması gerektiğini, bu disiplinlerde ortaya konmuş çalışmaların ve bunlara hâkim olan düşünce ve zihniyetin neye dayanarak "felsefi" olarak adlandırıldığını tartışmakta; İslâm düşüncesinin iki büyük geleneği olan kelâm ve tasavvufu yorumlarken, bu anlamda İslâm felsefesinin özgünlüğünü, bundan ne kastedildiğini ve Yunan tarzı felsefe geleneği üzerine düşüncelerini açıklamaktadır. Prof. Arslan, bu eserinde İbni Sina'nın dinle felsefe arasındaki ilişkiler hakkındaki görüşleri ile İbni Haldun'un mantık üzerine tezlerini, Spinoza ve Aristoteles'in düşünce sistemleriyle karşılaştırarak, İslâm felsefesinin dili ve söylemi üzerine genellemeler yapıyor. Yazar, Spinoza'nın öğretisinde kendi deha ve özgünlüğünün yanısıra İslâm filozoflarından ne denli etkilendiğini de tespit ederken, benzer şekilde Aristoteles'in mantık, bilgi kura-

Sivil Toplum ve Ötesi

Gramsci'nin düşüncesinde oynadığı başat rolden dolayı sol içerisinde yoğunlukla tartışılagelen ve özellikle Avro-komünizme belirgin rengini veren "sivil toplum" kavramının kökeni Hegel'e ve Rousseau'ya dek uzanır. Sivil topluma eleştirel yaklaşan her iki düşünür doğa durumu-sivil toplum ikiliğini değil, sivil toplum-devlet ikiliğini temel alır ve bu topluma özgü ilişkilerin tarihsel olarak belirlenmiş olduğu yolunda bir vargıya ulaşırlar. Ne var ki ne Hegel ne de Rousseau sivil toplumun bakış açısının ötesine geçememiş ve ona kökten bir eleştiri getirememiştir. Bu tür bir "anatomi"yi gerçekleştirecek olan kişi Marx'tır. Marx, emeğe en temel "ontolojik" kategori olma önceliği tanıyarak insan ile doğa arasındaki ilişkinin kavranış biçimini tümüyle değiştirmiş, bu ilişkiyi emek aracılığıyla dolayımlamak suretiyle insan-doğa ilişkisini tarihselliği içinde kavrayabilmiştir.

Bu kitabın amacı sivil toplumu kendinde bir amaç olarak gören, onu yücelten, sivil toplum-devlet ikiliğini merkeze oturtup devlet karşısında sivil toplumun sınırlarını genişletmeyi ana hedef olarak belleyen yaklaşımların tersine, Marx'ın, sivil toplumu kapitalist ilişkiler bağlamında açıklayan çözümlemesine dayanarak, tartışmaya sivil toplumu aşma perspektifinden müdahil olmaktır.

Sivil Toplum ve Ötesi, Gülnur Acar Savran, Dipnot Yayınevi, 2013, 364 s.

mı ve metodoloji üzerine görüşlerinin, İbni Haldun tarafından nasıl eleştirel bir biçimde kavrandığını da dile getiriyor. *İslâm Felsefesi Üzerine*, İslâm düşünce dünyasını, zihniyet alanlarını kavramak ve tartışmak için çok önemli bir kaynak özelliğini taşımaktadır.

İbn Sina'da Doğa Felsefesi ve Meşşai Gelenekteki Yeri

Muhittin Macit, Litera Yayınevi, 2013, 340 s.

Felsefe tarihinin en önemli filozoflarından biri olan İbn Sînâ'nın doğa felsefesini inceleme konusu yapmış olan bu kitap, başta Aristoteles olmak üzere Meşşâî (Peripatetik) felsefi gelenek içerisinde mukayeseli bir çalışmayla İbn Sînâ'nın bu gelenek içinde kavram, konu ve biçim yönünden nasıl bir doğa felsefesi inşa etmiş olduğunu başarılı bir şekilde ortaya koymaktadır.

Yazarın editörlüğünde İbn Sînâ'nın *Kitâbuş-Şifâ* külliyatının metin ve tercümesiyle birlikte yayınlanmaya başlanması ve özellikle de külliyatın Fizik kitaplarının ve *İşaretler ve Tembihler*'in Türkçeye aktarılması ardından gelen böylesine analitik bir çalışma, çeviri projesini takiben İslam felsefesinin günümüz bilimsel ve felsefi verileriyle karşılaştırılarak yapılacak modern değerlendirme ve yeniden üretme aşamasının güzel bir örneği olacak niteliktedir.

Teori ve Pratik Üzerine

T.W. Adorno, Max Horkheimer, Metis Yayıncılık, 2013, 72 s.

Adorno ile Horkheimer 1956 baharında üç hafta boyunca bir tartışma yaptılar ve bu tartışmayı *Komünist Manifesto*'nun güncel bir versiyonunu üretme niyetiyle teybe kaydettiler. İki filozof eserlerinin teori-pratik ilişkisi, emek, boş zaman, tahakküm, özgürlük gibi temel temaları üzerine, tutarlılık ve temellendirme kaygısı gözetmeksizin siyasi dozu yüksek serbest doğaçlamalar yapıyorlar.

Soğuk Savaşın gemi azıya aldığı bir dönemde Eleştirel Teori eleştirelliğini ne ölçüde koruyabilmişti? Siyaseten etkisizliğin içselleştirilmesi düşünceye nasıl bir etkide bulunur? Teorik mülahazalar düzeyinden reel siyasetin dolambaçlarına "indiklerinde", yüksek teori kozasından çıktıklarında, iki düşünür, dünyanın gidişatı hakkında ne ölçüde anlamlı fikirler üretebiliyorlar? Entelektüel bir keyifle, bazen üzüntüyle, yer yer de sinirlenerek okuyacağınız bu küçük kitap, bu sorular hakkında ciddi bir düşünmeye vesile oluyor.

Antikapitalist Sözlük

David E. Lowes, Çev: Burak Güler, Ebru Kılıç, Ali Rıza Güngen, Bican Polat, Çiğdem Dilek Karaoğlan, Evrim Engin, Versus Kitap, 2012, 324 s.

Antikapitalizmin, kapitalizmin kendisi kadar eski olduğunu belirtmek; bazılarına malumun ilanı diğerlerine de totoloji olarak görünebilir. Muhalif gücün soy kütüğü; medyadaki çoğu kişi, üniversiteler ve kurumsallaşmış siyasi partiler tarafından görmezden gelinmiş, karartılmış ya da önemsizleştirilmiştir. *Antikapitalist Sözlük*, antikapitalist teori ve pratiğin tarihini ve etkilerini yok sayan veya marjinalize eden birçok politika sözlüğüne alternatif olarak tasarlanmıştır.

El altındaki bir başvuru kaynağı olarak *Antikapitalist Sözlük*, kolayca takip edilebilir bir formatta, antikapitalist hareket bağlamında önem taşıyan kavram ve meseleleri açıklayan bağımsız maddeleri içermektedir. Kitabın sunduğu çapraz referanslar yoluyla, eylemlilik, kavramlar, konular ve örgütler arasındaki tarihsel karşılıklı ilişki ortaya koyulmaktadır ve ilerici antikapitalizmin köklerine ve esin kaynaklarına yer verilmesi güncel okuyucuya bağlamsal bir çerçeve sunmaktadır. Aslında kapitalizmi destekleyen fikirler, kurumlar ve hareketleri tanımlayan ya da onlara atıfta bulunan maddeler ise antikapitalizmle ilgileri nedeniyle kitaba dahil edilmiştir.

Antikapitalist Sözlük, günümüzün radikal antikapitalizmini güçlendirme amacı taşıyan bir praksisi ve ortodoks muadillerine karşı bir dengeyi temsil etmektedir. Antikapitalist hareket, bütün insanlığın aydınlanması ve kurtuluşu için verilen evrim halindeki tarihsel bir mücadelenin parçasıdır ve Stéphane Mallarmé'nin (1842-1898) meşhur sözüyle ifade olunursa, "Gerçek bomba kitaptır".

İnsan Türünün Geleceği

Jared Diamond'ı uygarlık tarihi üzerine ünlü *Tüfek, Mikrop ve Çelik* adlı eserinden tanıyoruz. Diamond'ın ilk popüler kitabı olan *Üçüncü Şempanze* ise, insanı en yakın kuzeni şempanzede ayıran, bir başka deyişle insanı insan yapan özellikler üzerinde duruyor.

Bilindiği gibi genlerimizin yüzde 98'inden fazlası şempanzelerle aynı. Şempanzeler öncelikli olarak hayatta kalmaları için gereken temel gereksinimlerle ilgilenen hayvanlar olarak kalmışken, insan dinleri ve uygarlıkları kuran, karmaşık iletişim biçimleri geliştiren, sanat eserleri yaratan, şehirler inşa eden bir tür olmuş. Diamond insanı bu karmaşık ve görkemli noktaya getiren kültürel evrimi, DNA'mızdaki yüzde 2'lik farkla bağını koparmadan inceliyor.

Kitabın birinci kısmı milyonlarca yıl öncesinden tarımın ortaya çıkışına kadar olan döneme bakarak, insanın büyük sıçramasından, şempanzeden farklı yüzde 2'deki neyin sorumlu olduğunu ortaya çıkaramaya çalışıyor. İkinci kısımda ise, iskeletimizdeki değişimi inceleyerek, İnsanın kültürel yükselişinin biyolojik temellerini ele almayı sürdürüyor.

Sonrası, bizi hayvanlardan ayırdığına inandığımız kültürel özellikler: dil, sanat, teknoloji, tarım... Diamond burada, insanın kendisine ve yaşadığı dünyaya zarar verme özelliğine de vurgu yaparak, karanlık yanımızı gösteriyor. İnsanın yükselişi, onun dünyayla birlikte mahvoluşunu getirebilecek araçların çoğalmasını da beraberinde getiriyor.

Diamond, bu kitabı yazmasında politik bir kaygının da bulunduğunu, türümüzün tarihinin izin sürerek, bu mahvoluşu engellemek için politik bir istek uyandırmayı hedeflediğini söylüyor:

"Tehlikenin uzakta olduğunu düşünseydim yazmazdım. Ama durumumuzun umutsuz olduğunu düşünseydim de yazmazdım."

Üçüncü Şempanze bir anlamda, insanın yükselişinin ve düşüşünün öyküsü.

Üçüncü Şempanze, İnsan Türününü Evrimi ve Geleceği, Jared Diamond, Çev: Çağatay Tarhan, Alfa Yayınları, 2013, 484 s.

matematik sohbetleri

Problemin püf noktası!

Birçok çeşitlemesi olan meşhur bir hikâyedir: Ünlü Macar matematikçi John von Neumann'a lise öğretmeni aşağıdaki problemi sorar ve çözümü akıldan yapmasını ister.

Problem. Bir bisikletli dakikada 30 metre hızla 900 metre uzaklıktaki duvara doğru hareket ediyor. Aynı anda bisikletin ön lastiğinin üzerinde duran bir kuş bisikletlinin izleyeceği yoldan dakikada 50 metre hızla duvara doğru uçmaya başlıyor. Kuş duvara ulaştığında geri dönüp geldiği yoldan bisikletliye doğru uçuyor ve bisikletliyle karşılaştığında tekrar geri dönerek duvara doğru uçuyor. Bu şekilde duvarla bisikletli arasında uçmaya devam ediyor, taa ki bisikletliyle duvar arasında kalıncaya kadar.

Şekil 1.

Soru: Kuş toplam kaç metre uçmuştur?

Neumann'ın bu soruyu bir dakikadan kısa bir sürede yanıtlaması üzerine öğretmen, "Bravo! Demek ki problemin püf noktasını buldun" sözleriyle şaşkınlığını anlatır. Neumann, "Anlamadım, ne dediniz, püf noktası mı? Ben sadece sonsuz toplamı hesapladım." karşılığını verir.

Öğretmenin Neumann'dan beklediği püf noktası olan basit çözüm için ortaokul matematik bilgisi yeterlidir. Ama Neumann, matematiksel analizin temeli sayılan serileri kullanarak müthiş bir hızla bir sürü işlemi kafadan yaparak sonuca ulaşmıştır. Ne zaman, basit bir çözümü olan bir soruyu uzun yollardan çözsem bu hikâye gelir aklıma. Tabii ki kendimi Neumann'la karşılaştırmadan…

Bu kısa hikâye, büyük bir olasılıkla kurmacadır, ama bizi ilgilendirmiyor; çünkü anlatılmak istenen Neumann'ın ne denli hızlı işlem yaptığının ötesinde, bir problemin çözümünün matematiksel değerinin salt uzunluğuna ya da kısalığına bağlı olmadığını gösterir. Önemli olan yapılan işin doğruluğudur; üstelik basit yolu göremeyip, karmaşık bir yöntemle çözümü yapan kişi büyük bir matematikçi de olabilir. Elbette, matematikçiler için çözümün ekonomik olması önemlidir, ama niteliği belirleyen derinlik, genellik gibi ölçüler de vardır.

John von Neumann (1903-1957)

Problemin basit çözümündeki püf noktayı bulmak oldukça kolay: Bisikletin duvara ulaşma süresi 900 / 30 = 30 dakikadır. O halde kuş da toplam 30 dakika uçacak ve hızı dakikada 50 metre olduğundan toplam 50 x 30 = 1500 metre yol kat edecektir.

Problemin diğer çözümünü de vereceğiz, ama önce birkaç cümleyle hikâye kahramanının işlem hızından söz edelim:Von Neumann 20. yüzyılın en parlak zihinlerinden biri olarak kabul edilir. Öğretmenliğini yapmış olan ünlü matematikçi George Polya, O'nun hızını şöyle anlatır: "Şimdiye dek gözümü korkutan tek öğrencim. Öylesine hızlı ki… Bir teoreme gelmiştim ve bunun henüz kanıtlanamadığını, kanıtının da zor olabileceğini söylemiştim. Beş dakika sonra elini kaldırdı. Ona söz verdiğimde tahtaya giderek kanıtı yazmaya başladı. O andan sonra Neumann'dan korkmaya başladım."

Soyut ispatları ve numerik hesaplamaları hızla yaptığı bilinen Neumann'ın asıl hoşlandığı ve gurur duyduğu özelliği sayılara olan yeteneğidir. Bu yeteneğiyle ilgili bir hikâye de şöyledir: Alan Turing ile birlikte bilgisayarın babası sayılabilecek iki kişiden biri olarak kabul edilen Neumann, arkadaşıyla bir bilgisayarı ilk ön test aşamasından geçirmek isterler. Arkadaşı, 2'nin kuvvetlerinin kullanılmasını önerir. Bu öneri şöyle bir şeydir: sağdan dördüncü ondalık basamağı 7 olan en küçük 2'nin kuvveti nedir? Bu soru günümüzdeki bilgisayarlar için son derece küçük bir problemdir, sadece saniyenin küçük bir bölümünde sonuç alınır, ama 1950'lerin teknolojisiyle üretilmiş lambalı bilgisayarlardan biri test edilmektedir. Makine ve Neumann aynı zamanda başlarlar. Neumann işlemi önce bitirir.

Neumann'ın matematiksel işlemlerdeki müthiş hızını konu alan bir çok hikaye vardır. Ama biz asıl hikâyeye dönelim ve onun bir çırpıda, kafadan yaptığı işlemleri anlatarak Bisikletli ve Kuş probleminin diğer çözümünü verelim:

Problemin genel çözümünü yaparak kuşun uçtuğu süreyi hesaplayacağız. Bisikletlinin ve kuşun hareket ettiği noktayı Y_1 ile duvarın bulunduğu noktayı da D ile gösterelim. (Şekil 1) Y_1 ile D arasındaki mesafeyi S ile, bisikletlinin hızını v_B, kuşun hızını da v_K ile gösterelim. ($v_B > v_K$)

Bisikletliyle kuş ilk kez t_1 zamanında Y_2'de karşılaşsınlar. Bu süre içinde bisikletli Y_1'den Y_2'ye gelirken, kuş da duvara gidip Y_2'ye dönüyor. Bu cümleyi denk-

Ali Törün

a_torun60@hotmail.com

lemle ifade edersek,

$$t_1 v_K + t_1 v_B = 2S \quad (1)$$

olur.

Benzer olarak ikinci karşılaşma, bisikletli ve kuşun Y_2'den hareketinden t_2 zaman sonra gerçekleşiyorsa aşağıdaki denklem elde edilir:

$$t_2 v_K + t_2 v_B = 2(S - t_1 v_B). \quad (2)$$

(1) denklemini (2)'de yazarsak,

$$t_2 v_K + t_2 v_B = t_1 v_K - t_1 v_B. \quad (3)$$

olur. Benzer şekilde t_3 zamanı için aşağıdaki denklemi yazabiliriz:

$$t_3 v_K + t_3 v_B = 2(S - t_1 v_B - t_2 v_B). \quad (4)$$

(1) ve (3) denklemlerini (4)'te yazarsak,

$$t_3 v_K + t_3 v_B = t_2 v_K - t_2 v_B$$

olur. Bu şekilde devam edilirse t_i zamanı için,

$$t_i v_K + t_i v_B = t_{i-1} v_K - t_{i-1} v_B$$

denklemini elde ederiz.

$L = (v_K - v_B) / (v_K + v_B)$

alınırsa $t_i = L\ t_{i-1}$ olur. Bu eşitlikte i'ye 1, 2, 3… i değerleri verilerek elde edilen eşitlikler taraf tarafa çarpılırsa,

$$t_i = L^{i-1}\ t_1$$

bulunur. Bu eşitliğe göre kuşun i'ninci zamanın sonuna dek toplam uçma süresi,

$$t_1 + t_1 L + t_1 L^2 + t_1 L^3 + \ldots t_1 L^{i-1}$$

olur. Bu toplam geometrik bir dizinin ilk terim toplamıdır. Bu toplamda i'yi sonsuza götürürsek kuşun duvar ile bisikletin ön tekerleği arasında kalıncaya dek uçma süresini buluruz, çünkü L<1 olduğundan elde ettiğimiz toplam ilk terimi t_1, ortak çarpanı L olan yakınsak bir geometrik seridir. Bu serinin sonucu limit hesabıyla,

$$\frac{t_1}{1 - L}$$

bulunur. Bu kesirde L yerine $(v_K - v_B) / (v_K + v_B)$ yazılırsa,

$$\frac{t_1 v_K + t_1 v_B}{2 v_B}$$

elde edilir. Bu kesrin payında (1) denklemini kullanırsak kuşun uçma süresini,

$$\frac{S}{v_B}$$

olarak bulmuş oluruz ki, bu kesri kuşun hızıyla çarptığımızda kuşun kaç metre uçacağı hesaplanır.

Bu sonuç, problemin püf noktası olan, bisikletlinin duvara ulaşma süresiyle kuşun uçma süresinin eşit olduğunu doğrulamaktadır.

Öyleyse onca işlemi neden yaptık? Bu soruyu matematiği sadece anlık soru(n)ları çözmenin bir aracı olarak görürsek yanıtlayamayız. Tüm bilim dalları ve teknolojideki gelişmeler, böylesi uzun işlemlerle uğraşan matematik çabasının ortaya koyduğu genellemeler sayesinde mümkün olmaktadır. Kısacası kuşun uçtuğu mesafeyi basit bir hesapla kolaylıkla bulabiliriz ama insanın kuş gibi uçabilmesini sağlayan tüm hava araçlarının yapılabilmesinin yolu matematiğin uzun işlemleri ile vardığı bu genellemelerden geçer.

KAYNAK

1) Petkovic, M, *Famous Puzzles of Great Mathematicians*, AMS, 2009.

BİLİM ve GELECEK KİTAPLIĞINDAN

H. Tuğrul Atasoy

Bir nöroloğun gözünden

İNSAN NEDEN SANAT YAPAR?

axis mundi

Sanat yapıtı nedir? Bize ne anlatır? Sanat yapıtının esin kaynağı neredir? Sanat ile "anormallik" arasında bir ilişki var mıdır? Sanat evrensel midir? Söz ile iktidar ilişkisi nasıldır? Bilim ve sanat birbirine benzer mi? İnsan bilinmeze ilk adımı bilimle mi, sanatla mı atar?

Prof. Dr. Tuğrul Atasoy'un yukarıdaki sorular bağlamında dolaşan denemeleri, sanatın ufkunda gezinirken, nöroloji, antropoloji, genetik, psikoloji, psikanaliz, felsefe, doğa ve şiirle de buluşuyor. Atasoy'un bu çalışmasında, düşüncelerini yer yer sorguladığı, yer yer onlardan güç aldığı bilim ve düşün insanları arasında, Theodor Adorno, Jean Baudrillard, Roland Barthes, Walter Benjamin, John Berger, Jorge Luis Borges, Terry Eagleton, Max Horkheimer, Herbert Marcuse, John Zerzan gibi isimler bulunuyor.

Eve Curie

Marie Curie

Bir bilimkadınının olağanüstü öyküsü

"Marie Curie" derken sözünü ettiğimiz değer, iki Nobel Ödülü almak ve en büyük bilimcilerden biri olmak değil. Esas örnek alınası olan, Marie Curie'nin yaşama ve bireysel-toplumsal ilişkilere yönelik bakış açısıdır.

Marie ve Pierre Curie, yıllarca emek verip keşfettikleri radyumun patentini almayı reddettiler. Oysa kendi keşiflerinin bir gramıyla en büyük hülyaları olan bir laboratuvara kavuşabilirlerdi. Curie'ler karar veriyor: "Maddi çıkar bilimin ruhuna uymaz". Gerçek bilim, kapitalizme direniyor.

Kızının kaleminden, bilime ve topluma adanmış bir yaşamın öyküsü...

www.bilimvegelecek.com.tr / bilgi@bilimvegelecek.com.tr / 0216.349 71 72

EL NO:197

♠ KJ105
♥ 76
♦ AK73
♣ Q96

D	G	B	K
P	1♠	2♥	3♥(1)
P	4♣	P	4♦
P	4NT	P	5♥
P	6♠	P	P

K
B D
G

♠ AQ98763
♥ A54
♦ ----
♣ K82

1) Tutuş ve 12+ hcp Batı Karo dam atak etti. Nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: Ataktan sonra batarsız bir işlem. Tek sorun Karo'ya ne atacağımıza karar vermek. Bunun için yerden küçük Karo oynayıp elden çakarız. İki tur koz oynayıp yere doğru Trefl oynarız. Batı alırsa (Asın Batı'da olmasını umuyoruz) Karo'lara elden iki Kör atarız, almazsa eldeki iki Trefl'iyi atarız ve bir Kör vererek kontratı yaparız.

Tüm dağılım

♠ KJ105
♥ 76
♦ AK73
♣ Q96

♠ 2
♥ KJ1098
♦ QJ108
♣ AJ3

K
B D
G

♠ 4
♥ Q32
♦ 96542
♣ 10754

♠ AQ98763
♥ A54
♦ ----
♣ K82

♠ 542
♥ A987
♦ 8
♣ A8643

G	B	K	D
1♦	1♠	X	P
2♥	X	3♥	P
4♥	P	P	P

K
B D
G

♠ J63
♥ KQJ10
♦ AQ762
♣ 5

Batı Pik As-Rua-Dam çekti ve koz oynadı. Doğu üçüncü Pik'e Trefl defos etti. Nasıl devam etmeliyiz?

Yanıt: Başka el vermemeliyiz. Koz oynanmasa el çaka-yer çaka oynardık; şimdi Karo ruayı Batı'dan 3. den düşürmeye çalışırsak koz zaafiyetine uğrarız.Tek çare Karo pası yapmaktır. Sonra çakalarla oyunu yaparız.

Tüm dağılım

♠ 542
♥ A987
♦ 8
♣ A8643

♠ AKQ107
♥ 64
♦ J95
♣ KJ2

K
B D
G

♠ 98
♥ 532
♦ K1043
♣ Q1097

♠ J63
♥ KQJ10
♦ AQ762
♣ 5

2013 SPOR TOTO KARADENİZ AÇIK İKİLİ ŞAMPİYONASI

2013 Spor Toto Karadeniz Açık İkili Şampiyonası 8-9 Haziran tarihlerinde yapıldı. Şampiyonaya ilişkin sıralama aşağıdadır:

A FİNALİ

1. Nevzat Aydoğdu - Bursa / Fikret Aydoğdu - Samsun
2. Tezcan Şen - İstanbul / Zafer Şengüler - Ankara
3. Mete Toppare - Ankara / Enver Köksoy - Ankara
4. Veli Temiz - Artvin / Uğur Er - Ankara
5. Volkan Denizci - Samsun / Mithat Kuşak - Samsun

KARIŞIK: Sevil Nuhoğlu - İstanbul /
İsmail Kandemir - İstanbul

B FİNALİ

1. Fikri Uğur - İstanbul / Mehmet Emiroğlu - İstanbul
2. Kemal Üçler - Samsun / Namık Sarıoğlu - Samsun
3. Derya Balcı - Ankara / Başar Taşkıner - Ankara

2013 TÜRKİYE KULÜPLER TAKIM ŞAMPİYONASI BÖLGE KOTALARI BELİRLENDİ

2013 Türkiye Kulüpler Takım Şampiyonası'na 10 bölgeden toplam 194 takım katıldı. Yapılmakta olan bölge elemeleri sonucunda 64 takım final grubuna katılmaya hak kazanacak.

24. AVRUPA GENÇ MİLLİ TAKIMLAR ŞAMPİYONASINA GİDECEK KAFİLE BELİRLENDİ

11-20 Temmuz tarihlerinde Polonya'nın Wroclaw kentinde yapılacak olan 24. Avrupa Genç Milli Takımlar Şampiyonası' na gidecek olan Genç Milli Takımlar ve Kaptanları, JUNIORS (U26) (NPC) Ümit Tarhan, YOUNGSTERS (U21) (NPC) Doğan Üzüm, GIRLS (KIZLAR) (NPC) Belis Atalay ve kafile sorumluları T.B.F. Yönetim Kurulu Üyesi Ercan Koçal ve Yaşar Sezen olarak belirlenmiştir.

KADIN MİLLİ TAKIM KAMP ÇALIŞMALARI

Türkiye Briç Federasyonu'nca bildirildiğine göre 16-29 Eylül'de yapılacak olan 41. Dünya Takımlar Şampiyonası' na katılacak Kadın Milli Takımımızın ilk hazırlık çalışması sona erdi. Mustafa Cem Tokay kaptanlığında yapılan kamp çalışmalarında sporcularımızın gerek briç disiplini, etiği ve takım ruhu konusunda gösterdikleri hassasiyet, gerekse teknik heyet ile birlikte yaptıkları uyumlu ve başarılı çalışmaları nedeniyle tüm ekibe, ayrıca kamp çalışmasına ev sahipliği yapan İstanbul Briç Spor Kulübü' ne ve nezdinde Kulüp ve TBF Yönetim Kurulu Üyesi Koray Selçuk'a teşekkür edildi.

Kadın Milli Takımımızın ikinci hazırlık çalışması ise 6-11 Temmuz tarihleri arasında Datça'da yapılacak. Kadın Milli takımımıza başarılar dileriz.

Doğu Perinçek'e yanıt

Doğu Perinçek, 29-30 Mayıs tarihli *Aydınlık* gazetesindeki köşesinde *Bilim ve Gelecek*'te Kürt sorunu ile ilgili çıkan bazı yazıları eleştirmiş. Bu yazılardan ikisi benim imzamı taşıdığı için kısaca yanıt vermek istiyorum.

Perinçek'in ilk günkü yazısında bazı dokundurmalar dışında fazla bir fikir tartışması yok; asıl eleştiriler 30 Mayıs tarihli ikinci köşe yazısında.

Perinçek şu soruyu ortaya atarak başlıyor yazısına: "Türk milliyetçiliği ile Kürt milliyetçiliği eşit midir? Bu soruyu Türk milleti ile Kürt milleti bugün toplumsal pratikte eşit midir diye de sorabilirsiniz." Perinçek, "gürültü çıkarmamızı" baştan engellemek için "İdeoloji, Hukuk veya Ahlâk düzleminde eşitlikten söz etmediğini" de eklemiş. Gerçi "Tarihsel" düzlemde yazdıklarında "gürültü çıkaracak" epey nokta var ama bunu sonraya bırakalım; tartışmamızı onun önerdiği düzlemde, yani toplumsal pratik, daha doğrusu politika düzleminde sürdürelim.

Birincisi insanlar toplumsal pratiğe benimsedikleri ideolojileriyle girerler; ideolojileri ışığında politika yaparlar. Dolayısıyla İdeoloji düzlemiyle Politika düzlemini birbirinden ayırmaya olanak yok. Bu iki düzlemi birbirinden ayırdıklarını söyleyenler de aslında ideolojik tavır almaktadırlar ve onların ideolojilerine de "pragmatizm" denir. Perinçek'teki pragmatizm konusuna geliriz biraz sonra.

İnsanların verdikleri yanıtlardan önce sordukları sorular, sorularını formüle ediş biçimleri ideolojilerini ele verir. Perinçek Kürt sorununu ele alırken sorunsalı şöyle koyuyor: "Türk milleti (Türk milliyetçiliği) ile Kürt milleti (Kürt milliyetçiliği) toplumsal pratikte eşit midir?" Tarihi, sınıf mücadeleleri tarihi olarak gören ve her toplumsal koşulda sınıf analizi yaparak politikalarını oluşturmaya çalışan bir bilimsel sosyalist (Marksist) sorunsalı böyle formüle etmez. Ne Kürt sorunu Türk milletiyle Kürt milleti arasındaki bir sorundur, ne İkinci Dünya savaşının doğu cephesi Alman milletiyle Rus milleti arasındaki bir savaştır, ne de ABD'nin Irak işgali Amerikan milleti ile Irak milleti arasındaki bir savaştır. Ancak tarihi milletler ve onların devletleri arasındaki çatışmaların tarihi olarak gören, yani tarihe milliyetçi ideolojinin perspektifiyle yaklaşanlar toplumsal pratiğe ilişkin sorunları bu biçimde formüle ederler. Perinçek de bir bilimsel sosyalist olarak değil, bir "milliyetçi (Türk milliyetçisi)" olarak sorunlara yaklaşıyor.

Milletler, halklar, hatta bu millet ve halkın çoğunluğunu oluşturan emekçi kitleler, bazı dönemlerde gericilerin, faşistlerin, emperyalistlerin peşine takılabilirler. Zaten hâkim sınıflar egemenliklerini sadece zor yoluyla değil, hatta esas olarak bu ideolojik hegemonyaları sayesinde sürdürürler. Ama bu durum, o milletlerin ve halkların "gerici halk", "faşist millet", "emperyalist millet" olarak tanımlanmasını getirmez. Evet, milliyetçiler böyle tanımlar yapabilirler. Ama sosyalistler bir sınıf analizi yaparak, halkları, emekçi kitleleri, hatta bir avuç işbirlikçi dışında bütün milleti faşizmin ve emperyalizmin ideolojik hegemonyasından kurtarmak ve saflarına kazanmak için mücadele ederler. Onların değişebileceklerini, gerçek sınıfsal çıkarlarını zamanla kavrayacaklarını bilirler. Sosyalistler halka, Marie Curie'nin bir ton çamura yaklaştığı gibi yaklaşırlar; o bir ton çamur içindeki bir gram radyumu görürler ve o tonlarca çamuru bir gram radyuma dönüştürürler. Devrimcilik budur. Sınıf mücadelesi ve onun bir cephesi olarak ideolojik mücadele dediğimiz de budur.

Milliyetçilik, tıpkı takım taraftarlığı gibidir; kendisini abartır, karşısındakini ise küçültür. Dolayısıyla iki durumda da toplumsal gerçeklerden kopar. Sadece gerçeklerden kopsa sorun değil, ama gerçek sandığı şeyin peşinde tehlikeli pratiklerde de bulunur.

Örneğin, tıpkı FB formalı genci bıçaklayan GS'li veya GS'lileri Kadıköy'e almayan FB'liler gibi, "Samsun'a ancak Atatürk çıkar, siz çıkamazsınız" der. (D. Perinçek, *Aydınlık*, 22 Şubat) Mücadele bu biçimde yapıldığında kendi taraftarları da Diyarbakır'a, Hakkari'ye giremez! Oralarda gazete okuyamaz, satamaz hale gelirler.

Örneğin, "ABD ve AB emperyalizmine karşı ayağa kalkan millet, Türk milletidir" diye yazar. (D. Perinçek, *Aydınlık*, 30 Mayıs) Ama milletin -hâkim ideolojinin etkisi altında- yüzde 50'sinin ABD taşeronu gerici AKP'ye, geri kalanının da kendi partisine değil MHP ve CHP'ye oy verdiği gerçeğinin üzerinden atlayıverir.

Örneğin, tıpkı GS'nin veya FB'nin "şanlı tarihi"nden söz eder gibi, "Türk Milliyetçiliğinin tarihi, emperyalizme karşı savaş tarihidir" diye yazacak kadar tarihi gerçekleri saptırır. (D. Perinçek, *Aydınlık*, 17 Nisan) Unutuverir: (yakın dönemden başlayalım) Soğuk Savaş yıllarında Türkiye'de Sovyetler Birliği'ne karşı Amerikan örgütlenmesini (kontrgerilla) kimler gerçekleştirdi? MHP ve Ülkü Ocakları neydi? "Kanlı Pazar"larda devrimcileri kimler bıçakladı? Deniz'leri kim astı? Mahir'leri kim katletti? Demirel'in MC'leri neydi? 1 Mayıs 1977 katliamını kim yaptı? 70'lerde yüzlerce devrimciyi kim öldürdü? Onlarca aydınımıza kim suikast düzenledi? Nihal Atsız'lar, Alpaslan Türkeş'ler kimdi? Çorum, Kahramanmaraş katliamlarını kim yaptı? Ağca'lar, Çatlı'lar, Yazıcıoğlu'lar kimdi? 12 Eylül faşist darbesini yapan ABD'nin "our boys"ları kimlerdi? Türk-İslam Sentezi hangi ideolojinin uygulamasıydı? Evren'ler, Özal'lar, Çiller'ler, Ağar'lar, Güreş'ler kimdi? 90'lı yıllarda binlerce faili meçhulü kimler gerçekleştirdi? Eken'ler, Eymür'ler, Yeşil'ler kimdi? Toplu mezarlar kimin marifetiydi? Kürt köylerini kimler yaktı? Mumcu'ları, Dink'leri kimler öldürdü? Vb, vb, vb, vb…

Bütün bunlar Türk milliyetçiliği adı altında yapılmadı mı? Yoksa bütün bunlar emperyalizme karşı savaşın gerekleriydi de biz mi yanlış saftaydık? Bunlar Türk milliyetçisi değillerse, emperyalizme karşı savaşan Türk milliyetçileri kimlerdi? O günden bugüne emperyalizme ve faşizme karşı savaşan Türkiyeli sosyalistler, devrimciler ve yurtseverler kendilerini hiçbir zaman "Türk milliyetçisi" olarak nitelemediler. Kimse günün politikaları uğruna tarihi gerçeklerin üstünü örtmeye kalkmasın. Türk milliyetçiliğinin son 70 yıllık tarihi, belki de Kürt milliyetçiliğinin yüz katı kadar, emperyalizm işbirlikçiliğinin, kontrgerillacılığın, faşist zorbalığın ve katliamcılığın, halk ve emek düşmanlığının, başka milliyetlere karşı zor kullanmanın tarihidir.

Örneğin, "gerici-milliyetçi-işbirlikçi Taşnak Partisi"nden değil de "işbirlikçi Ermeniler"den söz eder ve yaşanan kitle kırımının üstünü örtmeye çalışır.

Örneğin, "Kürt feodalizminden, gerici Kürt ağalarından ve şeyhlerinden" değil de "Cumhuriyet düşmanı Dersimlilerden" söz ederek, Dersimli 30 bin yoksulun katledilişini aklamaya çalışır. (Bu arada, karşı taraf da zıt bir milliyetçilikle feodal ağalara, şeyhlere sahip çıkıyor)

İşte toplumsal olgulara/süreçlere, çatışmalara milliyetçilik gözlüğüyle yaklaşıldığında bütün bunlar yapılır ve savunulur. Ben ve *Bilim ve Gelecek*'te yazan diğer arkadaşlarım tarihi ve güncel sorunlara milliyetçilik gözlüğüyle bakmıyoruz. Ne Türk milleti ile bir derdimiz olabilir ne de Kürt milletiyle. Derdimiz emperyalizmle ve milliyeti ne olursa olsun işbirlikçilerle ve gericilerle…

***

Sayın Perinçek, toplumsal pratik (politika) düzleminden çıkıp tarihsel düzleme geçtiğinde de "Türk milletinin büyük imparatorluklardan gelen bağımsızlık mirası"ndan söz ediyor. Daha önce de "Türklerin devlet kurma yeteneği"nden ve "3 bin yıllık Orta Asya Uygarlığı"ndan söz etmişti. Bunlar da tarihsel gerçeklerle uyuşmuyor. Türkler, bazı diğer halklara göre oldukça geç tarihlerde devletleştiler. "Türk" adıyla kurulan ilk devlet (Göktürk Devleti), MS 500-600 civarına denk düşer. O da daha çok bir "kabile federasyonu" düzeyindedir ve yaşamı fazla sürmemiştir. Türkler ancak batıya göçlerinden sonra, doğal olarak, karşılaştıkları kadim uygarlıkların (Fars, Arap, Bizans vb) devlet geleneklerini ve başta dinleri olmak üzere kültürel geleneklerini sahiplendiler; Selçuklu, Osmanlı gibi imparatorlukların kuruluşuna önderlik ettiler. Bu "gecikme" tarihsel bir olgudur, ayıp bir şey değildir; bir milleti ne küçültür ne de büyütür. Örneğin orta ve kuzey Avrupa halkları çok daha geç tarihlerde devletleşebilmişlerdir. Öte yandan "milletlerin yetenekleri"nden söz etmek, milliyetçilikten de daha geri bir anlayışa işarettir; bu tür yaklaşımları ancak örneğin Gumilev gibi mistikler ve etnikçilerde görebiliriz. Uyarımızı yapalım ve daha fazla ilerletmeyelim, kötü noktalara varırız ve haksızlık yapmış da oluruz.

***

Değerli Doğu Ağabey yazısını şöyle noktalamış: "Emperyalizme karşı bugün esas olarak Türk Milleti mevzisinde savaşılır. Devrim, Türk Milletiyle olur." Bunu kavramazsanız "Erdoğan'ın, Gülen'in, Apo'nun safına düşersiniz" diye de uyarmış.

Bu çok tehlikeli bir yaklaşım ve devrimi olanaksızlaştırıyor. Çok daha zor koşullarda, Mustafa Kemal bile, kurtuluşun denklemini "Türklerle Kürtlerin birliği", "Türklerle Kürtlerin ortak vatanı" biçiminde kurmuştu. Bu politikayı ısrarla uygulamasaydı Sevr'den öteye geçilemeyeceğinin farkındaydı. Türk ve Kürt kökenli vatandaşların çok daha iç içe geçtiği ve ortak vatanı paylaştığı günümüz koşullarında ise Perinçek'in "Devrim, Türk Milletiyle olur" denklemi, devrimi imkânsızlaştırmanın yanı sıra tehlikeli noktalara da varabilir. Mevziyi iyice daraltmış olmanın yanı sıra, mevziler iç içe olduğundan ve karşılıklı konuşlanma tehlikesi bulunduğundan bölücü bir rol oynayabilir, hatta kanlı bir iç savaş tehlikesi barındırır.

Başka çaremiz yok: Başta Türk ve Kürt kökenli vatandaşlarımız olmak üzere çeşitli milliyetlerden Türkiye halkının emperyalizme ve gericiliğe karşı ortak mücadelesi formülünde ısrar etmek zorundayız. Bunu da ancak eşitlik, özgürlük ve karşılıklı haklara saygı temelinde başarabiliriz. "Ben Kürdüm" diyene, inkâr politikasının bir başka biçimi olan "yok efendim, sen Kürt kökenli Türksün" diye dayatarak, "ya sev ya terk et" formülünün bir başka versiyonu biçiminde "ya bunu kabul edersin ya da karşı saftasın" diyerek başarılabilecek bir devrim yoktur; hele bu saatten sonra… Günümüz sosyolojisi ve toplumsal gerçekleri göz önüne alınırsa, Kürtler "Türk Milletinin şerefli bir mensubu" olarak değil; çeşitli milliyetlerden Türkiyeli emekçiler, bu coğrafyanın şerefli yurttaşları olarak, ortak mücadeleyle "bağımsız, özgür, başı dik, gönençli bir geleceğe" ulaşabilirler.

Emin olun başka bir yol yok! Türk milliyetçiliği ile kısa vadede bazı güçler biriktirilebilir; bu sizi yanıltmasın. Bu da bizim İşçi Partili arkadaşlara ve özellikle de o saflardaki genç devrimcilere bir uyarımız olarak kabul edilsin.

***

Kısaca şu pragmatizm konusuna değinelim. İlginçtir, bu yazıda ve daha önce bu konudaki makalelerimde yazdıklarım, 80'li-90'lı yıllarda İP'de geliştirdiğimiz ve özellikle Perinçek'in çalışmalarından çıkardığımız sonuçlar. Hele hele Perinçek'in eleştirdiği BG'nin "Türk-Kürt sorunu" dosyası neredeyse Sayın Perinçek'in "Kemalist Devrim-4 Kurtuluş Savaşı'nda Kürt Politikası" adlı kitabından derlendi.

Orada yazdıklarımız esas olarak kuramsal konular, sosyolojik ve tarihsel olgular. Bunlar izlenen politikalardaki değişimlere göre değişmezler. Doğu Perinçek'in "Bugün emperyalizme karşı esas olarak Türk Milleti mevzisinde savaşılır" önermesi bir politikadır. Doğrudur, yanlıştır; tartışılır, biz de onu yapıyoruz… Ama böyle bir politika izleniyor diye, Kürtlerin millet olmaktan çıkarılması, Türk milletinde olmadık yetenekler keşfedilmesi, Türk milliyetçiliğine ilişkin tarihsel gerçeklerin göz ardı edilmesi gerekmiyor. Bu, iki düzlemin birbirine karıştırılması, bildik deyimle politikanın teoriyi yemesi demektir. Ne kadar balık hafızalı olursa olsun halkımız da bunu fark eder ve ciddi bir güven sorunu ortaya çıkar.

Örneğin, Sayın Perinçek 90'lı yıllarda kaleme aldığı *Aydın ve Kültür* adlı kitabında şunları yazmış:

"Burada, devleti olmayan halkların, örneğin Kürtlerin bir ulus olup olmadıkları sorulabilir. Osmanlı devletinin hâkim olduğu topraklarda Türkler, Araplar ve Kürtler en geç uluslaşan topluluklardı. Kürtlerin bir devletinin olmaması, bu süreci daha da geciktirdi. Fakat bu, Kürtlerin şimdi bir ulus olmadıkları anlamına gelmez. Uluslaşma da bir insanın hayatı gibidir. Doğuyor, sonra çocukluk, gençlik ve yaşlılık çağlarından geçiyor. Bu sürece adımını attığı andan başlayarak, o topluluğu bir ulus olarak tanımlamak gerekir." (Aydın ve Kültür, Kaynak Yayınları, 1. Basım, Nisan 1996, s.66)

"Kısacası ulusu, dünyanın her yerinde burjuvazi, özellikle de burjuva devleti yaratmıştır… Burjuvazinin milleti yaratmakta kullandığı örgüt, devlettir; ideoloji ise, Milliyetçilik." (s.65)

"Sınıf gerçeğini toplumun zihninden silmek için, topluma 'ulusal kültür' büyüsü yapılır." (s.70)

"Ulus, bu açıdan Allah'a benzer. Eski sınıflı toplumun efendisi, nasıl kendi sınıf hâkimiyetini koruması için gökyüzündeki efendiyi (Rab) yaratmışsa, burjuvazi de kendi hâkimiyet sistemini sürdürmek için ulusu yaratmıştır… Görüldüğü gibi, Milliyetçilik, dinle aynı işlevi görür." (s.70)

"Ulusal kültür, dünyanın her yerinde burjuvazinin kültürüdür… Burjuvazi ile emekçileri birleştiren ortak bir 'ulusal kültür' yoktur." (s.71)

"'Ulusal kültür' ve 'ulusal kimlik' aslında farklı kimliği olan sınıfları bir arada göstermek yanında, aynı kimlikten olan emekçileri de böler." (s.73)

"Dünya emekçilerini bölmek için, onları kendi burjuvazileriyle birleştirmek gerekiyor. Burada kullanılan yapıştırıcı 'ulusal kimlik'tir. Ulusal kimlikçi diyor ki, 'biz hepimiz aynı kayıktayız, bu kayık batarsa hepimiz batarız, yüzerse birlikte yüzeriz'. Sonuçta şu olmaktadır: Ayağınızda delik pabuç var, ama kafanızın içinde büyük sermayenin beyni. Korkunç bir yabancılaşmadır bu. 'Ulusal kültür' ve 'ulusal kimlik', emekçinin kendine yabancılaşmasıdır; kendi emeğine ve kendi sınıf kardeşlerine yabancılaşmasıdır. 'Ulusal kültür' ve 'ulusal kimlik', emekçiyi, kendisi olmaktan çıkarmakta, başka sınıfa ait kılmaktadır. Türk kimliğindeki ve Kürt kimliğindeki aidiyet, Türk'e ve Kürt'e ait olmak değildir; Türk burjuvazisine, Kürt burjuvazisine ve bunlar üzerinden dünya burjuvazisine ait olmaktır." (s.79)

Türk milliyetçiliğine veya Kürt hareketine ilişkin politikalar değişebilir. Somut koşullara göre yakınlaşırsınız, uzaklaşırsınız, ittifak yaparsınız, düşman olursunuz; bunlar politika yapmanın gereği. Ama yukarda yazılanlar politika değil, bilimsel, tarihsel, sosyolojik saptamalardır; politikalara göre değişmezler. Ya bunlar doğrudur ya da şimdi söylediklerniz.

Mao Zedung, Japon işgaline karşı Guomindang ile ittifak yaparken milliyetçi olmadı. Hatta tam tersine, o dönemde yazdıklarından anlaşılacağı üzere, sosyalist teoride sağlamlaşmaya daha da fazla önem verdi.

Bugün uçmamız gerekiyor diye, yerçekimi yasasını reddetmek zorunda değiliz. Yerçekimi yasasını dikkate alarak uçmanın bir yolunu bulmamız gerekir. Yoksa kafa üstü çakılmak kaçınılmazdır.

Pragmatizmin teoriyi bile yiyen biçimi, güven bunalımı yaratır ve kesinlikle güç kazandırmaz. Sayın Perinçek "Ender 20 yıl öncesinde kalmış, toplumsal pratiğe bakmıyor" diyor. Evet, bu konularda 20 yıl önce ne savunuyorsam, bugün de aynını savunuyorum. Politikalar ise tabii ki değişmiştir.

***

Son olarak birkaç not:

Bilim ve Gelecek benim özel mülküm değil. Bunu dergiyi ve beni bir parça tanıyan herkes bilir. Derginin -görev olarak hiç önem vermediğimiz, künyede en sona koyduğumuz- resmi sahipliğini 7 yıl başka arkadaşlar yaptı, 3 yıldır da ben yapıyorum. *Bilim ve Gelecek* bir kişinin özel mülkü olsaydı, değil 10 yıl, 3 ay bile yaşayamazdı. Bizim yaşamamızın garantisi patronsuz olmamızdır.

Doğu Ağabey "partili mücadelenin gerekliliği" konusunda ise sonuna kadar haklı. 17 yaşımdan 44 yaşıma kadar partili mücadele veren bir kişi olarak bunu iyi bilirim. Tıpkı şu andaki örgütsüz konumumun bana kaybettirdiklerini bildiğim gibi. Şimdiye kadar ne öğrendiysem, ne biriktirdiysem bunu örgütlü/partili mücadele içinde kazandım. Partisiz mücadele sadece laf etmek demektir. İnsan eşinden, dostundan ayrılır, olabilir; ama partisinden ayrılmak zorunda kalmak daha da acıdır, bunu da iyi biliyorum. Ama size yıllarca emek veren partinin, tüzüğünün ve programının değiştiğini gördüğünüzde ve mücadeleniz sonuçsuz kaldığında yapacak bir şeyiniz kalmıyor, istifa ediyorsunuz. Fakat bu zaaflı (partisiz) konumu en kısa zamanda değiştirmek de boynumun borcu. Öldüğümde tabutuma sarılacak bir parti bayrağım bile yoksa yuh olsun bana, yuh olsun benim komünistliğime…

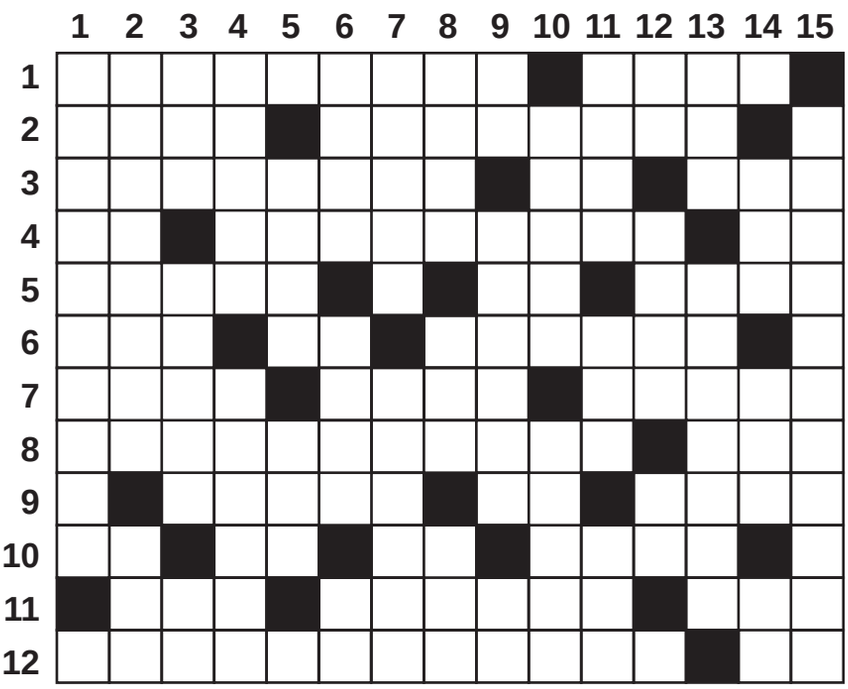
Son bir not: AKP-Cemaat marifetiyle yürürlüğe sokulan Amerikan operasyonu sonucu Silivri zindanlarına atılan, ama orada yiğitçe mücadele veren devrimci-yurtsever arkadaşlarıma selam olsun. Tartışırız, birbirimize haksızlık da yapabiliriz, anlaşırız, anlaşamayız; ama bu büyük gerçek değişmez.

Ender Helvacıoğlu
31 Mayıs 2013

Bulmaca

Hikmet Uğurlu

Soldan sağa

1) "Türk Romanının Doğuşu", "Gel Zaman Git Zaman", "Sensiz Her şey Renksiz" gibi yapıtları da üretmiş, geçtiğimiz ay Paris'te sonsuzluğa kavuşan dilbilimci, öğretim üyesi, çevirmen, yazar. – Nazım Hikmet'in bir oyunu.
2) Eziyet, işkence. – Hoş kokulu.
3) Geri dönme. – Ülkemizde üretilen malları simgeleyen harfler. – Maden filizi, maden cevheri.
4) Kalay'ın simgesi. – Almanya'da bir kent. – Tümör.
5) Harman yığını. – Sümerlerde "su tanrısı". – İnatçı, huysuz.
6) Eski dilde "dokuz". – "Alet işler … övünür" (atasözü). – Çok bilen.
7) Tanrı. – Çoluk çocuğun nafakasını temin etme. – Önceleme.
8) Antakya yöresinde "mandalina"ya verilen ad. – Kral başlığı.
9) Behçet Necatigil'in bir şiir betiği. – Kat adlarının alt bölümünü belirten ek. – Kamu.
10) Madagaskar'ın plaka imi. – Çok gelişmiş bir röntgen tekniği. – Lityum'un simgesi. – Güney Amerika'da çok içilen bol kafeinli çay.
11) Oyunda cezalı çocuk. – Aldanmak. – ABD Basketbol Ligi.
12) Kemalizm. – Vilayet.

Yukarıdan aşağıya

1) Hizmetçi dairesi.
2) Acılı, müteessir. – Eskişehir'in ünlü pişmaniye helvası.
3) Demir sülfat. – Tibet'in başkenti. – Baryum'un simgesi.
4) İnsanı aradığı gerçeğe ulaştırabilecek iz, emare. – Saygı.
5) Enerji. – Kadınların kullandığı bir makyaj malzemesi.
6) Veri. – Birçok kıtadan oluşan, bestelenmek üzere yazılan duygusal şiir. – Kripton'un simgesi.
7) Helva yapılan glütence zengin un. – Amasya yöresinde "iriyarı, sallapati adam".
8) Hıristiyanların en kutsal bayramı. – Ağaçlıklı geniş yol. – Bir İngiliz uzunluk ölçüsü.
9) Kutsal Hint metinlerinin baş ve sonlarında yinelenen mistik hece. – Yunan söylencebiliminde ay tanrıçası. – Bir soru eki.
10) "Kül renginde olan" anlamında kullanılan eski bir sözcük. – Isparta yöresinde "tepe".
11) Sürüklenme, sevk etme. – Orhan Hançerlioğlu'nun bir romanı. – "…sü bitmek" (çok yaşlanmak, elden ayaktan düşmek).
12) Nikel'in simgesi. – Bebek yiyeceği. – "… yoruldu ben yoruldum / Güzel bindiri bindiri." (Karacaoğlan).
13) Yankı. – "Hulusi …" (1912-1993 yılları arasında yaşamış, filmlerimizin unutulmaz kahramanlarından).
14) Doğu Slav halkı. – "Serin rüzgarlarını deniz kesti keseli / Tıkıyor göğüsleri kum karışık … yeli" (F.N. Çamlıbel). – Bizmut'un simgesi.
15) "Üç Kadının Romanı", "Gecenin Ucundaki Işık", "Kurtlar" gibi romanlarıyla tanınan, geçtiğimiz ay 97 yaşında yitirdiğimiz ünlü yazarımız.

GEÇEN SAYININ YANITI

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	M	İ	H	R	İ	B	E	L	L	İ	■	K	A	A	T
2	O	Y	A	■	K	İ	M	■	A	B	A	İ	N	D	İ
3	D	İ	L	K	İ	M	E	N	■	R	İ	N	T	■	R
4	İ	■	K	A	■	E	R	A	M	İ	L	■	İ	D	E
5	F	L	O	R	A	N	S	A	■	K	E	F	K	E	N
6	İ	S	Y	A	N	■	O	T	O	■	V	E	■	A	D
7	K	■	L	İ	M	A	N	■	S	K	İ	■	A	L	A
8	A	K	A	N	A	K	■	İ	M	A	■	E	N	E	Z
9	S	A	M	■	K	E	L	D	A	N	İ	L	E	R	■
10	Y	U	A	N	■	R	A	■	N	İ	T	E	M	■	A
11	O	R	S	O	N	■	İ	C	L	■	A	M	O	R	F
12	N	■	I	R	G	I	N	L	I	K	■	İ	N	A	T

Haziran sayımızdaki bulmacayı doğru yanıtlayan okurlarımızdan **Yavuz Saraç (Balıkesir), Ahmed Osman (Gaziantep)** ve **Eylem Sungur (Ankara)** Hasan Aydın'ın yazdığı, Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *Eski Yunan Felsefesinde Aşk* adlı kitabı kazandı. Mayıs bulmacamızı doğru yanıtlayacak okurlarımız arasından belirleyeceğimiz üç kişi, Bilim ve Gelecek Kitaplığı'ndan çıkan *Marksizmin Başyapıtları* adlı kitabı kazanacak. Çözümlerinizin değerlendirmeye girebilmesi için, en geç 20 Temmuz tarihine kadar posta, faks veya e-posta yoluyla elimize ulaşması gerekiyor. Kolay gelsin…

